

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ РНБО УКРАЇНИ
НДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА НАПРН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ДУНАЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ
ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ
ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE IN THE
FIELD OF LAW, EDUCATION, SOCIAL-HUMANITARIAN AND
BEHAVIORAL SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 року)

У двох томах
Том 2

Чернігів 2023

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78
А43

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 3 від 21 квітня 2023 р.).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф. – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Аніщенко В. О. – доктор педагогічних наук, професор;

Данильченко Т. В. – доктор психологічних наук, професор;

Співак В. В. – доктор філософських наук, доцент;

Ніщимна С. О. – доктор юридичних наук, професор.

А43

Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Т. 2 / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. 316 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням галузевих юридичних наук, соціально-гуманітарним проблемам суспільства та розвитку освіти, питанням розвитку особистості, психолого-педагогічним та соціально-виховним аспектам роботи з особистістю в сучасних умовах, суспільним та культурним явищам в українському і світовому просторі в умовах воєнного стану.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень
відповідальність несуть автори.*

© Академія Державної
пенітенціарної служби, 2023

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Білик Марина Миколаївна СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	9
Виноград Олександр Васильович, Бартєнєва Людмила Сергіївна СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ-КІНОЛОГІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ СОБАКАМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДКВС УКРАЇНИ	12
Виноград Олександр Васильович, Рябенко Віктор Григорович ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ КІНОЛОГІЧНИХ КОМАНД У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	17
Воловник Валентина Євгенівна, Лебедєв Борис Володимирович, Маслій Олег Миколайович ДЕЯКІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	19
Ворожбит-Горбатюк Вікторія Вікторівна АКТУАЛЬНІ ФОРМИ РОБОТИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ».....	24
Горбач Ігор Олександрович ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	27
Дияк Вадим Валерійович, Кушик Олег Романович АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ..	30
Доній Наталія Євгенівна НАВЧАЛЬНА АВТОНОМІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ ВИМОГ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	33
Дрижак Віктор Володимирович ПРО АКТИВІЗАЦІЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	36
Дягилєва Олена Сергіївна, Пазяк Алла Сергіївна, Юрженко Альона Юрївна ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	43
Красковський Євгеній Михайлович, Леоненко Олексій Анатолійович НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ	48
Красницька Ольга Володимирівна ВИКЛАДАЧ ТА АУДИТОРІЯ: ДОВІРА, ВЗАЄМОДІЯ, СПІВПРАЦЯ	52
Лілік Ольга Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАГІСТРАНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	57
Любич Олександр Анатолійович ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТВОРЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1949 р.....	61

Матвійчук Валентин Петрович, Доменюк Андрій Миколайович СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА КАФЕДРИ КІНОЛОГІЇ.....	67
Мірошниченко Оксана Андріївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	69
Непіпенко Людмила Павлівна ЗАСАДНИЧА ЄДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ І СТИМУЛЮВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КУРСАНТІВ.....	74
Педорич Анатолій Володимирович ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНИ НА ФОНІ СВІТОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ	78
Пестрецов Олексій Володимирович АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	83
Петренко Тетяна Володимирівна КРОС-КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС	86
Попружна Алла Василівна ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ І ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК	89
Пушкарський Вадим Геннадійович УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ.....	92
Рябченко Віктор Григорович, Донець Ігор Олексійович, Черезов Юрій Олександрович ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	94
Савченко Людмила Леонідівна, Сініченкова Ангеліна Сергіївна, Савченко Дарина Русланівна ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЗВО.....	97
Сальнікова Наталія Валеріївна ВИЩА ОСВІТА ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.	101
Сіренко Крістіна Юріївна РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	103
Торічний Олександр Володимирович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВИХ СИТУАЦІЙ	108
Третяк Олена Станіславівна, Чебоненко Станіслав Олегович ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	111
Чибісов Олександр Вікторович ПРОВІДНЕ МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	116

Шумейко Зінаїда Євгенівна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ПЛАКАТИВ У ПРОЦЕСІ
ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)» 120

Adzishvili Levan

MODERN AND EFFECTIVE WAYS OF SOLVING SOCIAL AND HUMANITARIAN
PROBLEMS IN GEORGIAN REALITY 124

Burlai Tetiana

SOCIETAL CONSEQUENCES OF THE HYBRID WAR AGAINST UKRAINE:
DEMOGRAPHIC AND EDUCATIONAL DIMENSION 128

Kapiton Alla

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON SOLVING THE PROBLEM
OF PERSONALIZED LEARNING 131

СЕКЦІЯ 3

**ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВИТИ,
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В СУЧАСНОМУ
СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ**

Бабич Анна Володимирівна

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СПІВРОБІТНИКІВ
У КОНТЕКСТІ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ В ДЕРЖАВНИЙ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ 134

Бойко-Бузиль Юлія Юрійвна, Давидова Ольга Василівна

ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗМІСТ,
ПРИНЦИПИ, АЛГОРИТМ НАДАННЯ 137

Голярдик Наталія Анатоліївна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОЇ
СТІЙКОСТІ В МОЛОДІ 141

Данильченко Тетяна Вікторівна

СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СПІВРОБІТНИКІВ УВП ТА СІЗО ПІД ЧАС
ВОЄННОГО СТАНУ 145

Дерев'яно Світлана Петрівна

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВІТА ВИКЛАДАЧІВ ПСИХОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ОНЛАЙН
У РАКУРСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ 149

Єрмак Сергій Миколайович

ШКАЛА ЕМОЦІЙНИХ ТОНІВ РОНАЛЬДА ГАББАРДА ЯК ІНСТРУМЕНТ
У РОБОТІ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ СТРЕСОВИМИ РОЗЛАДАМИ 153

Жулковський Вадим Вікторович

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 155

Калгіна Ірина Дмитрівна

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ
НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ 159

Капустинська Олександра Іванівна, Селюкова Тетяна Василівна

ЛОКУС КОНТРОЛЮ І СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТІ 162

Клочко Ірина Миколаївна, Барахта Володимир Володимирович

ЗАСУДЖЕНІ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ 166

Колодій Інна Миколаївна ДЕРАДИКАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ СУЧАСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ	171
Кухар Тетяна Володимирівна, Дем'яненко Юлія Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТРАВМИ СВІДКА ЯК ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ	175
Кучеренко Сергій Михайлович, Кучеренко Наталія Сергіївна ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ	177
Мудра Аліна Євгенівна, Селюкова Тетяна Василівна ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ	180
Назаров Олег Олександрович ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗОВИХ ТА ПСИХОТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ОСНОВА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ	184
Павлінова Ангеліна Владиславівна, Селюкова Тетяна Василівна ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСІБ З РІЗНИМИ КОГНІТИВНИМИ СТИЛЯМИ	187
Пахомов Ілля Володимирович ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ	191
Перелігіна Ліна Анатоліївна, Швалб Антон Юрійович ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЕСТІЙКОСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ ВОЄННОЇ ТРАВМИ	195
Попович Діана Петрівна, Гончаренко Ольга Анатоліївна ПРОБЛЕМАТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ СЛУЖБУ В ОРГАНАХ, ЩО ЗА ПІДВІДОМЧІСТЮ НАЛЕЖАТЬ МІНІСТЕРСТВУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ	199
Примак Юлія Володимирівна ЛЮДИНО-ТВАРИННА ВЗАЄМОДІЯ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДОПОМОЗІ	202
Савченко Людмила Леонідівна, Савченко Тимур Русланович, Отиц Ганна Олександрівна ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ У КРИЗОВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ	206
Стеценко Альбіна Денисівна, Селюкова Тетяна Василівна ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНИХ УСТАНОВОК УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ	211
Сугерей Данило Сергійович ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ	214
Триньова Яна Олегівна ДОКАЗОВА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УПОРЯДКУВАННЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ	219
Ушакова Ірина Михайлівна, Шитко Євгеній Олександрович ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ В УКРАЇНІ	223

Харламов Михайло Іванович ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ	227
Хміляр Олег Федорович СТОЇК – ДОВЕРШЕНИЙ ОБРАЗ ПСИХІЧНО СТІЙКОГО СОЛДАТА	229
Шинкар Марія Іванівна ПУБЛІЧНЕ ПРИНИЖЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ	233

СЕКЦІЯ 4 ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ворохобіна Діана Леонідівна СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ СУДНОМ».....	238
Гончаренко Оксана Григорівна ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ	241
Грубі Тетяна Вікторівна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	243
Діденко Ростислав Олександрович ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ	247
Ісламова Олександра Олегівна ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ	250
Карпенко Юрій Михайлович ЦІЛІ SMM: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УЗГОДЖЕННЯ.....	253
Квітка Аліна Сергіївна ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ.....	256
Кіріакіді Олена Юрївна ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ	259
Коломієць Ангеліна Аланівна ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В ПОБУДОВІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	262
Купчишина Валентина Чеславівна ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТІСНОГО РЕСУРСУ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	266
Ларіонова Інна Тимофіївна ВИКОРИСТАННЯ KEYС-МЕТОДУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ	270
Мірошниченко Оксана Миколаївна ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	279
Назарко Світлана Олексіївна СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	282

Найда Інна Володимирівна ПАТРІОТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	286
Руденко Лариса Анатоліївна, Литвин Андрій Вікторович РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ	288
Сивун Олеся Петрівна, Есипенко Олександр Григорович ПСИХОЛОГІЧНІ, БІОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ	293
Сорокопуд В'ячеслав Борисович, Ткаченко Іван Васильович АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	295
Ткаченко Олександр Григорович, Разумейко Наталія Сергіївна ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	298
Шабардіна Юлія Володимирівна, Черченко Катерина Михайлівна, Шарудило Тетяна Юріївна ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПЕНСІЙНИМ ФОНДОМ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ.....	302
Шеремета Назар Ігорович ЕТИЧНІ НОРМИ В МЕДІАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ»	305
Яковець Ірина Станіславівна ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ.....	309
Anishchenko Viktoriia, Razumeiko Nataliia ACTUALIZED ASPECTS OF RHETORICAL COMPETENCE FORMATION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS.....	313

СЕКЦІЯ 2

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ПРОБЛЕМИ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Білик Марина Миколаївна,
ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1. Розробка програми підтримки освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців.

У своїй доповіді звертаю увагу на соціально-гуманітарні проблеми, які виникають в умовах воєнного стану, і розглядаю стратегії розвитку освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Однією з головних проблем, з якою стикаються внутрішньо переміщені особи та біженці, є доступ до освіти. Умови воєнного стану змінюють життя людей, позбавляючи їх можливості отримати якісну освіту.

Тому важливо розробляти програми підтримки освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців.

Розробка програми підтримки освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців має на меті забезпечення доступу до освіти для цієї групи людей. Програма має містити такі елементи:

– організація доступу до освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців. Для цього необхідно забезпечити доступність до освітніх закладів та викладачів, які готові надавати освітні послуги;

– розвиток освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців. Програма має забезпечити можливості для отримання якісної освіти, яка допоможе цій групі людей інтегруватися в нове оточення та знайти нові можливості;

– фінансова підтримка. Внутрішньо переміщені особи та біженці мають низький рівень доходів, тому важливо забезпечити фінансову підтримку для отримання освіти;

– психологічна підтримка. Внутрішньо переміщені особи та біженці часто переживають стресові ситуації, пов'язані зі змі-

ною свого місця проживання та втратою близьких. Програма підтримки освіти має містити психологічну підтримку для цієї групи людей, щоб забезпечити їхнє психологічне благополуччя та успішне навчання.

Розробка програми підтримки освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців має стати важливим елементом стратегії розвитку освіти в умовах воєнного стану. Така програма дозволить забезпечити доступ до якісної освіти для цієї групи людей, покращити їхнє матеріальне та психологічне благополуччя та допомогти їм інтегруватися в нове оточення.

2. Розвиток дистанційної освіти та відкритих освітніх ресурсів для забезпечення доступу до освіти навіть в умовах воєнного стану.

Одним із ключових інструментів розвитку освіти в умовах воєнного стану є також дистанційна освіта та відкриті освітні ресурси.

Дистанційна освіта може забезпечити доступ до освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців, які перебувають у складних життєвих обставинах, де не завжди можливо забезпечити їм фізичний доступ до навчальних закладів.

Розвиток дистанційної освіти потребує наявності відповідної інфраструктури, технологій та педагогічних підходів, які дозволять забезпечити якісну освіту дистанційним шляхом. На сьогодні існує багато відкритих освітніх ресурсів, які можуть бути використані як додатковий матеріал для навчання дистанційним шляхом.

Однак під час використання дистанційної освіти необхідно враховувати певні виклики та обмеження, які можуть виникнути в умовах воєнного стану. Наприклад, можуть з'явитися технічні труднощі з під'єднанням до мережі Інтернет або забезпечення електропостачання для роботи з комп'ютерами. Крім того, можуть виникнути проблеми з доступом до відкритих освітніх ресурсів у зоні бойових дій.

Проте з використанням відповідної інфраструктури і технологій дистанційна освіта та відкриті освітні ресурси можуть стати потужним інструментом забезпечення доступу до якісної освіти для внутрішньо переміщених осіб та біженців.

У таких умовах шкільна освіта може бути недоступною або небезпечною для дітей, але існує можливість навчання за допомогою онлайн-курсів та інших дистанційних освітніх ресурсів. Також важливо розробити спеціальні програми дистанційного навчання для військових, які можуть бути відділені від своїх родин на довгий термін.

Отже, розвиток дистанційної освіти та відкритих освітніх ресурсів є важливим елементом стратегії розвитку освіти в умовах воєнного стану. Це дозволить забезпечити доступ до освіти для всіх категорій населення, зокрема для внутрішньо переміщених осіб та біженців, а також для військових, які можуть бути відокремлені від своїх родин на довгий термін. Дистанційна освіта та відкриті освітні ресурси також можуть забезпечити можливість продовжувати навчання в умовах, коли школи та університети не можуть функціонувати через військову агресію.

3. Підвищення кваліфікації педагогічних кадрів для підтримки психологічної стійкості учнів та студентів у воєнний період.

У воєнний період діти та студенти можуть переживати значні стреси та травми, які можуть вплинути на їхню психологічну стійкість і здатність до навчання. Педагогічні кадри, що працюють з ними, повинні бути підготовлені для підтримки цих учнів та студентів.

Одним із шляхів підтримки психологічної стійкості учнів та студентів є підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Це може бути навчання з психології, які допоможуть педагогам розуміти, як ефективно взаємодіяти з учнями та студентами, які переживають стресові ситуації. Педагоги повинні мати знання про різні стратегії психологічної підтримки та мотивації, які можуть бути корисними у воєнний період.

Для підвищення кваліфікації педагогічних кадрів можна проводити спеціальні семінари та тренінги з психологічної підтримки, залучати відомих психологів для проведення лекцій і занять з педагогами, а також сприяти взаємодії між педагогічними колективами різних шкіл та університетів для обміну досвідом та навчання один від одного.

Загалом підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та надання їм необхідних знань та навичок з психологічної підтримки може допомогти зберегти психологічну стійкість учнів і студентів у воєнний період та забезпечити їхню подальшу успішну адаптацію в суспільстві після кінця конфлікту.

Список використаних джерел

1. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 22.06.2004 р. № 2255-IV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Стан освіти в Україні за 2021 рік : звіт Міністерства освіти і науки України. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/npa/2021/Zvit.za-2021-Hrom.rada.spivpr.Tserkvamy.28.12.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analitic.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

Виноград Олександр Васильович,

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри кінології Територіально відокремленого відділення
«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»;

Бартенєва Людмила Сергіївна,

старший викладач кафедри кінології

Територіально відокремленого відділення

«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»

СУТНІСТЬ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДШИХ ІНСПЕКТОРІВ-КІНОЛОГІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ СОБАКАМИ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДКВС УКРАЇНИ

До основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року віднесено, в тому числі, формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [1].

Серед завдань, які керівництвом Державної кримінально-виконавчої служби визначені кінологічній службі, окремої уваги заслуговує: підбір, розстановка та навчання молодших інспекторів-кінологів, постійне вдосконалення їх професійної майстерності; вдосконалення методики підготовки та тактики застосування службових собак у системі охорони установ виконання покарань і слідчих ізоляторів [2].

З метою формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу відомства науково-педагогічний склад кафедри кінології Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби» (далі – заклад освіти) пропонує вдосконалення спеціальної підготовки з молодшими інспекторами-кінологами та закріпленими за ними спеціальними собаками в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах ДКВС України.

Спеціальна підготовка проводиться під час: навчальних зборів (настановний збір, навчально-методичний збір); семінарів, тренінгів, на заняттях у системі службової підготовки; самостійної підготовки; тренувань службових собак; змагань серед молодших інспекторів-кінологів; дня кінолога; спільних заходів з іншими правоохоронними органами.

Після закінчення первинної професійної підготовки в закладі освіти з молодшими інспекторами-кінологами та спеціальними собаками пропонуємо проводити настановний збір протягом 5 діб.

Завданнями настановного збору є:

- вивчення особистих якостей молодших інспекторів-кінологів і ступеня підготовки собак, що прибули в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДКВС України;
- ознайомлення молодших інспекторів-кінологів з особливостями діяльності установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України та специфіки використання службових собак;
- доведення до відома молодших інспекторів-кінологів вимог розпорядчих документів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України щодо підготовки та використання у службі спеціальних собак;

– акліматизація та адаптація собак до умов їх використання у службі.

Навчально-методичний збір з вищезазначеною категорією та службовими собаками проводиться двічі на рік (у першому і другому півріччі) [2], протягом 3 діб.

Завданнями навчально-методичного збору є:

– перевірка знань, умінь та навичок молодших інспекторів-кінологів за фахом, навиків у закріплених за ними службових собак, набутих за період підготовки, наявність і стан ведення планувальних, методичних та облікових документів зі спеціальної підготовки молодших інспекторів-кінологів;

– удосконалення базової підготовки молодших інспекторів-кінологів та закріплених за ними спеціальних собак;

– обмін та впровадження ефективних методик підготовки молодших інспекторів-кінологів та службових собак, тактичних прийомів і способів використання спеціальних собак в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України;

– доведення єдиних настанов на наступне півріччя з питань підготовки молодших інспекторів-кінологів із спеціальних собаками та їх використання у службі;

– проведення змагань на кращого молодшого інспектора-кінолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора ДКВС України.

Після завершення навчальних зборів знання та навички молодших інспекторів-кінологів, а також ступінь підготовки спеціальних собак перевіряються комісійно.

Самостійна підготовка молодших інспекторів-кінологів здійснюється з метою підтримання високого рівня їх професійної майстерності. Перелік питань для самостійної підготовки визначається начальником відділу охорони установи виконання покарань, начальником відділу режиму і охорони слідчого ізолятора.

Тренування спеціальних собак проводиться згідно з місячним планом, не менше 4 годин на тиждень. Загальна кількість годин для тренування становить 16 годин на місяць [3], у різних місцях і в різний час доби.

Тренування проводить старший інспектор з кінології відділу охорони установи виконання покарань, старший інспектор з кі-

нології відділу режиму і охорони слідчого ізолятора на місцевості та в приміщеннях, що імітують місце зберігання особистих речей або видачі посилок, бандеролей і передач, для цього необхідно мати: реквізити імітатори запаху або запахоносії наркотичних засобів та психотропних речовин, валізи, портфелі, господарські сумки, посилочні ящики, поліетиленові пакети, а також фруктові есенції для імітації наявності фруктів у посилочних ящиках, тютюн, одеколон та інші пахучі речовини [2].

В останній тиждень місяця рекомендуємо проводити день кінолога. Під час якого здійснювати: огляд (виведення) службових собак, перевірка їх натренованості, семінари, тренінги, організаційні та практичні заходи спрямовані на підвищення професійної майстерності молодших інспекторів-кінологів і ефективності використання спеціальних собак.

З метою визначення кращих молодших інспекторів-кінологів, поширення набутого ними досвіду з підготовки та використання на службі закріплених за ними спеціальних собак проводяться змагання серед молодших інспекторів-кінологів: в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, в міжрегіональних управліннях та на першість ДКВС України.

Порядок, терміни та місця проведення змагань визначаються Департаментом з виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України [4].

Під час спільних заходів з правоохоронними органами [5, с. 77] молодших інспекторів-кінологів зі спеціальними собаками використовують для:

- реалізації державної політики у сфері боротьби із злочинністю;
- профілактики злочинів та інших правопорушень;
- виявленні, припиненні, розкритті злочинів.

Відповідальність за підготовку спеціальних собак в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах ДКВС України, їх здатність працювати в різноманітних умовах, усувати недоліки, виявлені під час перевірки ступеня їх натренованості – несуть молодші інспектори-кінологи, старші інспектори з кінології, а також начальники відділів охорони установ виконання покарань, начальники відділів з режиму і охорони слідчих ізоляторів ДКВС України.

Отже, щоб досягти результативності роботи кінологічних команд та ефективності використання спеціальних собак необхідно проводити заходи з розвитку необхідної мотивації у кінологів до освоєння нових професійних особливостей діяльності; застосування інтерактивних технологій з розвитку професійної компетентності кінолога, з метою формування професійно важливих і особистісних компонентів для виконання посадових обов'язків.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про затвердження Інструкції з організації кінологічної служби в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 24 січ. 2004 р. № 18.
3. Про кінологічне забезпечення в Державній митній службі України : наказ Міністерства фінансів України від 10.03.2021 р. № 148. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE36187> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Про організаційні засади проведення змагань з багатоборства кінологів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ адміністрації ДКВС України від 16.12. 2019 р. № 337/ОД-19.
5. Рябовол Л. Т. Взаємодія державних правоохоронних органів: проблема визначення поняття. *Наукові записки ЦДПУ. Серія: Право. Academic Nores. Series: Law* : зб. наук. праць / відп. ред. Є. Ю. Соболь [та ін.]. Кропивницький, 2021. Вип. 11. С. 75–80.

Виноград Олександр Васильович,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри кінології,
Територіально відокремлене відділення «Хмельницька філія
Академії Державної пенітенціарної служби»;

Рябченко Віктор Григорович,
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри фізичної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ КІНОЛОГІЧНИХ КОМАНД У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

До основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року віднесено, в тому числі, формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [1].

Під час первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації молодших інспекторів-кінологів із закріпленими за ними службовими собаками в закладі освіти [2] є навчальні дисципліни, їх тематичний зміст і кожне заняття орієнтоване на досягнення результатів, визначених кваліфікаційною характеристикою на молодшого інспектора-кінолога ДКВС України. Вивчення дисциплін і тем мають за мету певну логічну послідовність формування у слухачів знань, умінь і навичок в обов'язі, потрібному для виконання функціональних обов'язків молодших інспекторів-кінологів, а також дресирування службових собак за напрямом підготовки – спеціальний собака з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин.

При організації та проведенні теоретичних занять з кінологічних дисциплін науково-педагогічним працівникам кафедри кінології першочерговою необхідністю є доведення до молодших інспекторів-кінологів (далі – слухачі) навчального матеріалу з теоретичних основ біології та анатомії собаки, вмінь та навичок у слухача щодо утримання, годівлі і збереження собак, запобігання їх захворювань і надання їм ветеринарної допомоги як необхідної умови якісного дресирування та ефективного використання службового собаки. Разом з цим слухачі вивчають

основні принципи дресирування собак на основі закономірностей про вищу нервову діяльність, що виявляються в поведінці тварин, наукові основи вироблення, підтримання на необхідному рівні в собак умовних рефлексів із навичок слухняності та спеціальних навичок, необхідних для службового використання.

Дресирування службових собак з пошуку наркотичних засобів та психотропних речовин залежить не тільки від бажання та теоретичної підготовки слухача, професійної майстерності науково-педагогічних працівників кафедри кінології, наявних матеріально-технічних засобів з підготовки, але і від робочих якостей службових собак.

Тому для проведення занять з «Практики дресирування спеціальних собак» і набуття молодшими інспекторами-кінологами необхідних навичок створюються навчальні підгрупи. У кожній підгрупі повинно бути не більше 10 слухачів і така ж кількість службових собак [2].

Під час проведення навчальних занять з дисципліни «Практика дресирування службових собак» науково-педагогічним працівникам запропоновано дотримуватися інноваційних аспектів:

1. Спрямовувати педагогічну майстерність на формування у слухачів умінь та навичок технічно правильного і методично послідовного виконання прийомів дресирування собак.

2. Удосконалювати знання слухачів, отримані в процесі вивчення теоретичних кінологічних дисциплін під час формування практичних умінь та навичок.

3. Кожне наступне заняття повинно відрізнитися від попереднього новими елементами, що потребують додаткових зусиль, для цього кожен раз вводити нові види ускладнень, ставити більш складні завдання, підтримувати зацікавленість до дресирування собак.

4. Уміло застосовувати послідовно-сполучну систему дресирування собак з дотриманням визначеного режиму вправ для вироблення умовних рефлексів з урахуванням їх індивідуальних особливостей.

5. Заняття потрібно проводити послідовно, згідно з визначеною методикою підготовки протягом усього курсу, що буде сприяти більш якісному виконанню навчальних завдань, перед-

бачених освітньою програмою підготовки слухачів і закріплених за ними спеціальних собак.

Постійне професійне зростання є запорукою не тільки ефективною діяльності, а й дієвим інструментом удосконалення та підвищення професійності діяльності. Дослідження доводять, що нові умови та аспекти діяльності виникають як у професійній діяльності, так і в приватному житті. Механізмом, який спроможний забезпечити належне пристосування до нових умов, є постійне навчання, оновлення своїх знань [3, с. 186].

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р.

2. Про затвердження Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 26.12.2018 № 4091/5.

3. Селюков В. С. Адміністративно-правові засади управління кінологічного забезпечення правоохоронної діяльності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2020. 450 с.

Воловник Валентина Євгенівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри інженерної механіки
Військової академії (м. Одеса);

Лебедєв Борис Володимирович,
кандидат технічних наук, доцент,
завідувач кафедри інженерної механіки
Військової академії (м. Одеса);

Маслій Олег Миколайович,
доктор педагогічних наук, професор,
заступник начальника з навчальної роботи
Військової академії (м. Одеса)

ДЕЯКІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490 затверджено Концепцію трансформації системи військової освіти, що визначає наявні проблеми і стратегічні напрями розвитку військової освіти, основні завдання і структуру системи

військової освіти, передбачає реалізацію низки завдань і заходів на період до 2032 року та моніторинг їх виконання.

Головним стратегічним напрямом у військовій освіті, що базується на прискоренні в сучасних умовах воєнного стану темпів інтеграції України до ЄС і НАТО, є імплементація стандартів професійної військової освіти провідних країн-членів НАТО до національної системи військової освіти. Це потребує забезпечення сумісності видів та родів Збройних Сил з підрозділами інших складових сил безпеки і оборони та з відповідними структурами країн-членів НАТО.

До важливих стратегічних напрямів розвитку військової освіти належать також її фундаменталізація і професіоналізація, що передбачає безперервний професійний розвиток військових фахівців упродовж їхньої службової діяльності, тобто реалізацію принципу «Освіта впродовж усієї військової кар'єри».

Проте в Концепції зазначено, що наявна система військової освіти не повною мірою забезпечує означений безперервний професійний розвиток військових фахівців та набуття ними нових компетентностей, які дають змогу належно виконувати завдання оборонного планування.

Однією із перелічених у Концепції причин цих проблем є серед інших «повільне впровадження сучасних інформаційних, інформаційно-комунікаційних, інтерактивних, особистісно-орієнтованих освітніх технологій і технологій дистанційного навчання, зокрема в рамках виконання Програми НАТО “Удосконалення військової освіти” (DEEP)».

Вирішення цих проблем убачається в напрямках запровадження процедур планування НАТО, впровадження в навчальний процес філософії тренування лідерства, прискорення процесу впровадження зазначених сучасних технологій навчання, що має реалізуватися як на вищому адміністративному рівні видів та родів Збройних Сил, так і на рівні окремого військового навчального закладу, навіть на рівні окремого навчального підрозділу, навчальної кафедри ВВНЗ.

У Військовій академії (м. Одеса) на кафедрі інженерної механіки факультету підготовки спеціалістів ракетно-артилерійського озброєння розроблена і вже декілька років дос-

ліджується комплексна технологія формування інформаційно-освітнього простору, яка, на думку її розробників, може бути використана саме в сучасних умовах воєнного стану для забезпечення результативності навчального процесу завдяки ефекту синергії складників технології, зокрема й при дистанційному навчанні.

Досліджувана технологія формування інформаційно-освітнього простору під час підготовки майбутніх фахівців інженерно-військових спеціальностей передбачає такі складники: організацію концентрованого навчання; вдосконалення на засадах педагогічної логістики системи організації і управління навчально-виховним процесом; забезпечення цілісності навчання курсантів на підставі формування стійких інформаційних внутрішньопредметних і міжпредметних взаємозв'язків при створенні структурованих інформаційних масивів інтегративних навчальних курсів, а також накопичення індивідуального досвіду педагогів щодо особливостей впровадження цієї технології під час воєнного стану, насамперед щодо організації концентрованого навчання, та обмін накопиченим досвідом.

Організація концентрованого навчання передбачає об'єднання навчальних занять у блоки, скорочення числа паралельних дисциплін упродовж певних навчальних періодів (дня, тижня, місяця, семестру). Це забезпечує зосередження уваги викладачів і курсантів на більш глибокому вивченні кожної дисципліни за менш тривалий період, що особливо важливо саме в умовах воєнного стану, оскільки і викладачі, і курсанти можуть бути за необхідністю зняті з навчальних занять у потрібний час. Однак, як показали результати перших етапів дослідження цієї технології, організація концентрованого навчання є однією із найскладніших у реалізації, оскільки пов'язана з необхідністю забезпечення достатньо високого ступеня концентрації навчання шляхом складання специфічного розкладу навчальних занять, який стосується й тих дисциплін, в яких означена технологія не використовується. При цьому ступінь концентрації навчання розглядається як співвідношення кількості навчальних годин дисципліни, що викладається концентровано, до загальної кількості навчальних годин за той самий період. Проте саме забез-

печення вимог воєнного стану може потребувати організації процесу підготовки майбутніх військових фахівців за таким специфічним розкладом навчальних занять, що й передбачає ця технологія.

Для реалізації складника досліджуваної технології щодо вдосконалення на засадах педагогічної логістики системи організації і управління навчально-виховним процесом підготовки курсантів було проведено порівняльний аналіз традиційної та логістичної системи організації інженерної підготовки майбутніх військових фахівців за такими критеріями: оптимізація навчального процесу ВВНЗ; дидактична інтеграція навчальних дисциплін; спеціалізація; продуктивність навчального процесу ВВНЗ; структура освітньо-професійної програми; результативність навчального процесу; кількість випускників і якість їхньої фахової підготовки; зворотний зв'язок у навчальному процесі; навчально-методичне забезпечення; місце і роль викладача в навчальному процесі, місце і роль курсантів у навчальному процесі; навчальне навантаження; контроль якості навчання; комунікація в інформаційному потоці; тип і методи управління в навчальному процесі; рівень творчості в навчальному процесі; проблемність процесу навчання.

Забезпечення цілісності і комплексності навчання під час створення структурованих інформаційних масивів передбачає чітке визначення складових інформаційних потоків, які й утворюють інформаційно-освітній простір, а саме: вхід, процес, вихід і зворотний зв'язок. При цьому вхідною інформацією є, на нашу думку, актуалізація викладачем опорних знань курсантів, нова для курсантів інформація у структурованому вигляді, методика її аналізу; а вихідною інформацією є інформаційні звіти курсантів, методика синтезу інформації, структурування інформації курсантами.

Інформаційний процес за цією технологією полягає у взаємодії викладача і курсантів, активному та інтерактивному навчанні за логістичними системами управління навчальним процесом, такими як «push-system» (виштовхувальні системи) і «pull-system» (витягувальні системи).

В умовах концентрованого навчання доцільно використовувати такі інтерактивні методи і форми навчальних занять, які мають чітку військово-професійну спрямованість: *проблемні ситуації, метод запланованих помилок, метод візуалізації, методи пресконференції, діалогу, дискусії, методики мозкового штурму і дерева рішень, метод аналізу конкретних інженерно-військових ситуацій, методику «кейс-стаді», що поєднує в собі декілька методів (самостійну роботу з літературою, документами; аналіз ситуацій, мозковий штурм, дискусію) і форм навчання (практичного і семінарського заняття, ділової або рольової гри та ін.). Для аналізу конкретних інженерно-військових ситуацій пропонуються такі типи ситуацій: ситуація-ілюстрація – демонструє закономірності, механізми, наслідки; ситуація-проблема – опис реальної інженерно-військової ситуації, рішення якої потрібно знайти або дійти висновку про його відсутність; ситуація-оцінка – опис інженерно-військової ситуації, вихід з якої вже знайдено і необхідно критично проаналізувати прийняте рішення; ситуація-вправа – опис ситуації, рішення якої потрібно знайти, звертаючись до самостійно обраних спеціальних інформаційних джерел.*

Зворотний зв'язок в інформаційному просторі – це контроль, діагностика, тестування за тестами тих типів і форм, що відповідають етапам навчання та особливостям навчальних дисциплін, зіставлення цілей і досягнутих результатів з обов'язковим посиленням їх військово-професійної спрямованості.

Досліджувана технологія також передбачає й підготовку всіх учасників навчального процесу (і тих, хто навчає, і тих, хто навчається) за моделлю Девіда Колба – спеціаліста з психології навчання дорослих, яка присвячена особливостям поетапного формування розумових дій, і за якою люди навчаються одним із чотирьох способів: через досвід, через спостереження і рефлексію, за допомогою абстрактної концептуалізації або за допомогою активного експериментування. Знання власних особливостей навчання є надзвичайно необхідним для самостійної підготовки військових фахівців у межах реалізації принципу «Освіта впродовж усієї військової кар'єри».

Отже, трансформація військової освіти триває й на рівні загальної системи військової освіти країни, й на рівні окремих військових навчальних підрозділів, відповідно європейському та євроатлантичному курсу України. При цьому на всіх рівнях системи військової освіти враховується, як зазначив перший заступник Міністра оборони України Іван Руснак, необхідність дотримання вимог щодо її якості, професіоналізації Збройних Сил України, організації централізованої підготовки військових фахівців сил оборони в системі професійної військової освіти.

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор, старший науковий
співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрНУ

АКТУАЛЬНІ ФОРМИ РОБОТИ З РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ «ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВИХ НАВИЧОК У НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ»

Відповідно до затвердженого Мін'юстом України Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених формування життєвих навичок у неповнолітніх передбачає створення умов для набуття такими особами навичок ефективного спілкування, досвіду вирішення життєвих проблем, соціально обумовлених позитивних практик формування життєвої перспективи; відновлення або продовження здобуття освіти) [3].

Відповідно до зазначеного документа загальну координацію заходів з реалізації цієї та інших програм здійснює заступник начальника виховної колонії із соціально-виховної та психологічної роботи [3]. Власне, саму роботу з формування в неповнолітніх засуджених організує та здійснює персонал соціально-психологічної служби виховної колонії, посадові обов'язки та права яких у частині реалізації програми «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених» визначаються цим Положенням [3].

Серед завдань програми «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених»: створення сприятливих умов для ефективного формування соціально корисних особистісних

якостей у засуджених осіб, зміцнення та відновлення їх соціально корисних зв'язків; формування культури сприймання сучасного цифрового інформаційного наповнення, його аналізу й орієнтації в інформаційних потоках, критичного оцінювання достовірності та надійності джерел даних, інформації та її наповнення; формування національно-патріотичного світогляду засуджених осіб [3].

Диференційований аспект реалізується під час розроблення такої програми таким чином: гендерний підхід, оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення. Рівень академічної свободи забезпечується конструктивною участю засудженої особи в укладанні змісту такої програми. Зміст заходів з реалізації такої програми та результати її виконання обов'язково входять до змісту індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженими неповнолітніми [3; 4].

Зміст такої програми динамічний, залежить від результатів поточної оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, реалізується поетапно (початковий, основний, заключний етапи) [3].

З'ясування рівня поінформованості, мотиваційні заходи частіше за все відбуваються у процесі інформаційно-просвітницьких заходів. Зазначимо, що для ефективного комунікування важливо всім учасникам реалізації програми дотримуватися чітких приписів і педагогічно доцільних прийомів виховного впливу. Можливість залучення представників громадських організацій сприятиме реалізації академічної свободи і компетентнісного підходів.

Інформаційні години для засуджених неповнолітніх осіб проводяться у формі лекцій, практичних занять, тренінгів за участю працівників соціального патронажу, психологів-практиків [4]. Такі ж форми й на курсах підготовки до звільнення. На наш погляд, під час розроблення змістовно-методичного забезпечення таких занять варто особливу увагу приділити формуванню практичних життєвих навичок [1]. Звернімо увагу, що однозначного визначення і класифікації таких навичок до цього часу остаточно немає. Переважно до цієї групи навичок належать соціально значущі гнучкі навички, які сприятимуть ефективній комуніка-

ції з іншими людьми, когнітивні, емоційно-вольові, регулятивні, навички рефлексії, асертивної поведінки, збереження особистих кордонів тощо [2].

Подібні навички, безумовно, краще формуються і закріплюються, коли неповнолітня засуджена особа може вчитися в дії (отримувати не готове знання, а осмислювати і самостійно його формулювати у процесі виконання практичних завдань). Також значущим є практика навчання у взаємодії (робота в малих групах, команді). Значущим потенціалом для вдосконалення життєвих навичок є навчальна рефлексія, коли неповнолітня засуджена особа вчиться аналізувати свій навчальний досвід, визначати утруднення, долати перешкоди, тим самим формуючи новий соціально цінний досвід.

Така організація передбачає тісну співпрацю з фахівцями – практиками, представниками соціальних, психологічних служб, просвітницьких курсів закладів освіти, хабів, правозахисних, волонтерських організацій. Успіх такої співпраці багато в чому залежить від скоординованих чітких інструкцій (розроблених гайдів) в організації допомоги неповнолітній засудженій особі зробити кроки правомірної поведінки і усвідомленого життя (вебінари-практикуми). Інструкції для організації практикумів і тренінгів мають спиратися на вже сформовані життєві цінності та відповідні валеологічні навички. Покрокові інструкції щоденних вправ з дотриманням вимог різних сфер життєдіяльності (хендбуки) мають узгоджуватися зі специфікою найближчого оточення неповнолітньої засудженої особи, її батьків, учителів, вихователів. Значний позитивний потенціал мають мотивувальні заходи (зустріч з цікавою людиною) за участю людей, яким вдалося успішно ресоціалізуватися, досягти соціально значущих результатів в освіті, особистому і професійному зростанні. Відмічати найменший рух у напрямку відновлення соціально цінних навичок і правомірної поведінки, збереження особистої автономії, розвиток здатності неконфліктної взаємодії, асертивної поведінки.

Список використаних джерел

1. Воронцова Т. В. Вчимося жити разом. Посібник для вчителя з розвитку соціальних навичок у курсі «Основи здоров'я» (основна і старша школа). Київ : Алатон, 2017. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/691/file/livetogether.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Навички заради здоров'я. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок: важливий компонент школи, дружньої до дитини, школи, що підтримує здоров'я. ВООЗ. Київ, 2004. URL: <http://multycourse.com.ua/ua/> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Формування життєвих навичок у неповнолітніх засуджених»: наказ Міністерства юстиції України 07 вересня 2021 року за № 3157/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0727-16#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими: наказ Міністерства юстиції України від 04 листопада 2013 року № 2300/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 04 листопада 2013 року за № 1863/24395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13> (дата звернення: 10.04.2023).

Горбач Ігор Олександрович,

старший викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Політичні та соціально-економічні зміни в напрямках життєдіяльності українського соціуму, умови воєнного стану зумовили особливу гостроту проблеми підвищення рівня емоційного інтелекту сучасної молоді. Емоційний стан, емоційна стійкість та емпатія більше, ніж будь-яке інше структурне утворення внутрішнього світу людини, визначають соціальну стійкість системи відносин людини із суспільством, з іншими людьми, ефективно впливає на формування свідомості, самосвідомості, професійних якостей.

Наведені вище обставини безпосередньо стосуються і кримінально-виконавчої служби як державного органу виконавчої влади. Враховуючи аналіз сучасної практики функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України, забезпечення якісного виконання покладених на неї завдань та функцій

неможливе без належної організації професійної діяльності персоналу відповідних органів, підприємств, установ та організацій цієї державної служби. Вищезазвані умови можливі за наявності науково обґрунтованого та практично апробованого забезпечення процесу формування та розвитку емоційних умінь, як необхідних складових професійної компетентності майбутніх фахівців з правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України, для забезпечення якісного управління персоналом пенітенціарної системи, належної практичної реалізації управлінських напрацювань у цій сфері, а також постійного вдосконалення форм і методів роботи з персоналом.

Належний рівень сформованості емоційної компетентності/інтелекту дає змогу фахівцю-пенітенціарію більш ефективно виконувати свої професійні обов'язки, сприятиме підвищенню його авторитету серед колег та населення та наблизить його підготовку до світових стандартів.

Професійна діяльність співробітників органів та установ виконання покарань пов'язана зі стресом та психоемоційним навантаженням. Значна частина персоналу з результатами служби набувають незворотні психічні зміни, ознак професійного вигорання та професійної деформації.

З огляду на вищезазначене питання психоемоційної стійкості персоналу пенітенціарних установ, володіння ним інструментарієм нейтралізації негативних впливів набувають фундаментальних значень у службовій діяльності. Загальновизнаним є те, що значна кількість осіб персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України мають низький рівень емоційної стійкості, невідповідність психологічної підготовки функціональним обов'язкам, необізнані щодо навичок психологічної саморегуляції та нейтралізації негативного впливу психологічно напружених ситуацій.

У психолого-педагогічній літературі висвітлені фундаментальні теоретичні та експериментальні дослідження, які стосуються закономірностей становлення емоційної сфери, загальних аспектів проблеми емоцій, емоційної зрілості (праці Г. Бреслава, О. Запорожець, О. Ігнатюк, О. Кульчицької, А. Ольшаннікової, О. Пономарьова, О. Романовського, А. Ребер, А. Сухарева,

О. Чебикіна, О. Яковлевої та ін.). Науковці зазначають, що розвинена емоційно-психологічна стійкість у процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників типу «людина-людина».

Емоційний інтелект, його взаємозв'язок з успішністю життєдіяльності розкритий у таких наукових пошуках: теорія емоційно-інтелектуальних здібностей Дж. Мейєра, П. Селовея, Д. Карузо; теорія емоційної компетентності Д. Гоулмена; не когнітивна теорія емоційного інтелекту Р. Бар-Она; двокомпонентна теорія емоційного інтелекту Д. Люсіна. Змістовою характеристикою емоційного інтелекту, яка об'єднує перелічені теорії, є сукупність умінь розуміти та управляти власними емоціями та інших людей.

Проаналізувавши теоретичні положення педагогічної літератури та врахувавши власний досвід і результати спостереження порядку організації освітнього процесу в Територіально відокремленому відділенні «Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби», було визначено оптимальні педагогічні умови підвищення рівня сформованості емоційного інтелекту майбутніх фахівців з правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України, а саме: оптимізацію змісту професійної підготовки слухачів у профільних закладах професійної освіти через надання їм знань щодо емоційного інтелекту та пов'язаних з цим понять; вибір відповідних методів, форм і засобів навчання, зокрема використання на лекційних, семінарських та практичних заняттях таких активних методів навчання, як дискусійні, тренінгові, ігрові та проблемні, а також дослідницького методу при організації самостійної роботи слухачів; створення на заняттях атмосфери доброзичливості та взаємоповаги через налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачами і слухачами та активізацію діалогічного спілкування між ними.

Виходячи із вищенаведеної інформації, можна сказати, що підвищення емоційного інтелекту має бути обов'язковою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців з правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України під час професійної підготовки в профільному закладі освіти та пояснює актуальність необхідності подальших досліджень цього питання.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В., Галімов А., Руденко Л., Івашкова Т. Формування готовності до службово-професійної діяльності офіцерських кадрів сектору безпеки і оборони : *збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки / гол. ред. О. В. Діденко. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2022. № 2(29). 529 с.
2. Горбач І. О. Морально-етичний аспект лідерського потенціалу майбутніх фахівців з правоохоронної діяльності пенітенціарної системи України. *Лідер. Еліта. Суспільство = Leader. Elite. Society*. 2019. № 2. С. 87–95.
3. Кубрак Р. М. Сучасні вектори організації професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Територія успіху* : практико орієнтовний журнал. Київ. 2016. № 2 (3). С. 8–10.
4. Пономарьов О. С., Заветний С. О. Модель соціальної складової професійної діяльності фахівця : навч.-метод. посіб. Харків : НТУ «ХПІ», 2008. 48 с.
5. Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Грень Л. М., Гура Т. В. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти : монографія. Харків : Видавець Савчук О. О., 2014. 324 с.

Дияк Вадим Валерійович,

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології,

педагогіки та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького;

Кушик Олег Романович,

сержант, курсант другого курсу

факультету Безпеки державного кордону

Національної академії Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОЄКТНОГО УПРАВЛІННЯ

Людське суспільство структуроване таким чином, що воно поєднує такі елементи, як індивіди, групи, інститути та взаємні процеси. У цю соціальну структуру входять і правоохоронні органи. Прикордонна служба є інституцією, тобто суб'єктом, без якого неможливе нормальне існування вітчизняного суспільства, тим більше в умовах війни з російською федерацією, особливо, коли з'явилась можливість виходу на Державний кордон та встановлення там контролю прикордонною службою. Із впевненістю можна сказати, що цей процес буде тривати.

Ефективне функціонування прикордонної служби також залежить від такої складової, як здатність офіцерів тактичного рівня до професійної взаємодії, на основі проектного менеджменту кращих західних зразків. Професійна діяльність зазначених фахівців має, в першу чергу, інтелектуальну спрямованість, а також такий важливий аспект – як робота з підпорядкованим персоналом та управління ним. Результатом поєднання таких понять як «проект» та «менеджмент» є створення специфічної системи знань та вмінь, що уможлиблює реалізацію ефективного управлінського процесу у прикордонному відомстві.

Зміст системи підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії нами представлений як сукупність певних елементів, які є взаємозалежними та мають специфічний структурно-функціональний зміст. Елементами системи підготовки курсантів (майбутніх офіцерів тактичного рівня) до професійної взаємодії є: педагогічні умови формування здатності до професійної взаємодії, організаційні форми цієї підготовки, фундаментальні методологічні підходи, сукупність традиційних і новітніх навчальних засобів та методів.

Побудова та впровадження системи підготовки офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії є важливим елементом національної системи освіти. Детальну характеристику та аналіз цієї системи можна здійснювати як за послідовністю (горизонтальною структурою), так і за ієрархією (вертикальною структурою).

Вертикальна ієрархія системи підготовки офіцерів-прикордонників тактичного рівня до професійної взаємодії передбачає зміст освіти на конкретному рівні, від середньої освіти до вишу прикордонного відомства (Національна академія Держприкордонслужби України імені Богдана Хмельницького, далі – НАДПСУ).

У горизонтальній структурі визначеної системи передбачено практичне навчання навичкам професійної взаємодії, воно відбувається фрагментарно під час проведення окремих занять у НАДПСУ, а також під час навчання (стажування) в органах управління та підрозділах охорони державного кордону Украї-

ни. Описані вище структури не є остаточними, оскільки вони залежать одна від одної та від екзогенних і ендогенних факторів. Це, своєю чергою, дає можливість здійснення взаємної корекції та застосування проектного управління.

У запропонованій системі підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії за допомогою проектного управління, об'єктами якої є курсанти та представники професорсько-викладацького складу, заслуговує на увагу зміст таких дисциплін, як: філософія, педагогіка, соціологія, етика, естетика та релігієзнавство, політичні та економічні системи, морально-психологічного забезпечення діяльності тощо. Важливими особливостями запропонованої системи є також зміст навчальних дисциплін, що стосується майбутньої професійної діяльності офіцерів тактичного рівня, зокрема: контроль та пропуск транспортних засобів та осіб; інженерно-технічне оснащення кордону, організація та здійснення прикордонного контролю; припинення незаконного переміщення транспортних засобів та осіб через державний кордон; узгодженість діяльності із військовими формуваннями та правоохоронними інституціями щодо захисту кордону; здійснення оперативно-розвідувальної діяльності; реалізація інформаційно-аналітичних та пошуково-розшукових процедур щодо забезпечення цілісності кордонів держави; участь у протидії злочинним утворенням різного виду.

Таким чином, специфічний зміст, структура та властивості системи підготовки майбутніх офіцерів тактичного рівня прикордонної служби до професійної взаємодії уможливають удосконалення професійної діяльності офіцерів зазначеного відомства.

Відповідно прикордонна служба України є правоохоронним органом спеціального призначення, проте керівництво служби прагне впроваджувати інновації, що сприятимуть модернізації відомства. Професійна взаємодія в такому контексті є необхідною умовою, особливо за допомогою проектного управління західних зразків НАТО. Практична реалізація спроектованої системи дозволить внести своєчасні корективи і підвищити компетентність офіцерських кадрів прикордонної служби.

Доній Наталія Євгенівна,
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

НАВЧАЛЬНА АВТОНОМІЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ НОВІТНІХ ВИМОГ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Починаючи з 1996 р. світовий освітній простір розпочав новий етап власного розвитку, детермінантою якого стала озвучена в звіті Делора (Delors 1996) концепція «навчання впродовж життя» [2]. Дотримуючись лінії окресленої концепції, Болонська конвенція (Bologna, 19.06.1999 р.), своєю чергою, визначила низку принципів і цілей, реалізація та досягнення яких у процесі структурної реформи вищої освіти України, згідно з вимогами європейського освітнього простору, надзвичайно гостро поставило закладам вищої освіти питання щодо «освіти протягом життя», «академічної мобільності» та «навчальної автономії» здобувачів освіти.

Згідно зі словником Collins Cobuild автономія «це здатність приймати власні рішення про те, що робити, замість того, щоб піддаватися впливу чи вказівкам іншого щодо дій» [3]. Піонерами у визначенні та впровадженні навчальної автономії стали лінгвісти та мовознавці й особливо ті практики, які займалися викладанням іноземних мов. Так, у 1981 р. у роботі «Автономія та вивчення іноземної мови» А. Холек [4] надав тлумачення навчальної автономії як здатності особи брати на себе відповідальність за власну навчальну діяльність щодо всіх аспектів цієї діяльності: встановлення цілей, визначення змісту та послідовності, вибір методів і прийомів, які використовуються, управління процесом оволодіння знаннями, оцінка отриманого результату. Трім Дж., даючи своє бачення щодо визначення концепту «навчальна автономія», підтримав акцент на самостійності в навчанні, що виходить від здобувача освіти, та додав, що: «Навчальна автономія передбачає бажання та здатність діяти самостійно як соціально відповідальної особи, а також керувати власними діями та власним навчанням заради власних потреб» [7, с. 3–4].

Таким чином, можна говорити, що у сфері освіти відбулося усвідомлення, що здобувачі освіти «у формальному освітньому контексті роблять свій перший крок до автономії, коли визнають, що відповідають за власне навчання; вони виконують цей обов'язок, повністю беручи участь у всіх аспектах процесу навчання – планування, реалізація, оцінка; їх автономія зростає в результаті їх безперервних зусиль у розумінні чому, що саме і як їх навчають. Автономія особи, яка навчається, іншими словами, тягне за собою різні види саморегулятивної поведінки, які розвиваються за допомогою практики, як повністю інтегрованої частини знань і навичок, що є метою навчання» [6, с. 4].

Завдяки навчальній автономії здобувачі освіти можуть використовувати весь свій потенціал за умови, якщо процес навчання є гнучким і відповідає їх потребам, стилю вивчення та інтересам. Надання можливості виявляти та користуватися навчальною автономією дозволяє здобувачам освіти говорити про те, що освітній процес для них став по-справжньому самоосвітнім і самоорієнтованим. Однак для того, щоб навчальна автономія дійсно могла бути застосована, потрібна присутність трьох основних складових у підготовці до навчальної автономії, а саме: методологічна, психологічна та соціально-політична. І в першу чергу, і на цьому акцентував увагу А. Холек у своєму визначенні автономності, здобувачі повинні вміти приймати методологічні рішення [4], тобто мають сформовану навичку вибору методів, що дозволить найрезультативніше вивчити винесену на засвоєння інформацію. Ці рішення містять визначення цілей, підбір засобів, моніторинг процесу вивчення та оцінку того, що було вивчено. Бенсон П. [1] додає до цих елементів необхідність контролю над змістом навчання самими здобувачами освіти, зокрема не тільки що вивчати, а й як вивчати. Щодо психологічної підготовки, то на ній наголошує Д. Літл [5], вказуючи на важливість належного рівня сформованості когнітивної сфери та її складових, наприклад, такої як здатність до критичного мислення. Щодо третьої складової, то вже згаданий П. Бенсон зазначив на важливості соціальних і політичних елементів, які вводять викладачі в надії стимулювати автономність процесу.

Виходячи з вищевказаного можна говорити про те, що особливості навчальної автономії ставлять питання про роль викладача в цьому процесі. Як відповідь на це питання зазначимо так. По-перше, – це тільки уявлення, що автономне навчання означає навчання самотужки. Хоча навчальна автономія і зосереджується на навчанні, яке організовується, впорядковується і контролюється здобувачем освіти, однак у момент, коли доходить до вмотивованості та відповідальності за постановку цілей, вибір матеріалів і заходів тощо, дослідження показують, що автономні учні найкраще працюють колективно, у групах або парах, а викладач – є одним із членів групи [8]. По-друге, сумніви щодо потрібності чи зайвості викладача в умовах навчальної автономії через бачення навчальної автономії як самонавчання насправді пов'язані з нерозумінням важливості викладача на етапі стимулювання у здобувачів освіти бажання/потреби навчатися навчанню. Роль педагога в навчальній автономії полягає в тому, щоб моделювати, керувати, організовувати, сприяти, оцінювати, консультувати та направляти якісні навчальні ресурси [8]. Педагог покликаний бути коучером, який може допомогти здобувачам освіти долати труднощі, які перед ними постають, менеджером, який може організовувати різні заходи та ігри, які відповідають вимогам і очікуванням здобувачів, і консультантом, який може направляти здобувача освіти індивідуальним, успішним для нього шляхом навчання [8]. Викладачі мають сприяти тому, щоб здобувачі освіти брали участь в організації процесу навчання, досліджували свої слабкі та сильні сторони в процесі самоорганізації й самонавчання та генерували ідеї, поки вони перебувають на етапах розвитку навички навчання. Забезпечуючи підтримку здобувачам освіти і навчаючи їх, викладач допомагає здобувачам розвивати ті вміння, що спрямовані на досягнення успіху та постановки зрозумілих цілей, знаходження потрібних засобів і ефективних стратегій вивчення.

Отже, через те, що наприкінці ХХ ст. навчання визнано «процесом, що охоплює все життя» розвиток автономії у здобувачів освіти за останні роки поступово перетворився на освітній тренд. Трендовості такому явищу надало розуміння, що жодний навчальний заклад не зможе дати здобувачу освіти всі знання

та навички, які знадобляться для активного, успішного, професійного і особистого життя. Ідеологами запровадження навчальної автономії підкреслюється, що її корисність для сучасної людини виявляється у формування важливих екзистенційних і професійних компетенцій, а саме: розуміння себе, усвідомлення оточення та його функціонування, навички думання і навчання.

Список використаних джерел

1. Benson P. Teaching and researching: autonomy in language learning. 2nd Edition. London : Routledge, 2001. 296 p.
2. Delors J. Learning: the treasure within; report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century (highlights). UNESCO PUBLISHING. 46 p.
3. Definition of «autonomy». *The Collins Cobuild Dictionary*. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/autonomy>.
4. Holec H. Autonomy and foreign language learning. England: Oxford, 1981. 65 p.
5. Little D. Learner autonomy 1: definitions, issues and problems. Dublin : Authentik, 1991. 175 p.
6. Learner autonomy in the foreign language classroom: teacher, learner, curriculum and assessment / Ed. by D. Little, J. Ridley, E. Ushioda. Dublin, Ireland : Authentik, 2003. 252 p.
7. Trim J. Preface. *Autonomy and self-directed leaning: present fields of application* / Ed. H. Holec. Strasbourg: Council of Europe. 1988. P. 3–10.
8. Yan S. Teachers` roles in autonomous learning. *Journal of Sociological Research*. 2012. Vol. 3. No 2. P. 557–562. URL: <https://www.macrothink.org/journal/index.php/jsr/article/viewFile/2860/2371>.

Дрижак Віктор Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРО АКТИВІЗАЦІЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Автор цих тез протягом останніх років проводить дослідження щодо педагогічного пошуку та впровадження в освітній процес нетрадиційних методів та технологій, спрямованих на підвищення ефективності навчальної діяльності здобувачів освіти на практичних заняттях.

Саме тому виклад результатів проведеного аналізу та обґрунтування методики вибору певних методів навчання в сучасних

умовах, що можуть використовуватись паралельно із традиційними (загальними) методами навчання в освітньому процесі закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання, є досить актуальним і важливим.

На думку багатьох науковців, у тому числі А. І. Кузьмінського та В. Л. Омеляненка, методи навчання є багатовимірним дидактичним явищем, що об'єднує в собі низку аспектів: гносеологічний (відповідність закономірностям навчання); логіко-змістовний (використання методів навчання відповідно до законів мислення і змісту навчального матеріалу); психологічний (врахування психологічних механізмів у процесі пізнання); педагогічний (досягнення навчальної мети) тощо [5].

Побіжно сучасні дослідники, обґрунтовуючи функції методів навчання в конкретному освітньому процесі, диференціюють їх на:

- способи пізнавальної діяльності здобувачів освіти, які спрямовані на оволодіння знаннями, вміннями та навичками, їх прийнято називати методи учіння;

- способи управління та керівництва учінням та доведення навчальної інформації педагогічними та науково-педагогічними працівниками до здобувачів освіти, тобто це методи научіння. Як показали результати теоретичного аналізу, більшість вітчизняних педагогів, які є фахівцями в галузі дидактики, схилиються до висновку, що саме останні, і називаються методами навчання.

Поміж тим слід зазначити, що на сьогодні в педагогічній літературі, не існує єдиного підходу щодо класифікації методів навчання, незважаючи на те, що питання про класифікацію та вибір методів навчання вже довгий час є предметом вивчення широкого кола вітчизняних та зарубіжних педагогів-дослідників.

Сучасна педагогічна наука основними серед класифікаційних ознак методів навчання виділяє такі: провідні дидактичні завдання; джерела отримання знань; способи розумової діяльності; рівень проблемності в ході засвоєння навчального матеріалу; характер логіки усвідомлення та пізнання; форми зовнішніх виявів у процесі використання методів навчання тощо [3].

Нинішні умови організації освітнього процесу в дистанційному форматі, що викликані широкомасштабним російським

вторгненням, з одного боку, потребують конструктивної оптимізації процесу навчання, а з іншого, орієнтують педагогічних та науково-педагогічних працівників на використання значно раціональніших пошукових, розвивавальних, дослідницьких, проблемних методів та технологій, які дозволять не лише більш усвідомлено засвоювати знання, але і посилять інтерес до навчального матеріалу, розширять межі пізнавальних мотивів, простимулюють ставлення здобувачів освіти до навчання, посприять вияву креативності, творчості та критичного мислення [4]. Підтримуючи таку позицію і пам'ятаючи мету нашого дослідження, ми виходимо з того, що класифікуючи відомі дидактичні методи, доцільно їх ділити на дві, абсолютно різного складу, групи: загальні, тобто традиційні, для вітчизняної освіти, методи та форми навчання (словесні, наочні, практичні) та активні (імітаційні), які застосовуються, як правило, в ігрових формах.

Як показує практика, нині більшість педагогічних працівників закладів освіти традиційно застосовують перевірені загальні методи навчання: розповідь, пояснення, інструктаж, бесіду, навчальну дискусію, спостереження, демонстрування, ілюстрування, розв'язування завдань, виконання вправ тощо, комбінуючи їх у різних форматах навчальної діяльності у вигляді лекцій, семінарів, практичних або лабораторних занять тощо.

На нашу думку, вирішуючи питання про вибір методів в умовах дистанційного навчання, науково-педагогічні працівники закладів освіти, без сумніву, мають керуватися принаймні такими чинниками, як значення навчального матеріалу для подальшої навчальної або професійно-практичної діяльності; враховувати тривалість часу, відведеного на вивчення питання, теми чи предмета загалом; пам'ятати про рівень готовності аудиторії до сприйняття навчальної інформації (рівень навчальних можливостей та мотивації – усвідомлене бажання виявляти пізнавальну активність) та/або використання окремих елементів того чи іншого методу навчання; об'єктивні й суб'єктивні закономірності та принципи освітнього процесу; і нарешті організаційні, психолого-педагогічні, комунікативні можливості педагога, його досвід та стиль викладання тощо [7].

Не лише ми, але й багато інших учених та дослідників, переконливо рекомендують поряд із традиційними, обов'язково застосовувати й активні методи навчання. Зокрема, В. Л. Ортинський, який рекомендує застосовувати в навчальному процесі ділову гру, в якій вбачає досить дієвий метод активного навчання. Ділова гра, на його думку, це моделювання реальної діяльності у спеціально створеній проблемній ситуації. Вона є засобом і методом підготовки та адаптації до трудової діяльності і соціальних контактів, методом активного навчання, який сприяє виконанню конкретних завдань і досягненню освітньої мети, структурування системи ділових взаємин учасників. Важливими елементами ділової гри під час навчального заняття є проектування реальності, ймовірна конфліктність ситуації, невимушена активність учасників, відповідний психологічний клімат, конструктивне міжособистісне та міжгрупове спілкування, розв'язання сформульованих на початку гри проблем [6].

Проводячи експеримент у ході дослідження, ми переконались у тому, що застосування під час практичних занять ділових ігор забезпечує формування ключових професійних компетентностей, які розглядаються педагогами як динамічна комбінація необхідних знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистісних характеристик та якостей, що сприяють успішній соціалізації, формуванню готовності свідомо провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [4].

Розігрування ділових ігор на практичних заняттях забезпечує розгляд та імітацію таких ситуацій, які наближено моделюють реальні ситуації, в яких необхідно вирішити професійні завдання та прийняти конкретні управлінські, організаційні тощо рішення, навчитись професійно спілкуватись. Дійсно, як стверджує В. Л. Ортинський, «застосування ділових ігор під час навчання дає змогу максимально наблизити навчальний процес до практичної діяльності, врахувати реалії сьогодення, приймати рішення в умовах конфліктних ситуацій, відстоювати свої пропозиції, розвивати в учасників гри колективізм та відчуття команди, отримати необхідні результати за досить обмежений час» [6].

Поміж тим інші вітчизняні дослідники, зокрема В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко зазначають, що «ділові ігри – це

найскладніша форма ігрових занять, під час яких імітують колективну професійну діяльність. Проте ділові ігри інтегрують суттєві дидактичні можливості, оскільки забезпечують закріплення й комплексне застосування знань, здобутих під час вивчення різних дисциплін (інтеграційна роль ігор); формування чіткого уявлення про професійну діяльність в обраній спеціальності; розвиток навичок ефективного управління реальними процесами, зокрема за допомогою сучасних математичних методів і технічних засобів. Професійні ігри призначені для розвитку творчого мислення, формування практичних навичок та вмій, вироблення індивідуального стилю спілкування й поведінки під час колективного вирішення завдань. Вони певною мірою забезпечують репетицію елементів професійної діяльності» [2].

Відомо, що різновидами ділових ігор, які можуть застосовуватись у закладі вищої освіти на практичних заняттях, є: рольові, імітаційні, операційні, ситуаційні ігри, «діловий театр», психосоціодрама тощо [6].

Залежно від дидактичного завдання, яке визначає викладач на конкретне практичне заняття, враховуючи особливості й специфіку різновидів ділових ігор (за В. Л. Ортинським), обирається або створюється та чи інша гра, тобто складається її покроковий план-сценарій.

Важливо зазначити, що суттєвою особливістю сучасної рольової гри є те, що учасники гри можуть виконувати ті чи інші ролі, дії, функції як експромтом, так і заздалегідь підготувавшись. Поряд з тим під час проведення імітаційної гри можуть відпрацьовуватись елементи певних подій, діяльності чи роботи організації, підприємства, закладу загалом. У свою чергу, операційні ігри проводяться в умовах, під час яких імітують реальність з метою відпрацювання навичок виконання конкретних операцій. Ситуаційні ігри, або як їх називає Т. Б. Вавілова «метод моделювання конкретних ситуацій», є одночасно і сильним мотивувальним фактором, і одним з методів активного навчання, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності фахівців. Використання цього методу передбачає розгляд та обговорення виробничих, управлінських та інших ситуацій,

складних конфліктних випадків, проблемних моментів, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу[1].

Якщо викладач на практичному занятті планує обіграти певну ситуацію і визначити поведінку учасників у ній, то інтегруючи елементи ситуаційної та рольової ігор, він має скласти такий сценарій, який педагоги називають «діловим театром». Учасники такої гри, як запевняє автор навчального посібника «Педагогіка вищої школи», мають «мобілізувати весь свій досвід, знання, навички, зуміти вжитися в образ певної особи, зрозуміти її дії та роль, оцінити ситуацію і обрати правильну лінію поведінки» [4].

Під час вивчення суспільних дисциплін психолого-педагогічного спрямування можливе застосування таких різновидів ігор, як інсценізація, психодрама, соціограма тощо. Основне завдання методу інсценізації – навчити здобувачів освіти орієнтуватися в різноманітних обставинах, давати об'єктивну оцінку своїй поведінці, враховувати можливості інших людей, встановлювати з ними контакти, впливати на їхні інтереси, діяльність. Для ділових ігор цього виду складають сценарій, в якому подається повний опис конкретної ситуації, функції та обов'язки дійових осіб, їх завдання. Психодрама і соціодрама дуже близькі до рольових ігор і «ділового театру». Фахівці стверджують, що подібні ігри – це також театр, але іншого спрямування, наприклад, соціально-психологічного, в якому відпрацьовують уміння відчувати ситуацію в групі, колективі, оцінювати і змінювати поведінку й емоційний стан іншого учасника, вміння налагодити з ним психологічний контакт [3].

А тому використання нами протягом достатньо тривалого часу на практичних заняттях активних методів навчання, зокрема ділових ігор, створює привід погодитись з думкою багатьох інших учених та дослідників, про їх позитивні моменти в плані активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти та дійти таких висновків:

1. Зростає мотивація учіння завдяки постійній та безпосередній участі у грі; у групі створюється позитивний психологічний клімат, зростає взаємодія, командна активність; розвивається критичне мислення тощо [1; 6].

2. Педагогічна ефективність застосування окреслених методів навчання в закладі вищої освіти залежить не лише від особливостей самих методів, але й від наукової кваліфікації та майстерності педагога. Такий умовивід вимагає творчого підходу від викладача до організації занять, пошуку джерел та переконливих аргументів доведення істини, бачення не лише проблем у науці, житті, але й можливих шляхів їх вирішення, формує здатність знаходити оптимальні рішення в непередбачуваних ситуаціях, а також забезпечує чіткість наукових та ідейних позицій, високі моральні якості, повагу, вимогливість до студентів і піклування про них [7].

3. Ми також погоджуємось з думкою А. І. Кузьмінського та В. Л. Омеляненка, які спираючись на слова відомого педагога XIX–XX століть К. Д. Ушинського, наголошують на тому, що методи навчання не можна сприймати (і використовувати) як рецепт для вирішення навчальних завдань, тому що важливий не сам метод, а ідея, що закладена в ньому. Отже, лише творча мудрість педагога, яка спирається на наукові засади, може забезпечити оптимальний підхід до використання методів навчання з метою підвищення ефективності як навчіння, так і учіння [5].

Список використаних джерел

1. Валійова Т. В. Активізація навчальної діяльності студентів за допомогою методів активного навчання в вищих навчальних закладах. *Scientific Journal Virtus*. Issue # 20, Part 1, January. 2018. P. 83–85.
2. Гладуш В. А., Лисенко Г. І. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. Дніпропетровськ, 2014. 416 с.
3. Дрижак В. В., Єрмак С. М. Практична підготовка здобувачів вищої освіти як фактор ефективності компетентнісного підходу у професійній підготовці фахівців. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка*. 2015. № 125. С.142–147.
4. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII.
5. Дрижак В. В., Разумейко Н. С., Педорич А. В. Про методи активізації пізнавальної активності здобувачів освіти у відомчому вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. *Virtus: Scientific Journal /Editor-in-Chief M.A/ Zhurba* – June # 25. 2018. P. 100–104.
6. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. Київ. 2008. 447 с.
7. Оргинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ. 2016. 472 с.
8. Рождественська Б. І., Дрижак В. В. Про впровадження активних методів навчання у підготовці фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби

України. *Кримінально-виконавча система та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали III заочної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27 лист. 2018 р.). Чернігів : Академія ДПтС, 2018. С. 329–334.

9. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ, 2014. 456 с.

Дягилева Олена Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови з підготовки
морських фахівців за скороченою програмою
Херсонської державної морської академії;

Пазяк Алла Сергіївна,

асистент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та інноваційної педагогіки
Херсонської державної морської академії;

Юрженко Альона Юріївна,

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри англійської мови з підготовки
морських фахівців за скороченою програмою
Херсонської державної морської академії

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МОРСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні морська освіта в Україні переживає не найкращий період. У зв'язку із російською агресією окупаційним режимом протягом більше 8 місяців та масованими обстрілами міста Херсона було внесено свої корективи в роботу Академії. Херсонська державна морська академія змушена була покинути власні території і тим самим шукати шляхи щодо забезпечення високої якості освіти в умовах, що склалися. Саме завдяки інтенсивному впровадженню інструментів інтернаціоналізації освітнього процесу вдалося зберегти якість освітніх послуг та розширити інструментарій щодо співпраці з іноземними закладами вищої освіти і підвищити рівень впізнаваності у світі. Маючи вже досвід в організації дистанційного навчання (під час Covid-19), відповідні сервіси й платформи, освітній процес у Херсонській державній морській академії перейшов в онлайн-форматі. ХДМА працює у цьому форматі і дотепер, турбуючись про якість освіти та її розвиток.

Платформою для дистанційного навчання майбутніх моряків було обрано LMS Moodle, до переваг якої ми відносимо наступ-

не: безкоштовне обслуговування, постійне оновлення, гнучкість системи, можливість працювати офлайн, зручний інтерфейс як для викладачів курсів, так і для курсантів [1, с. 6]. Через специфіку морської професії, а саме необхідність періодично проходити плавальну практику на судні, курсанти інколи не мають змоги бути присутніми на заняттях і вимушені навчатися асинхронно. LMS Moodle дозволяє користуватися електронними курсами всіх необхідних курсантам дисциплін з будь-якої точки світу і не потребує спеціальних технічних умов. Для зручності користування платформа має мобільний додаток [2, с. 167–168].

На платформі Moodle є автоматичний журнал оцінок, який дозволяє викладачам на персональних електронних курсах проводити оцінювання результатів навчальної діяльності, вести облік успішності курсантів, давати зворотний зв'язок. Маючи права адміністратора системи або роль викладача курсу, можна створювати нові журнали та налаштовувати їх параметри, в тому числі типи і критерії оцінювання. Учасники освітнього процесу можуть отримати доступ до електронного журналу з будь-якого пристрою з урахуванням наявності доступу до інтернет-з'єднання з метою моніторингу активностей на електронних курсах. Використання електронного журналу може деякою мірою обмежувати можливість викладачів реалізувати індивідуальний підхід до оцінювання, проте дозволяє уникнути можливих помилок, пов'язаних із ручним веденням журналу та зменшити час, необхідний для оцінювання діяльностей курсантів [3, с. 9–11].

Основним міжнародним документом, який регулює вимоги до морської освіти, є Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 року [4]. Великий розділ конвенції призначений вимогам до компетентностей моряків. З метою формування компетентностей моряків у системі ступеневої підготовки курсантів використовується компетентнісний підхід. Платформа Moodle дозволяє адміністраторам системи створити репозиторій компетентностей, який потім використовується з метою управління навчанням усіма викладачами. Кожен викладач додає на свій електронний курс необхідну до сформування компетентності із загального списку та прив'язує до неї завдання курсу. Зручний інтерфейс дозволяє курсантам

бачити, які саме завдання ще необхідно виконати для проходження курсу.

Платформа Moodle містить також свій власний ресурс, що дозволяє створювати зсередини онлайн-конференції в режимі реального часу та забезпечувати якісну комунікацію і співпрацю в освітньому процесі. Діяльність BigBlueButton допомагає створювати відеоконференцію із власним заголовком, додавати до неї опис, запис календаря (що вказує діапазон дат для приєднання до сесії), групи та подробиці про запис онлайн-сесії [5; 8, с. 247–250]. Крім того, BigBlueButton може записувати конференції, що дозволяє студентам переглядати їх у зручний для них час. Також система може бути використана для проведення іспитів та оцінювання студентів за допомогою віртуальних інструментів.

Корисним елементом в освітньому процесі на платформі Moodle є гейміфікація, оскільки її використання може допомогти залучити якомога більше здобувачів вищої освіти до навчання та збільшити їх мотивацію, яка так необхідна в умовах дистанційного навчання [6, с. 25–27; 7, с. 9–11]. Використання системи рівнів на платформі Moodle може допомогти студентам розвивати свої навички та знання на поступово зростаючому рівні складності. Наприклад, ви можете створити курс, який має різні рівні складності і студенти повинні пройти кожен рівень, щоб перейти до наступного. Використання інтерактивних вправ на платформі Moodle може зробити навчання більш цікавим і захопливим для студентів. Наприклад, є можливість створення вправи, яка має декілька варіантів відповідей, а студент повинен вибрати правильну відповідь для переходу до наступного завдання. Використання лідербордів на платформі Moodle може стимулювати конкуренцію між студентами та збільшувати їх мотивацію до навчання. Створивши лідерборд, студенти можуть бачити свій прогрес порівняно з іншими учасниками курсу. Загалом використання гейміфікації на платформі Moodle може зробити навчання більш ефективним, проте важливо пам'ятати, що гейміфікація повинна бути відповідна меті курсу, а не переважати сам процес навчання.

Безумовно, підготовка морських фахівців неможлива без використання в освітньому процесі інноваційного тренувального обладнання. В умовах воєнного стану використання онлайн-симуляторів допомагає викладачам дисциплін професійного спрямування особливо під час проведення практичних і лабораторних робіт. Симуляційні тренажери, які має Академія, забезпечують реалістичні умови навчання різних аспектів морської праці, таких як навігація, безпека на борту, та сприяють набуттю практичних навичок.

З метою використання професійної літератури створено інституційний репозитарій (електронний архів), що значно сприяє підвищенню якості наукової комунікації та надає безкоштовний повнотекстовий доступ в мережі Інтернет 24/7. Він містить наукові публікації професорсько-викладацького складу Академії, навчально-методичні розробки, матеріали конференцій, курсові роботи, звіти із практики, контрольні роботи курсантів.

В умовах воєнного стану ХДМА надала нову можливість курсантам – взяти участь у програмі подвійних дипломів, тобто отримати диплом бакалавра або магістра від Академії, а також диплом від іншого університету, з яким укладено договір. Херсонська державна морська академія разом із Плімутським університетом (Велика Британія) отримала грант для роботи в програмі подвійних дипломів. Майбутні магістри факультету суднової енергетики матимуть можливість отримати подвійний диплом ХДМА та Плімутського університету за спеціалізацією «Управління судновими технічними системами і комплексами». Навчання може займати більше часу, ніж звичайна програма, проте програми подвійних дипломів можуть мати багато переваг для студентів. Крім того, що вони можуть отримати два дипломи, студенти отримують доступ до більш широкого спектра курсів та досліджень. Вони також можуть мати можливість вивчати різні культури та мови, що може бути корисним для майбутньої кар'єри. Загалом програми подвійних дипломів є корисним вибором для курсантів, які хочуть отримати два дипломи і більш розширене навчання.

Пріоритетом Академії в контексті міжнародної академічної мобільності є участь у конкурсах програми Еразмус+ за напря-

мом КА1. Курсанти ХДМА є учасниками кредитної мобільності. За програмою Еразмус + між Литовською морською академією та ХДМА діє міжінституційний договір на 2021–2027 рр. (міжнародна академічна мобільність). Участь у програмах кредитної мобільності від Еразмус + допомагає розширювати знання та навички відповідно до їх спеціальності, встановити міжкультурний зв'язок та підвищити міжнародну конкурентоспроможність.

У рамках кампанії Twin For Home, організованою університетами Великої Британії, з метою обміну досвідом проведення навчальної діяльності, було підписано угоду між Університетом Плімута та Академією. За підтримки колег та студентів Плімутського університету функціонує проєкт “Hello Project”. Проєкт спрямований на розвиток англомовних компетентностей студентів Академії. Курсанти із задоволенням працюють у проєкті, адже це дає можливість спілкуватися із носіями мови та розширювати знання про культуру і традиції британської молоді.

Незважаючи на ефективну організацію дистанційного формату освітнього процесу, підтримку національної й міжнародної академічної мобільності здобувачів вищої освіти, залишаються такі проблеми, як пошкодження та руйнування інфраструктури та приміщень закладу і часткова втрата освітнього обладнання; відсутність доступу до офлайн-ресурсів, які залишилися у закладі. Після повернення ХДМА (на сьогодні переміщений заклад вищої освіти) на постійне місце дислокації заплановано: доукомплектація розграбованої та пошкодженої матеріально-технічної бази в період війни та тимчасової окупації (через залучення іноземних та вітчизняних інвестицій, проєктних коштів); відновлення контингенту абітурієнтів/здобувачів вищої освіти Академії шляхом пропозицій програм мобільності, подвійних дипломів тощо; відновлення повноцінного освітнього процесу в офлайн-режимі; розширення бази для проведення навчальної практики шляхом залучення більшої кількості іноземних кріюінгових компаній.

Список використаних джерел

1. Волошинов С. А., Шерман М. І., Юрженко А. Ю. Створення електронного курсу «Морська англійська мова за професійним спрямуванням» на платформі MOODLE. Київ : КНУБА, 2018. С. 6.

2. Deng L., Tavares, N. J. From MOODLE to Facebook : Exploring Students' Motivation and Experiences in Online Communities. *Journal Computers and Education*. 2013. Vol. 68, P. 167–176.

3. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2004. С. 8–24.

4. International convention on standards of training, certification and watchkeeping for seafarers : Including 2010 Manila Amendments. IMO, 2017. 824 p.

5. Diahyleva O., Masonkova M., Kaliuzhnaia J., Paziak A., Yurzhenko A. The use of videoconference system on LMS Moodle to form the professional competence of future ship navigators. *10th Workshop on Cloud Technologies in Education*, 2022.

6. Дягілева О. С., Юрженко А. Ю. Гейміфікація вправ LearningApps для формування комунікативної компетентності майбутніх морських спеціалістів // Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки : XXVI міжнародна інтернет-конференція, 2019. С. 25–27.

7. Deterding S., Dixon D., Khaled R., Nacke L. From game design elements to gamefulness : Defining "gamification" Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference. 2011. P. 9–15.

8. Bezlutska O., Leshchenko A., Yurzhenko A., Paziak A. Informational Visualization on E-Courses of Higher Maritime Educational Institutions. *VII INTERNATIONAL CONFERENCE Information Technology and Interactions (Satellite)*. 2020. P. 247–250.

Красковський Євгеній Михайлович,

начальник режимно-стройової служби
Академії Державної пенітенціарної служби;

Леоненко Олексій Анатолійович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОДО ПОВОДЖЕННЯ
З ВОГНЕПАЛЬНОЮ ЗБРОЄЮ ПЕРСОНАЛУ
ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Система вогневої підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) є однією з найголовніших умов несення служби під час виконання службових обов'язків, а якість цієї підготовки, виходячи з викликів сьогодення та стратегії реформування пенітенціарної системи, на сьогодні не є на належному рівні. Проблема поведіння зі зброєю існує і її треба якомога швидше вирішувати для

надійного захисту персоналу та контингенту, який знаходяться під охороною в Установах виконання покарань (далі – УВП).

Як визначено у п. 33 Мінімальних стандартних правилах поведження з в'язнями і зазначено у Пояснювальній записці до Європейських пенітенціарних правил, застосування до ув'язнених заходів примусу, в тому числі вогнепальної зброї, є тим видом забезпечення режиму утримання, якого, за можливості, необхідно уникати, оскільки це не відповідає цивілізованому поведженню з ними. Також у цих документах акцентована увага на тому, що у разі ухвалення про застосування заходів примусу необхідно відштовхуватись від вимог законів, а не рішень тюремної адміністрації.

Повсякденна службова діяльність пред'являє високі вимоги до нервової системи співробітника, і слід зазначити, що на сьогодні більшості співробітників притаманний пригнічений стан. Результатом цього є всебічна затяжна криза в країні, що викликана збройною агресією росії, та неналежне матеріально-технічне забезпечення як самої службової діяльності, так і соціально-матеріального забезпечення співробітника. Невизначеність у завтрашньому дні, посттравматичні стани співробітників та інші супутні подразники знижують морально-психологічний стан. Ефективне володіння вогнепальною зброєю вимагає від співробітників ДКВС України дуже високої і тонкої координації дій з великими психічними навантаженнями.

Ефективна підготовка співробітників особливо важлива під час поведження з вогнепальною зброєю під час виконання службових обов'язків, впевнені і чіткі дії яких не повинні викликати сумніви в їх законності та правильності. Щоб вийти на якісний новий рівень роботи, необхідно підвищення професійної підготовки, а також її складової частини – вогневої підготовки. Для співробітників ДКВС України її ефективність дуже багато значить для забезпечення особистої безпеки як персоналу, так і контингенту, який знаходяться під охороною в УВП. Гарантом життя і здоров'я співробітників при вогневому контакті з особою, яка вчиняє напад, є швидкість і вміння професійно поводитись з вогнепальною зброєю. Таким чином, можна зрозуміти особливості, які необхідно враховувати під час підготовки спів-

робітників ДКВС України та відпрацьовувати практично під час занять з вогневої підготовки вправи, які дозволять співробітнику під час виконання службових обов'язків захистити себе та інших осіб, наприклад: 1. Ведення вогню на коротких відстанях та перевід вогню по фронту; 2. Ведення вогню на випередження; 3. Ведення вогню в русі, зі зміною позицій і через укриття; 4. Ведення вогню під час фізичних і психологічних факторів; 5. Ведення вогню в умовах обмеженої видимості; 6. Ведення вогню із заміною магазину.

Проводячи аналіз основних навчально-методичних матеріалів і нормативних актів, що регулюють вогневу підготовку персоналу ДКВС України, можна відзначити той факт, що умови і характер навчання стрільби співробітників та стрільків-спортсменів істотно відрізняються. Істотним недоліком у вогневій підготовці співробітників ДКВСУ має місце такий найважливіший фактор – застарілі та невідповідні сьогоденню нормативно-правові акти ДКВС України, недостатня робота з навчальною зброєю або повне її ігнорування. У спортсменів-стрільців основним видом тренування є робота з навчальною зброєю, на яку йде приблизно 70–80 % часу. А для практичної стрільби використовується решта часу, що залишився, де відпрацьовується вміння та навички, які були напрацьовані під час холостих тренувань. У процесі навчання вогневої підготовки у співробітників повинні формуватися: інтерес до вогнепальної зброї та впевненість у її володінні та використанні, фізична витривалість і морально-психологічна підготовка при її застосуванні. Таким чином, можна зазначити, що правильно збалансований комплекс вправ з вогневої підготовки дає можливість співробітникам ДКВС України найбільш ефективно засвоїти ті чи інші навички стрільби за мінімальний час, що для цього відводиться. Очевидно, що для співробітників під час виконання службових завдань, особливо в екстремальних умовах або при вогневому контакті під час нападу, необхідний баланс між швидкістю стрільби і точністю влучення, тобто потреба у стовідсотковому ураженні цілі за найменший проміжок часу (інші варіанти не допустимі), що забезпечить безпеку як персоналу, так і контингенту, який знаходяться під охороною в УВП.

Існуючий курс стрільб не використовує повною мірою всі новіші методики підготовки особового складу. В цьому документі використовуються ще застарілі, радянських часів вправи та норми витрат на навчальну практику, які не дозволяють якісно підготувати співробітника до дій в екстремальних умовах, відповідно до законодавства.

Для переходу та можливості застосовувати новітні види озброєння в навчанні особового складу ДКВС України та для реформування пенітенціарної системи необхідно розробити та затвердити кардинально новий Курс стрільб із стрілецької зброї для осіб рядового та начальницького складу ДКВС України на заміну старого, затвердженого наказом ДДУПВП № 86 від 17.05.2001 р., що, своєю чергою, покращить якість навчання, надасть практичної спрямованості в питаннях вмілого використання та застосування вогнепальної зброї під час виконання службових обов'язків співробітниками ДКВС України.

Крім того, всім відомо, що вогнепальна зброя є предметом підвищеної небезпеки, і для особистої безпеки, а також безпеки оточення необхідно знати і виконувати правила поведінки з зброєю. Для цього необхідно розробити та затвердити нормативний документ щодо заходів безпеки під час поведінки з вогнепальною зброєю співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби України.

Саме ця діяльність активно проводиться в Академії ДПтС України.

Список використаних джерел

1. Журавська З. В. Віктимологічні засади боротьби зі злочинністю у місцях позбавлення волі : монографія. Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2012. 168 с.
2. Про затвердження Курсу стрільб зі стрілецької зброї для рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої системи та норми витрат боеприпасів на бойову підготовку : наказ ДДУПВП № 86 від 17.05.2001.
3. Боднар І. В., Віговський В. Л., Денисова Т. А., Єсипенко О. Г. та ін. Бойова підготовка : навчальний посібник. Чернівці : Академія Державної пенітенціарної служби, 2019. 186 с.
4. Банах С. М., Винярчук І. С., Йосипів Ю. Р., Курляк М. Д., Маліновська К. О. та ін. Вогнева підготовка працівника Національної поліції України : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 408 с.

Красницька Ольга Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук гуманітарного інституту
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

ВИКЛАДАЧ ТА АУДИТОРІЯ: ДОВІРА, ВЗАЄМОДІЯ, СПІВПРАЦЯ

Чи ставили ви коли-небудь, шановні викладачі, собі запитання, ким є для вас аудиторія, як вас сприймають слухачі (курсанти, студенти), якого викладача вони хочуть бачити перед собою? Чи може викладач вважати себе лідером, а аудиторію – своєю командою? На перший погляд, начебто прості запитання, але вони можуть мати складні відповіді.

Справжній викладач – це лідер, який відчиняє двері у світ нових знань, спонукає слухачів крок за кроком підніматися на вершини в особистісному й професійному розвитку, що височать начебто в недосяжній далечині. Але самотійно долаючи ті вершини, він показує шлях і відкриває можливості для аудиторії. Як пише А. Аксельрод про одного з кращих президентів США, «...Теодор Рузвельт був певний, що справжній лідер розуміє, що він є джерелом усього, що його команда (чи то компанія, чи ціла нація) розпочинає, досягає, чим/ким вона стає та як може змінитися. Тож лідерові слід розвиватися. І Теодор Рузвельт намагався й себе спрямовувати дедалі вище – до найвищих ідеалів та амбіцій» [1, с. 98].

Справжній викладач – амбіційний лідер, який живе не так, як інші. Він працює і творить для інших – своїх слухачів, читачів, глядачів. Справжній викладач рухається в ногу з часом та випереджає його. Проводячи цікаві навчальні заняття, викликає активний пізнавальний інтерес. Вдало презентуючи свої наукові й методичні розробки, надихає до глибшого пізнання, вивчення контенту. Створюючи онлайн-курси, відеокурси, відеолекції, відеопрезентації, наукові подкасти, дає можливості слухачам навчатися в будь-який час і в будь-якому місці. Він створює нові виклики як для себе, так і для аудиторії.

Справжній викладач – лідер, для якого аудиторія – жива квітка, якій треба допомогти розквітнути й полонити своєю красою

навколишніх, або, як писав К. Ушинський, факел, який треба запалити. Водночас вона є командою для викладача, яка досягає результатів під його керівництвом. У процесі ораторської діяльності він навчає, надихає, спонукає, мотивує, спрямовує слухачів (курсантів, студентів) до певних дій і вчинків. Реалізуючи свої бажання та прагнення через публічні виступи та роботу з аудиторією, викладач задовольняє її потреби, інтереси, запити, очікування. Слухачі постають активними здобувачами й ретрансляторами знань, досвіду, поширення та втілення озвучених оратором ідей, відображення його думок, поглядів, світогляду. Таким чином, варто зазначити, що аудиторія посідає центральне місце в діяльності викладача. Він працює для неї, заради неї, змінюючи в такий спосіб себе й навколишніх.

Завойовуючи довіру аудиторії, будуючи з нею ефективну взаємодію та співпрацюючи зі слухачами як активними суб'єктами педагогічної взаємодії, викладач здійснює на них інформаційний, когнітивний, емоційний, психологічний і поведінковий вплив у процесі ораторської діяльності. Довіра в цьому контексті виступає засадничим чинником побудови стосунків між оратором та аудиторією. Василець Н. справедливо визначає її чинником відкритості, впевненості у щирості й правильності поведінки викладача, передумовою розуміння його позиції та рівноправного взаєморозуміння [2, с. 120].

Довіра породжує почуття безпеки й комфорту, позитивного прийняття, знижує критичність сприймання інформації, поданої оратором, спонукає до відкритого обговорення питань, висловлення думок, дискусії, співпраці, конструктивного ухвалення рішень. Погоджуємося з О. Лашко, яка у своєму дослідженні емпірично підтвердила значний вплив довіри аудиторії до викладача на інтерес до вивчення навчальної дисципліни, сприйняття навчального контенту, психологічну атмосферу під час занять і психологічне самопочуття слухачів (курсантів, студентів), їх саморозкриття в освітній діяльності [4].

Водночас, маючи за своєю природою подвійний характер, довіра є наслідком взаємодії та співпраці викладача з аудиторією. Тож оратор повинен постійно підтримувати «градус» довіри у процесі ораторської діяльності. Ми визначили основні чинни-

ки її завоювання викладачем, а саме: позитивний імідж; авторитет; високий рівень професійних знань і вмінь; відповідальне ставлення до професійної діяльності; упевненість, лідерство; чесність, правдивість; природність, щирість, відкритість; почуття гумору; довіра до слухачів (курсантів, студентів) [3].

Імідж та авторитет формують перше враження й ставлення аудиторії до оратора, налаштовують слухачів на сприйняття його та навчальної дисципліни / публічного виступу, формують очікування. Високий рівень професійних знань і вмінь викладача забезпечує актуальність, інформативність, змістовність ораторської діяльності. Лідерська позиція оратора спонукає до вчинковості, частково виправдовує очікування слухачів. Як зазначає О. Хміляр, вона визначається через виразну, усвідомлювальну й сильну суб'єкту мотивацію до перетворення світу та себе в ньому за власними законами, через цілеспрямованість, здатність самостійно визначати цілі, обирати й створювати оригінальні способи та засоби їх досягнення, вияв виваженої ризикованості, упевненості під час ухвалення рішень, наявності високої працездатності, продуктивності, вправності, старанності й виконавчої дисципліни, здатності до адекватного критичного аналізу результатів власної активності та вміння вчитися на своєму досвіді [6]. Природність, щирість, відкритість, почуття гумору приваблюють слухачів до викладача, створюють позитивну атмосферу на заняттях, прокладають «шлях від серця до серця», а довіра оратора до них показує їхню важливість у його очах.

Влучно називаючи аудиторію, з якою працює викладач, «найважливішим чинником публічного виступу», а публічний виступ розглядаючи як «потужний спосіб взаємодії оратора й аудиторії» [8, с. 16], блискучою можливістю налагодити контакт із кожним слухачем [8, с. 66], S. Morton демонструє цінність взаємодії викладача зі слухачами (курсантами, студентами). Оратор має нівелювати уявну прірву між ним та аудиторією й залучити її до співпраці. Установлюючи контакт зі слухачами із самого початку виступу, він підтримує його постійно. Ставлячи запитання, звертаючись до думки аудиторії, пропонуючи їй певні дії, викликаючи зворотний зв'язок, цікавлячись особистістю слухача, виявляючи інтерес до вже наявних у нього знань,

умінь, досвіду, ставлячи завдання, що виконуються тут і зараз, а не лише в перспективі підготовки до наступного заняття, залучаючи до дискусії чи обговорення, задовольняючи запити аудиторії, використовуючи інтерактивні технології в ораторській діяльності, техніки управління увагою в публічному виступі, звертаючись до важливого для слухачів, приєднуючи їх до роботи тут і зараз, викладач налагоджує взаємодію та співпрацю з аудиторією.

Будуючи взаємодію зі слухачами в ораторській діяльності, лектор нівелює вияв «спіралі мовчання» з їхнього боку. Як зазначають М. Krogerus і R. Tschappeler, люди схильні замовчувати свої погляди, думки в разі небезпеки їх неприйняття оточенням або коли протилежна сторона надто активно відстоює власну позицію, оскільки ми схильні чинити тиск на інших (тиск ізоляцією), виражаючи найперше це через невербальну поведінку (закрита поза, відвертання від співрозмовника, кривляння мимікою, заковчування очей тощо) [7]. Відчуваючи слухачів, розуміючи їх настрій, реакції й належним чином реагуючи на них, оратор налагоджує взаєморозуміння з ними та посилює довіру до себе. Ураховуючи правило взаємного обміну в ораторській діяльності, викладач створює цікаве, інформативне, змістовне та захопливе освітнє творче середовище, що залишає приємні враження, викликає позитивні емоції, спонукає до дій і дає цінні знання.

Взаємодія з аудиторією, зазначає М. Port, створює потужний емоційний та структурний контраст, допомагає зруйнувати зовнішню броню байдужості, з якою часто слухачі приходять на публічні виступи. Результатом цього стають багатші враження, що залишають помітний слід у пам'яті й сприяють кращому засвоєнню основної інформації [9, с. 180]. Взаємодія з аудиторією будується на основі взаємної довіри, з одного боку, та уваги до слухачів, з іншого. Зокрема остання виявляється в передбаченні й урахуванні у процесі ораторської діяльності потреб, інтересів і запитів аудиторії, звертанні до компетентності навіть окремо взятого слухача, визнанні вже наявних результатів його професійної діяльності. Описуючи мотиваційні чинники, що впливають на поведінку особистості, О. Хміляр вказує на праг-

нення людини виразити себе, довести, що вона може що-небудь зробити, а визнання цього ще й з ім'ям творця значно підвищує мотивацію [5, с. 107].

Таким чином, довіра до викладача з боку слухачів і взаємодія його з аудиторією запрошує до співпраці, створює такий освітній простір, що підвищує мотивацію слухачів до вивчення навчальної дисципліни, поглиблення знань через інші результати його ораторської діяльності, викликає розумову й пізнавальну активність, сприяє перетворенню поданої інформації в систему знань, установок, переконань, прагнень, дій, слугує доцільним змінам і перетворенням у свідомості слухачів, трансформації їх особистісного й професійного розвитку.

Список використаних джерел

1. Аксельрод Алан. Теодор Рузвельт. 7 законів сучасного лідера. Харків : Віват, 2020. 240 с.
2. Василець Н. М. Довіра як підґрунтя толерантності у психолого-педагогічній взаємодії. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 114–121. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/1353/1/1-2012vnmpprv.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Красницкая Ольга. Формирование доверия к оратору в публичном выступлении. *Наука и дигитализация в полза на бизнеса, образованието и туризма* : сб. научни доклади, съобщения и статии XVI междунар. науч. конф. (Албена, България, 07–08 септември 2020 г.). Том XIII. С. 340–346. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ig_8DwAAQBAJ&pg=PA340&lpg=PA340&dq= (дата звернення: 10.04.2023).
4. Лашко О. В. Психологічні чинники розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 20 с.
5. Хміляр Олег. Вплив мотиваційних чинників на процес регуляції поведінки особистості. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти* : зб. матеріалів II міжнар. наук.-метод. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р.). С. 106–108.
6. Хміляр О. Ф. Вчинковий потенціал як провідний компонент у формуванні конкурентоспроможного фахівця. *Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Севастополь, 21–23 вересня 2009 р.). Севастополь : Севастопольський національний технічний університет, 2009. С. 127–129.
7. Krogerus Mikael, Tschappeler Roman. *Das Kommunikationsbuch : Wie man sich besser verständigt*. German : KEIN & ABER, 2017. 192 p.
8. Morton Simon. *The Presentation Lab: Learn the Formula Behind Powerful Presentations*. Wiley, 2014. 272 p.

9. Port Michael. STEAL THE SHOW: From Speeches to Job Interviews to Deal-Closing Pitches, How to Guarantee a Standing Ovation for All the Performances in Your Life. New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2015. 198 p.

Лілік Ольга Олександрівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови і літератури
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ МАГІСТРАНТІВ – МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

На сьогодні проблема формування академічної доброчесності здобувачів різних освітніх ступенів стала одним із основних предметів обговорення в середовищах науковців, викладачів і вчителів. Це зумовлено активними євроінтеграційними процесами, а також усвідомленням, що академічна нечесність призводить до нівелювання цінності освіти, зниження рівня вищої освіти, а відповідно, рівня кваліфікацій фахівців. Особливої значущості заявлена проблема набуває в контексті професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема й української мови та літератури, до професійних обов'язків яких входить, у тому числі, залучення старшокласників до науково-дослідницької діяльності.

Варто наголосити, що в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка налагоджена системна й послідовна робота щодо забезпечення якості вищої освіти, яка передбачає: «заходи, спрямовані на ознайомлення учасників освітнього процесу з поняттями та вимогами академічної доброчесності; механізм виявлення порушень академічної доброчесності учасниками освітнього процесу; порядок притягнення учасників освітнього процесу до академічної відповідальності» [2]. Ця проблема перебуває в центрі уваги ректорату, деканатів, кафедр, відділу внутрішнього забезпечення якості освіти, навчально-методичного відділу. Викладачі університету беруть участь у вебінарах, круглих столах, воркшопах та інших заходах, пов'язаних із обговоренням проблем формування академічної доброчесності в здобувачів вищої освіти.

Крім того, для ознайомлення студентів філологічного факультету – майбутніх учителів української мови і літератури з принципами академічної доброчесності до змісту навчальних дисциплін (обов'язкових і вибіркових) уведено окремі теми чи тематичні блоки, запропоновано відповідні завдання для самостійної роботи здобувачів. У цьому контексті варто згадати такі навчальні курси, як «Основи науково-педагогічної комунікації», «Методика навчання української мови», «Методика навчання української літератури», «Педагогічна майстерність» тощо.

У 2021/2022 н.р., 2022/2023 н.р. магістранти філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка з-поміж вибіркових компонентів обрали для опанування навчальну дисципліну «Основи академічної доброчесності» [1]. На вивчення цього навчального курсу було відведено 90 годин (3 кредити ЄКТС), з яких: лекційних – 14 год., практичних – 16 год., самостійної роботи студентів – 60 год.

Мета цієї навчальної дисципліни полягала в ознайомленні магістрантів із принципами та правилами дотримання політики академічної доброчесності на прикладі українського й міжнародного досвіду; формування професійних компетентностей, необхідних для дотримання принципів академічної культури, що ґрунтується на засадах академічної доброчесності, прозорості та доступності якісної освіти в Україні; забезпечення здобувачів вищої освіти необхідними знаннями, вміннями й навичками, а також інструментами, які є необхідними для повноцінного функціонування у світовій освітній та науковій спільноті [1].

З-поміж завдань навчальної дисципліни «Основи академічної доброчесності», на нашу думку, на особливу увагу заслуговують такі:

- сформувати уявлення про поняття «академічна доброчесність», її ознаки та характеристики, місце й роль академічної доброчесності в системі університетської освіти;

- ознайомити магістрантів із законодавчою й нормативно-правовою базою (законами, кодексами, положеннями, правилами, пам'ятками тощо) з дотримання академічної доброчесності; сформувати вміння застосовувати нормативно-правову базу з до-

тримання академічної доброчесності в освітній та професійній діяльності;

- проаналізувати зміст та основні положення кодексів честі в українських ЗВО, ознайомити з ознаками та характеристиками академічної культури студента; схарактеризувати особливості формування академічної культури студента ЗВО;

- формувати в магістрантів усвідомлення необхідності дотримуватися принципів та правил академічної культури, а також етико-правових норм академічної доброчесності в науковій та освітній діяльності;

- навчити магістрантів визначати прояви плагіату в наукових працях і масовій культурі [1].

У процесі викладання цієї навчальної дисципліни було використано різні методи і технології навчання, які були спрямовані на формування загальних і фахових компетентностей та активізацію освітньої діяльності здобувачів освітнього ступеня магістр освітньо-професійної програми 014.01 Середня освіта. Українська мова і література, а також на формування в них усвідомленої й послідовної життєвої позиції щодо дотримання принципів академічної доброчесності в науковій, навчальній, професійній і творчій діяльності.

Майбутні учителі української мови і літератури створювали мультимедійні презентації про плагіат у різних видах мистецтва, а також про досвід упровадження принципів академічної доброчесності в зарубіжних країнах, аналізували наукові публікації з проблеми дослідження й кодекси честі українських і закордонних закладів освіти, виконували тестові і творчі завдання, переглядали відеозаписи на каналі «Youtube» про особливості перевірки текстів на плагіат тощо, готували доповіді про проблеми вищої освіти України на сучасному етапі й дискутували щодо суперечливих аспектів. Крім того, було застосовано метод кейсів, що дав змогу розглянути окремі справи щодо порушення академічної доброчесності в наукових галузях, дотичних до напряму професійної підготовки здобувачів, а також організовано диспут щодо проблеми самоплагіату в наукових текстах.

Крім того, у процесі викладання цієї навчальної дисципліни було проведено анкетування в Googleform, участь у якому взяло

58 студентів філологічного факультету українського й англійського відділень [3]. Метою цього анкетування було не лише діагностування ставлення здобувачів вищої освіти до дотримання принципів академічної доброчесності, а й формування в магістрантів умінь і навичок складати питальники та обробляти отримані матеріали. Зазначимо, що анкетування було анонімним для забезпечення об'єктивності й щирості респондентів. Це анкетування було проведене викладачем, а результати обговорені з магістрантами.

На основі проведеної роботи вони мали підготувати власний питальник для студентів другого курсу освітнього ступеня бакалавр філологічного факультету, оскільки за навчальним планом вони уже пройшли курси загальної підготовки, які мають ознайомлювати з поняттям академічної доброчесності (як-от: логіка та основи критичного мислення, вступ до спеціальності, філософія, вступ до мовознавства і літературознавства), а також курси фахової підготовки, а саме педагогіку, де протягом трьох семестрів набували фахові компетентності, зокрема й щодо професійної чесності та доброчесності. Зазначимо також, що згідно з положенням НУЧК про академічну доброчесність [2] усі студенти перших курсів мають бути обов'язково ознайомлені з його основними тезами та розуміти наслідки недоброчесної поведінки як студентів університету. Результати цього анкетування більш детально проаналізовані в науковій публікації [3], а висновки враховані в процесі вдосконалення навчальної дисципліни й обговорені на засіданні кафедри української мови і літератури.

Отже, формування академічної доброчесності майбутніх учителів української мови і літератури є системним, цілеспрямованим і послідовним процесом, у якому важливу роль відіграє навчальна дисципліна «Основи академічної доброчесності».

Список використаних джерел

1. Лілік О. О. Основи академічної доброчесності : навчальна програма. Чернівці : Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2021. 16 с.
2. Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти НУЧК імені Т. Г. Шевченка. URL: https://drive.google.com/file/d/1kpvtbTTnlgy2Tz29iNvgw_lMe84tMAkRg/view (дата звернення: 07.02.2023).

3. Ольховик М. В., Лілік О. О. Діагностика рівня сформованості культури академічної доброчесності майбутніх учителів. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка*. 2021. Вип. 18 (174). С. 81–87.

Любич Олександр Анатолійович,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТВОРЕННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1949 р.

Великі жертви, які стали наслідком небачених раніше війн, страждання мирного населення, тяжкі поранення та каліцтва військових, психологічні травми людей, які пройшли полон, дали новий поштовх до пошуку шляхів правового захисту постраждалих. Одним із варіантів цього процесу стало підписання міжнародних угод, що мали ґрунтуватись на повазі до особистості та гідності людини; всі разом вони встановлюють принципи безкорисної допомоги жертвам війни без будь-якої дискримінації – усім тим, хто перестав бути ворогом, став людиною, яка страждає і немає прав.

Наприкінці ХІХ ст. здобули популярність нові концепції природного права та різні гуманітарні рухи, часто захочені ідеями Анрі Дюнанна, який займався вирішенням проблем військовополонених після того, як були прийняті перші правові положення, що забезпечували захист для хворих та поранених. Цивілізований світ нарешті погодився з тим, що військовополонений не злочинець, а супротивник, який більше не може носити зброю. Тому потрібно звільнити його після завершення військових дій, а під час утримання в полоні – поводитись з ним гуманно і з повагою. Юристи і дипломати перетворили теорію на практику під час проведення конференцій. Історична Женевська конференція відбулась у 1864 р. завдяки нещодавно створеному Міжнародному комітету Червоного Хреста, стала джерелом «Женевських конвенцій», що згодом отримали універсальне визнання. Перша конвенція стала початком розповсюдження руху Червоного Хреста по всьому світу; вона стимулювала зміни міжнародного права в бік посилення регулювання

та вдосконалення, обмеження і остаточної заборони війни як такої. Не дивно, що у цьому першому міжнародному договорі, основні принципи якого залишаються незмінними, були прогалини і помилки, тому через чотири роки після його підписання зібрали конференцію для його обговорення та перегляду. 20 листопада 1868 р. під час цієї конференції було запропоновано декілька додаткових статей, які поширювали дії Конвенції на війну на морі, але їх так і не ратифікували. Ще один раз питання про перегляд Конвенції було порушено у 1899 р. на Першій Гаазькій конференції. На Дипломатичній конференції 1906 р. переглянутий текст було затверджено. У ньому було внесено виправлення до тексту Конвенції 1864 р. і суттєво його розширено.

У 1915 р., у той час, коли Перша світова війна швидко набирала оберти, Е. Дюркгейм та Е. Дені далекоглядно зауважили: «З часом історикам ще доведеться уважно дослідити, результатом яких демографічних, економічних, етнічних умов з деякого часу, можливо, збільшились випадки конфліктів між народами» (Durkheim E., Denis E. *Qui a voulu la guerre?* Paris, 1915). Після Першої світової війни багатьом стало зрозуміло, що Женевські конвенції потрібно адаптувати до умов сучасних бойових дій. Жахливі наслідки війни стали поштовхом до з'ясування причин, форм, сутності, динаміки і наслідків військових протистоянь. На цій хвилі у системі гуманітарних наук, крім традиційної військової історії, отримали свій розвиток такі специфічні галузі знань, як соціологія війни (полемологія, від англ. *polemology*) (Bouthoul G. *Les guerres – Elements de polemologie.* Paris: Payot, 1951; Idem. *Traite de polemologie.* Paris, 1970; Freund J. *Sociologie du conflit.* Paris, 1983), військова антропологія (Paret P. *The New Military History.* *The Journal of the Army War College.* Vol. 21/3 (Autumn 1991). P. 10–18) і, нарешті, нова військова історія (від нім. *Neue Militärgeschichte*) (Pröve R. *Vom Schmuttelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die neue Militärgeschichte der Frühen Neuzeit: Perspektiven, Entwicklungen, Probleme.* *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht.* Vol. 51 (2000, 10). S. 593–608; Robert M. Citino. *Military Histories Old and New: A Reinterpretation.* *American Historical Review.* Vol. 112 (October 2007). P. 1070–1090).

Прагнучи завдяки своїм дослідженням знайти війні «менш жакливу заміну», гуманітарії в різних країнах позиціонували її як важку соціальну хворобу. Оскільки це захворювання, як і будь-яке інше, виявляє себе через різні симптоми, напрями вивчення війни стали активно наростати новими гілками, створюючи цілий спектр тематично неоднорідних досліджень. У цьому зв'язку автономізація дослідів з історії військового полону була лише справою часу, оскільки він як незмінний супутник війни відомий людству з давнини.

Під впливом нових ідей на Дипломатичній конференції 1929 р. у Женеві текст Конвенції було знову переглянуто, але на цей раз виправлення були менш вагомими. У 1937 р. Комісія міжнародних експертів, створена під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста, відновила обговорення, результатом яких став новий переглянутий текст. Після презентації під час XVI Міжнародної конференції Червоного Хреста, що відбувалась у Лондоні у 1938 р., проєкт було винесено на повістку денну Дипломатичної конференції, запланованої на початок 1940 р. Але у зв'язку з військовими діями Другої світової війни конференцію довелося відкласти. У 1945 р. війна, небачених до того масштабів, нарешті закінчилась. Необхідно було доопрацювати і вдосконалити гуманітарні норми міжнародного права із врахуванням отриманого досвіду. Потрібно було переглянути три існуючі Конвенції: Женевську конвенцію з покращення долі поранених і хворих у чинних арміях 1929 р., Гаазьку конвенцію із застосування до морської війни статей Женевської конвенції від 1907 р. та Женевську конвенцію про ставлення до військовополонених 1929 р. Крім того, постала гостра необхідність у розробці конвенції про захист цивільного населення, відсутність якої під час всесвітнього військового конфлікту призвело до жакливих наслідків. Потрібно було розширити кількість категорій осіб, які мали право на статус військовополонених, щоб його надавали виключно особам зі складу військ, що капітулюють і щоб військовополонених не могли безпричинно позбавити цього статусу. Також потрібно було більш чітко визначити умови утримання в полоні із врахуванням важливості праці військовополонених, допомоги, яку вони отримують,

і розпочатого щодо них судочинства. Потрібно було підтвердити принцип термінового звільнення військовополонених після закінчення воєнних дій. Нарешті було важливо, щоб організації, яким було доручено захищати інтереси військовополонених і спостерігати за дотриманням застосування норм, що їх стосуються у повному обсязі, як можна менше залежали від політичних відносин між країнами, що воюють. Це були проблеми, що потребували першочергового вирішення, з виявлених війною. Ось чому, перш ніж завершилися воєнні дії Другої світової війни, і одночасно з вирішенням завдання з підготовки Конвенції із захисту цивільного населення, Міжнародний комітет Червоного Хреста розпочав роботу з перегляду Конвенції 1929 р. про військовополонених. Для вирішення цих проблем під егідою міжнародної організації Червоного Хреста була зібрана попередня інформація про ті аспекти міжнародного права, що потребували підтвердження, розширення та виправлення. Згодом за допомоги експертів з різних країн було переглянуто і складено нові проєкти конвенцій, репрезентовані спочатку на Міжнародній конференції Червоного Хреста, а згодом на Дипломатичній конференції, що була наділена повноваженнями остаточно ухвалити конвенції. Перша зустріч експертів відбулась у жовтні 1945 р. На ній були присутні нейтральні члени Змішаних медичних комісій, які під час конфлікту відвідували поранених і хворих військовополонених з метою їх діагностування для вирішення питання про їх подальшу репатріацію. Другою зустріччю була «Попередня конференція національних товариств Червоного Хреста з вивчення конвенцій та різних проблем, що стосувались діяльності Червоного Хреста», організована Міжнародним комітетом у Женеві у липні–серпні 1946 р. Під час неї були представлені перші проєкти конвенцій. Зібравши пропозиції товариств Червоного Хреста з конкретних проблем, що мали стосунок до їх безпосередньої сфери діяльності, протягом декількох наступних місяців Комітет їх досконально вивчав. У березні 1947 р. була проведена консультація з представниками релігійних та світських організацій, що співпрацювали з Комітетом у справі надання духовної та інтелектуальної підтримки жертвам війни. З 14 по 26 квітня 1947 р. у Женеві відбулась «Конфе-

ренція урядових експертів з вивчення конвенцій із захисту жертв війни». На ній були присутні 70 представників з 15 країн, які під час Другої світової війни утримували велику кількість військовополонених та інтернованих цивільних осіб і, таким чином, мали великий досвід у цій галузі. Взявши до уваги пропозиції Комітету і національних товариств Червоного Хреста, а також проекти, підготовлені деякими державами, учасники конференції вирішили затвердити нові запропоновані тексти конвенцій і перший проєкт Конвенції із захисту цивільного населення під час війни. Міжнародний комітет звернувся за консультаціями до урядів декількох країн, що не були представлені під час квітневої конференції. Деякі з них надіслала експертів до Женеви у червні 1947 р. Проєкти конвенцій, що розроблялись, також були представлені Міжнародним комітетом Спеціальної комісії національних товариств Червоного Хреста, яка була скликана у Женеві у вересні того ж року. Після копіткої роботи з редагування, проведеної на початку року, проєкти конвенцій були надіслані всім урядам і національним товариствам Червоного Хреста у травні 1948 р. у рамках підготовки до XVII Міжнародної конференції Червоного Хреста. Засідання конференції проходило у Стокгольмі з 20 по 31 серпня 1948 р. Під час неї були присутніми представники 50 держав і 52 національних товариств Червоного Хреста. Після проходження через значну кількість підготовчих стадій ці тексти були нарешті прийняті як єдині правильні. Саме вони стали основою для Женевських конвенцій 1949 р. З 63 урядів країн, що брали участь у конференціях, 59 направили уповноважених представників, 4 – тільки спостерігачів. Членів Міжнародного комітету запросили як експертів. Після чотирьохмісячного обговорення на підсумковій конференції було ухвалено чотири конвенції: I. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року з покращення долі поранених і хворих у чинних арміях. II. Женевська конференція від 12 серпня 1949 року з покращення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельну трощу, зі складу збройних сил на морі. III. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 р. про поводження з військовополоненими. IV. Женевська конвенція від 12 серпня 1949 року із захисту цивільного населення під

час війни. На початку своєї роботи конференція була розділена на чотири комітети: перший – з розробки Женевських конвенцій I та II, другий – з розробки Женевської конвенції III (про військовополонених), третій – з розробки нової Конвенції із захисту цивільного населення і, нарешті, Об'єднаний комітет з роботи над положеннями, спільними для всіх чотирьох конвенцій. Наприкінці роботи конференції відбулося засідання Координаційного і Редакційного комітетів, які узгодили всі чотири тексти Конвенції. За необхідності комітети формували Робочі групи. На заключному засіданні було ухвалено Заключний акт. Його підписали представники таких держав: Австралія, Австрія, Албанія, Аргентина, Афганістан, Білоруська РСР, Бельгія, Бірма, Болгарія, Бразилія, Гватемала, Греція, Данія, Єгипет, Ізраїль, Індія, Іран, Ірландія, Іспанія, Італія, Канада, Китай, Колумбія, Коста-Рика, Куба, Ліван, Ліхтенштейн, Люксембург, Мексика, Монако, Нідерланди, Нікарагуа, Нова Зеландія, Норвегія, Пакистан, Перу, Польща, Португалія, Норвегія, Пакистан, Перу, Польща, Португалія, Румунія, Святіший Престол (Ватикан), Сіам, Сирія, Сполучене королівство (Велика Британія), СРСР, США, Туреччина, Угорщина, Українська РСР, Уругвай, Фінляндія, Франція, Чехословаччина, Чилі, Швейцарія, Швеція, Еквадор, Ефіопія та Югославія. Сімнадцять делегацій підписали також чотири Женевські конвенції. Представники ще 54 країн підписали їх через шість місяців, 12 лютого 1950 р.

Згідно з положеннями Женевських конвенцій вони мали вступити у силу через шість місяців після того, як мінімум дві ратифіковані грамоти будуть передані на зберігання до Федеральної ради Швейцарії. Після цього для кожної країни, що їх підписала, вони вступають у силу через шість місяців після ратифікації. Попередні зауваження Положення, загальні для чотирьох конвенцій, Женевська Дипломатична конференція вперше об'єднала і розширила. Після консультацій з юристами міжнародного рівня у першу статтю було внесено положення про кримінальне покарання за суттєві порушення Конвенції.

Матвійчук Валентин Петрович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри кінології

Територіально відокремленого відділення

«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»;

Доменюк Андрій Миколайович,

старший викладач кафедри кінології

Територіально відокремленого відділення

«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА КАФЕДРИ КІНОЛОГІЇ

Проблема професійної готовності молодших інспекторів-кінологів та закріплених за ними службових собак до виконання завдань за призначенням, викликаних сучасними умовами функціонування установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України, є однією з пріоритетних у справі забезпечення безпеки місць позбавлення волі, встановленого режиму відбування кримінальних покарань. Для набуття такої готовності, що передбачає вміння впевнено діяти за будь-яких обставин, інспектор-кінолог повинен володіти чималим обсягом знань, умінь та навичок, зокрема за напрямками дресирування службового собаки, управління його діями в штатних та позаштатних ситуаціях.

Навчання молодших інспекторів-кінологів ґрунтується на загальних дидактичних принципах, вироблених військовою педагогікою. Разом з тим навчання кінологів притаманні свої особливості, обумовлені специфічним змістом дисциплін кафедри кінології та метою підготовки кінологів і дресирування закріплених за ними службових собак. Ці особливості враховані в усій системі організації та виконання завдань освітньої діяльності кафедри кінології.

Сучасними аспектами професійно-педагогічної діяльності викладача кафедри кінології слід вважати такі:

– викладач повинен спрямовувати основні зусилля на розвиток і становлення в кінологів умінь і навичок технічно правильно і методично послідовно виконувати прийоми дресирування службових собак. Слід зазначити, що кінолог не зуміє підготу-

вати службового собаку, закріпленого за ним, якщо він цьому не навчений, основою основ у дресируванні собак є навчання самих дресирувальників. Для цього викладачу потрібно послідовно проводити показ техніки виконання прийомів, методики введення і відпрацювання ускладнень з урахуванням індивідуальних особливостей, закріплених за кінологами службових собак, та корегувати роботу кінолога, коли це необхідно. Шляхом вправ без собак добиватися від кінологів правильного та чіткого виконання прийомів дресирування і тільки після цього дозволяти їм самостійно дресирувати та використовувати закріплені за ними службових собак;

– у ході занять повинні знайти практичне застосування знання та вміння кінологів, одержані ними в процесі вивчення всіх кінологічних дисциплін. З підвищенням ступеня підготовленості собак заняття проводити шляхом створення навчальної обстановки, наближеної до реальних умов служби;

– на заняттях потрібно створювати обстановку творчої активності. Кожне заняття має відрізнитися від попереднього новими елементами. Для цього необхідно щоразу вводити нові ускладнення, ставити більш складні завдання, допомагати кінологам добиватися чіткого їх виконання службовими собаками;

– кількість занять та їх тривалість мають зростати поступово з урахуванням ступеня натренованості собаки, здатності його відповідати певним чином на подразники, що застосовуються дресирувальниками. Уміло застосовувати послідовно-сполучну систему дресирування собак з додержанням визначеного режиму вправ для вироблення умовних рефлексів з урахуванням їх індивідуальних особливостей. Цілі та завдання роботи із собаками мають бути доведені до кожного кінолога індивідуально. Перш ніж виконати ту чи іншу вправу (прийом), дресирувальник повинен знати, для чого він це виконує, чого він хоче добитися від собаки і як потрібно діяти, щоб виконати поставлене завдання;

– заняття проводити за визначеною в робочій освітній програмі послідовністю, але з урахування індивідуальних особливостей рівня підготовленості як кінолога, так і собаки. Для цього розробляються методики дресирування службових собак, на їх

основі методичні розробки, в яких слід зазначати певне корегування заняття у зв'язку з наявністю особливостей, зазначених вище;

– визначальне значення має комплектування кінологічних команд службовими собаками, придатними до дресирування та з урахуванням бажаного поєднання індивідуальних особливостей кінологів з певними типами вищої нервової діяльності в собак (наприклад, собаки холеричного типу бажано закріпляти за кінологами з великою психоемоційною стійкістю та працездатністю, флегматиків краще дресувати кінологам енергійним та рухливим);

– під час практичних занять обов'язково планувати та проводити попутні тренування зі слідознавства, пошуку та затримання навчальних правопорушників та груп осіб, тобто повинні бути як максимально комплексними, так із урахуванням індивідуальних можливостей собак та їхньої зацікавленості до роботи.

Високої якості навчання досягається за допомогою використання визначеної викладачем екіпіровки для кінолога, якісного та справного спорядження для собак та вмілим використанням наявної навчально-матеріальної бази. В ході завершального періоду дресирування більшість практичних занять повинні бути, за можливості, організовані на фоні конкретної обстановки з моделюванням типових ситуацій, які пов'язані з діяльністю відділів режиму і охорони слідчих ізоляторів та відділів охорони установ виконання покарань у різних умовах.

Мірошніченко Оксана Андріївна,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ПІД ЧАС РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

До персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України, відповідно до ч. 1 ст. 14 ЗУ «Про державну кримінально-виконавчу службу» належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші

працівники, які працюють за трудовими договорами в Державній кримінально-виконавчій службі України. При цьому на Державну кримінально-виконавчу службу України покладається завдання щодо здійснення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань[1]. Тому саме від професіоналізму працівників, від їхніх умінь та навичок реалізації, покладених на них завдань, особистих та моральних якостей персоналу ДКВС, у першу чергу залежить процес реформування всієї пенітенціарної системи. При цьому зазначені вище якості персоналу ДКВС залежать від рівня підготовки зазначених осіб, починаючи від підготовки курсантів у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання і завершуючи підвищенням кваліфікації сформованого персоналу ДКВС України.

Як відомо, ефективність виконання завдань, визначених перед ДКВС України, в першу чергу, залежить від результативності роботи органів і установ виконання покарань. Імідж та статусність служби напряму залежить від професійності персоналу ДКВС України.

Проблеми підготовки персоналу ДКВС у своїх роботах досліджували такі вчені: І. Богатиризов, С. Зливко, Н. Калашник, С. Зінченко та інші.

Сучасна національна система виконання кримінальних покарань сьогодні і в майбутньому потребуватиме високопрофесійного працівника, який сумлінно виконуватиме покладені на нього завдання, що в своїй основі містять соціально значущі функції.

Незважаючи на широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України, яка триває вже більше року, в країні продовжується реформування та розробляються комплексні довгострокові зміни напрямів розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи.

У зв'язку з цим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р було схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Як зазначено у цьому документі, система кримінальної юстиції та наявний механізм ресоціалізації засуджених потребують удо-

сконалення із врахуванням руйнівних наслідків широкомасштабної військової агресії Російської Федерації проти України.

Станом на 1 січня 2022 р. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах утримувалась 48 251 особа, що становить 111,7 особи на 100 тис. населення і дорівнює в цілому середньому показнику інших країн Ради Європи, проте перевищує відповідні показники розвинутих країн [2].

Метою цієї Стратегії, як визначено її розробниками, є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту.

Виконання завдань у сфері виконання кримінальних покарань нерозривно пов'язане з мотивацією, розумінням цілей реформування пенітенціарної системи та відповідним рівнем компетентності персоналу органів та установ виконання покарань і пробації.

Складні умови служби та праці, неналежне матеріальне, соціально-правове забезпечення та непрестижність служби зумовлюють, з однієї сторони, «кадровий голод», а з іншої, – високі корупційні ризики.

Пенітенціарна система потребує залучення працівників, здатних виконувати завдання з виконання покарання із застосуванням сучасних підходів і методів роботи. Проте відомче навчання, як вважають розробники Стратегії, не є актуальним та збалансованим і не задовольняє потреб пенітенціарної системи. При цьому обґрунтування зазначеного, не міститься у цьому важливому документі, що призводить до нерозуміння такого бачення питань відомчої освіти, яка протягом багатьох років успішно забезпечувала підготовку фахівців для пенітенціарної системи.

У розділі IV Стратегії, де зазначено стратегічні цілі, завдання та очікувані результати, зокрема у п. 7 розглядається питання формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи. Автори вважають, що рівень підготовки кадрового складу пенітенціарної системи впливає на ефективність реформування пенітенціарної системи. Як наслідок, робиться висновок про те, що реалізація

стратегічної цілі передбачає формування вмотивованого та високопрофесійного персоналу органів і установ пенітенціарної системи, здатного виконувати функції виправлення та ресоціалізації засуджених на основі найсучасніших підходів і методів роботи, а також створення за новими стандартами належних умов праці та соціального захисту персоналу.

Завданнями з реалізації цієї стратегічної цілі Стратегії є: 1) поліпшення умов праці персоналу органів і установ пенітенціарної системи; 2) впровадження ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи; 3) створення цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до несення служби в органах та установах виконання покарань та уповноважених органах пробації; 4) створення умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пенітенціарної системи та пробації.

При цьому в Операційному плані реалізації у 2022–2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року розроблені завдання та відповідні заходи, які планується провести за три роки. Стратегічна мета, яка зазначена під № 7, визначена як формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи. Серед поставлених завдань ми бачимо такі: 1) поліпшення умов праці персоналу органів і установ пенітенціарної системи; 2) впровадження ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи; 3) створення цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до несення служби в органах та установах виконання покарань та уповноважених органах пробації; 4) створення умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пенітенціарної системи і пробації.

Завдання, які зазначені під час формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи, є надзвичайно важливими. При цьому вважаємо за необхідне звернути особливу увагу на п. 3, що стосується створення цілісної системи підготовки персоналу.

Проаналізувавши інформацію, яка міститься у вищезазначеному пункті, бачимо, що сама назва цього пункту унеможливилоє необхідність підготовки фахівців з вищою освітою за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти, як: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень, які передбачені ст. 5 ЗУ «Про вищу освіту»[3].

Серед заходів, визначених у Плані для виконання цього завдання, є: а) проведення навчальних тренінгів для персоналу Державної кримінально-виконавчої служби з різних напрямів діяльності; б) забезпечення проходження навчання з підвищення кваліфікації персоналу Державної кримінально-виконавчої служби; в) забезпечення проходження навчання з первинної професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби; г) підвищення професійного рівня персоналу шляхом проведення тренінгів, спеціалізованих навчань, у тому числі із залученням зовнішніх суб'єктів надання освітніх послуг та закордонних фахівців; д) забезпечення проходження навчання з підвищення кваліфікації персоналу уповноважених органів з питань пробації; е) організація навчальних тренінгів персоналу уповноважених органів з питань пробації з різних напрямів діяльності.

Слід зазначити, що здійснення підвищення кваліфікації персоналу ДКВС у формі новітніх методик та проведення тренінгів із залученням зовнішніх суб'єктів надання освітніх послуг та закордонних фахівців може підвищити рівень підготовки фахівців, якщо відповідні суб'єкти надання таких послуг спеціалізуюватимуться саме на питаннях розвитку Державної кримінально-виконавчої служби України та матимуть відповідні ліцензії для здійснення такої діяльності. Та при цьому надзвичайно важливим, на думку автора, залишається питання підготовки фахівців з вищою освітою, які в подальшому за 5–6 років будуть оновлювати персонал ДКВС України. Тому збереження наявних відомчих закладів, які здійснюють підготовку майбутніх фахівців для проходження служби в ДКВС України на сьогодні, є одним із пріоритетних завдань у формуванні державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-р> (дата звернення: 18.03.2023).

3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 17.03.2023).

Непіненко Людмила Павлівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національної академії Національної гвардії України

ЗАСАДНИЧА ЄДНІСТЬ ВИВЧЕННЯ ОСНОВ ТЕОРІЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ТА ФОРМУВАННЯ І СТИМУЛЮВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КУРСАНТІВ

Складність, масштабність, багатовекторність, динамічність сучасних цивілізаційних процесів обумовлює появу нових викликів для системи соціалізації, системи підготовки людини до життя. В умовах процесів глобалізації, віртуалізації комунікативного простору, прискорених постійних змін, реструктуризації і переосмислення величезного потоку інформації, яка швидко застаріває, стає неможливо жити, працювати й виживати з простим лінійно побудованим мисленням. Швидкість величезного обсягу сучасних інформаційних потоків, які досить важко перевірити на достовірність, стають підґрунтям негативного впливу на формування масових думок і переконань, підґрунтям маніпулювання свідомістю людей. Це вимагає від споживачів інформації критичного її аналізу, протидії різним токсичним інформаційним впливам. Особливо це важливо в умовах сучасної гібридної війни, яку розв'язала і веде РФ проти України. Все це актуалізує проблему успішного розвитку критичного мислення засобами освіти. Так, у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. визначено, що мета вищої освіти полягає не лише у професійному, але й в інтелектуальному та культу-

рному розвитку особистості, у формуванні якісного людського капіталу. Тому перед закладами освіти постає завдання оновлення змісту освіти в напрямку забезпечення потреб з розвитку інноваційного та критичного мислення. Саме сучасні швидкі соціальні зміни, розвиток інформаційного суспільства та високотехнологічної економіки вимагають від майбутніх фахівців нарівні з професійними ще й загальних компетентностей, серед яких важливе значення надається здатності критично та системно мислити [2].

Мета роботи полягає в обґрунтуванні засадничої єдності вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Основи теорії аргументації» та формування й стимулювання критичного мислення курсантів Національної академії Національної гвардії України. Практичний виклик проблеми полягає в розробці та подальшому впровадженні в освітню діяльність Академії актуальної програми курсу «Основи теорії аргументації», що має необхідну практичну спрямованість на вироблення відповідних навичок і вмій з метою кадрового забезпечення Національної гвардії України сучасними висококваліфікованими фахівцями. Теоретичний виклик стосується осмислення сучасних місця і ролі проблематики теорії аргументації у структурі критичного, абстрактного і системного мислення.

На сьогодні теорія аргументації є відносно новою цариною знання, тому й саме поняття «аргументація» залишається неусталеним і багатозначним [1, с. 18]. Проте сутність його визначення пов'язується з соціальною, інтелектуальною, вербальною активністю, діяльністю, типом дискурсу, в якому виражається або відкидається, піддається сумніву певна точка зору, відбувається діалогічна взаємодія, пропонуються аргументи з метою виправдання, підтримки або спростування тез, захисту позицій, подолання розбіжностей у поглядах у ситуації сумніву або незгоди тощо. Аргументація є мистецтвом переконання інших людей з метою спонукати їх думати чи діяти певним чином: прийняти наші погляди та пересвідчення щодо будь-якого спірного питання або спонукання їх діяти відповідно до наших поглядів та переконань [1, с. 19]. Тим самим мета аргументації полягає не тільки в переконанні іншої сторони, але й у сприйнятті

тому, щоб друга сторона відмовилась від своєї попередньої позиції і навіть почала коректувати свою поведінку у відповідності з цими змінами. Потенційно вдала та успішна аргументація може надавати широкі можливості у сфері маніпулювання свідомістю людей. Саме з цим і пов'язана актуалізація проблеми ступеня розвитку критичності мислення особистості як здатності індивіда ставити під сумнів отриману інформацію, зокрема власні переконання. Критичне мислення – це мислення, підґрунтям якого є формулювання запитань, виявлення проблем, що потребують вирішення шляхом переконливої аргументації через формулювання й відстоювання власного погляду, вміння і готовність зрозуміти позицію іншого, здатність аналізувати й приймати рішення самостійно. У системі критичного мислення відсутня абсолютна і єдина істинна правда. Така правда розглядається лише як одна з можливих варіантів пояснення дійсності та перспектив розвитку.

Критичне мислення являє собою низку вмінь: мислити раціонально, об'єктивно оцінювати і розуміти власні думки і думки інших, прискіпливо перевіряти свої самостійні рішення, раціонально обґрунтовувати їх, свідомо оцінюючи ситуацію. Антиподом критичного мислення є мислення догматичне. Розширюючи ментальний горизонт, навички критичного мислення ускладнюють виникнення і домінування авторитаризму, оскільки критичне мислення не зводиться до певного алгоритму та не просякнуте стандартами і стереотипами. Критичному мисленню треба навчати, формуючи навички не піддаватися впливу чужих поглядів, вибудовувати системну модель власної аргументації з умінням бачити і враховувати всі аргументи «за» і «проти», оцінювати їхню ефективність тощо.

Враховуючи вищезазначене, автором була розроблена актуальна програма курсу «Основи теорії аргументації», що розрахована на 4 кредити (150 годин) та спрямована на забезпечення формування у здобувачів вищої освіти: базових знань з теорії аргументації; видів, форм, гендерних особливостей обґрунтування; знань логічних та психологічних засад аргументативного дискурсу; здатності обґрунтовувати висунуті положення, грамотно вести дискусію, самостійно та переконливо міркувати і перекону-

вати інших, використовувати прийоми боротьби з некоректною аргументацією; навичок публічної аргументації, опрацювання інформації, знаходження доказових аргументів в діалозі, вміння критикувати позицію опонента, викривати хитрощі в аргументації, відізнати доказову аргументацію від недоказової.

Програма складається з трьох змістових модулів: «Предмет теорії аргументації», «Загальна структура теорії аргументації. Основні види та правила аргументації» та «Практикум з аргументації». Перший змістовий модуль зорієнтований на надання знань з предмета теорії аргументації, її історії, основних концепцій та підходів, понять і завдань; розкриттю міждисциплінарного характеру аргументації як способу впливу на погляди та поведінку людини, оскільки аргументація є предметом зацікавленості багатьох дисциплін: філософії, етики, психології, юриспруденції, лінгвістики, риторики, логіки, а також таких наукових напрямів, як мовленнєва комунікація, критичне мислення, аналіз дискурсу, прагматика та штучний інтелект.

У центрі уваги другого змістового модуля природа та загальна структура аргументативного дискурсу; логічні засади та структура аргументації; діалог як основна форма аргументації; суперечка як її різновид та форма діалогу, види стратегії і тактика суперечки. Акцентується увага на місці в теорії аргументації комплексу «запитання-відповідь», на правилах ефективною коректною аргументації, формуванні вміння виявляти некоректні прийоми аргументації. На особливу увагу заслугоує включення в програму дисципліни вивчення ролі гендерного чинника в розгортанні аргументації, аналізу гендерних стереотипів як способів аргументації; висування, аналізу та аргументації власного погляду; проблеми взаємозв'язку агресії та аргументації, сутності агресивної аргументації, аргументації воєнного насильства.

Зміст третього змістового модуля «Практикум з аргументації» передбачає надання знань з підготовки публічного виступу та аргументації власного погляду з наступним проведенням занять у режимі дискусії та полеміки: практикум з дискусії та практикум з полеміки. Практичні завдання сформовані у такий спосіб, щоб курсанти мали змогу брати активну участь

у вирішенні дискусійних питань, обґрунтовано відстоювати власну позицію, критично та самокритично зіставляти різні погляди шляхом швидкого знаходження доказових аргументів; аналізувати представлену аргументацію, викривати та нейтралізувати наявні в ній логічні хитрощі з метою виявлення способу маніпуляції; формувати аргументацію для власного виступу.

Таким чином, у центрі запропонованого курсу опиняється саме критична аргументація, як теорія і практика критичного міркування, сукупність знань, умінь і навичок з виявлення, аналізу, оцінки, створення та оптимізації власного міркування і переконання інших. Місія курсу «Основи теорії аргументації» полягає в подальшому формуванні та вдосконаленні культури мислення, практичній імплементації аргументованості, критичності, самостійності та креативності мислення, підвищення його здатності до соціальної взаємодії, співпраці та вирішення конфліктів у професійній діяльності і повсякденному житті майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Список використаних джерел

1. Бура К. О. Проблема узгодження категорійного апарату сучасної теорії аргументації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*: науково-практичний журнал. Одеса, 2021. Вип. 33. С. 18–22. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/17075/K.%20O.%20Бура.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 р. N 286-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR220286?an=14> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Психологія. Острог, 2018. № 7. Листопад. С. 72–76. URL: <https://journals.oa.edu.ua/Psychology/article/view/2315/2088> (дата звернення: 10.04.2023).

Педорич Анатолій Володимирович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ НА ФОНІ СВІТОВИХ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ

Станом на 01.01.2022 року, за даними ЄДЕБО, в Україні на-
раховується близько 320 самостійних університетів, інститутів

та академій, а також 45 самостійних коледжів. З цього числа 220 ЗВО є державними (60,27 %), 32 – комунальними (8,77 %) та 113 – приватними (30,96 %). Заклади вищої освіти мають у своїй структурі 450 філій та фахових коледжів. Публічну політику у сфері вищої освіти формує та реалізує Міністерство освіти і науки України (МОН). У сфері управління МОН перебуває 157 державних ЗВО. Інші державні ЗВО підпорядковуються іншим міністерствам та відомствам. На початок 2022 року в Україні здобували вищу освіту рівнів молодшого бакалавра, бакалавра та магістра 984,1 тис. осіб. Переважна більшість з них (861,7 тис. осіб) навчалися у ЗВО державної форми власності, менше (96,5 тис. осіб) – у приватних ЗВО, ще менше студентів (19,5 тис. осіб) налічувалося у ЗВО комунальної форми власності. 6,4 тис. студентів здобували вищу освіту вищевказаних рівнів у фахових коледжах різних форм власності [1].

Подібний розподіл між державною та приватною формами існує у державах ЄС, і в провідній державі ЄС – у Німеччині (66,3 % державних університетів) [3]. Показник відсотку державних ЗВО в Україні уже менше, ніж у країнах ЄС.

На думку експертів, Україна найближчим часом буде змушена зосередитись у сфері освіти на: 1) подоланні викликів воєнних руйнувань; 2) переосмисленні та виробленні нового бачення системи загалом для забезпечення її всебічного розвитку; 3) створенні позитивних умов для трансформації мережі закладів освіти, яка відповідатиме соціальним та економічним потребам України; 4) підвищенні якості освіти; 5) підтримці забезпечення інноваційного навчального та дослідницького середовища; 6) посиленні співпраці зі стейкхолдерами [1].

Коли говоримо про модернізацію української вищої освіти у її прагненні до інтеграції у європейський та глобальний простори, варто розглянути, що відбувається у вищій освіті взагалі у світовому просторі. По-перше, при модернізації вищої освіти важливо враховувати ті тенденції та динамічні процеси у сфері вищої освіти, які набувають загальносвітового характеру. По-друге, важливий міжнародний досвід трансформації на виклики часу, що виникають в умовах глобалізації сучасного світу.

У зв'язку з цим слід відзначити великий внесок, який внесла вже починаючи з 1995 р. ЮНЕСКО в аналіз процесів і проблем, що супроводжують вищу освіту в глобалізованому світі. На підставі цього аналізу було розроблено низку найважливіших документів та рекомендацій ЮНЕСКО про тенденції, проблеми та концептуальні моделі розвитку вищої освіти. Серед них: «Рейформа та розвиток вищої освіти: програмний документ» (1995), «Освіта: прихований скарб. Доповідь міжнародної комісії з освіти для XXI століття» (1996), «Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття» (1998), «Вища освіта в глобалізованому суспільстві: Установчий документ ЮНЕСКО за освітою» (2004), всесвітні конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти та наукових досліджень для зміни та розвитку суспільства» (Комюніке, 2009) та «Тенденції у глобальній вищій освіті: моніторинг академічної революції» [8]).

Очевидно, що глобальні тенденції розвитку вищої освіти мають довготривалий характер. У тих тенденціях відбуваються різні процеси, кількісні та якісні зміни в національних системах вищої освіти й у процесах уніфікації вищої освіти. Поступово визрівають нові глобальні та регіональні трансформації вищої освіти відповідно до нових викликів сучасності.

У 2015 р. ЮНЕСКО опублікувала «Попередню доповідь про підготовку Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти», в якій актуалізовані положення про глобальні тенденції розвитку вищої освіти [7]:

1. Масовість вищої освіти.
2. Диверсифікація форматів вищої освіти.
3. Зміна освітньої парадигми.
4. Перспективи працевлаштування.
5. Якість та забезпечення якості.
6. Інтернаціоналізація вищої освіти.
7. Академічна мобільність.
8. Інтернаціоналізація науково-дослідних робіт.
9. Фінансування вищої освіти.
10. Навчання протягом усього життя.
11. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Цікавим є методологічне послання ЮНЕСКО до аналізу перерахованих глобальних тенденцій у проєкті Конвенції. Широка диверсифікація торкнулася майже всіх аспектів вищої освіти: а) постачальників освітніх послуг; б) формати навчання; в) демографічний склад студентів; г) орієнтацію закладів освіти. Основною причиною диверсифікації стала масовість вищої освіти та розвиток технологій, що сприяють підвищенню доступу до вищої освіти [7].

У доповіді ЮНЕСКО щодо Глобальної конвенції зазначається, що за останнє десятиліття відбулося значне зміщення акценту з процесу викладання на процес навчання. Серед інших радикальних зрушень, що позначилися, у вищій освіті [7]:

- 1) орієнтація на кінцевий результат;
- 2) формування сучасних компетентностей, які мають набути студенти;
- 3) студентоцентричність у навчанні;
- 4) підготовка до ринку праці;
- 5) цінність наукових досліджень та інші аспекти в галузі актуалізації освіти.

У ході пленарного засідання 25 грудня 2019 року 40-а сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО ухвалила Глобальну конвенцію про визнання кваліфікацій вищої освіти. Нова Конвенція є першою конвенцією ООН, яка встановлює універсальні принципи визнання кваліфікацій вищої освіти.

Результат аналізу «Глобальної конвенції...» показав глибоку трансформацію національних систем вищої освіти у провідних країнах світу. Триває зміна функціонування та глобальних правил на світовому ринку освітніх послуг. Світ хаотично шукає, яким має бути взірцева вища освіта. Чіткого орієнтиру, чіткого стандарту, який проіснує хоча б 10 років, поки ще не напрацювало світове освітянське товариство [3].

Глобалізація загострює конкуренцію у царині вищої освіти, висуває нові вимоги до всіх учасників освітнього процесу, суттєво трансформує все університетське середовище і життя. Те, що вважалося якісними освітніми і науковими продуктами в національному контексті, може виявитися неконкурентоспроможним у світовому і європейському контекстах. Але це не означає,

що національні наукові і освітні здобутки та доробки мають поступитися місцем інтернаціональним (глобальним і європейським). Крім того, на сьогодні не зрозуміло, що залишиться від трансформації в національних системах вищої освіти, наприклад країн Європи. Важливо повністю не зруйнувати національну систему вищої освіти, керуючись не повністю сформованими вимогами глобальної освітньої системи. А бажано суттєво підвищити її ефективність, інтегрувавши в національний контекст нові і найкращі міжнародні стандарти якості та механізми її забезпечення [5].

Список використаних джерел

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / С. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
2. Глобальна конвенція з визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти, набрала чинності. RL: <http://www.golos.com.ua/article/368963> (дата звернення: 02.04.2023).
3. Глобальная конвенция о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию. Париж, 25 ноября 2019 г. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373602/PDF/373602eng.pdf.multi.page=45> (дата звернення: 01.04.2023).
4. Доклад комиссии по образованию: Генеральная конференция 40-я сессия, Париж. 22 ноября 2019 г. URL: https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2019/12/UNESCO40C.91r_221119.pdf (дата звернення: 01.04.2023).
5. Інтернаціоналізація вищої освіти в Україні: методичні рекомендації / Л. Горбунова, М. Дебич, В. Зінченко, І. Сікорська та ін.; за ред. І. Степаненко. Київ: ІВО НАПН України, 2016. 158 с.
6. Національний освітній глосарій: вища освіта / 2-ге вид., переробл. і доповн. / авт.-уклад.: В. М. Захарченко, С. А. Калашнікова, В. І. Луговий, А. В. Ставицький та ін.; за ред. В. Г. Кременя. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.
7. Предварительный доклад о подготовке Глобальной конвенции о признании квалификаций высшего образования: ЮНЕСКО. 2015. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000234743_rus (дата звернення: 01.04.2023).
8. Сидоренко С. І. Права людини: право на освіту та роль ЮНЕСКО. URL: <https://kpi.ua/622-1> (дата звернення: 01.04.2023).

Пестрецов Олексій Володимирович,
старший викладач центру професійної освіти
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Дійсність сьогодення нашої країни, а саме динамічний рух до євроінтеграції всіх сфер діяльності, негативні чинники спровоковані коронавірусною інфекцією та умовами введеного воєнного стану, диктує нагальну необхідність для реформування та розвитку науки і законодавства в усіх сферах суспільних відносин. Сучасний темп життя безпосередньо впливає і на сферу діяльності пенітенціарної системи України. Реформування діяльності пенітенціарних органів та установ відбувається із урахуванням міжнародного досвіду та вимог відповідних міжнародних нормативно-правових актів та інших документів щодо застосування кримінального покарання у вигляді позбавлення волі. Відбувається планомірна зміна законодавства, шляхом імплементації принципів, норм і стандартів міжнародного права, урізноманітнюються напрями соціальної роботи із засудженими, одночасно з оновленням вимог до персоналу відбувається переусвідомлення стереотипів сприйняття шляхів вирішення проблемних питань, способів поведінки та спілкування із засудженими. Відповідно виникає потреба, на психолого-педагогічному рівні, переоцінки вимог до професійної компетентності фахівців пенітенціарної системи України та шляхів її формування й удосконалення.

Питанню професійної компетентності персоналу та її складових присвячено багато теоретичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних учених: Р. Бояциса, Д. МакКлеланда, Л. В. Балабанової, О. Грішнкової, Л. Скібіцької, Э. Шейна, О. Романовського, Р. Кубрака, І. Горбача. Проте, аналізуючи роботи науковців, можна дійти висновку, що не існує чітко окресленого визначення терміна професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Зважаючи на соціальну значущість і практичну необхід-

ність якісної підготовки майбутніх фахівців пенітенціарної системи, недостатню теоретичну розробку зазначеної проблеми, стає питання в необхідності дослідження умов формування та підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців пенітенціарної системи.

Алгоритм професійної підготовки фахівця пенітенціарної містить процес засвоєння знань і вмінь, якими обов'язково треба володіти та застосовувати в подальшій практичній діяльності. Щораз вищі вимоги до підготовки фахівців та умови сьогодення вимагають постійного оновлення освітньо-виховного процесу з метою підвищення рівня професійної компетентності фахівців, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій, інноваційних методик. Використовувати ці можливості зможуть лише ті, хто буде мати необхідні знання та вміння орієнтуватися в новому інформаційному просторі, оскільки набуті професійні знання можуть втрачати актуальність та потребувати оновлення шляхом застосування нових підходів до вирішення професійних питань. Актуальність питання пошуку ефективних складових професійної компетентності, професійних знань та вмінь майбутніх фахівців пенітенціарної системи зумовлена тим, що умови службової діяльності персоналу ДКВС України вимагають наявності великої кількості професійних якостей, які дозволять їм приймати ефективні рішення в надзвичайних ситуаціях, наприклад, під час порушення режиму утримання, нападу на співробітника чи цивільних осіб, масових бунтів осіб, взятих під варту, коли йдеться не тільки про оптимальне використання та збереження матеріальних і фінансових ресурсів, а насамперед про життя людей. Освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців пенітенціарної системи має передбачати запровадження системи організаційно-методичних та педагогічних заходів, спрямованих на формування у здобувачів освіти таких ключових компонентів професійної компетентності:

– загальнопрофесійний компонент: засвоєння основ державного устрою України та пенітенціарної кримінології, знання основ кримінального та кримінально-виконавчого права України, умов настання адміністративної відповідальності, вимог антикорупційного законодавства України, особливостей правового ста-

тусу засуджених і міжнародних стандартів поведження з ними, порядку та умов проходження служби;

– ключовий компонент: засвоєння норм професійної етики, розуміння ролі власної роботи над розвитком психологічної стійкості в екстремальних умовах, знання особливостей мікросередовища засуджених, взаємин персоналу і засуджених (ув'язнених) крізь призму динамічної безпеки, шляхів та засобів здійснення профілактики самогубств, способів профілактики та подолання професійної деформації серед персоналу ДКВС України; оволодіння способами надання домедичної допомоги у разі виникнення опіків, відморожень, отруень, кровотеч та травм; орієнтування в особливостях зараження та протікання хвороб, що становлять загрозу для здоров'я персоналу, знання про шкідливий вплив на організм людини хімічних залежностей, сильнодієвих отруйних речовин, готовність до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

– професійно-прикладний компонент: розуміння особливості організації та здійснення професійної діяльності, засвоєння заходів безпеки під час поведження зі зброєю, матеріальної частини вогнепальної зброї, оволодіння навичками вмілого й ефективного її використання; прийомами рукопашного бою, виконання загальних положень строювого статуту Збройних Сил України і прийомів індивідуальної строювої підготовки; розуміння ролі фізичної та процедурної безпеки в організації охорони засуджених у кримінально-виконавчих установах, порядок тримання військовополонених, засвоєння порядку застосування заходів примусу, особливостей несення служби на різних постах об'єктів, що охороняються, та дії варти у разі ускладнення обстановки чи виникнення надзвичайних обставин.

Нині основна мета підготовки у спеціалізованих закладах освіти майбутніх фахівців пенітенціарної системи частіше зводиться до підготовки вузькопрофільних фахівців для конкретної сфери діяльності, а не до розвитку особистості фахівця пенітенціарної системи, підвищення рівня його професійної компетентності. Професійна підготовка у спеціалізованих закладах освіти майбутніх фахівців пенітенціарної системи має поєднувати традиційні та інноваційні професійно орієнтовані технології навчання.

Список використаних джерел

1. Аніщенко В. О. Система та педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. 2020. № 19 (4). С. 6–25.
2. Горбач І. О. Шляхи формування стратегічно-діяльнісного компоненту лідерського потенціалу майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків : НТУ «ХПІ», 2020. № 3. С. 122–138.
3. Кубрак Р. М. Сучасні вектори організації професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Територія успіху* : практико орієнтовний журнал. Київ, 2016. № 2(3). С. 8–10.
4. Романовський О. Г., Пономарьов О. С., Грень Л. М., Гура Т. В. Підготовка конкурентоспроможної управлінської гуманітарно-технічної еліти : монографія. Харків : НТУ «ХПІ»; Видавець: Савчук О.О., 2014. 324 с.

Петренко Тетяна Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

КРОС-КУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Реалії сьогодення української вищої освіти позначилися унікальним досвідом реалізації освітніх програм у ситуації невідомості, обумовленої карантинними обмеженнями контекстно боротьби з коронавірусною інфекцією, провадженням воєнним станом у зв'язку з військовою агресією, стрімкою цифровізацією всіх сфер життєдіяльності суспільства, прогресуванням ідей академічної свободи і мобільності учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти. Унікальний досвід, який нині формують українські освітяни і науковці, вартий уваги і системного аналізу. Серед розмаїття актуальних трендових питань проблематика крос-культурної комунікації в закладах вищої освіти, на наш суб'єктивний погляд, дуже значуща. Адже компетентність крос-культурної комунікації у полікультурному освітньому і науковому просторі є запорукою реалізації академічної свободи. Саме академічна свобода визначена ключовою ознакою реалізації права особистості на освіту у Загальній декларації прав людини [1].

У цьому дослідженні ми послуговувалися методологічним базисом, представленим у контексті формування мовно-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти, презентованими науковцями І. Костіковою, О. Мармазою (контекст мовної фахової підготовки), В. Ворожбіт-Горбатюк, Т. Собченко (через призму діджиталізації і поширення цифрових сервісів і застосунків у практиці освітнього процесу), Н. Борисенко, Се Жежань (у межах реалізації ідеї педагогічного партнерства) [2; 3; 5].

Компетентність крос-культурної комунікації ми розглядаємо з опорою на висновки науковців Л. Щетініної, С. Рудакової, О. Кравець, які конкретизували розуміння ключового поняття через підходи: організаційний, поведінковий, національний, особистісний, релігійний, професійний, політичний [4].

У цьому дослідженні ми методологічний дискурс предмета дослідження узгоджуємо із принциповими позиціями і цілями Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [6]. Зокрема, на підставі аналізу цього документа виокремимо рівневі методологічні підходи дослідження крос-культурної комунікації як синтезувальної компетентності фахівця, здатного конструктивно працювати в суспільстві змін. Таким чином, на філософському рівні апріорного значення набуває герменевтичний підхід, оскільки у Стратегії презентовано доцільність інтегрування соціокультурного, прагматичного бізнесового компонентів з автономізацією адміністрування всіх аспектів освітнього процесу в закладах вищої освіти. Цей аспект передбачає опору на висновки і узагальнення науковців Л. Ваховського, І. Зязюна, М. Култаєвої, І. Прокопенко та ін.

На загальнонауковому рівні визначальним у методологічному дискурсі формування крос-культурної комунікації вважаємо аксіологічний підхід у баченні І. Бехом, О. Вишневським, В. Кремінем. Також значущим є опора на синергетичний підхід, який розкриває самоорганізацію поліваріантних систем, до яких справедливо віднести багатокомпонентну організацію закладу вищої освіти (А. Свідзінський, І. Януль та ін.).

На конкретно науковому рівні методологічний дискурс формування компетентності крос-культурної комунікації учасників

освітнього процесу у закладах вищої освіти передбачає опору, на наш погляд, актуальні теорії психології особистості (теорія психоаналізу, когнітивний підхід, теорія оптимізму, теорії росту, мотивації до успіху тощо), толерування сприйняття існування особливої культури і різних традицій полікультурного комунікативного простору (концепції ідентичності особистості, ментальні моделі особистісного зростання та ін.).

Перспективою заявленої проблеми вбачаємо розроблення відповідного технологічного супроводу реалізації освітніх цілей через призму вказаних методологічних підходів.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.04.2023).
2. Sobchenko T., Vorozhbit-Horbatiuk V. Results of Digital Competence Development for Philology Students within Blended Learning. *Educational Challenges*. 2022. Vol. 27, Issue 2. P. 185–198. URL: <https://doi.org/10.34142/2709-7986.2022.27.2.13> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Ворожбіт-Горбатюк В., Борисенко Н., Кежась Сє. Інформаційно-комунікаційна компетентність педагога як ресурс партнерства. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2022. № 52. С. 52–60. URL: <https://doi.org/10.34142/23128046.2022.52.05> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Щетініна Л., Рудакова С., Кравець О. Сутність крос-культурної компетентності: від теорії до практики. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5537> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Kostikova I., Honcharova O., Vorozhbit-Horbatiuk V., Soloshenko-Zadniprovska N., Marmaza O., Lushchik Y. The Impact of Summer Reading on Young Learners' Foreign Language Acquisition. *Journal of Educational and Social Research*. 2020. № 10 (2). P. 5–14. URL: <http://www.richtmann.org/journal/index.php/jesr/article/view/10731/10340>.
6. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : розпорядження КМУ № 286-р від 23 лютого 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Попружна Алла Василівна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ І ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ТЮРЕМНИЙ ЗАМОК

Історія в'язниці – це частина історії країни. Поряд з установами, де зберігаються різні історичні джерела – архівами, музеями, в'язниці та слідчі ізолятори володіють потенціалом збереження і трансляції історичної пам'яті.

Занурення до історії України XIX–XX ст. дозволяє стверджувати, що через пенітенціарні заклади пройшла велика кількість відомих історичних і сучасних громадських діячів, утримуваних у різні періоди української історії. Це, зокрема, діячі демократичного руху наприкінці XIX ст., національно-визвольних змагань 1917–1921 рр., «розстріляного Відродження», жертви політичних репресій 30-х рр. XX ст., шестидесятники, дисиденти.

На сьогодні відомо про перебування трьох відомих діячів України в Чернігівському тюремному замку.

Зокрема, відомий етнограф, історик, письменник, громадський діяч – Степан Данилович Ніс (1829–1900) народився у с. Понори на межі Полтавської і Чернігівської губерній (нині село Талалаївського р-ну Чернігівської області). Закінчив медичний факультет Київського університету (1854). Служив лікарем у російській армії, медичних установах Чернігівської губернії. Був одним із фундаторів чернігівської «Громади». 1863 р. був заарештований у так званій справі І. Андрущенка за зберігання і поширення нелегальних видань «Колокола» О. Герцена, прокламацій народницької організації «Земля і воля» і відправлений до Чернігівського тюремного замку, а згодом висланий на Північ Росії [1].

Коцюбинська Віра Устимівна (до шлюбу Дейша; 1863–1921) – українська революціонерка та громадська діячка, політв'язнена Російської імперії. Засновниця першої української школи в Чернігові.

У Петербурзі Віра Дейша поринає в революційну і громадську роботу, активно спілкується, розширює світогляд, долучається до українського націоналістичного руху. Після повернення до Чернігова – активна учасниця громадських організацій: член правління громадської бібліотеки, української «Громади» та інших молодіжних гуртків.

1896 р., на вимогу Варшавського жандармського управління, на Дейшу накладають суворий домашній арешт. Ситуація ускладнювалась тим, що мати Юлія Степанівна Дейша (очільниця Чернігівського жіночого єпархіального училища) була в передсмертному стані і потребувала спокою. Смерть матері збіглася з арештом Віри й переведенням її до в'язниці, ймовірно до Чернігівського тюремного замку. Причиною арешту стало звинувачення у зв'язках із заарештованим у Варшаві колишнім чернігівським семінаристом Ф. Свидерським, автором популярної брошури «Труд і капітал». Згодом Дейшу перевели до Варшавської тюрми в одиночну камеру: «Кам'яний темний мішок з слизькою від вогкості й бруду долівкою, по якій вдень повзали стоноги, а вночі зчиняли метушню пацюки, з парашею в кутку, від якої тяжко було дихати; з віконцем десь там, під стелею, яке пропускало крізь ґрати сумне непевне сіре світло зимового дня. Два кроки вперед, два – назад», – таким згадувала місце свого заточення Віра Дейша.

Звільнили з в'язниці через сім місяців, віддавши на поруки. Деякий час жила в Москві у брата, а потім повернулася додому, в Чернігів. За часів Павла Скоропадського арештована «за сина» – червоного командарма Юрія Коцюбинського [2].

Наталія Романівна Березинська-Шухевич (1910–2002) – українська громадсько-культурна діячка. Дружина командира УПА Романа Шухевича. Народилася 13 березня 1910 року в с. Лецівка (нині Долинський район Івано-Франківської області).

Навчалась у Львівській гімназії сестер Василянок, закінчила гімназію Українського педагогічного товариства (1928).

З 1929 року – член «Просвіти». Після початку війни в 1939 р. разом із сином Юрієм перейшла кордон і переїхала до чоловіка в Краків, а в 1941 р. повернулася у Львів.

20 лютого 1943 р. була заарештована гестапо, через місяць звільнена завдяки клопотанню Альфреда Бізанца (радника губернатора дистрикту «Галичина»). Із приходом радянських військ перейшла в підпілля й переїхала в село Біличі Старосамбірського району Дрогобицької області (нині Самбірський район Львівської області).

17 липня 1945 р. разом із родиною була заарештована органами КДБ. У Наталії відібрали дітей і перевезли їх у дитячий будинок у Чорнобилі (Київська область, нині в зоні відчуження), а звідти – у Сталіно (нині Донецьк).

4 січня 1946 р. постановою Особливої наради була засуджена до 5 років заслання, а 8 вересня 1947 р. покарання було замінено на 10 років виправно-трудових таборів. Ув'язнення відбувала в мордовських таборах. Лише після тривалого голодування одержала адресу дітей.

4 серпня 1955 р. табірне покарання було замінено депортаційним. Її вислано в Новосибірську область, куди приїхав і син Юрій. Згодом вони переїхали в Караганду, куди були вислані сестра та мати Романа Шухевича. Через тиждень після смерті матері чоловіка Наталія з сином Юрієм і сестрою Романа Шухевича, також Наталією, без офіційного дозволу повернулись у Львів. Її знову заарештували й за проживання без прописки засудили на 3 роки позбавлення волі. Новий термін покарання відбувала в Чернігівській в'язниці. У 1958 р. повернулась у Львів.

Таким чином, актуалізація, популяризація та вшанування місць, де відбували ув'язнення видатні вітчизняні діячі національно-визвольного змагання, науковці, митці, то є ще одна можливість привернути увагу громадськості до історії, маркувати історичний простір, розглянути формат пенітенціарного закладу як місця, де зберігається історія видатних людей, підвищити рівень національної свідомості персоналу ДКВС, локалізувати історичну інформацію про перебування непересічних діячів української історії в пенітенціарних закладах України.

Список використаних джерел

1. Малюк М. Життя й писання доктора Носа. *Берегиня*. 1992. № 1. С. 39–48.

2. Жінки Чернігівської «Громади». URL: http://www.gorod.cn.ua/city_795.html (дата звернення: 10.04.2023).

3. Березинська-Шухевич Наталія Романівна. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=39308 (дата звернення: 10.04.2023).

Пушкарьський Вадим Геннадійович,

старший викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Стрес та психоемоційне навантаження є постійними та невід'ємними чинниками морально-психологічного стану співробітників Державної кримінально-виконавчої служби, пов'язані з особливостями професійної діяльності співробітників органів та установ виконання покарань. Суттєва частина персоналу за результатами службової діяльності набуває незворотні психічні зміни, ознак професійного вигорання та професійної деформації.

Беручи до уваги вищезазначене та ускладнення, що виникли в умовах карантинних обмежень, спричинених коронавірусною інфекцією, та введеного воєнного стану – питання психоемоційної стійкості персоналу пенітенціарної системи, володіння ним інструментарієм нейтралізації негативних впливів набувають конститутивних значень у службовій діяльності. Незаперечним є те, що значна кількість осіб персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України мають низький рівень емоційної стійкості, невідповідність рівня психологічної підготовки умовам службової діяльності, необізнаність та/або низький рівень навичок психологічної саморегуляції та нейтралізації негативного впливу психологічно напружених ситуацій.

Питання щодо проблеми розвитку емоційної стійкості під час освітнього процесу досліджували багато вчених, серед яких: Л. П. Гарник, О. А. Ігнатюк, О. С. Пономарьов, С. М. Резнік, О. Г. Романовський, Н. В. Середа та інші. У своїх дослідженнях вони зазначали, що розвинена емоційно-психологічна стійкість у процесі виконання професійних функцій є найважливішою

умовою високої ефективності діяльності працівників типу «людина-людина».

Безперечна потреба в розвитку емоційно-вольової сфери для продуктивної професійної діяльності підтверджується як теоретичними, так і експериментальними дослідженнями, зокрема В. Ф. Власова, Р. Р. Гасанової, П. Б. Зільбермана, А. Л. Злотнікова, В. К. Каліна, Л. М. Леженіна, В. Л. Маріщука, В. Е. Мільмана, В. М. Писаренко, В. В. Подляшаника, О. М. Реви, Е. Н. Циганко, А. Я. Чебикін, О. А. Чернікова та ін.

У час сучасного інноваційного розвитку освіти і науки заклади освіти України, які проводять професійну підготовку персоналу органів та установ виконання покарань, на сьогодні не можуть триматись осторонь новацій в освітньому процесі. Тому повинні в повному обсязі забезпечувати умови для самоствердження, розвитку і самореалізації особистості протягом усього життя. Від майбутніх фахівців новітні зміни та технології вимагають не тільки освіченості, пошуку, активності, а й відповідальності, самостійності, впевненості, вміння жити і працювати в нових умовах, бути соціально зорієнтованими. Рівень підготовки майбутнього фахівця, успішне виконання своїх професійних обов'язків залежить від сформованості навичок та вмінні регулювання емоційних процесів.

Професійне становлення фахівця є основним компонентом особистісно-орієнтованої професійної освіти, а саме розвиток особистості у процесі професійного навчання, освоєння професії та виконання професійної діяльності. Одна із нагальних проблем новітньої психології є розкриття та розвиток потенційних можливостей емоційної сфери людини в управлінні її діяльністю. Першочерговим напрямом практичної психології другої половини ХХ століття стало вивчення змісту практичної діяльності людей і, зокрема, неоднозначності впливу емоцій на раціональність поведінки та продуктивність діяльності людини.

З урахуванням аналізу освітніх програми підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України і виходячи з освітньо-кваліфікаційних вимог до випускника закладу освіти та кваліфікаційної характеристики професії, характер професійних обов'язків є необхідність запровадження в освітній

процес психокорекційних методик формування емоційної стійкості. Для формування зазначених навичок запровадити в освітній процес елементи тренінгових занять, розуміючи під цим практику психологічного впливу, що базується на активних методах групової роботи, використання специфічних форм набуття знань та формування окремих умінь і навичок, а також моделювання практично орієнтованих ситуацій.

Список використаних джерел

1. Горбач І. О. Шляхи формування стратегічно-діяльнісного компоненту лідерського потенціалу майбутніх фахівців Державної кримінально-виконавчої служби України. *Теорія і практика управління соціальними системами*. Харків : НТУ «ХПШ», 2020. № 3. С. 122–138.

2. Книш А. Є. Емоційний інтелект лідера у сфері бізнесу : навч. посіб. / ред.: О. Г. Романовський, С. В. Калашникова ; Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний ін-т». Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

3. Кубрак Р. М. Сучасні вектори організації професійної підготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. *Територія успіху* : практико орієнтовний журнал. Київ, 2016. № 2 (3). С. 8–10.

4. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія. Харків : Акад. ВВ МВС України, 2013. 745 с.

Рябченко Віктор Григорович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фізичної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби;

Донець Ігор Олексійович,

кандидат педагогічних наук,
начальник кафедри фізичної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби;

Черезов Юрій Олександрович,

старший викладач
кафедри фізичної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У жорстоких реаліях воєнного стану в Україні перед освітянами стоїть важливе завдання – об'єднання зусиль педагогічної та громадської спільнот на засадах взаєморозуміння, співробітництва щодо захисту прав та свобод, оволодіння молоддю уні-

версальними цінностями та моделями поведінки, які становлять основу світової культури.

Особливої актуальності набули інновації з початком широкомасштабної війни, розв'язаної російською федерацією на території України, коли стало життєво необхідним ухвалювати швидкі, нестандартні, по суті, інноваційні рішення. Функціонування системи освіти в умовах воєнного стану характеризується інтенсивним пошуком нових підходів до навчання, інноваційних форм організації освітнього процесу, ефективних педагогічних та інформаційних технологій [1].

Варто зазначити, що в цей складний час і самі освітяни стали більш активно вести пошук шляхів вирішення проблем в організації навчання здобувачів освіти. Саме тому підтримка диференціації навантаження в освітню галузь під час війни стала визначним і ефективним засобом проведення занять з курсантами та студентами вишів.

Одним із валеологічних чинників, який сприяє формуванню основ здоров'я та довголіття, є достатня рухова активність. Останню як сукупність усіх рухів, що виконує людина в процесі життєдіяльності, поділяють на звичайну і спеціально організовану. За недостатньої рухової активності, а також при фізичному перенапруженні, за свідченням фахівців, порушується функціональний стан центральної нервової системи як посередника між м'язами та внутрішніми органами. Фізичні навантаження оптимізують функціональний стан систем травлення, допомагають позбутися зайвої ваги, підвищують працездатність і сприяють розвитку розумових здібностей. Проте, на думку фахівців, не кожна рухова активність є ефективною. А лише така, що має оздоровчо-розвивальну спрямованість, ураховує вік, стать та індивідуальні можливості тих, хто займається.

Про фізичне здоров'я курсантів (студентів) (як і про здоров'я будь-якої людини) говорять порівняно (більш-менш) просто й доступні, але інформативні показники: відповідність маси тіла та зросту. Тип статури – виконання різних вікових нормативів з доступним коливанням артеріального тиску, частоти серцевих скорочень, частоти дихання. В умовах воєнного стану надмірна вага набула характеру соціально значущої паталогії.

У педагогіці диференціація навчання – це дидактичний принцип, згідно з яким для підвищення ефективності навчання створюється комплекс дидактичних умов, що враховує типологічні (індивідуальні) особливості учнів, відповідно до чого добирають і диференціюють цілі, зміст освіти, форми і методи навчання [2].

За даними науковців (В. Г. Ареф'єв, Я. І. Кравчук, В. О. Пустовалов, М. В. Зубаль), великі перспективи для оптимізації методики викладання фізичної культури (спеціальної фізичної підготовки) та організації рухової активності має диференційований підхід, який дає змогу кожному курсантові, студентові займатися в оптимальному режимі та забезпечувати найкращий оздоровчий ефект. Насамперед це стосується диференціації методів дозування фізичних навантажень.

Під час здійснення диференційованого підходу застосовуються різні способи розподілу здобувачів вищої освіти на однорідні групи. Усе залежить від критерію, покладеного в основу класифікації груп: психологічного, морфологічного чи фізіологічного. У фізичному вихованні перевагу віддають морфологічному критерію як найбільш практичному, а серед морфологічних способів відокремлюють самототип, або тип тілобудови.

Узагальнення науково методичних джерел щодо диференціації фізичних навантажень свідчить про ефективне вирішення цієї проблеми, залежить від досліджень індивідуальних реакцій кожного учня на запропоновані навантаження, від інтенсивності та тривалості фізичних вправ, від кількості повторень та інтервалів відпочинку між ними.

Отже, для фізкультурно-оздоровчих (спеціальних) занять оптимальною є індивідуальна регламентація діяльності, а визначення гранично допустимих параметрів фізичних навантажень вважається однією з її основних умов.

Список використаних джерел

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність : науково-методичний збірник. Київ –Чернівці : Букрек, 2022. 140 с.
2. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. *Науково-педагогічні проблеми фізичної культури* (фізична культура і спорт) : зб. наукових праць / за ред. О. В. Тимошенка, Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 3. 457 с.

Савченко Людмила Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради;

Сініченкова Ангеліна Сергіївна,
викладач кафедри спеціальної педагогіки
і психології та інклюзивної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради;

Савченко Дарина Русланівна,
здобувачка вищої освіти 1 курсу
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-
педагогічна академія» Харківської обласної ради

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ЗВО

Сьогодні загальновизнаний той факт, що освіта в сучасному світі як культурно-соціальний інститут переживає глибоку кризу, що є віддзеркаленням глобальної цивілізаційної кризи. Його подолання пов'язується з «поворотом» до людини в усіх сферах життєдіяльності людства, зокрема у сфері освіти. Відомо, що будь-яка освітня система базується на певному розумінні світу і людини, яке визначає її цілі і завдання освіти, зміст, методи, засоби і форми організації освітнього процесу. Професійна діяльність педагога серед інших професій посідає особливе місце й визначається не тільки обсягом освітніх завдань, які вирішуються, але й значущістю цього періоду для всього розвитку і становлення особистості дитини, її цінностей і світогляду. Порушуючи питання підготовки майбутнього педагога в закладі вищої освіти, необхідно розглянути сутнісні характеристики його особистості, що визначатимуть успіх майбутньої професійно-педагогічної діяльності.

Кожна професія передбачає набір необхідних особистісних якостей, які інтегруючись у структурі особистості, створюють той чи інший рівень її професійної культури. Специфіка ж професійної культури визначається головним чином своєрідністю діяльності, широким спектром функцій, компетенцій, що покладаються на фахівця.

В умовах гуманізації та демократизації суспільства соціальна роль особистості невинно зростає. Урахування означеного феномена дозволяє здійснювати професійну підготовку здобувачів вищої освіти через активізацію пізнавального та культурологічного мислення у процесі педагогічної діяльності. Інструментарієм виступає реалізація практико орієнтованого підходу у професійному становленні особистості, врахування об'єктивних нових соціокультурних умов, що дозволяють розвивати здібності, інтереси, професійні потреби майбутніх учителів початкової школи.

Сьогодні існує декілька аспектів розгляду проблеми загальнокультурної підготовки майбутнього фахівця. Чимало науковців приділяють увагу проблемі підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності, зокрема: Ш. Амонашвілі, В. Загвязинський, Л. Хоружа (орієнтація майбутніх педагогів на загальнолюдські і професійно-педагогічні ідеали); Н. Бружукова, А. Данилюк, В. Денисенко (процес безперервної самоосвіти і самовиховання), О. Івлієва, Л. Коржова, С. Самсіков, В. Сирота та ін. (формування їхньої готовності до професійно-педагогічної діяльності в цілому та її окремих функцій), К. Авраменко, О. Байбакова, Т. Байбара, Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, М. Вашуленко, С. Гамідов, Н. Зубалій, В. Ковальов, С. Литвиненко, О. Мельник, В. Полонський, О. Савченко, Н. Тализіна, Г. Тарасенко, Л. Фалько, Л. Хомич, І. Шапошникова та ін. (теоретичній і методичній підготовці педагогів до навчання і виховання дітей). Феномен професійно-педагогічної культури з різних позицій розглядається в педагогічних дослідженнях М. Віденського, Н. Крилової, М. Левіної, Є. Сіяєвої, В. Сластьоніна та ін. Найбільш змістовно і концептуально представлено розуміння професійно-педагогічної культури в дослідженнях О. Бондаревської та І. Ісаєва.

Поняття професійної культури запропонував для наукового обігу і дав йому визначення І. Ісаєв: «Професійна культура – спосіб творчої самореалізації особистості викладача в різноманітних видах педагогічної діяльності та спілкування, спрямованих на освоєння, передачу та створення педагогічних цінностей і технологій».

Систему формування професійної культури І. Ісаєв розглядає в єдності взаємодіючих структурних і функціональних компонентів.

Розглядаючи професійну культуру як систему, І. Ісаєв підкреслює, що це явище є системним утворенням, яке об'єднує в собі низку структурно-функціональних компонентів, що має власну організацію, вибірково взаємодіючи з довкіллям, і що володіє інтегративними властивостями цілого, незвіданого до властивостей окремих частин.

У процесі професійної діяльності, реалізуючи та створюючи соціокультурні цінності, майбутні педагоги перебувають у ролі суб'єкта професійної культури. Створюючи цінності, вони реалізують творчий компонент професійної культури.

Творчість майбутніх педагогів виявляється в гнучкості, варіативності, винахідливості, ініціативності, сміливості та нетрадиційності рішень і поведінки в професійній взаємодії. Тому для оволодіння професійною культурою необхідне усвідомлення творчої природи педагогічної роботи.

Професійна культура як системне утворення становить єдність педагогічних цінностей, технологій, сутнісних сил особистості майбутнього педагога, спрямованих на творчу самореалізацію в різноманітних видах соціально-педагогічної діяльності.

Гриньова В. [2] розглядає професійну культуру як певний ступінь оволодіння професією, тобто певними способами та прийомами вирішення професійних завдань на основі сформованої духовної культури особистості.

Професійна культура – це професійна якість суб'єкта праці, тобто ступінь оволодіння фахівцем досягненнями науково-технічного та соціального прогресу і є особистим аспектом культури праці. Основні елементи – кваліфікація та професійний досвід.

Гармаш Є. у своєму дослідженні виділяє три групи якостей особистості як виявів її професійної культури: етичні – професійно-етичні, професійні – індивідуально-професійні, цивільні [1].

Різноманіття підходів до пояснення феномена професійної культури дозволяє показати її, як: інтегративну якість особистості педагога-професіонала, умову та передумову ефективної соціально-педагогічної діяльності, узагальнений показник про-

фесійної компетентності майбутніх педагогів, мету професійного самовдосконалення.

Слід звернути увагу на основні складові педагогічної культури: педагогічна спрямованість; психолого-педагогічна ерудиція; гармонія розвинутих інтелектуальних і моральних якостей; висока педагогічна майстерність і організованість; уміння продуктивно поєднувати навчально-виховну і науково-дослідницьку діяльність; сукупність професійно важливих якостей; педагогічно спрямоване спілкування і поведінка; постійне самовдосконалення.

Стрижньовий компонент педагогічної культури – педагогічна майстерність, яка передбачає синтез розвинутого психолого-педагогічного мислення, професійно-педагогічних знань, навичок і вмій, емоційно-вольових засобів виразності, що дають змогу педагогові успішно вирішувати навчально-виховні завдання.

Педагог має бути особистістю з великої літери, справжнім майстром своєї справи, який може протистояти труднощам сьогодення і здатний піднятися над ними. Актуальною є думка К. Д. Ушинського: «У вихованні все повинно ґрунтуватися на особистості вихователя, тому що виховна сила впливає тільки із живого джерела людської особистості. Ніякі статuti та програми, ніякий штучний організм, наскільки добре він не був би осмислений, не може заступити особистість у вихованні... Без особистого безпосереднього впливу вихователя на вихованця істинне виховання, що проникає в характер, неможливе. Тільки особистість може впливати на розвиток і визначення особистості, тільки характером можна формувати характер» [5].

Отже, професійно-педагогічна культура – це складний динамічний процес поступового формування професійних знань, професійних умінь і професійно значущих якостей особистості. Культура розглядається з двох позицій: з одного боку – як властивість дієвого суб'єкта, з іншого – як об'єктивне (об'єктивоване) буття, опредмечене, що несе в собі результативний момент діяльності; як зовнішня предметність, діяльнісний, технологічний бік. Форми об'єктивації культури різні: від об'єктивації в нейродинамічних структурах мозку індивіда його поглядів, цілей, цінностей, інтенцій – до професійних умінь

і навичок; від стереотипних форм професійної діяльності – до інновацій і духовної практики. Професійно-педагогічна культура дозволяє приймати професійно важливі рішення, прогнозувати результати педагогічного впливу, забезпечує рефлексивне розуміння, готовність і здатність надавати дитині психологічну підтримку, допомагати їй у вирішенні психологічних проблем та утруднень, актуалізувати резерви особистісного зростання, робить можливим подолання конфліктних ситуацій, що виникають у процесі професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Гармаш Е. Б. Формирование педагогической культуры будущего учителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики». Київ, 1990. 16 с.
2. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект) : монографія. Харків : Основа, 1998. 300 с.
3. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя. *Педагогічна газета*. 2002. № 8–9. С. 7.
4. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навчальний посібник. Київ : Слово, 2011. 192 с.
5. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології. Київ, 1972. С. 192–471.

Сальнікова Наталія Валеріївна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ

ВИЩА ОСВІТА ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Сьогодні вища освіта представляє собою найголовніший фактор розвитку країни, який впливає на її конкурентоспроможність та визначає її місце у світових рейтингах.

Тенденції розвитку вищої освіти в Україні головним чином пов'язані з економічними аспектами розвитку сучасного суспільства, адаптацією системи освіти до ринкових відносин, розглядом професійної освіти як сфери послуг і товарів.

Вища освіта не здатна нині належним чином вирішувати питання «кадрового голоду», обумовленого новими вимогами до рівня кваліфікаційних характеристик фахівців. У нашій країні

криза освіти має подвійну природу: з одного боку, вона є виявом глобальної кризи у суспільстві та загалом у світі, а з іншого – результатом процесу невдалої модернізації системи сучасної української освіти.

Нині в освітньому процесі активно поширюється практика використання сучасних інформаційно-комунікативних технологій, з початку це було запроваджено із розповсюдженням вірусу COVID-19, а продовжилась ця тенденція внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Майже всі заклади вищої освіти були вимушені перейти на нові форми надання освітніх послуг з використанням дистанційної форми навчання, але, як показав досвід, ця форма роботи зводить особистий контакт здобувача вищої освіти з викладачем майже до мінімуму. Постає проблема, що у відсутності живого спілкування та постійним діалогом з аудиторією, викладач втрачає можливість передачі емоційності та безпосереднього впливу на здобувачів освіти, передачі їм якісних знань та компетенцій. Є такий вираз, коли «не так важливо – що читають, як важливо – хто читає».

На сьогодні для належного надання освітніх послуг заклади вищої освіти повинні постійно вдосконалювати своє матеріально-технічне оснащення, науково-викладацький склад повинен постійно покращувати свої авторські надбання та підлаштовуватись під сучасних здобувачів вищої освіти, запроваджувати з ними нові форми роботи для активізації їх у освітньому процесі, надавати їм консультації щодо самостійного опрацювання різних видів джерел, а також продовжувати здійснювати сучасні наукові розробки та впровадження для вдосконалення сучасної освіти.

Основним пріоритетом сучасного суспільства – є не людина, а економіка, яка вимагає конкурентоспроможних людських ресурсів для свого постійного розвитку. У сукупності ці зміни можна описати як перехід до світу, заснованого на знанні, або інформаційного, де основу економіки становлять не матеріальні товари та послуги, а – знання, вміння, компетенції, які набувають у професійній діяльності першочергового значення.

Вища освіта сьогодні стала товаром, знання продаються і купуються, експортуються та імпортуються, це є наслідком і результатом процесу глобалізації, тому з'явилася суперечність між попитом і пропозицією надання освітніх послуг. Під попитом ми розуміємо потребу у спеціалістах конкретних профілів та професійних компетенцій, а також рівнів підготовки та зацікавленість абітурієнтів у навчанні у конкретному закладі освіти з конкретної спеціальності, а під пропозицією – перелік спеціальностей і спеціалізацій різних форм та рівнів підготовки, за якими відбувається навчання.

Таким чином, сьогодні маркетинг сучасних освітніх послуг закладів вищої освіти розрахований на надання готових освітніх послуг. Заклад вищої освіти організовує навчання за конкретними спеціальностями, на які спочатку потрібно набирати абітурієнтів, а потім випускати професіоналів-фахівців для їх подальшого працевлаштування на сучасному ринку праці.

Сіренко Крістіна Юрївна,

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

РОЗВИТОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Військова агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., стала викликом самому існуванню нашої держави, її суверенітету та соборності. Суттєвими викликами для сфери освіти є:

1. Загроза життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, обмеження доступу до базових потреб людини.

2. Масштабні руйнування освітньої інфраструктури: пошкодження приміщень закладів освіти, навчальної матеріально-технічної бази, навчально-виробничих баз практики.

3. Вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу в межах України та за кордон, що призвело до значних втрат контингенту здобувачів освіти, педагогічного й викладацького складу.

4. Загострення проблеми забезпечення доступу до освіти українським школярам та студентам, порушення безперервності освітнього процесу.

5. Втрата управлінського освітнього контролю на територіях, що потрапили під тимчасову окупацію або перебувають у зоні активних бойових дій. Насильницька переорієнтація українських здобувачів освіти на російські навчальні програми, підручники, примусовий перехід на російську мову навчання.

6. Зменшення видатків державного та місцевих бюджетів на освіту.

7. Забезпечення розвитку приватної освіти на рівнях дошкільної, загальної середньої та позашкільної освіти.

Із початком повномасштабної військової агресії російської федерації проти України ворожій атаці піддався соціально-економічний устрій України, значних руйнувань та пошкоджень завдано інфраструктурним об'єктам, будівлям суспільно соціального призначення, серед яких досить багато закладів освіти. Деякі міста й селища України російськими артилерійськими та авіаційними бомбардуваннями були повністю стерті з її мапи, що змусило жителів цих населених пунктів масово евакуюватися, втікаючи з місць окупації та місць, де ведуться активні бойові дії.

За оперативною інформацією МОН України, станом на 1 серпня 2022 р. постраждало 2 200 закладів освіти України, у т. ч. 225 повністю зруйновано, 1 975 частково пошкоджено. В 10 областях, найбільше пошкоджень зазнали заклади вищої освіти в Харківській (21) і Донецькій (6) областях (разом 58,7 % загальної кількості пошкоджених ЗВО). За часткою пошкоджених ЗВО в конкретному регіоні найбільших втрат зазнали Чернігівщина (66,7 % загальної кількості університетів, інститутів та академій різних форм власності в області), Харківщина (47,8 %), Миколаївщина (37,5 %), Донеччина (33,3 %), Запорізька область (21,4 %) [1].

Для прикладу в Чернігові російські військові завдали руйнувань 27 (з 34) школам та 37 (з 52) дитячим садкам, загинуло понад 500 людей, ще понад 1500 – поранені. Для створення безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу з областей, де тривають активні бойові дії, зокрема Донецької,

Луганської, Херсонської, окремих громад Запорізької й Харківської областей, станом на 1 серпня 2022 р., згідно з оперативною інформацією МОН, було переміщено (з урахуванням першої хвили переміщення у 2014 р.) 29 ЗВО та 64 відокремлених структурних підрозділів ЗВО державної, комунальної та приватної форм власності.

Для гарантування безпекової ситуації в закладах освіти було на короткий час призупинено освітній процес та оголошено канікули. Надалі освітній процес продовжився з використанням усіх доступних форм: онлайн (із застосуванням ІТ-технологій і дистанційного доступу на територіях, близьких до місць бойових дій), офлайн (на територіях, віддалених від місць боїв), у змішаному режимі.

В умовах воєнного стану МОН докладає максимум зусиль для забезпечення сталості навчання та викладання, створення безпечних умов для учнів і студентів, вчителів і викладачів, підтримки тих, хто був змушений виїхати за кордон або до безпечніших регіонів України, для продовження системних реформ на всіх рівнях освіти. Тому заклади освіти розробляють та впроваджують в освітній процес різні ефективні альтернативні форми навчання, з них:

1. *Модель змішаного навчання* передбачає, що частина здобувачів освіти навчається виключно в онлайні, а частина – слухає теоретичний матеріал онлайн, а до закладу освіти приходять на практичні та семінарські заняття. Водночас здобувачам освіти не обов'язково виходити онлайн у чітко визначений час – вони зможуть переглядати записи лекцій тоді, коли буде можливість. Правильно організований гібридний освітній процес дозволить самостійно контролювати власне навчання, вчитиме студентів самостійності та відповідальності.

2. *Soft skills* вже кілька років залишаються актуальними. На сьогодні роботодавці хочуть бачити серед своїх співробітників людей, які є чудовими командними гравцями та вміють налагоджувати стосунки з колегами. Просто володіти навичками, необхідними для роботи недостатньо. Тож не дивно, що в закордонних школах активно працюють над введенням до занять вправ та активностей, які сприятимуть розвитку м'яких навичок.

А хтось пропонує змінити погляди на традиційне оцінювання та враховувати не лише вміння розв'язувати задачки, а й, наприклад, розбиратися із конфліктами [2].

3. Багато хто впевнений, що саме *нейроосвіта* замінить собою традиційні моделі навчання. Нейроосвіта пропонує спочатку вивчити, як працюють мозок та нервова система людини, а потім уже обирати найкращі методи навчання. Нейроосвіта базується на чотирьох фактах:

1) мозок – пластичний. Він може адаптуватися та генерувати нові нейронні зв'язки протягом усього життя;

2) мозок має унікальні клітини – дзеркальні нейрони. Вони активуються як тоді, коли ми виконуємо певну дію, так і тоді, коли спостерігаємо за тим, як хтось виконує її. Це допомагає нам не просто імітувати чужу поведінку, а й розуміти, що саме роблять люди навколо, що з ними відбувається;

3) щоб ефективно навчатися, потрібна емоційна залученість. Навчання, пов'язане з емоціями, завжди більш продуктивне. А підживлювати емоції допомагають новизна, несподіванка та креативний підхід;

4) мозок краще навчається, коли задіяні всі п'ять органів чуття.

Це цікаво і важливо, тож серед освітніх форм навчання – виявлення індивідуальних потреб здобувачів освіти, створення позитивного навчального середовища, що стимулюватиме до отримання нових знань, робота в малих групах, зміни в освітньому графіку тощо.

4. Натомість *мікронавчання* пропонує зовсім інший формат: матеріал поділяється на короткі навчальні блоки, які можуть повторюватися з часом. Такий підхід допомагає новим концепціям та навичкам закріпитися надовго. А ще – покращити якість запам'ятовування матеріалу.

5. *Підхід цілісного навчання* спрямований на активізацію всіх аспектів особистості (інтелект, емоції, уява, тіло) для більш ефективного та комплексного навчання. В ідеалі таке навчання має починатися ще з дитсадка, адже вважається, що саме в перші 5 років формується траєкторія для подальшого життя та розвитку дитини [3]. Цілісне навчання завжди: персоналізоване; засноване на особистому досвіді; пов'язане із соціально-емоційним

навчанням; зміцнює стосунки в навчальній групі; враховує культуру та спільноту, в якій перебувають здобувачі освіти; міждисциплінарне; зосереджується на сильних сторонах особистості; використовує формувальне оцінювання; гейміфіковане.

Цілісне навчання допомагає задовольнити емоційні, соціальні, етичні та академічні потреби. Тож не дивно, що його ідеї стають дедалі популярнішими.

6. Реальність змінюється. Якщо точніше, то до неї додаються такі нові та поки що не зовсім звичні технології як *доповнена реальність (AR)*, *віртуальна реальність (VR)* та *штучний інтелект (AI)*. Ці технології проникають буквально в усі сфери нашого життя, зокрема і в освітню. Як стверджують аналітики, AI вже незабаром почне допомагати викладачу перевіряти контрольні, оформлювати документи та готувати звіти. А завдяки VR здобувачі освіти зможуть легко перенестися із робочої групи на будь-яку іншу локацію, пов'язану з навчальною темою.

Отже, мобілізація зусиль уряду, наукової спільноти та інноваторів, кожного з науковців дасть змогу зберегти той потенціал сфери науки та інновацій, який уже сьогодні працює на наше майбутнє. Варто також створити умови для розвитку всієї країни як потужного представника світової спільноти розвинутих демократичних країн.

Список використаних джерел

1. Освіта в Україні в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичний збірник. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/education-of-ukraine_2022.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

2. Сім освітніх трендів 2023 року: вебсайт *Освіта нова*. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/5856-7-osvitnikh-trendiv-2023-roku> (дата звернення: 04.03.2023).

3. Soft Skills та мікронавчання: назвали 7 освітніх трендів 2023 року: вебсайт *Освіта в Україні*. URL: https://24tv.ua/education/osvitni-trendi-2023-roku-chogo-varto-vchiti-shkolnyariv_n2259836 (дата звернення: 04.03.2023).

Торічний Олександр Володимирович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології, педагогіки

та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ- ПРИКОРДОННИКІВ НА ОСНОВІ МЕТОДУ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВИХ СИТУАЦІЙ

Соціальні та політичні зміни і активізація конфлікту на Сході нашої країни переросло в повномасштабну війну між Україною та російською федерацією, що проходить майже по всій території нашої держави. Керівництвом держави, а також прикордонного відомства – Державної прикордонної служби України (надалі – ДПСУ), своєчасно вживається комплекс заходів щодо протидії агресії, актуальним загрозам та небезпекам. Особлива увага приділяється підвищенню якості підготовки офіцерських кадрів, зокрема, фахівців у галузі військового управління. Серед них – командири прикордонних підрозділів, оскільки саме від них залежить успіх виконання поставлених завдань.

Відповідно до Закону України «Про Державну прикордонну службу України» на прикордонне відомство покладено захист від будь-яких спроб незаконного перетину лінії державного кордону України, збройних конфліктів та інших провокацій на кордоні. В умовах сьогодення це завдання реалізується у взаємодії зі Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями під час відбиття повномасштабного вторгнення на територію України з боку російської федерації.

Що стосується підготовки персоналу ДПСУ, то, наприклад, Стратегічний оборонний бюлетень України [1] визначає низку важливих завдань перед військовою освітою. До таких завдань, зокрема, належать: трансформація військової освіти, в основі якої передбачено набуття нових освітніх і професійних компетентностей військовослужбовцями.

Розширення кола завдань та повноважень персоналу ДПСУ тягне за собою необхідність опанування новими компетенціями, що передбачає внесення змін до концепції проблемно-діяльнісного навчання, яка реалізується в межах основних освітньо-професійних програм підготовки майбутніх офіцерів у напрямку формування додаткових компетенцій, зокрема управлінської компетентності.

Проведений аналіз освітньо-професійних програм, що реалізуються в навчальних закладах ДПСУ, засвідчив, що при їх розробці не було повною мірою враховано розширення кола оперативно-службових завдань офіцерів-прикордонників саме під час воєнного стану, зокрема у сфері управління особовим складом військових підрозділів.

Компетентність тлумачиться сьогодні як практична обізнаність, тобто професіоналізм, як знання відповідної галузі діяльності, як практичні та соціальні навички [2]. Тобто, у нашому розумінні, компетентність – це здатність фахівця виконати робоче завдання та досягти певної мети.

Відповідно до цього під управлінської компетентністю розуміють особисті можливості людини (посадової особи), її знання, досвід (кваліфікацію), що дозволяє брати участь у розробці певного кола управлінських рішень або вирішувати питання завдяки наявності в нього певних знань і вмінь у сфері управління.

Одним із найперспективніших методів навчання, доцільних у формуванні в курсантів управлінських компетенцій і який був визнаний вітчизняними вченими – це кейс-метод [3]. Його особливість полягає у використанні реальної інформації, взятої із професійної практики, для створення ситуацій, які необхідно вирішити курсантам. Оскільки управлінське рішення ототожнюється із процесом, схожим на процес управління, то вони його і вивчають.

Сутність такого методу полягає в тому, що курсанти працюють з інформацією, викладеною в оперативно-службових ситуаціях, які базуються на реальних подіях із практичної діяльності ДПСУ, а у зміст ситуації включено вичерпний обсяг даних, що потрібні для її вирішення. Ключовою особливістю ситуацій, що створюються, є проблемний характер поданих подій. Вони

можуть бути різноспрямованими та торкатись будь-якої галузі професійної діяльності офіцера-прикордонника: командну, педагогічну, виховну, військово-технічну, адміністративно-господарську.

Метод оперативно-службових ситуацій має багато спільного з методом конкретних ситуацій, зокрема загальні позитивні якості. Водночас використання методу оперативно-службових ситуацій під час навчання курсантів НАДПСУ дозволило виявити його відмінні риси, що визначають його актуальність для застосування у військовій освіті.

По-перше, на відміну від традиційних кейсів, усі оперативно-службові ситуації складаються з двох частин (графічної та текстуальної), що виконують інформаційну функцію і допомагають курсантам вивчати, усвідомлювати та оцінювати ситуацію. Графічна частина виконується на топографічній карті, великомасштабному плані чи схемі місцевості. На ній із застосуванням тактичних умовних знаків наноситься тактичний епізод (згідно з темою заняття) одного з видів оперативно-службових завдань, що виконуються тактичним підрозділом (відділенням, взводом, ротою, батальйоном). Текстуальна частина містить ще й відомості розпорядчого характеру, що вказують на необхідність виконання тих чи інших дій на певній посаді.

По-друге, з урахуванням застосування методу оперативно-службових ситуацій на заключному етапі для виконання ухваленного управлінського рішення допускається використання озброєння, військової техніки, засобів зв'язку та імітаційних засобів. Це дозволяє курсанту, який здійснює в навчальних цілях обов'язки командира підрозділу, наочно бачити результати того, як прийняте ним рішення реалізується на практиці, у житті.

По-третє, щодо часу, необхідного курсантам до ухвалення рішення, слід керуватися затвердженими нормативами. Наприклад, для отримання оцінки «відмінно» командир взводу має ухвалити рішення та зробити відповідну доповідь за 10 хвилин, «добре» – 12, «задовільно» – за 15 хвилин. Командир роти, виконуючи ці ж дії, повинен укластися в 15, 17 і 20 хвилин відповідно.

По-четверте, важливо враховувати і рівень навчально-пізнавальної діяльності курсантів під час складання оперативно-

службових ситуацій, розподіляючи їх на репродуктивні, продуктивні та творчі. Репродуктивні оперативно-службові ситуації складаються з урахуванням керівних документів (статутів, настанов, наказів і розпоряджень). Вони повинні містити єдино правильне рішення, подібне до того, що зазначено в керівних документах. У продуктивних оперативно-службових ситуаціях знаходять відбиток проблемні питання, які передбачають від однієї до трьох правильних рішень, які курсанти шукають самостійно, використовуючи відомі їм способи дій підрозділів, і навіть нові чи нестандартні.

Таким чином, у галузі військової освіти очевидною є необхідність пошуку, впровадження сучасних інноваційних методів навчання та педагогічних технологій, здатних підвищити ефективність розвитку в курсантів та офіцерів управлінських компетенцій, актуальних для прийняття управлінських рішень у професійній діяльності.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України»: Указ Президента України від 20 серпня 2021 року № 473/2021.

2. Ничкало Н. Г. Теоретико-методологічні проблеми і перспективи розвитку досліджень з неперервної професійної освіти: у 2 ч. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. Київ: Либідь, 2001. Ч. 1. 392 с.

3. Зубар К. І. Інструктивні матеріали по впровадженню кейс-методу. *Методична доповідь*. 2006. 65 с. URL: <https://pedkab.wordpress.com/2013/01/28/> (дата звернення: 10.04.2023).

Третьяк Олена Станіславівна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і методики викладання історії
та суспільних дисциплін Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка;

Чебоненко Станіслав Олегович,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та
гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Незважаючи на те, що дистанційне навчання останнім часом стало невід'ємним супутником освітнього процесу, все ще за-

лишаються недостатньо розробленими проблеми оцінювання здобувачів вищої освіти із врахуванням принципів академічної доброчесності та умов, за яких студенти будуть мотивовані до навчання, а отримані ними оцінки стимулюватимуть до подальшого самовдосконалення та розвитку.

Можна виділити багато позитивних моментів у дистанційному навчанні, проте потребують розгляду певні форми та методи оцінювання здобувачів вищої освіти, адже існують труднощі під час контролю того, наскільки самостійно, сумлінно та чесно суб'єкти учіння виконують поставлені завдання та презентують набуті знання та вміння, дотримуючись академічної доброчесності.

Зважаючи на те, що М. М'ястковська [2] у дистанційному навчанні виділяє індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини за рахунок опосередкованої комунікації, проведемо аналіз того, яким же чином можна забезпечити зворотний зв'язок між викладачем та студентом, щоб досягти запланованих результатів навчання та дотриматися принципів академічної доброчесності в частині оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Досягнення запланованих результатів навчання визначається шляхом оцінювання набутих компетентностей. З цього приводу А. Гривко зазначає, що «... інструменти оцінювання та контрольні заходи мають відповідати цілям дистанційного навчання й забезпечувати можливість здобувачам освіти оцінити свій прогрес у навчанні... В умовах віртуального середовища навчання такий контроль унеможливується або ускладнюється технічною обмеженістю зорового контакту... Однак така форма контролю характеризується меншим ступенем контрольованості ... та не гарантує дотримання усіх принципів доброчесності (тест може виконувати інша людина, існує вірогідність списування тощо)... Спробою вирішення означеної проблеми є розроблення програмного забезпечення, яке забезпечує візуальне спостереження, блокує роботу комп'ютерних програм і паралельне відкриття інтернет-сторінок, а також реагує на згортання екзаменаційного діалогового вікна під час проведення конт-

рольних заходів – заліку, іспиту та ін. (наприклад, платформа exam.net)» [1, с. 183].

Разом з тим А. Гривко пропонує в умовах дистанційного навчання використання «... інноваційних методів оцінювання: навчання на основі проектів, вирішення проблемних ситуацій, створення плакатів, постерів, електронного портфоліо, дослідження та практико орієнтовані завдання» [1, с. 183].

Третяк О., Чебоненко С., Янченко Т. у результаті проведеного дослідження зробили висновок про те, що «більшість викладачів закладів вищої освіти в умовах дистанційного навчання надають перевагу системі дистанційного навчання Google Classroom та платформі Zoom ...» через «... можливість поєднувати індивідуальні та групові форми організації освітнього процесу, наявність зворотного зв'язку тощо» [3, с. 227].

Зворотний зв'язок між викладачем та студентами менш емоційний, «знеособлений», офіційний, передбачає вміння використання комп'ютерних програм та технологій, якими мають у необхідній мірі володіти обидві сторони.

Технології дистанційного навчання та оцінювання його результатів хоча і схожі за способом забезпечення взаємозв'язку між викладачем та студентами, проте між ними є суттєва різниця, коли йдеться про забезпечення контролю за діями студентів. Мотивація до навчання студента залежить від того, як його самооцінка збігається з оцінкою здобутих знань та вмінь викладачем, виходячи з того, що ця оцінка буде враховувати прогрес у навчанні студента та наявні умови, в яких він оволодіває навчальною програмою, які засоби контролю використовує викладач під час поточного або підсумкового контролю.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновки, що психолого-педагогічні проблеми під час оцінювання здобувачів вищої освіти, які здобувають освіту з використанням технологій дистанційного навчання, виникають завдяки: поганому інтернету; браку навичок продуктивного спілкування як з викладачем, так і з одногрупниками; невміння використовувати програмне забезпечення та освітні платформи через низький рівень користувачів; появі стресу, який викликаний через немо-

жливність вчасно виконати поставлені навчальні завдання та отримати очікувану оцінку.

Основна психологічна проблема, що виникає під час онлайн-навчання, пов'язана з відсутністю безпосереднього спілкування на рівні «викладач – студент», «викладач – група» та на рівнях «студент – студент», «студент – група». Ця проблема обумовлена опосередкованим спілкуванням, яке забарвлене послабленням мови погляду, жестів, рефлексії того, як сприймається інформація викладачем у процесі оцінювання знань та вмінь. Це можна виправити, якщо студенти та викладачі будуть забезпечені необхідними технічними засобами зв'язку, а студентам буде даватися посилене навантаження, щоб у відведений на заняття час вони встигали давати відповіді та готуватися до взаємодії з викладачем, кінцевою метою якої є адекватне, з дотриманням принципів академічної доброчесності, оцінювання їх досягнень на основі зрозумілих та логічно обґрунтованих критеріїв з урахуванням особливостей навчальної дисципліни та індивідуального підходу.

Поточне та підсумкове оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистанційного навчання спирається на технічні пристрої (ноутбуки, планшети, комп'ютери, смартфони), а також на можливість інтернету та програмне забезпечення. Для цього всі суб'єкти освітнього процесу повинні мати достатні знання, вміння та досвід щодо їх ефективного використання. Відсутність технічної можливості підготувати презентацію, обробити текст, співпраці призводить до негативного ставлення студентів до інформаційних технологій, появи стресу через неможливість виконати поставлені викладачем завдання та отримати очікувану оцінку. Крім цього, не всі студенти достатньо мотивовані на самонавчання, особливо у випадку, коли відсутня комунікація, і багато завдань, які важко якісно виконати у встановлені терміни. Це не створює умов для дотримання академічної доброчесності та заохочує до списування, плагіату (наприклад, під'єднання телефону до інтернету та зачитування відповідей викладачу під камеру комп'ютера тощо).

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що оцінювання здобувачів вищої освіти під час дистан-

ційного навчання має враховувати формування в них мотивації на дотримання академічної доброчесності через: чіткі та зрозумілі критерії оцінювання; стимулювання за самостійне оволодіння знаннями та вміннями, виконання поставлених викладачем диференційованих завдань відповідно до технічних можливостей кожного студента; налагодження зворотного зв'язку, рефлексію викладача на виконанні завдання і вербально та візуалізовано подану студентом інформацію під час відповіді, що демонструє його самостійність та вміння орієнтуватися в засвоєному навчальному матеріалі; використання проблемних ситуацій, виконання практико орієнтованих завдань, тестів за короткий відрізок часу, формулювання питань, відповідь на які потребує проведення аналізу та узагальнення навчального матеріалу; корекція відповідей та виправлення викладачем допущених студентом помилок має вказувати на те, над чим студент повинен працювати в подальшому і яким чином він може продемонструвати оволодіння навчальним матеріалом викладачу та отримати ту чи іншу оцінку; відпрацювання пропущених занять (лекція, семінарське або практичне заняття тощо) мають узгоджуватись із силабусом навчальної дисципліни, що визначає перелік питань та індивідуальних завдань, винесених на самостійну роботу і виконання яких дозволяє студенту не відставати в навчанні навіть у тих випадках, коли є причини, через які він не зміг бути присутнім на занятті (наприклад, відсутність світла або інтернету, повітряна тривога, обстріли та інше, що може мати місце в умовах воєнного стану).

Предметом подальших наукових розвідок стане розробка рекомендацій щодо відпрацювання здобувачами вищої освіти пропущених занять в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Гривко А. В. Проблеми оцінювання навчальних досягнень учнів в умовах дистанційного навчання в період пандемії. *Theoretical and practical foundations of social process management* : XXIII міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сан-Франциско (США), 29–30 черв. 2020 р.). С. 182–184. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721501/1/tezy2.pdf> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Мясковська М. О. Світові тенденції розвитку дистанційної освіти та перспективи для України. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. 2015. Вип. 21. С. 256–258.

3. Третяк О. С., Чебоненко С. О., Янченко Т. В. Дистанційне навчання у закладах вищої освіти: історико-педагогічний і теоретичний дискурс. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2022. № 1 (8). С. 213–229.

Чибісов Олександр Вікторович,

викладач центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ПРОВІДНЕ МІСЦЕ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Людина все своє життя перебуває в певному русі. Для досягнення своїх амбітних цілей навчається та розвивається для розкриття свого потенціалу. Ефективна діяльність кожної інституції залежить від досконалої системи кадрового забезпечення. Діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) має певну специфіку, яка полягає у вирішенні завдань широкого соціального плану, пов'язана з виконанням кримінальних покарань, виправленням та ресоціалізацією засуджених. Відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» служба в ДКВС України є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності, придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України [1]. Вітчизняні вчені Г. Залуговська, О. Ткаченко зазначають, що особи, які мають спеціальні звання пенітенціарної служби України, та проходять державну службу особливого характеру в ній, зазнають систематичного психологічного перевантаження, а деколи навіть професійного вигорання, що зумовлено їхнім режимом праці та відпочинку, великою відповідальністю, що покладається на них, та кількістю виконуваних завдань, тобто особливими умовами служби [2, с. 416].

Необхідно зауважити, що вступаючи на службу до ДКВС України, перед кандидатом на службу висувуються певні вимоги щодо стану здоров'я, віку та громадянства. На наш погляд, до-

цільно зауважити, що граничний вік прийняття на службу у вищезгаданому законі не встановлений. Тому на службу можуть прийматися особи різних вікових груп.

Прийняті на службу особи рядового і начальницького складу ДКВС України в обов'язковому порядку повинні пройти курси первинної професійної підготовки, а згодом і підвищення кваліфікації, які дозволять виховувати персонал органів установ виконання покарань, слідчих ізоляторів нової формації, набувати знання для підвищення престижу їхньої професійної діяльності, а сформовані вміння та навички використовувати у своїй службовій діяльності. Первинна професійна підготовка є видом професійного навчання та полягає у цілеспрямованому формуванні у новопризначених осіб рядового і начальницького складу комплексу професійних компетентностей, необхідних для освоєння нового виду професійної діяльності, досягнення належного професійного рівня та максимально якісного виконання службових обов'язків за конкретною посадою [3].

Педагогічний процес здійснюється на основі освітньої програми, яка реалізується закладом освіти, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України, шляхом вивчення комплексу навчальних дисциплін, які включені до її змісту та розділені на змістовні модулі, що передбачають навчання слухачів за загальною, функціональною та галузевою складовою.

До функціональної складової належить така дисципліна, як спеціальна фізична підготовка, яка призначена для формування професійних компетентностей, оволодіння навичками вмілого та ефективного використання прийомів рукопашного бою. Освітній процес з фізичного виховання посідає провідне місце у професійній підготовці персоналу ДКВС України.

На наш погляд, головним мотиваційним фактором для вивчення цієї дисципліни є специфіка діяльності персоналу ДКВС, що передбачає затримання і доставлення до правоохоронних органів осіб, які розшукуються, затримання осіб, які намагаються скоїти втечу з-під варти або з місць позбавлення волі, переслідування осіб, які скоїли втечу, припинення противоправних дій осіб, узятих під варту, або засуджених, а також масових заворушень та інше.

Для отримання позитивного результату персонал ДКВС України під час навчання повинен опанувати знання щодо здійснення самозахисту, захисту від загрози зброєю, затримання та супровід тощо. Основним засобом розвитку фізичних якостей людини є фізичні вправи. Фізичні вправи становлять собою спеціально організовані рухові дії, які забезпечують виховання, навчання та розвиток усіх форм та функцій організму [4, с. 169]. У фізичному вдосконаленні має місце велика кількість різноманітних фізичних вправ, які поділяються на основні, спеціальні та загального розвитку. Спеціальні вправи переважно представлені певними частинами основної вправи. Вони широко використовуються у тренуванні і спрямовані на оволодіння технікою рухів – група спеціально підготовчих вправ або на розвиток необхідних фізичних якостей – вправи спеціального розвитку. Ми в повному обсязі підтримаємо цю тезу і зазначаємо, що особливості сучасної методики проведення занять зі спеціальної фізичної підготовки в ДКВС України полягають у врахуванні індивідуальних особливостей організму здобувачів освіти, у великій кількості яких є жінки, що дозволяє диференціювати й втілити в практику індивідуальний підхід до них.

Як показує практика, щодо припинення протиправних дій мають місце серйозні недоліки в підготовці персоналу, що нерідко призводить до поранення, каліцтва і навіть до загибелі працівників.

Значна частина персоналу не вміє застосовувати фізичну силу, а точніше прийоми рукопашного бою після інтенсивного фізичного навантаження, не володіє належним рівнем витривалості, має надлишкову вагу та безпорадність у протиборстві зі злочинними елементами.

У навчанні здобувачів освіти використовують загальноприйняті форми та методи для набуття спеціальних знань і формування прикладних рухових умінь та навичок. Також здійснюється виховання фізичних і особистих якостей у здобувачів освіти, що відповідають вимогам професійної діяльності. Під час занять розбираються практичні ситуативні завдання та правильність дій під час нападу засудженого або звільнення у разі захоплення.

Великою проблемою в системі виконання покарань є те, що сформовані навички зі спеціальної фізичної підготовки під час навчання повинні постійно закріплюватись, вдосконалюватись та доводитись до автоматизму для швидкого виконання заходів фізичного впливу до криміногенних елементів. На практиці ці сформовані вміння не вдосконалюються, тим самим це негативно впливає на якість підготовки та несення служби персоналом.

Проаналізувавши аспекти спеціальної фізичної підготовки, можна зазначити, що система фізичного виховання посідає провідне місце в системі освіти персоналу органів та установ виконання покарань, потребує постійного вдосконалення з урахуванням занять зі службової підготовки, ліміту часу і впливу зовнішніх факторів.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Офіційний вісник України*. 2005. № 29. Ст. 1697. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#n231> (дата звернення: 03.03.2023).

2. Залуговська Г. П., Ткаченко О. Г. Вплив службової підготовки на компетентність персоналу установ виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 415–418. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2022/101.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

3. Положення про проходження первинної професійної підготовки та підвищення кваліфікації особами рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. наказом Міністерства юстиції України від 26.12.2018 р. № 4091/5. Дата оновлення: 18.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-18#n7> (дата звернення: 03.03.2023).

4. Фізичне виховання військовослужбовців : навч. посіб. / М. Ф. Пічутін, Г. П. Грибан, В. М. Романчук [та ін.]; за ред. Г. П. Грибана. Житомир : ЖВІ НАУ, 2011. 820 с.

Шумейко Зінаїда Євгенівна,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
кандидат педагогічних наук, доцент
Академії Державної пенітенціарної служби

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ
ПЛАКАТИВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА
(ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)»**

Сучасні процеси в освітній галузі, пов'язані із запровадженням компетентнісного й діяльнісного підходів, пануванням дистанційного й змішаного форматів навчання, необхідністю врахування кліпового мислення здобувачів освіти, зумовлюють необхідність пошуку ефективних технологій, методів та прийомів для формування в майбутніх фахівців загальних і професійних компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності в ХХІ столітті.

У цьому контексті особливої практичної значущості набуває використання й розроблення креолізованих текстів, які не лише дають змогу інтенсифікувати освітній процес, а й стимулюють розвиток мислення та уяви здобувачів вищої освіти, сприяють розвитку в них творчих здібностей та підвищенню інтересу до навчання.

Визначення «креолізований текст» пов'язане з його багаторівневністю і багатоплановістю, складною текстовою організацією й композицією, адже досліджувані тексти є результатом поєднання елементів, що належать до різних семіотичних систем – вербальної та невербальної (так званої іконічної), до якої входять ілюстрації (фотографії та малюнки), різні за характером – художньо-образні, декоративні, пізнавальні тощо, а також схеми, таблиці, формули, символічні зображення тощо [2]. Зазначимо, що вербальна й невербальна частини інтерсеміотичного (креолізованого) тексту поєднані на різних рівнях – на змістовому, змістово-композиційному та змістово-мовному.

Як зазначають О. Вержанська й Т. Лагута, важливою характеристикою навчального тексту загалом і креолізованого зокрема є наявність у ньому освітнього, культурологічного, виховного й розвивального потенціалу [3], адже призначення такого

тексту – засвоєння інформації студентом, а під час її передачі – вплив на свідомість здобувачів вищої освіти, мотивування їх до роботи з навчальним матеріалом, сприяння розвитку креативних якостей майбутніх фахівців.

Варто пам'ятати, що використання креолізованих текстів потребує дотримання певних критеріїв їх добору, зокрема: виховний потенціал вербальних і зображувальних одиниць зазначеного тексту, інформативність, актуальність, адаптованість, доступність, наповненість дидактично значущими мовними одиницями, врахування психологічних особливостей реципієнтів, стилістична й жанрова довершеність, пошуковий і дослідницький потенціал, спроможність тексту спонукати реципієнтів до словесної творчості, створення інтерсеміотичних текстів.

Різновидом креолізованих текстів, які доцільно застосовувати в освітньому процесі, є інтерактивний постер чи мотиватор з певної теми.

У сучасній науці відсутня усталена точка зору стосовно інтерактивного плакату як засобу навчання, зокрема П. Бельчев вважає, що це навчальний плакат, який містить елементи інтеракції, відображає необхідну інформацію будь-якого типу: текст, зображення, відео, анімацію тощо [2]. Палійчук А. зазначає, що це навчальний інноваційний спосіб унаочнення теоретичного матеріалу, який відображає необхідні фото, відео, посилання, завдання, анімацію та сприяє кращому засвоєнню отриманої інформації учнями [4].

До основних особливостей інтерактивних плакатів можна віднести такі: висока інтерактивність, що забезпечує діалог між викладачем і студентом; простота у використанні (не вимагає інсталяцій, має простий і зрозумілий інтерфейс); багатий візуальний матеріал; груповий та індивідуальний підхід (дає змогу організувати роботу як з усією групою (використання на інтерактивній дошці, демонстраційному екрані), так і з окремим студентом (робота за персональним комп'ютером); навчальний матеріал подано у вигляді логічно завершених окремих фрагментів, що дає змогу викладачу конструювати заняття відповідно до завдань).

Для створення інтерактивного плакату доцільно використувати такі інтернет-сервіси: Glogster, що дає змогу розмістити текст, графіку і відео, важливо, що будь-який елемент може стати гіперпосиланням, а плакат виходить яскравим, барвистим, ефектним; Sasoо, що надає можливості створення різних схем-класифікацій, де кожен елемент схеми також може стати гіперпосиланням; містить шаблони й автофігури, а водночас дозволяє додавати зображення й малювати самому; Prezi, Project, Linoit, SlideRosket, більшість з яких є англomовними, тому викладач має не лише володіти інформаційно-цифровою компетентністю, а й знати іноземну мову.

Зазначимо, що в процесі створення інтерактивного плакату самостійно викладач (чи студент) мають дотримуватися певних правил.

1. Тема плаката має відповідати темі заняття, а також формі його проведення заняття.

2. Зміст і оформлення плаката мають зумовлюватися передусім дидактичними цілями й завданнями та відповідати певним дидактико-методичним вимогам, зокрема, містити такі елементи:

– один досить великий (основний) блок, з яким робота проводитиметься протягом усього розгляду нового матеріалу;

– додаткову наочність, яка розміщується у вигляді гіперактивних зон і розгортається по кліку, а так само згортається до початкового вигляду;

– інтерактивні інструменти (ручки, маркери), що дають змогу виділяти різними кольорами об'єкти інтерактивного плаката (підкреслення, обведення, виправлення, написи);

– області, які з'являються і зникають або за командою з кнопки, або по кліку на гіперактивній зоні; це важливо для роботи з правилами, висновками й певними теоретичними положеннями;

– елементи, які дають змогу автоматизувати дії [2].

Палійчук А. акцентує, що використання інтерактивних плакатів на заняттях із мовних дисциплін дає змогу досягнути низки дидактичних цілей. По-перше, продовжувати формувати навички та вміння різних типів читання, використовуючи тексти різних стилів, різноманітного змісту та рівня складності. По-друге, вдосконалювати навички слухання на основі аудіо-

та відеоматеріалів, тим самим розширювати активний та пасивний словник здобувача освіти. По-третє, розширення культурологічних знань, які відображають соціально-політичну ситуацію в країні, її традиції, звичаї, а також мовленнєвий етикет, особливості культури спілкування тощо [4].

Зазначимо, що викладач може використовувати інтерактивні плакати, що вже розміщені в інтернет-мережі на сторінках фахівців-практиків, а також створювати власні, відповідно до мети навчального заняття. Крім того, продукування інтерактивного плаката може стати результатом проєктної діяльності здобувачів вищої освіти, що дасть змогу налагодити взаємодію між здобувачами освіти, активізувати їхні дослідницькі здібності, реалізувати максимально активну взаємодію студента й навчального матеріалу на всіх етапах освоєння інформації.

У процесі дослідно-експериментальної роботи інтерактивні плакати було використано в контексті навчального курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». На практичних заняттях із цього предмета необхідно застосовувати такі види мовленнєвої діяльності, як говоріння, письмо, читання та слухання. Навчальний матеріал з фонетики, лексикології, орфографії, морфології, синтаксису й пунктуації може бути представлений у форматі креолізованого тексту, що поєднує вербальну й невербальну складові.

Інтерактивний плакат на лекційних і практичних заняттях з навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» може виконувати функцію конструктора, ілюстрованого опорного конспекта, координатора навчальної діяльності здобувачів освіти тощо.

Загалом інтерактивний плакат дає змогу унаочнити, систематизувати навчальний матеріал, а також активізувати освітню діяльність студентів, стимулювати розвиток у них критичного мислення, візуальної та інформаційної грамотності.

Список використаних джерел

1. Бельчев П. В. Інтерактивний електронний плакат як сучасний дидактичний засіб навчання фізики в загальноосвітній школі. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: педагогічні науки. 2011. Вип. 2. С. 73–77.

2. Бивалькевич Л. М., Лілік О. О. Використання креолізованих текстів в професійній підготовці майбутніх учителів (у контексті задачного підходу). *Вісник НУЧК імені Т. Г. Шевченка*. 2019. Вип. 158. С. 193–197.

3. Вержанська О. М., Лагура Т. М. Креолізований навчальний текст в електронному навчанні. *Новий Колегіум*. 2016. № 1. С. 42–49.

4. Палійчук А. Т. Інтерактивний плакат як засіб розвитку лексичних вмінь учнів середньої школи. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/35239/1/A.%20T.%20Палійчук.pdf> (дата звернення: 13.03.2023).

Adzishvili Levan,

Lawyer, bachelor's degree-master's degree student,
II rank trainer of the Department of Penitentiary
Trainings of the Justice Training Center

MODERN AND EFFECTIVE WAYS OF SOLVING SOCIAL AND HUMANITARIAN PROBLEMS IN GEORGIAN REALITY

In modern times, there are various social and humanitarian problems that affect education development, including poverty, inequality, discrimination, conflict, displacement, and lack of access to quality education. These issues can have a significant impact on students' learning outcomes, and addressing them requires a multifaceted approach that involves the collaboration of governments, civil society organizations, and communities. One strategy to tackle these problems is to focus on providing access to quality education to everyone, including marginalized and disadvantaged populations. This can be achieved by investing in education infrastructure, providing resources and training to teachers, and ensuring that education policies are equitable and inclusive. Additionally, community engagement and participation can play a crucial role in addressing these problems, as it can help to ensure that education programs are tailored to local needs and priorities.

Another strategy is to address the root causes of social and humanitarian problems, such as poverty and discrimination, through education. This can be done by promoting critical thinking, social and emotional learning, and human rights education, which can help build empathy, understanding, and tolerance. Furthermore, education can be used as a tool for conflict resolution and peacebuilding, as it can provide a platform for dialogue

and promote mutual understanding and respect. social and humanitarian problems can have a significant impact on education development, and addressing them requires a holistic approach that involves addressing their root causes, providing access to quality education, and promoting community participation and engagement. By focusing on these strategies, we can help create a more equitable and inclusive education system that benefits everyone. Access to quality education is a fundamental human right, but poverty and discrimination can be significant barriers to achieving this goal. Unfortunately, this is a topic that affects many countries, including Georgia. In Georgia, poverty remains a significant challenge, particularly in rural areas, where many families struggle to make ends meet.

Children from poor families often face barriers to accessing education, including a lack of resources, such as textbooks and school supplies, and a lack of transportation to schools. Additionally, poverty can also lead to child labor, which can further limit children's access to education.

It is also important to understand that such countries, which are now at a fairly high level in the educational system, had the mentioned problems. For example, we can cite European countries that had problems with access to education. This means that the problem is solvable if we approach it complexly, with understanding and small but active steps. European countries have also faced various challenges in ensuring access to education, particularly for disadvantaged groups, such as low-income families, migrant and refugee children, and children with disabilities. Here are some examples of how European countries have tackled these issues.

Low-income families: In some European countries, low-income families face barriers to accessing education, such as the inability to pay for school supplies or transportation. To address this issue, some countries have implemented policies to provide financial assistance to these families. In France, the government has implemented a "Back to School Allowance," which provides a one-time payment to families to cover expenses related to the start of the school year.

Migrant and refugee children: Migrant and refugee children often face significant barriers to accessing education, including language barriers, discrimination, and a lack of access to resources. To address these issues, some European countries have implemented policies to support the education of these children. For example, in Germany, the government has implemented a program called "Welcome Classes," which provides intensive language instruction and other support to refugee children.

Children with disabilities: Children with disabilities often face barriers to accessing education, such as a lack of accessibility and a lack of inclusive educational environments. To address these issues, some European countries have implemented policies to support the education of children with disabilities. For example, in the United Kingdom, the government has implemented a policy called "Education, Health and Care Plans," which provides personalized support to children with disabilities to ensure they receive the education and support they need.

We can highlight some specific problems in Georgia, which are actually relevant. It is mainly a problem of providing education in villages, regions, when school children do not have the opportunity to have an interior, or to purchase it.

But the steps taken to solve these problems deserve to be noted, namely:

Organized by the Ministry of Justice and the Justice Training Center, a project is underway, according to which all teachers in Georgia are retrained with a several-day program, which will allow them to update their knowledge with modern approaches, as well as to better understand the examples of European countries, which will be implemented in the learning process.

In addition, the training center will visit all schools throughout Georgia and conduct trainings with schoolchildren on such topics as: human rights, elimination of violence, prohibition of discrimination and so on. Actually, we will talk about all the important and basic issues that are a problem in the adult society, and our goal is to understand this issue from the most important, necessary age.

Georgian language days are also important, which are held free of charge in regions of Georgia where representatives of other ethnic

groups live. For them, Georgian language days are very important and pleasant, because with this they deepen their knowledge, master the Georgian language, which allows them to fully engage in the socio-political or other important issues that are of interest to them.

It is impossible not to mention the involvement of the Ministry of Justice and the Special Penitentiary Service in the direction of receiving and using education in prisons for convicts. Any convict has free and unlimited access to education, they can pass national exams, acquire a lot of important knowledge on the spot and take courses, while realizing their own knowledge.

The involvement of the private sector in this process is worth mentioning, many programs and activities are being created that help the residents of the highland villages to finance internships, travel and other matters that are important for obtaining knowledge.

For example: an application was created, which will deduct only 1 GEL from a member every month, which will help, together with other people, to pay the Internet fee in the mountainous regions to those people and children who need it to get knowledge.

In addition, numerous projects are being implemented in the country with the initiative and funding of the government, which provide opportunities for those who wish to receive professional education.

In the end, it can be said that getting education, its need and necessity in modern reality is important, and the current state of development gives us the chance to actively involve all people in the application process with many different means. It is important to use the knowledge of friendly countries and implement them in our reality.

References

1. The European Commission's website provides information on education policies and initiatives across the European Union. URL: <https://ec.europa.eu/education/>.
2. The UNESCO Institute for Statistics provides data on access to education in Europe and around the world. URL: <http://uis.unesco.org/en>.
3. The OECD's website has a section on education policies and data for its member countries, many of which are in Europe. URL: <https://www.oecd.org/education/>.

4. The European Agency for Special Needs and Inclusive Education provides information on policies and practices related to inclusive education in Europe. URL: <https://www.european-agency.org/>.

5. The European Union Agency for Fundamental Rights has published reports on access to education for migrant and refugee children in Europe. URL: <https://fra.europa.eu/en/theme/asylum-migration-borders/migrant-and-refugee-children>.

6. The UNICEF Innocenti Research Centre has published reports on access to education for marginalized and vulnerable groups in Europe. URL: <https://www.unicef-irc.org/research-themes/education/>.

Burlai Tetiana,

Doctor of Science (Economics),

Leading Researcher at the Department of Economic Theory,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine

SOCIETAL CONSEQUENCES OF THE HYBRID WAR AGAINST UKRAINE: DEMOGRAPHIC AND EDUCATIONAL DIMENSION

The Russian invasion of Ukraine on February 24, 2022 became the peak of the hot phase of the modern hybrid war, which combines a whole range of means, starting with military-political and economic, and ending with cybernetic and cultural-humanitarian ones. A modern hybrid war of this scale is unprecedented in the European recent history and requires theoretical understanding and the development of an adequate state policy, primarily in the demographic and socio-economic spheres.

The theoretical and practical significance of scientific research devoted to the elucidation of the main consequences of modern hybrid warfare, evaluated in the coordinates of the societal system, which in the classical sociological definition is a system of relations and processes considered at the level of society as a whole, seems to be fully justified.

The most painful consequences of the Russian Federation armed invasion for our country are associated with significant humanitarian losses, grief and displacement of people. The data of the Office of the UN High Commissioner for Human Rights indicate that since the beginning of the war and as of April 9, 2023, only among the Ukrainian civilian population, 22,734 victims of the war have been officially documented, including: 8,490 dead (including 501

children), and 14,244 wounded (including 994 children) [1]. But the actual number of victims will be known only after the end of hostilities and may turn out to be much higher.

The war also caused multi-million external and internal migration, which covered more than a third of the country's population. According to the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, as of the beginning of April 2023, 8.16 million refugees from Ukraine were registered in the countries of the European region, including 2.85 million people in the Russian Federation (as of October 2022) [2]; more than 5.35 million Ukrainians (as of January 2023) acquired the status of internally displaced persons. At the beginning of this year, the UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs officially confirmed that 40 % of the existing population of Ukraine needs humanitarian assistance, and 56 % of them are women and girls, 23% are children, and 15 % have disabilities [3, p. 4] (the most socially vulnerable categories).

It is quite obvious that the actual demographic data will be obtained only after the end of the war, but it is already possible to assert about its shocking impact on the demography field. Even in the pre-war period, experts objectively pointed out that in Ukraine the demographic crisis of the mid-1990s turned into a real demographic catastrophe. Thus, according to the State Statistics Service of Ukraine, as of February 1, 2022, the estimated population of Ukraine was 41.1 million people, having decreased by 7.6 million people or 15.6% in just two decades. In January 2022, the death rate among Ukrainians, in absolute terms exceeded the birth rate by 3.2 times, while ten years ago (at the beginning of 2012) this ratio was 1.3 times [4].

Obviously, under the influence of war shocks, the existing threats to the state demographic security will become extremely acute (even according to calculations of the pre-war period, UN population experts classified Ukraine in the category of countries with the highest – more than 20% – rates of relative population decline during 2022–2050 [5, p. 6]). According to the calculations of domestic scientists, the integral index of the demographic security of Ukraine in the pre-war period reached a critical level for all the

years of independence [6, p. 75–78], and under the influence of the war it will become a generator of significant threats to the entire national security system of the state.

Long-standing trends of accelerated depopulation, large-scale migration (including of labor) Ukrainians abroad, the actual cessation of even the simple reproduction of the population in general and the labor force in particular, will lead to significant losses of human and social capital, as well as the labor potential of Ukraine and, as a result, to a critical reduction of internal resources for its long-term socio-economic development. Therefore, already at the start of its post-war reconstructive recovery, Ukraine will need the adoption and implementation of a comprehensive long-term demographic strategy built on the principles of inclusive development.

References

1. Ukraine: civilian casualty update 10 April 2023. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). April 10, 2023. URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/04/ukraine-civilian-casualty-update-10-april-2023>.
2. Operational Data Portal: Ukraine refugee situation. UNHCR. April 4, 2023. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.164732092.2071245216.1680991597-1323290433.1680991597.
3. Crisis in Ukraine 2022–2023: A Year of Response. IOM in Ukraine, March 23, 2023. 37 p. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/202303/IOM%20Ukraine%20Regional%20Response%201%20Year%20Special%20Report%20Ukr.pdf>.
4. Demographic processes and reproduction population / Informational data bank "Statistics people of Ukraine". State Service Statistics of Ukraine, Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2023. URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp.
5. World Population Prospects 2022: Summary of Results. UN, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2022. 38 p. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.
6. Grishnova O. A., Kharazishvili Yu. M. Demographic security of Ukraine: indicators, level, threats. *Demography and Social Economy*. 2019. No. 2. P. 65–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2019_2_7.

Kapiton Alla,
Doctor of Sciences (Pedagogy), associate professor,
professor of the department of computer
and information technologies and systems
of the National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

THE INFLUENCE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON SOLVING THE PROBLEM OF PERSONALIZED LEARNING

Artificial intelligence (AI) plays a key role in implementing the idea of personalized learning - adapting learning, its content and pace to the specific needs of each student. AI has the potential to improve our understanding of the learning process. AI systems can collect vast amounts of data about their learners (namely: their learning methods, pace, knowledge gaps, etc.). Using this data, they will be able to identify teaching methods that work most effectively and those that leave students confused. As these systems collect data about students, we collect data about the learning process, which allows us to build more sophisticated and accurate systems. Stanford research shows that incorporating technology into problem-solving learning processes can exacerbate some of the existing problems. When students with insufficient knowledge are given simple tasks and more talented students are given more difficult problems, the skill and knowledge gap widens [1; 2].

It is important to note that AI technology will never replace a human teacher. We need to realize how much AI can improve education and maintain a balance between the involvement of AI technology and human staff in the learning process. Artificial intelligence provides the ability to receive data from various sources, validate this data and analyze it using tools such as predictive analytics and machine learning, thus the promising potential of artificial intelligence in the field of educational technology can be unlocked and its use can play a role as a catalyst for the transformation of education for all stakeholders, from individual students to ministries of education. Artificial intelligence can be a tutor. AI can also analyze a variety of tests, identify problem areas, and create customized lessons to fill knowledge gaps [2].

AI's ability to make connections between disparate data sources will help students identify areas where they need real-time interaction or extra help. As a result, AI makes it possible to develop an individual educational trajectory for each student, taking into account his strengths and weaknesses, abilities and tasks. Predictive analytics and machine learning also have significant potential for developing the social and emotional skills needed in learning, as they allow educators to personalize the learning process based on the analysis of both qualitative and quantitative data to help students master these skills. In addition, technology enables learning anytime, anywhere, thereby democratizing education and helping students who are able to attend educational institutions to maximize their abilities.

The effective use of artificial intelligence, data and analytics, and machine learning can enable educators to make the learning process more engaging through the use of immersive technologies. The emergence of these exciting new technologies increases the importance of the role of the teacher – technology enhances his capabilities, but cannot replace him. The potential of AI is designed to increase the effectiveness of teachers and create ideal conditions for learning and development of students. By analyzing data from all available sources and generating recommendations for creating individual educational trajectories, AI allows educators to significantly reduce the time spent on studying and collating data (this task becomes practically impossible if the data is constantly changing, and the number of terms of success and different sources that must be taken into account, so large). Data and analytics can also improve the effectiveness of teamwork in learning. Teachers and heads of units, methodical services, social security services and the management of the institution can coordinate their efforts to jointly create and implement individual support programs taking into account a common set of indicators.

Heads of educational institutions are responsible for making decisions that can affect every student and teacher. And if earlier it was believed that it was enough for the school management to monitor academic performance, now it is accepted that preparing a student for life outside the educational institution requires

the development of various skills and abilities, and all of them should be an integral part of the training program. Teachers and school administrators must assess not only basic factors such as behavior and attendance, but also classroom performance, persistence, optimism, self-confidence, critical thinking, and a number of other factors that determine future success. Without AI, educational leaders cannot analyze all of these disparate factors for each learner or draw the conclusions needed to provide timely support. Managing an institution (its human and financial resources, infrastructure and digital environment, compliance with tax and legal requirements, etc.) is often accompanied by solving a multitude of other logistical and administrative tasks.

For many managers, the situation is complicated by the fact that these tasks must be solved urgently. Sudden, unforeseen expenses for maintenance and repair of the building; solving the problem of lack of premises, teachers or administrative staff; growth and decline in the number of students - all this can negatively affect the effectiveness of the educational institution's management and create additional financial restrictions. The most important development in the evolution of AI has been the transition from what is called "local" computing, in which users access a computer or a network of computers in a local environment, to "cloud" computing, with access to computing resources over the Internet, which provides virtually unlimited performance that can be scaled according to user needs. Such computing resources include tools and applications such as data stores, servers, databases, networks, and software. As long as an electronic device has access to the Internet, it has access to data and software to process it.

References

1. Karpyak A., Rybyska O. (2022), Cluster Analysis of Motivational Management of Personnel Support of IT Companies COLINS-2022: 6th International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Systems, May 12–13, 2022, Gliwice, Poland. URL: <http://ceurws.org/Vol-3171/paper119.pdf>.
2. The potential of artificial intelligence in education. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/10928438-potencial-shuchnogo-intelektu-v-osviti.html>.

СЕКЦІЯ 3
ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ
В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНОМУ ВИМІРІ

Бабич Анна Володимирівна,
викладач центру професійної освіти
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

РОЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ
СПІВРОБІТНИКІВ У КОНТЕКСТІ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ
В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Реформування, що відбувається у Державній кримінально-виконавчій службі України, задає напрям змін в умовах несення служби в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. У ході цієї реформи більше уваги приділяється психологічному стану співробітника та рівню його психологічної підготовленості. Такі напрямки роботи з персоналом стали більш актуальними з усвідомленням тяжких умов несення праці, перебування у стресових ситуаціях, присутність ризику небезпеки та на фоні цього підвищеної напруженості.

Аналіз публікацій свідчить, що ця тема є дуже актуальною та її дослідженням займалась значна кількість вітчизняних учених. Об'єднувальним серед них є те, що вони дотримуються думки, що персонал, який працює із засудженими та ув'язненими, повинен бути правильно підібраний та психологічно підготовлений.

Можна виокремити такі описані особливості та специфіку роботи в кримінально-виконавчій службі, як те, що характер роботи пов'язаний з можливістю виникнення екстремальних подій. До них найчастіше належать такі стресові ситуації, як напад на варту та інших співробітників, незаконне проникнення на територію, групову непокору, вірогідність захоплення заручників, масові бунти та заворушення. Такі випадки можуть виникнути з різних причин. Найчастіше ними є недотримання та порушення режиму виконання покарань засудженими та ув'язненими.

Підвищена стресовість та високий рівень відповідальності приводять до зростання рівня напруженості психологічного стану співробітника. Наявність таких нестандартних та екстремальних ситуацій вимагає високої стресостійкості, мобільності, здатності приймати швидкі, адекватні ситуації та ризики рішення, готовності та вміння застосування різних методів стримування, оперативно орієнтуватись у ситуаціях, що можуть загрожувати життю та здоров'ю.

Отримання психологічних знань, що необхідні для якісного та продуктивного несення служби базується на їхній психологічній підготовці. За належної підготовки вона забезпечуватиме отримання знань і вмінь щодо:

- адекватного аналізу психологічних особливостей засуджених та ув'язнених;
- виявлення та вирішення конфліктів, вміння використовувати методи безконфліктного спілкування;
- знання ознак, причин та шляхів профілактики професійного вигорання персоналу та його деформації [1];
- застосовування методів протидії маніпуляціям;
- регулювання та контроль за власною поведінкою в екстремальних ситуаціях;
- психологічній готовності до застосування спеціальних засобів та зброї;
- надання допомоги працівнику, який застосував зброю на ураження;
- здійснювання заходів профілактики та подолання наслідків стресу, професійного вигорання, професійної деформації.

За рахунок засвоєння таких знань підвищується здатність персоналу розпізнавати, ідентифікувати та використовувати результати спостереження за поведінкою з метою прогнозування дій засуджених та ув'язнених, що можуть містити агресивний або небезпечний характер, розпізнавати ознаки конфліктних взаємодій та суїцидальних приготувань, уміти визначати рівень достовірності інформації за поведінкою інформатора в контексті динамічної безпеки.

До мети психологічної роботи належить створення необхідних умов для всебічного та гармонічного розвитку особистості

працівника. Також важливим є запобігання виникнення відхилень особистості. Підтримання на високому рівні психологічної готовності до впевненого та ефективного виконання службових обов'язків відповідно до посади та виду діяльності в типових і екстремальних ситуаціях має бути результатом такої підготовки [1].

Сприятливий психологічний стан співробітника залежить також від того, наскільки він сам прагне вдосконалити свою психологічну стійкість, розвинути в собі ті риси, які дозволять максимально ефективно виконувати посадові обов'язки.

Також має значення його прагнення до підвищення своєї психологічної компетентності та захищеності до рівня, що забезпечує ефективне виконання функціональних обов'язків, сприяння професійному і загальноособистісному розвитку, запобігання та корекція негативних наслідків службової діяльності і перебування у середовищі засуджених та ув'язнених. Спостережливість, уважність є здібностями, що можуть бути досить успішно розвинуті в ході роботи над собою. Вони є дуже важливими в процесі несення служби в установах [2, с. 67].

Індивідуальні особливості особистості працівника мають не менш важливе значення в підвищенні рівня його психологічної підготовки і здійснюють прямий вплив на його психічний стан. У співробітника повинен бути достатньо сформований характер, якому притаманна повнота та цілісність, сила, визначеність та достатня стійкість. Він має володіти тактовністю, доброзичливістю, витриманістю, принциповістю та наполегливістю. Такі риси характеру сприяють формуванню стресостійкості та правильному, адекватному реагуванню на ризик і небезпеку. Також особистісні якості співробітника мають значення під час його спілкування та взаємодії із засудженими та ув'язненими в контексті позитивного впливу на них з метою сприяння процесу ресоціалізації.

Відштовхуючись від вищевказаного, можна зробити висновок, що особовий склад повинен мати достатню психологічну підготовку для якісного та безпечного виконання службових обов'язків у місцях несення служби, а також постійно працювати над формуванням та вдосконаленням своїх психологічних умінь та якостей, а саме:

- працювати над умінням концентрувати увагу;
- зберігати спокій та зібраність у складних ситуаціях;
- уміти адекватно та тверезо реагувати на події;
- бути впевненим та вміти приймати рішення з розумінням їх наслідків;
- розвивати критичне мислення та психологічну готовність до несення служби в екстремальних умовах.

Список використаних джерел

1. Положення про організацію професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.09.2015 № 1675/5.
2. Медведєв В. С., Кудерміна О. І., Горбенко Д. А. Психологічна служба правоохоронних органів України : навч. посіб. Київ : 2022, С. 67.

Бойко-Бузиль Юлія Юрївна,

доктор психологічних наук, професор,
заступник завідувача науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного
інституту МВС України;

Давидова Ольга Василівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення Державного науково-дослідного
інституту МВС України

ПЕРША ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА В УМОВАХ ВІЙНИ: ЗМІСТ, ПРИНЦИПИ, АЛГОРИТМ НАДАННЯ

З початком повномасштабного вторгнення рф життя кожного українця наповнилося екстремальними умовами та надзвичайними ситуаціями. Через вплив стресор-факторів (сигнал «Тривога», ракетні обстріли, новини про руйнування інфраструктури та загибель людей, енергетичний блекаут тощо) люди стали вразливими, деякі втратили толерантність до невизначеності, почали відчувати складності в подоланні життєвих труднощів й негараздів. Та навіть маючи власні сильні сторони та здібності, подекуди люди потребують психологічної допомоги, особливо першої. Саме тому виникла необхідність розкрити зміст, принципи та алгоритм надання першої психологічної допомоги в умовах війни.

Важливо наголосити, що надання першої психологічної допомоги не передбачає попереднього здобуття професійної психологічної освіти чи обов'язкового проходження спеціалізованої підготовки або курсів, це вид психологічного сприяння та інтервенції, що допомагає людині звільнитись від негативних виявів травмувальної події і емоцій, та в жодному разі не є формою роботи психолога. Перша психологічна допомога – це емоційна та практична підтримка, що спрямована на стабілізацію загального стану людини, відновлення навичок самотурботи, сприяння пристосуванню до змінених умов життя, надання інформації для забезпечення і вирішення актуальних базових потреб з подальшим зверненням за фаховою медичною, соціальною й психологічною допомогою.

Тож перша психологічна допомога – це особливий вид психологічного втручання, який передбачає гуманно-стабілізаційне реагування на страждання особи та її емоційну підтримку. По суті, це пряма відповідь і набір дій, щоб допомогти людині, яка перебуває у стані дистресу (стан, при якому людина не в змозі повністю адаптуватися до стресових ситуацій та спричинених ними наслідків, виявляє дезадаптивну поведінку, як-то плач, агресію, пасивність, ізоляціонізм та ін.). Перша психологічна допомога спрямована на забезпечення: відчуття безпеки, спокою та надії; зв'язку з іншими людьми; соціальної, фізичної та емоційної підтримки; отримання необхідної інформації.

Під час надання першої психологічної допомоги важливо:

- сформувати психологічний контакт з людиною та надати відчуття залучення (у ненав'язливий, співчутливий спосіб сприяти налагодженню готовності до спілкування);

- забезпечити відчуття безпеки та комфорту (забезпечити фізичний і емоційний комфорт та гарантувати безпосередню безпеку);

- сприяти стабілізації стану (допомогти опанувати емоції, пов'язані з травмуючою подією, допомогти заспокоїтися та зорієнтуватися);

- зібрати інформацію про потреби (визначити, що необхідно людині, наприклад, дізнатися, чи людина відчуває спрагу, можливо їй холодно та ін.);

– запропонувати практичну допомогу, спрямовану на забезпечення потреб (враховуючи попередньо, зібрати інформацію про потреби та проблеми людини, запропонувати склянку води, теплих одяг тощо);

– надати інформацію про стресові реакції та захисні стратегії підвищення адаптивного функціонування, пояснити, що наявний стан є нормальною реакцією на ненормальні обставини;

– допомогти встановити контакти з членами родини, друзями, таким чином відновити втрачений зв'язок та соціальну підтримку;

– з'єднати людину із центрами підтримки, службами, що потрібні зараз або потенційно.

Після травмуючої події люди відчувають страх, тривогу, перенапруження і/або безнадійність, потребу спілкування, тому перша психологічна допомога має базуватися на таких принципах.

1. Безпека. Необхідно надати чітку інформацію про ризики; зреагувати на занепокоєння щодо безпеки; виявити джерела дезінформації чи панічних повідомлень; посприяти возз'єднанню та спілкуванню з іншими.

2. Заспокоєння. Подія може викликати страх, дистрес, тривогу. Треба діяти спокійно, щоб зменшити страждання; допомогти пригадати ефективні способи заспокоєння або вивчити нові.

3. Єднання з іншими. Потрібно налагодити зв'язок з рідними або близькими; дати зрозуміти, що відновлення буде відбуватися в різний темп та спосіб; створити середовище толерантності.

4. Віра. Необхідно допомогти повірити у свої сили, визначити і застосувати свої сильні сторони; розробити нові стратегії для подолання проблем та відновлення свого життя.

5. Надія. Треба вселити надію; допомогти включитися в активну діяльність та повірити, що все зміниться на краще, навіть якщо зараз важко це усвідомити та прийняти.

Таким чином, алгоритм надання першої психологічної допомоги охоплює такі послідовні кроки:

1. Фокус уваги на собі. Мета: повернути людину в «тут і зараз» («Подивіться на мене, як допомогти, ви мене чуєте? Якщо так, то скажіть, кивніть, потисніть мені руку»).

2. Прості запитання. Мета: встановити контакт, з'ясувати мінімальні дані про людину («Ви були один чи з кимось? Скільки вам років? Як вас звати?»).

3. Необхідне чи бажане. Мета: відновити в людини відчуття себе («Ви хочете комусь зателефонувати? Вам потрібна ковдра? Ви хочете води?»).

4. Можливість зробити корисне. Мета: відновити почуття контролю («Ви можете порахувати присутніх? Спостерігайте за звуками за дверима»).

5. Відновлення порядку подій. Мета: відновити часовий розрив у картині часу («Розкажіть, що за чим відбувалося»).

6. Планування на найближчі години. Мета: відновити перспективу найближчого майбутнього («Опишіть, що відбувається зараз. Що ви будете робити найближчі декілька годин?»).

Також рекомендуємо тому, хто надає першу психологічну допомогу:

- представтеся на ім'я: «я (ім'я)»;
- обов'язково отримати дозвіл на спілкування;
- наголосити, що те, що людина зараз відчуває та переживає – це нормальна реакція на ненормальну ситуацію;
- з'ясувати актуальні потреби людини;
- використовувати принцип «рівний рівному»;
- уникати конфронтації, підтримувати будь-які позитивні зміни в поведінці людини, заохочуючи словами, жестами, мімікою;
- сприяти адекватному відреагуванню;
- використовувати фрази підтримки (наприклад, «я з вами», «я поруч»);
- актуалізувати досвід людини в подоланні складних життєвих ситуацій, це дозволить з'ясувати «ресурси» особистості;
- націлювати людину на її власну спроможність впоратися зі складними обставинами та готовність звернутися за подальшою допомогою.

Важливо наголосити, що не кожна людина може потребувати першої психологічної допомоги або прагне її отримати. Не варто нав'язувати допомогу тим, хто не хоче її отримувати, але слід бути доступним та відкритим для тих, кому підтримка може знадобитися.

Голардик Наталія Анатоліївна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін

Національної академії Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В МОЛОДІ

Молодь на сьогодні є соціально активною категорією населення, яке вимушене виборювати своє право на свободу та вільне життя в Україні.

Як зазначає І. Каськов, студентська молодь переживає значний вплив стресових чинників на етапі професійної підготовки до майбутньої діяльності. Серед стресових чинників спостерігаються не тільки напруження від надмірного навчального навантаження, але й проблеми з навчальною успішністю, труднощі міжособистісних взаємин з педагогами, також стають важливими глобальні проблеми якості професійної підготовки фахівця, пошуку майбутнього місця роботи, здатності до ефективного представлення своїх послуг в обраній професії [2, с. 104].

За ствердженням Н. Ліби, М. Марценюк, юнацький вік є одним з найбільш відповідальних і важливих періодів становлення особистості. У цей період відбувається формування основних стабілізуючих особистісних структур, які надалі зумовлюють особливості життєвого шляху, життєві плани, професійні домагання і досягнення, впливають на самосвідомість та самоставлення, забезпечують готовність до сімейного життя. Однак розвиток цих структур відбувається нерівномірно та дуже своєрідно. Тому особистість юнацького віку залишається нестійкою. Вчені наголошують, що формування психічної стійкості є важливою саме в юнацькому віці, щоб у разі зіткнення юнаків чи дівчат із стресовими ситуаціями в навчанні і житті вони вміли їх вирішувати, виходили з позитивними результатами [4, с. 131–132].

Одним із шляхів розвитку психічної стійкості молоді є підвищення їх здатності до адаптації, активізація адаптаційного потенціалу, гнучке пристосування до жорстких умов дійсності.

При цьому адаптація сприяє успішності процесу становлення і розвитку особистості, її навчального і професійного зростання, а при дезадаптації порушується не лише особистісно-професійний розвиток, а й знижуються психофізіологічні можливості організму та нервово-психічна стійкість, можуть виникнути порушення психічного, соціального і психологічного здоров'я тощо. Відповідно до вищевказаного дуже важливо розвивати адаптаційні здібності молоді та формувати їх стійкість до впливу стресогенних чинників, вчити успішно вирішувати проблемні ситуації, навіть за відсутності необхідного обсягу інформації та в умовах нестабільної економічної та воєнної ситуації в країні.

Велику роль у подоланні негативного впливу стрес-чинників на продуктивність життя та діяльності людини відіграють волевільові якості. Наполегливість, цілеспрямованість, сила волі, здатність до самоконтролю діяльності та саморегуляції емоцій і поведінки значно впливають на успішність опірності молоді до впливу негативних явищ і подій.

Дослідник В. Корольчук вказує на те, що підвищення психічної стійкості людини пов'язане з пошуком цінних ресурсів, які допомагають у подоланні негативних наслідків проблем і стресових ситуацій. Під ресурсами маються на увазі внутрішні і зовнішні змінні, що сприяють психічній стійкості у проблемних ситуаціях [3, с. 252].

Дуже цінним, ледве не найголовнішим ресурсом розвитку психологічної стійкості людини у стресі соціальна підтримка. Багато психологів вказують, що позитивне соціальне оточення (сім'я, друзі, колеги) є одним з найважливіших чинників збереження стійкості. У цьому випадку соціальне оточення є безцінним соціально-психологічним ресурсом подолання стресової ситуації, збереження психічної стійкості людини.

Як вказує Я. Овсяннікова, поряд з особистісними властивостями, які впливають на формування психічної стійкості молоді, «важливу роль відіграють ознаки соціального оточення, які є модераторами стресу. Чим більше рідних, друзів, знайомих у молодій людини, тим вища є її стійкість до стресу». Це пов'язується не тільки із відчуттям реального захисту друзями

людини від стресів, але і з тим, що близькі люди ніби беруть частину стресу на себе [5, с. 93].

Фізичні ресурси розвитку психічної стійкості містять стан здоров'я і ставлення до нього як до цінності. Саме маючи свідоме ставлення до власного здоров'я, активно займаючись спортом, або хоча б мінімально зарядкою, гімнастикою, йогою, фізичними вправами протягом тижня, люди турбуються про рухливість свого організму.

Наступний ресурс – психологічна компетентність людини, рівень її психологічної освіченості і культури. Знання і вміння розпізнавати власні психологічні особливості та характеристики поведінки, розуміння себе, а також прагнення розуміти і враховувати психічні стани інших, їх емоційні настрої, забезпечують успішність і гармонійність міжособистісних відносин у суспільстві.

Як зазначає В. Корольчук, стійкість студентів може бути детермінована ступенем оволодіння спеціальними навичками і знаннями, внутрішнім почуттям обов'язку, відповідальністю, самоконтролем, характером оцінки реальності, високим рівнем самооцінки, низьким рівнем тривожності, наявністю досвіду подолання стресогенних ситуацій [3, с. 256].

До найбільш вивчених особистісних ресурсів формування психічної стійкості молоді і подолання стресу належать: 1) активна мотивація подолання, ставлення до проблем і стресів як до цінного ресурсу, можливості набути нового досвіду та умов для особистісного зростання; 2) сила Я-концепції, самооцінка, самоповага, прийняття власної значущості, «самодостатність»; 3) активна життєва установка; 4) позитивне і раціональне мислення; 5) оптимізм у поглядах на майбутнє; 6) емоційно-вольові якості: цілеспрямованість, витримка, відповідальність, наполегливість, працьовитість тощо [1, с. 254].

На розвиток стійкості молоді особистості також впливають матеріальні ресурси: безпека життя, хороші «гігієнічні» чинники навчання і праці, організації життєдіяльності; високий рівень фінансового забезпечення та матеріальних умов [1, с. 255].

Вказані ресурси мають найголовніше значення для сучасного стану українського народу, оскільки найпершою має задо-

вольнятися потреба в безпеці, в необхідній кількості їжі та гігієнічних умов для життя і продуктивної діяльності.

Однією з найбільш дієвих форм роботи із молоддю для формування психічної стійкості до стресогенних чинників є тренінг.

Тренінг є ефективною формою навчання, яка дає змогу сформувати в молоді необхідні вміння та навички для боротьби зі стресами, проблемними ситуаціями, сприяє розвитку здібностей до самоменеджменту психофізичних станів. Психологічний тренінг дозволяє поєднати різні форми навчання, застосувати мінілекції, розгляди кейсів, дискусію, рольові ігри, вправи на практичне відпрацювання необхідних навичок, групову роботу тощо. Поєднання різних форм і методів соціально-психологічного навчання під час тренінгів надає змогу ефективно засвоїти необхідні навчальні матеріали [1, с. 45].

Цілі і завдання тренінгу формування стійкості, і зокрема стресостійкості молоді дуже важливі та відповідальні як для психолога чи тренера, так і для учасників.

Під час тренінгу з формування психічної стійкості молоді Г. Ришко радить приділяти увагу психологічним методам саморегуляції, що розвивають навички саморегуляції, які виступають важливим внутрішнім ресурсом особистості в боротьбі зі стресами. Методи психічної саморегуляції спрямовані на зміну представленого в свідомості людини психічного образу життєвої ситуації з метою мобілізації процесів психосоматичної взаємодії, оптимізації психоемоційного стану та відновлення повноцінного функціонування [6, с. 91].

Застосування методик психічної саморегуляції в процесі тренінгу розвитку психічної стійкості також сприяє зниженню тривоги і страху в учасників, нейтралізації їх дратівливості і конфліктності; активізації пам'яті і мислення; нормалізації функцій сну і вегетативних дисфункцій; збільшенню ефективності навчально-професійної та/або професійної діяльності; навчанню прийомам самостійного формування позитивних психоемоційних станів [6, с. 91]. Також дієвими для розвитку стійкості студентів є дихальні і релаксаційні техніки, візуалізація та методи нейролінгвістичного програмування.

Отже, для подолання стресових ситуацій у молоді мають бути розвинуті значні особистісні та поведінкові ресурси, сформовані внутрішні і зовнішні характеристики. Одним з найважливіших ресурсів розвитку психічної стійкості особистості у стресі є соціальна підтримка, фізичні та матеріальні ресурси, психологічна компетентність людини тощо.

Список використаних джерел

1. Безлуцька О. П. Психічна стійкість майбутніх моряків як основа готовності до роботи в екстремальних ситуаціях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 71, Т. 2. С. 43–46.
2. Каськов І. В. Теоретично аспекти формування стресостійкості студентів ВНЗ до негативних чинників навколишнього середовища. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 104–113.
3. Корольчук В. М. Чинники формування та розвитку стресостійкості особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ*. 2010. Т. XII. Ч. 7. С. 252–261.
4. Ліба Н. С., Марценюк М. О. Формування та розвиток психічної стійкості студентської молоді. *Освіта і наука*. 2018. Вип. 2 (25). С. 129–134.
5. Овсяннікова Я. О. Теоретико-методологічні підходи до аналізу понять емоційної, психологічної стресостійкості. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2009. Вип. 6. С. 85–94.
6. Ришко Г. М. Психологічна технологія розвитку і підтримки стресостійкості особистості науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: Фенікс, 2014. Т. XII. Психологія творчості. Вип. 19. С. 86–93.

Данильченко Тетяна Вікторівна,
доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

СУБ'ЄКТИВНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ СПІВРОБІТНИКІВ УВП ТА СІЗО ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Події останнього року суттєво вплинули на психіку всіх українців: і тих, хто професійно бере участь у воєнних діях, і тих, хто переживає їх наслідки. Очевидно, що увагу психологів привертають психологічні стани особистості в умовах затягнутого стресу, а особливо емоційні стани. Важливість таких досліджень, можливо, нині і неочевидна, однак вона дає можливість більш глибоко зрозуміти людську психіку в умовах війни і більш кваліфіковано надати психологічну допомогу. Вивчення

окремих емоційних станів, хоча і представлене, однак більш діагностичним, на нашу думку, є висвітлення узагальнених переживань, зокрема у вигляді переживання відчуття благополуччя або стресу.

Феномен суб'єктивного благополуччя (СБ) особистості має розлогу історію вивчення. Досліджувалося саме явище [5], порівнювався рівень суб'єктивного благополуччя в різних країнах [3], вивчалася динаміка СБ протягом тривалих проміжків часу [4], з'ясовувалися чинники, які на нього впливають [6].

Однак порівняння переживання особистістю СБ в умовах мирного і воєнного часу нечисленні, оскільки вивчення благополуччя більше притаманне високорозвинутим країнам, де війна – дуже рідкісне явище. Однак, на думку М. Селігмана, навіть у воєнний час людина хоче бути щасливою [7]. На жаль, широкомасштабне вторгнення, яке триває уже більше року, створило умови для вітчизняних наукових розвідок і в цій сфері. Особливо важливим, на нашу думку, є підтримка емоційного благополуччя представників силових структур, оскільки вони зазнають надзвичайного навантаження.

Предметом нашого дослідження стало суб'єктивне благополуччя співробітників УВП та СІЗО, які виконують свої професійні обов'язки. Зазначимо, що ця категорія порівняно рідко виступає об'єктом психологічних досліджень. Однак у цій роботі представлено порівняння рівня СБ у 2022 р. з аналогічними дослідженнями 2021 р. [1].

Не вдаючись до висвітлення результатів наукових дискусій щодо визначення феномена СБ, ми будемо вважати, що переживання суб'єктивного благополуччя полягає в балансі позитивного і негативного афекту та відчутті задоволеності життям. Для його виміру була використана класична методика SWLS Е. Дінера [2].

Було проведено три виміри суб'єктивного благополуччя. Перший контрольний зріз (цивільні особи – 100) був проведений у березні 2019 р. Ми свідомо не використовували зрізи більш пізнього часу, оскільки розпочалася пандемія COVID-19 і суттєво вплинула на переживання задоволеності життям. Середній вік – 34,9 років. Стать: 46,5 % чоловіків та 53,5 % жінок. Зайня-

тість: ті, хто працює (63 %), студенти (19 %), безробітні (5 %), пенсіонери (13 %).

У другому зрізі (вересень 2021 р.) взяли участь співробітники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС усіх регіонів України (107 осіб). Середній вік – 28,7 років. Стать: 43,9 % чоловіків та 56,1 % жінок. Стаж роботи становить від 1 до 14 років.

У третьому зрізі (серпень 2022 р.) досліджувались співробітники установи «Чернігівський слідчий ізолятор» (100 осіб). Середній вік – 31,3 років. Стать: 50 % чоловіків та 50 % жінок. Стаж роботи – до 18 років.

Зазначимо, що статистично достовірних відмінностей за жодним показником СБ не було виявлено. Результати представлено в табл. 1. Загальний показник суб'єктивного благополуччя коливається від 23,3 до 25,0 балів, що відповідає градації Е. Дінера «задоволений незначною мірою». Неочікувано, однак ці результати навіть вищі за ті, що отримані в широкомасштабних дослідженнях по Україні (21,38 балів).

Таблиця 1
Порівняння результатів за методикою SWLS (М)

	Березень 2019 р. (цивільні)	Вересень 2021 р. (пра- цівники УВП)	Серпень 2022 р. (пра- цівники УВП)
Загалом моє життя, близьке до ідеалу	4,64	4,33	4,65
Обставини мого життя виключно сприятливі	4,78	4,61	4,78
Я повністю вдоволений своїм життям	5,54	4,75	4,97
У мене в житті є те, що мені по-справжньому потрібно	5,35	5,36	5,40
Якщо б мені довелося жити ще раз, я залишив би все як є	4,01	4,28	4,21
<i>Суб'єктивне благополуччя</i>	25,0	23,33	24,01

Традиційно найнижчі показники виявлено щодо останнього питання шкали, оскільки в житті майже кожної людини є події, які б їй дуже хотілося змінити. Однак зауважимо, що у співробі-

тників ДКВС бажання «переробити» життя навіть менше (на рівні тенденції), ніж у контрольної групи цивільних. У них же (незалежно від довоєнного чи воєнного часу) на рівні тенденції нижче задоволеність життям. Зазначимо, що на сьогодні маємо недостатньо даних, щоб пов'язувати цю тенденцію з професійною діяльністю.

Загальний висновок полягає в тому, що співробітники УВП та СІЗО адаптувалися до своєї роботи, мають перевагу позитивного афекту, і цей факт не змінився під час широкомасштабного вторгнення. Цей факт підтверджує висновок дослідників про великий діапазон адаптації особистості навіть до глобальних негативних подій, особливо розтягнутих у часі. Відомо, що після набуття інвалідності особа повертається до попереднього рівня СБ приблизно за рік [8].

Рівень переживання СБ представлено в табл. 2.

Як бачимо, рівень суб'єктивного благополуччя статистично достовірно не змінився. Зауважимо, що звернення до психологів для стабілізації емоційного стану потребує незначна кількість респондентів – 6-7 %. Ця кількість однакова як для цивільних, так і для співробітників УВП та СІЗО.

Таблиця 2
Розподіл за рівнем суб'єктивного благополуччя (%)

	Березень 2019 р. (цивільні)	Вересень 2021 р. (працівники УВП)	Серпень 2023 р. (працівники УВП)
Низький рівень благополуччя (до 14 балів)	7,0	7,48	6,0
Середній рівень благополуччя (15–25 балів)	60,0	58,88	55,0
Високий рівень благополуччя (вище 26 балів)	33,0	33,64	39,0

Таким чином, можна зробити висновок, що співробітники УВП та СІЗО мають середній рівень суб'єктивного благополуччя, і він не змінився під час широкомасштабного вторгнення. Питання, чи така тенденція притаманна всім українцям, чи тільки співробітникам ДКВС, потребує подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Данильченко Т. В. Психологічні чинники особистісного благополуччя психологів УВП та СЗО. *Вчені записки таврійського університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. 2021. Т. 32 (71). № 5. С. 57–63.
2. Осин Е. Н., Леонтьев Д. А. Апробация русско-язычных версий двух шкал экспресс-оценки субъективного благополучия: материалы III Всероссийского социологического конгресса. Москва, 2008. URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/78753837> (дата звернення: 23.03.2023).
3. Diener E., Lucas R. E. Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture and evaluation theory. *Journal of Happiness Studies*. 2000. № 1. P. 41–78.
4. Diener E. The Remarkable Changes in the Science of Subjective Well-Being. *Perspectives on Psychological Science*. 2013. № 8(6). P. 663–666.
5. Headey B. W., Wearing A. J. Subjective well-being: a stocks and flows framework. In Strack F., Argyle M., Schwarz N. (Eds.). *Subjective Wellbeing – An interdisciplinary perspective*. Oxford : Pergamon Press. 1991. P. 49–76.
6. Kashdan T. B., Biswas-Diener R., King L. A. Reconsidering happiness: the costs of distinguishing between hedonics and eudaimonia. *The Journal of Positive Psychology*. 2008. № 3(4). P. 219–233.
7. Seligman M. Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. N.-Y. : Free press. 2011.
8. Suh E., Diener E., Fujita F. Events and subjective well-being: Only recent events matter. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1996. № 70(5). P. 1091–1102.

Дерев'яно Світлана Петрівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології

Національного університету

«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНА ОСВІТА ВИКЛАДАЧІВ ПСИХОЛОГІЇ ЗАСОБАМИ ОНЛАЙН У РАКУРСІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

В умовах стрімкого розповсюдження новітніх інформаційних технологій, поширення різноманітних інновацій професійне вдосконалення викладача психології постає як безперервний процес та необхідна умова конкурентоспроможності сучасного фахівця. Обізнаність щодо нових даних у психології та відповідність тенденціям її розвитку дає змогу викладачу психології не лише підвищувати рівень свого професіоналізму, це ще забезпечує особистісний розвиток – надзвичайно важливий для протистояння життєвим негараздам та кризам. Усе більшого

поширення сьогодні набуває така форма професійного вдосконалення викладача як психологічна освіта онлайн. Цій проблематиці присвячена низка робіт [1; 2], проте недостатньо конкретизованими залишаються питання, пов'язані з констатацією позитивних та негативних аспектів такої психологічної освіти.

Мета цієї роботи – визначення позитивних та негативних сторін психологічної освіти онлайн як засобу професійного вдосконалення викладача психології.

Підвищення психологічної освіти викладачів психології зазвичай відбувається через різноманітні професійні розвіткові програми, семінари, тренінги та конференції. Ці програми можуть бути організовані університетами, коледжами, асоціаціями психологів та іншими професійними організаціями.

Наприклад, багато університетів та коледжів надають викладачам психології можливість отримати додаткову освіту у вигляді курсів підвищення кваліфікації. Також існують спеціалізовані програми професійного розвитку, які допомагають викладачам психології оновлювати свої знання та вміння.

Крім того, існують різні організації, які пропонують викладачам психології можливість отримати сертифікацію у певних сферах психології, наприклад, у психології сім'ї, клінічній психології, дитячій психології тощо. Це допомагає викладачам розширити свої знання та компетенції у специфічних сферах психології.

Загалом підвищення психологічної освіти викладачів психології є важливим процесом, що дозволяє їм забезпечувати високу якість навчання своїх студентів та виконувати свої професійні обов'язки на високому рівні.

Підвищення психологічної освіти викладачів психології сьогодні може відбуватися на різних рівнях та формах. Ось декілька можливих способів.

Курси підвищення кваліфікації. Багато університетів, коледжів та інших навчальних закладів пропонують викладачам психології різноманітні курси підвищення кваліфікації, які можуть бути спрямовані на розвиток певних навичок (наприклад, використання технологій у навчанні) або на поглиблення знань з конкретних тем.

Семінари та конференції. Багато організацій, таких як професійні асоціації та громадські організації, пропонують семінари та конференції для викладачів психології. Ці події можуть бути спрямовані на розгляд певних тем, обмін досвідом з колегами або на вивчення новітніх досліджень у психології.

Онлайн-курси. Сьогодні доступно багато онлайн-курсів з психології, які можуть бути корисними для викладачів психології. Ці курси можуть бути безплатними або платними і пропонувати відповідні сертифікати щодо їх проходження.

Нині найбільш відомими платформами в Україні, на яких розміщені онлайн-курси з психологічної тематики, є VUMonline, Prometheus, Coursera, EdEra.

Умовно онлайн-курси для підвищення кваліфікації викладачів психології можна розподілити на три групи:

1) онлайн-курси фахового спрямування (ті, які розширюють знання з курсів, які викладає студентам сам викладач);

2) допоміжні онлайн-курси (які допомагають викладачеві орієнтуватися у професійних питаннях, пов'язаних з викладанням, наприклад курси з академічної доброчесності, інформаційної безпеки та ін.);

3) онлайн-курси самовідновлення (які забезпечують можливість самопідклубання щодо власного емоційного здоров'я, попереджують професійне та емоційне вигорання).

Психологічна онлайн-освіта має кілька позитивних сторін. Деякі з них:

Збільшення кількості осіб, які мають постійний доступ до освіти. Онлайн-курси і вебінари дозволяють здобути знання тим, хто не має можливості займатися навчанням на повний робочий день, або живе в іншому місті або країні.

Ефективність навчання. Онлайн-навчання може бути більш ефективним, оскільки викладач може використовувати різноманітні інтерактивні методики, що забезпечує краще засвоєння нового матеріалу. Також учасники онлайн-навчання можуть вивчати матеріал у своєму власному темпі та за необхідності повертатися до матеріалу ще раз.

Адаптивність. Онлайн-освіта також дозволяє викладачам психології гнучко реагувати на новий матеріал. На основі отриманих

маних знань вони можуть оновлювати власні відеолекції, завантажувати відеоматеріали для унаочнення тематики своїх власних авторських курсів.

Під час підвищення кваліфікації в онлайн-форматі викладачі психології можуть стикнутися з різними проблемами.

Технічні проблеми: під час використання нових технологій, викладачі можуть стикнутися з труднощами у встановленні програмного забезпечення, з'єднанні з мережею Інтернет або з іншими проблемами, пов'язаними із застосуванням технічних засобів.

Проблеми зі здоров'ям: довготривала робота за комп'ютером може призвести до втоми очей, головного болю та інших проблем зі здоров'ям.

Перешкоди комунікації: онлайн-курси можуть мати менші можливості для безпосереднього спілкування з колегами та іншими учасниками, що може знизити якість навчання.

Відмінності в культурних практиках: викладачі можуть стикнутися з викликами, пов'язаними з різницею у культурних практиках, які можуть вплинути на ефективність вивчення ними нових технологій.

Отже, професійне вдосконалення викладачів психології онлайн-засобами має низку позитивних (доступність, адаптивність) та негативних (технічні проблеми, погіршення здоров'я, перешкоди комунікації) сторін. Загалом успішне підвищення кваліфікації викладачів психології онлайн вимагає самостійності, мотивації та здатності адаптуватися до нових технологій та методик.

Список використаних джерел

1. Wang C., Hsu H., Levesque-Bristol C. Need satisfaction and need dissatisfaction: A comparative study of online and face-to-face learning contexts. *Computers in Human Behavior*. 2019. Vol. 95. P. 114–125.
2. Wu R. Research on the psychological impact and implications of online education. *Technoetic Arts*. 2020. Vol. 18. P. 59–72.

Єрмак Сергій Миколайович,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ШКАЛА ЕМОЦІЙНИХ ТОНІВ РОНАЛЬДА ГАББАРДА ЯК ІНСТРУМЕНТ У РОБОТІ З ПОСТТРАВМАТИЧНИМИ СТРЕСОВИМИ РОЗЛАДАМИ

Посттравматичний стресовий розлад (англ. Post Traumatic Stress Disorder (PTSD)), «посттравматичний синдром», «комбатантський синдром», «в'єтнамський синдром», «афганський синдром», «східний синдром» – усе це назви схожих явищ, в основі яких закладено різновид неврозу, що виникає внаслідок переживання однієї чи декількох подій, що ушкоджують психіку [1].

До таких подій, як правило, відносять війни, збройні конфлікти, терористичні акти та супутні з ними полон, катування, оточення та вихід з нього; спостереження за насильницькою смертю, спричинене природними або техногенними факторами (аварії, пожежі, смерчі, цунамі тощо); фізичне або сексуальне насильство; складна реанімація після травми; важкі пологи; наявність захворювання, що загрожує життю та ін.

Виявляється посттравматичний стресовий розлад у нав'язливих спогадах про пережиту подію, так звані «камбекі» (англ. comeback), розладах сну або взагалі його втраті, депресіях, надмірному цинізмі, невпевненості у собі, униканні чуттєвих навантажень, втомлюваності, головних болях, схильності до полінаркотизму і, як наслідок, антисоціальної поведінці тощо.

Допомогою у таких станах, як виділяють більшість експертів, можуть стати рання психодіагностика, психопрофілактика, психологічна корекція, психологічна підтримка, психологічна реабілітація, психологічне консультування та психотерапія.

В умовах мирного часу клієнт звертається до одного з фахівців зазначеного напрямку та отримує кваліфіковану допомогу. Проте враховуючи, що в країні вже дев'ятий рік йде війна, і велика кількість особового складу перебуває на передових позиціях, дійти до такого фахівця в багатьох не має часу та бажання.

Виходом звичайно є направлення таких фахівців безпосередньо в зону конфлікту. Проте і там є складність, жоден із солда-

тів не вважає себе таким, що перебуває у стані посттравматичного стресового розладу. Психологу, психотерапевту, психіатру потрібно самому виявити такого бійця увійти в довіру та надати допомогу.

Одним з таких інструментів може стати шкала емоційних тонів Лафаета Рональда Габбарда (англ. Lafayette Ronald Hubbard (1911–1986)), американського письменника, психолога, лікаря. Будучи військовим, лейтенант Габбард ще у 1945 році розробив перші практики для військовополонених, які не зважаючи на інтенсивне медичне лікування, ніяк не могливилікуватись [2]. Завданням таких практик було прибирання «внутрішніх бар'єрів», що виникали в солдат під дією травмувальних факторів. Габбард провів значну кількість експериментів та спостережень з метою систематизації людських емоцій, що дозволило розташувати їх у певному порядку та створити шкалу. Розуміючи, в якому тоні перебуває особистість, можна було прогнозувати подальші її дії, підняти по тону та давало відповідь: чого від деяких емоцій людина страждає, а від інших радіє.

Ключовим правилом у такій діяльності є необхідність перебувати на одному рівні з тоном співрозмовника або на півтону вище, тільки тоді можлива результативна робота. Причому спускатись по шкалі тонів можна достатньо просто, а от підняти за нею – потрібен певний хист. Говорячи словами народної приказки: «Ситий голодному, а веселий сумному не товариш».

Ще одною особливістю, яку потрібно врахувати під час проведення психологічних прийомів, це вік клієнта. Дійсно в дитячому віці людина виражає більше позитивних емоцій, пізнаючи світ, з часом цей світ стає вивченим і буденним, емоційний фон понижується. У людей поважного віку цей фон взагалі часто може бути на рівні апатії, розчарування та наблизитися до нуля. Людина у високому тоні більш енергійна, мотивована до діяльності та життя в низькому тоні навпаки. На горі розташовані приємні емоції, унизу – руйнівні (рис.).

Для кожної людини, як правило, характерний певний тон, що прийнято називати – «хронічним».

4,0	Ентузіазм
3,5	Веселощі
3,3	Цікавість
3,0	Консерватизм
2,5	Нудьга
2,0	Антагонізм
1,8	Біль
1,5	Гнів
1,2	Відсутність співчуття
1,1	Прихована ворожнеча
1,0	Страх
0,5	Горе
0,05	Апатія
0	Смерть

Рис. Шкала емоційних тонів Габбарда

При зміні його настає так звана «гостра фаза». Підняти по тону співрозмовника потрібно покроково – це дасть найбільш бажаний результат.

Список використаних джерел

1. Посттравматичний_стресовий_розлад URL: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Посттравматичний_стресовий_розлад#:~:text=Посттравматичний%20стресовий%20розлад%20\(ПТСР%2С%20англ,кількох%20подій%2С%20котрі%20ушкоджують%20психіку](http://uk.wikipedia.org/wiki/Посттравматичний_стресовий_розлад#:~:text=Посттравматичний%20стресовий%20розлад%20(ПТСР%2С%20англ,кількох%20подій%2С%20котрі%20ушкоджують%20психіку) (дата звернення: 09.04.2023).
2. Шкала емоційних тонів. Практичне застосування. URL: <https://vk-spy.ru/uk/psihologiya/scale-of-emotional-tones-practical-usesss/> (дата звернення: 09.04.2023).

Жулковський Вадим Вікторович,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри кінології

Територіально відокремленого відділення

«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СТРЕСОВОГО РОЗЛАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнні дії на території України докорінно змінили відчуття безпеки і призвели до стресу, психологічні наслідки якого можуть бути небезпечними для здорового майбутнього як дорослих, так і молодого покоління. Пережитий психотравмувальний

досвід може стати причиною розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб, ПТСР визначено як тяжкий психічний стан, який виникає в результаті одиначної або повторюваної психотравмувальної події (воєнних дій, природних або техногенних катастроф, серйозних нещасних випадків, спостережень за насильницькою смертю, перебування в ролі жертви знущань, тероризму, сексуального насилля або іншого злочину) [3].

Умови війни, зазвичай, стають причинами таких подій, як бойові дії, терористичні акти, бомбардування, знищення інфраструктури, розставання з родиною та інших форм насильства.

ПТСР може виявлятися у військових, цивільних жертв та осіб, які мають прямий контакт з бойовими діями. Симптоми ПТСР містять повторні візуальні спогади, кошмари, панічні атаки, депресію, знижену самооцінку, ізолюваність та роздратованість. У важких випадках ПТСР може призвести навіть до самогубства.

ПТСР діагностують, якщо тривалість симптомів перевищує місяць від травматичної події та за умови наростання їх сили, що заважає нормальному функціонуванню людини [2].

Під час попередніх досліджень й опитувань лікарів-психіатрів і психологів психіатричної клініки Головного військового клінічного госпіталю Міністерства оборони України встановлено, що на динаміку психологічного стану осіб, які перебували в зоні бойових дій та під дією психотравмувальних факторів, впливають такі чинники:

1) спадковість (за результатами анамнезу, наявність психічних захворювань у батьків або зловживання алкоголем чи наркотичними речовинами може надалі спричинити розвиток психічного захворювання, наприклад, шизофренії, шизофреноподібного розладу, біполярно-афективного розладу або виникнення в особистості хімічної залежності);

2) індивідуальні особливості особистості (на тлі надмірних психотравмувальних ситуацій можливе загострення акцентуаційного характеру, що призводить до надмірного реагування на обставини та проблемні ситуації, що раніше сприймалися індивідом як звичайні);

3) тривалість перебування під впливом психотравмувальних чинників. У разі тривалого перебування під впливом психотравмувальних чинників розвивається виснаження енергетичного потенціалу нервової системи, що призводить до порушення адаптивної здатності особистості;

4) лікування та реабілітація. Загальний період відновлення особистості залежить від вчасного надання комплексної медико-психологічної допомоги. Посттравматичний стресовий розлад розвивається після латентного періоду, що настає в результаті травми (від декількох тижнів до 6 місяців та більше). Переважна більшість тих, хто має встановлений діагноз ПТСР, зауважують, що симптоматика виникає через певний проміжок часу (дні, тижні, місяці та навіть роки) після повернення до мирного життя. Несвоєчасне надання відповідної допомоги постраждалому може призвести до хронізації процесу та виникнення ускладнень [1].

Терапія ПТСР – складний та тривалий процес, який може містити різні методики та техніки. Основні методи лікування ПТСР містять у собі психотерапію, фармакотерапію та інші альтернативні методики.

1. Психотерапія:

– Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) – метод лікування, який допомагає людям з ПТСР змінити свої негативні думки та переконання про травматичну подію та пов'язані з нею симптоми.

– ЕМДП (емоційно-мотиваційна десенситизація та переробка) – це психотерапевтичний підхід, що базується на рухах очей та інших методах стимулювання, які допомагають пацієнту переживати травматичні події.

– Психодинамічна терапія – метод, який допомагає пацієнту зрозуміти та вирішити підсвідомі конфлікти та подолати емоції, пов'язані з травматичною подією.

2. Фармакотерапія:

– Антидепресанти – ліки, що можуть допомогти знизити симптоми депресії та тривоги, які часто супроводжують ПТСР.

– Бензодіазепіни – ліки, які можуть допомогти зняти тривожність та напругу, пов'язану з ПТСР.

3. Інші методики:

– Техніки релаксації – це методи, які допомагають зменшити стрес, зняти напругу і покращити фізичний та емоційний стан. Такі техніки містять різноманітні підходи, які можуть бути корисними для зменшення тривоги, підвищення концентрації і зняття напруження м’язів.

– Прогресивна м’язова релаксація. Цей підхід містить у собі зосередження на кожній групі м’язів у тілі, звільнення їх і перехід до наступної групи м’язів.

– Медитація – зосередження на спокійному місці, тиші, релаксаційних словах або мантрах.

– Йога. Йога поєднує дихання з фізичними вправами, такими як розтяжки та пози, які можуть допомогти зняти напругу.

– Техніки візуалізації, які містять у собі зосередження на спокійному образі або сцені, щоб зняти напругу і відчувати релаксацію.

Отже, посттравматичний стресовий розлад є однією з найбільш гострих проблем сьогодення, оскільки він може виникнути в людини, яка була свідком або жертвою травматичної події. ПТСР може вплинути на здатність людини до професійної діяльності, навчання та соціальних відносин. Тому важливим є звернути увагу на цю проблему та надавати необхідну допомогу тим, хто з нею стикається.

Список використаних джерел

1. Галич М. Ю. Особливості динаміки емоційних станів поліцейських-учасників операції об’єднаних сил у реабілітаційний період: дис. ... канд. психол. наук: 053. Київ, 2020. 207 с.

2. Романенко Ю., Коляденко Н. Посттравматичний стресовий розлад як медико-психосоціальна проблема. *Перспективи та інновації науки*. 2021. № 2 (2). С. 297–304.

3. Цихоня В. Пам’ятка про посттравматичний стресовий розлад. *Мистецтво лікування*. 2014. № 7 (8). С. 57–58.

Калгіна Ірина Дмитрівна,
викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ОПЕРАЦІЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

З початком повномасштабного вторгнення на територію України Російська федерація поряд із безпосередніми бойовими діями та агресією щодо суверенної держави продовжує практику гібридної війни, розпочатої нею ще у 2014 році, здійснюючи при цьому надпотужний деструктивний інформаційний вплив на всі сфери функціонування нашої країни та створюючи реальні інформаційні загрози, завдаючи відчутних збитків державі і суспільству. Інформаційна агресія стала нашим повсякденням і жодна людина не може почувати себе у безпеці. Інформаційні війни не менш руйнівні, ніж ті, в яких застосовується зброя. Руйнування суспільної психології взагалі та психології особи зокрема, переформатування цінностей та орієнтирів спричиняють іноді більшу шкоду за воєнні дії, а їхні наслідки можуть усуватися роками чи навіть десятиліттями.

Згідно зі Стратегією інформаційної безпеки, інформаційна загроза визначається як потенційно або реально негативні явища, тенденції і чинники інформаційного впливу на людину, суспільство і державу, що застосовуються в інформаційній сфері з метою унеможливлення чи ускладнення реалізації національних інтересів та збереження національних цінностей України і можуть прямо чи опосередковано завдати шкоди інтересам держави, її національній безпеці та обороні [1].

Останнім часом проблема інформаційної боротьби та організація інформаційно-психологічних операцій викликає значний інтерес серед сучасних науковців, які присвятили свої дослідження більш глибокому вивченню цієї тематики. Зокрема, можна відзначити праці В. Жадька, О. Левченка, В. Горбуліна, В. Панченка та ін.

Інформаційно-психологічна операція (ІПСО) – комплекс заходів, спрямованих на формування в широкої (чи цільової) во-

рожої аудиторії переконань і настроїв, які послаблюють її опірність і тим самим полегшують досягнення воєнних цілей. Зазвичай інформаційно-психологічні операції чинять психологічний тиск на суспільство, поширюють панічні настрої та підривають довіру до державних інститутів [2, с. 7].

Автори сучасних інформаційно-психологічних операцій користуються особистісною нестабільністю та підвищеною емоційністю людей, їхнім недостатнім умінням аналізувати інформацію, вразливістю до маніпуляцій. Головне завдання – через інформаційні майданчики «розхитати» психіку і підвести до остаточної деморалізації суспільства і висновку, що легше здатися, аніж воювати.

Здебільшого інформаційно-психологічні операції здійснюються з метою:

- сприяти посиленню ефективності бойових дій;
- впливати на сфери управління політикою, економікою, фінансами тощо;
- впливати на свідомість громадян, послаблюючи таким чином країну-жертву.

Для ефективного досягнення будь-якої із вказаних цілей використовуються конкретні засоби. Як правило, це дезінформація, дезорієнтація, пропаганда, внесення в свідомість громадськості шкідливих поглядів та ідей, залякування, організація сприятливого середовища для виправдання агресії, виведення із ладу через кібератаки систем управління чи життєзабезпечення.

Специфічними ознаками інформаційно-психологічної операції є:

- полівекторність (інформаційні впливи здійснюються з різних напрямків, стосовно різних тем та прошарків населення);
- непомітний характер впливу (відсутність явних руйнувань);
- відтермінованість результатів у часі та недостатня їх прогнозованість;
- різноманітність впливів, як наслідок – складнощі в оперативному реагуванні на них;
- здійснення впливу на інтелект, емоції, психіку населення, а не на матеріальні об'єкти;
- використання для інформаційних впливів різноманітних каналів комунікації та засобів масової інформації.

До основних засобів інформаційно-психологічної операції можна віднести пропаганду, приховування та спотворення інформації, кількісне зростання певних повідомлень, відволікання уваги від важливої інформації шляхом сенсаціалізації вигаданих новин, маніпулювання тощо.

Практичні механізми пропаганди мають велику кількість різноманітних форм впливу, прямих чи непрямих, які своєю чергою поділяються на позитивні (створення позитивної картинки життя та портрету влади у країні-агресорці) та негативні (маніпулювання фактами, фейки тощо). Без сумніву, кожен з цих засобів використовується по-різному і має значну кількість варіантів.

Слід зауважити, що високий рівень тривожності та перебування у постійному стресі, зокрема й інформаційному, створює сприятливі умови для маніпулювання людською свідомістю, адже стресовий стан, як правило, позбавляє психіку ресурсу аналізувати отриману інформацію, піддавати сумнівам, перевіряти і не поспішати з висновками, натомість стимулює мозок приймати «швидкі та примітивні» рішення.

Таким чином, щоб уникнути руйнівного впливу інформаційно-психологічних операцій, слід дотримуватися певних правил:

- обмежити час споживання інформації;
- користуватися лише перевіреними джерелами інформації;
- використовувати властивості критичного мислення;
- точніше перевіряти інформацію через пошук незалежних джерел та співставлення фактів;
- не піддаватися впливу емоцій, зберігати спокій і холоднокрівність;
- використовувати корисні практики подолання тривоги та вивільнення агресії;
- використовувати підсвідомий механізм ідентифікації маніпулятивних повідомлень;
- не хтувати будь-якою професійною допомогою.

Отже, важливо підкреслити, що сучасні інформаційно-психологічні операції ґрунтуються на тому, що люди живуть емоціями та, комунікуючи між собою, легко піддаються впливу один на одного у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Стратегія інформаційної безпеки : затв. Указом Президента України від 28.12.2021 р. № 685/2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Гібридна війна Росії проти України. Як перемогти на інформаційному фронті: аналітичний посібник, 2023. URL: <https://drive.google.com/file/d/1iwGIDBf3-bnD5Rm79tHXuL6h9jsx-K-C/view> (дата звернення: 16.03.2023).
3. Левченко О. В. Система забезпечення інформаційної безпеки держави у воєнній сфері: основи побудови та функціонування : монографія. Житомир : Євро-Волинь, 2021. 172 с.

Капустинська Олександра Іванівна,
здобувачка вищої освіти соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України;
Селюкова Тетяна Василівна,
викладачка кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ЛОКУС КОНТРОЛЮ І СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ В КОНФЛІКТІ

На сьогодні приділена увага питанню щодо пізнання конфлікту та локусу контролю. Попри те, що є досить досліджень на цю тему, залишається достатньо відкритих питань та нез'ясованих емпіричних даних щодо особливості стратегій поведінки в конфлікті в осіб із різним локусом контролю. Кожна людина протягом життя стикається з ситуаціями, особливо з конфліктними, де причинами є зовнішні фактори або ж прийняті рішення самою людиною.

Серед наукових праць про локус контролю (ЛК) доречно звернути увагу на концепцію Дж. Роттера. Локус контролю стосується дуже загальних переконань людей, що залежать від різних ситуацій стосовно того, що визначає, чи зміцняться вони в житті чи ні. Людей можна класифікувати вздовж континууму від дуже внутрішніх до дуже зовнішніх [2].

Поняття «локус контролю» було запропоноване вченим у 1954 році та визначене, як якість, що характеризує схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам або власним здібностям і зусиллям. Це стійка властивість індивіда, що формується в процесі його соціалізації. Локус контролю практично не змінний і його стабільність

зумовлена тим, що він пов'язаний з таким показником соціальної орієнтації особистості, як екстернальність чи інтернальність.

Зовнішній локус контролю називається екстернальним. Люди з екстернальним локусом контролю розглядають свої невдачі й успіхи як ті, що регулюються зовнішніми чинниками (наприклад доля, везіння, щасливий випадок, оточення). Особи з внутрішньою локалізацією контролю вірять, що самі здатні власними вчинками визначати успіхи і невдачі [1].

Отже, для екстерналів їх власні здібності, дії та спроби не мають особливого значення, внаслідок чого вони не докладають багато зусиль чи взагалі не намагаються змінити ситуацію. Інтернали ж навпаки, розуміють, що тільки вони владні відповідати за своє життя та події, присутні в нім.

Реан А. О., зокрема, вказував на наявність кореляції між локусом контролю особистості та соціальною зрілістю. Зазначав, що інтернальний ЛК корелює із соціальною поведінкою та соціальною зрілістю. А екстернальний ЛК із асоціальною поведінкою та низькою соціальною зрілістю [7].

Конфлікт – невід'ємна складова нашого різнобічного життя та багатопланової системи людських взаємин. Конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій (потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, соціальних установок, планів тощо) у свідомості окремо взятого індивіда, в міжособистісних взаємодіях та міжособистісних стосунках індивідів чи груп людей [5]. Велика увага вітчизняних психологів приділяється аналізу конфліктної поведінки особистості як результату впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників [3]. На думку деяких дослідників, вибір конфліктної поведінки залежить від різних факторів, таких як особистісні характеристики особи, розмір завданої шкоди, статус опонента, важливість проблеми, яку необхідно вирішити, та ймовірні наслідки конфлікту. Таким чином, на думку А. А. Крилова, людина вибирає певну стратегію конфліктної поведінки залежно від ступеня соціальної зрілості людини та від того, як вона реагує на проблеми в спілкуванні з іншими та як їх вирішує [6, с. 66].

Коли людина перебуває в конфліктній ситуації, для ефективного вирішення проблеми необхідно обрати певну стратегію,

звернувши увагу на власний та залучених осіб стиль, на природу конфлікту. У дослідженнях конфліктів К. Томас і Р. Кілмен визнали існування п'яти стратегій конфліктної поведінки, таких як ухилення, пристосування, конфронтація, співпраця, компроміс. Потрібно зважати, що стиль поведінки в конкретному конфлікті обумовлюється: тією мірою, у якій людина бажає задовольнити власні інтереси, діючи при цьому пасивно або активно; бажає задовольнити ще й інтереси іншої сторони, діючи спільно або індивідуально [4, с. 46; 6, с. 66].

При стилі ухилення, людина намагається робити вигляд, що нічого не трапилось, будь-як уникнути конфлікт. Така особа може вважати себе неконфліктною людиною, але як підсумок, нічий інтереси не враховані та не задоволені. Люди, які обирають стратегію пристосування, діятимуть разом з іншою стороною, не намагаючись при цьому відстоювати власні потреби заради адекватної обстановки. Іноді це – єдиний спосіб вирішення конфлікту, тому що на момент його виникнення потреби іншої людини можуть бути більш важливі. Обравши конфронтацію (суперництво), особа веде «боротьбу», відстоюючи свої інтереси. Але треба враховувати, що ця стратегія не приносить довготривалих результатів. Стиль співпраці найбільш важкий із всіх варіантів, але разом з тим він найбільш ефективний під час вирішення конфлікту. Така стратегія вимагає вміння пояснити свої рішення, вислухати іншу сторону, стримувати свої емоції. Але відсутність одного з цих факторів робить її неефективною. При компромісі дві сторони сходяться на частковому задоволенні своїх бажань та бажань опонента. Його суть полягає в тому, що сторони намагаються врегулювати розбіжності, йдучи на взаємні поступки [4, с. 48].

У нашому дослідженні ми ставили за мету виявити, яким чином відрізняється вибір стратегій поведінки в конфлікті в осіб з різним рівнем локусу контролю. В дослідженні брали участь 66 осіб – студенти та курсанти Національного університету цивільного захисту України, віком 17–22 роки. Для проведення дослідження були використані такі методики: методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера і тест дослідження стилів поведінки в конфлікті Томаса-Кілмана.

За результатами дослідження було виявлено, що респонденти з інтернальним локусом контролю (62,12 %) частіше обирають такі стратегії подолання конфлікту, як суперництво та співпраця ($p \leq 0,01$). Вони шукають привід своїх поразок і досягнень у своїх індивідуальних особистісних якостях, як компетентність, цілеспрямованість, рівень здібностей. Схильні до використання стилів подолання конфліктних ситуацій, що направлені на задоволення своїх інтересів. Респонденти з високим рівнем виразності стратегії співпраці демонструють прагнення знайти вирішення проблеми, яке влаштує всіх учасників конфлікту. Тому на практиці рішення, ухвалені з використанням цієї стратегії, є найефективнішими та дозволяють отримати надійні, стабільні результати. Такі особи психологічно зрілі.

Респонденти, в яких виявлено екстернальний локус контролю (37,88 % досліджуваних), найчастіше обирають ухилення та пристосування ($p \leq 0,01$). Таким чином, особи, які пояснюють свої успіхи та поразки зовнішніми силами, такими як везіння, випадковість, тиск оточення, схиляються до задоволення інтересів опонента. Найчастіше при стратегії ухилення респонденти взагалі відмовляються визнавати факт існування проблеми. Цей стиль поведінки цілком прийнятний, якщо причина конфлікту не цікава особі, не стосується її особисто.

Студентам і курсантам, які використовують такі стратегії, як співпраця і суперництво, як спосіб подолання конфлікту, характерні емоційна стабільність, моральна нормативність, довірливість, багата уява, сердечність, витонченість, товариськість, достатня сила волі. Також вони більш відповідальні та послідовні під час досягнення своєї мети, схильні до самоаналізу, продуктивні в ситуаціях, що пов'язані з ризиком та швидким прийняттям рішення.

Респондентам із зовнішньою локалізацією контролю, які частіше використовують стратегії ухилення та пристосування, притаманні такі якості, як невпевненість, прагнення до відкладання здійснення своїх намірів. Також вони вважають за краще працювати в групі, частіше пасивні, залежні, їм притаманна тривожність, конформізм, депресивність.

Отже, можна зробити висновки, що курсантам та студентам Національного університету цивільного захисту України найбільш притаманний інтернальний локус контролю, що характеризується прийняттям відповідальності за події власного життя і дозволяє контролювати конфліктну ситуацію у разі її виникнення. Залежно від ситуації демонструють різні стилі вирішення конфлікту: притискування, уникнення, суперництво, компроміс, співпрацю, але найчастіше застосовують співпрацю та суперництво.

Список використаних джерел

1. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs*. 1966. Vol. 80. No 1. P. 1–28.
2. The social learning theory of Julian B. Rotter. CSUF Psychology Department Research and Teaching Materials. URL: <http://psych.fullerton.edu/jmearns/rotter.htm> (дата звернення: 07.04.2023).
3. Антонійчук Н. В. Конфліктна поведінка особистості як результат впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників. *Вісник Львівського університету*. Серія: Психологічні науки. 2019. Вип. 5. С. 3–8.
4. Сінгаєвський І. О., Репіч Т. А. Управління конфліктами. Київ : НУХТ, 2012. 80 с.
5. Партико Н. В. Психологія конфліктів : навч. посіб. Львів : Львівська політехніка, 2019. 132 с.
6. Ситнік С. В. Конфліктна поведінка у осіб з різним локусом контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія. 2022. № 4. С. 65–71.
7. Реан А. А. Психология личности. Санкт-Петербург : Питер. 2016. 288 с.

Клочко Ірина Миколаївна,

старша викладачка кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Академії Державної пенітенціарної служби;

Барахта Володимир Володимирович,

старший викладач кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАСУДЖЕНІ ЗА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ

Одним з найскладніших питань сьогодення, які стоять перед кожною свідомою людиною, яка працює у сфері правосуддя – це питання про колаборацію. Як сталося, що патріотично налаштовані, законослухняні громадяни під час війни перетворюю-

ються на зрадників свого народу, своєї нації та інтересів своєї держави? Які причини, мотиви, психологічні особливості спонукають людину свідомо йти на співпрацю з ворогом? У широкому значенні це питання про те, як звичайна людина може вчиняти надзвичайне зло, та як попередити це явище і чи можливо виправити. Колабораціонізм в Україні – справа небезпечна, а покарання – невідворотне.

3 березня 2022 року Президентом України В. Зеленським був підписаний Закон про колабораційну діяльність зі змінами. За окремі види співпраці закон передбачає відповідальність у вигляді штрафу, конфіскації майна, виправних робіт, арешту чи позбавлення волі від трьох років до довічного ув'язнення залежності від тяжкості злочину [1]. На сьогодні збільшується кількість осіб, засуджених за злочини проти (зраду) держави, тому гостро постає питання формування змістового наповнення категорії «засуджений-колаборант» як багатокомпонентного явища в юридичному, індивідуально-психологічному, морально-етичному вимірах. Ця категорія набула нового усвідомлення як на рівні суспільства, так і в пенітенціарній системі, що має прикладне й важливе значення для безпеки суспільства: вивчення індивідуально-психологічних особливостей, оцінки ризиків вчинення ними повторних кримінальних правопорушень та які інтервенції можуть бути застосовані для особистості або групи осіб, які засуджені за колабораціонізм.

Українські дослідники В. Горобець, Т. Заболотна, Б. Ковальов, В. Кучер, Т. Пентер та ін. у своїх роботах детально проаналізували такі форми колабораціонізму, як економічний і культурний. Розглядаючи причини співпраці місцевого населення з окупантами в економічній сфері, український дослідник О. Потильчак запропонував використовувати термін у двох версіях: «вимушений» та «добровільний» колабораціонізм [2, с. 57].

Схожу диференціацію колабораціонізму представив у своїй роботі Я. Грицак, який виділив такі його види – вимушений, добровільний та ідеологічний. Останній передбачає індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою. Аналізуючи колабораціонізм, практично всі науковці зупиняються також на такому критерії,

як національна належність. Бородіна Т. звернула увагу на те, що в основі цього виду колабораціонізму лежали мотиви, що є загальними для окупованих теренів: ворожість до влади, меркантильні інтереси (заробітна плата, хабарництво, майно вбитих, отримання владних повноважень), співпраця з окупантами як стратегія виживання та ін. [2, с. 58]. Можна стверджувати, що мотиви колаборантів різні, але найчастіше це – страх, збагачення, бажання отримати статус і прагнення соціальних ліфтів, віра в міфічний радянський союз і соціальну справедливість.

Особливої уваги заслуговують результати дослідження соціально-демографічних та індивідуально-психологічних особливостей суб'єктів пробації з числа колаборантів, яке проведено у листопаді 2022 року доктором психологічних наук В. А. Шимко. Результати цього дослідження дозволяють зробити висновки, що соціально-демографічний профіль колаборантів представлений різними верствами суспільства. У більшості респондентів спостерігається певне дистанціювання від соціуму, глибина соціальної залученості колаборантів здебільшого обмежується близько-родинним колом.

Результати дослідження В. А. Шимка про індивідуальні мотиваційні тенденції колабораційної поведінки, яку складено на підставі факторного аналізу розглянутих самооцінок та результатів застосування психодіагностичної методики 5PFQ, дозволяють виокремити чотири базових (стабільних) індивідуально-мотиваційних профілів колаборантів: «невротики», «соціопатичні ретрогради», «вічні угодники», «авантюристи» [3].

Характеризуючи невротика, більшість науковців зазначають про емоційну нестабільність: невпевненість у собі і своїх силах, переживання, страхи, недовіра до людей, а в результаті цього зацикленість на собі і схильність до звинувачень, то до самозвинувачень. Невротикам складно вчитися на досвіді життя, їм важко подолати страх або припинити неефективну діяльність.

До невротичних форм поведінки відносять надмірну заздрість і ревності до інших, прагнення лише до високих стандартів і перфекціонізм, низьку самооцінку, цинізм та негативізм, у результаті використовують деструктивні моделі поведінки, що призводять до тривоги чи депресії. Якщо поведінкові харак-

теристики колаборанта відповідають цьому типу, то існують способи для подолання симптомів неврозу, насамперед – це медикаментозна терапія (медикаменти можуть допомогти знизити деякі із цих почуттів, наприклад, зайву задумливість і паніку, тривогу, страх та ін.); когнітивно-поведінкова терапія (інструменти і техніки для зміни мислення та поведінки людини).

Наступний профіль – це авантюристи. Меленчук Н. у дослідженні вольових якостей авантюричних осіб встановила, що авантюрині особистості, порівняно з неавантюричними, більш рішучі, самостійні, ініціативні, наполегливі. Їм властиві впевненість, незалежність, сміливість, рішучість, самостійність, висока креативність, продуктивність і наполегливість у досягненні своєї мети. Виявлено, що неавантюрині особистості, на відміну від авантюричних, більш відповідальні та цілеспрямовані [4, с. 58].

Для авантюристів характерні також такі якості особистості, як максималізм, ентузіазм і екстремізм. Ці властивості не дають зупинятися перед труднощами, рухаючись до своєї мрії. А спотворене відчуття страху у авантюристів здатне навіть штовхнути їх на порушення закону, якщо це буде потрібно для якнайшвидшого досягнення їх цілей.

Результати дослідження В. Шимко свідчать, що ці пошуки є постійними, оскільки ефект новизни триває недовго, а запит на «свіжість відчуттів» не згасає. Тому робота з авантюристами має бути спрямована на розвиток та корекцію навичок самовладання, саморегуляції емоційних станів (копінг-стратегії). Також на формування навичок планування, прогнозування та цілепокладання.

Характеризуючи «вічних угодників», В. А. Шимко стверджує, що для них основним поведінковим і діяльнісним компонентом стає надмірне бажання догодити всім. Така категорія осіб відрізняється високим рівнем самоконтролю, організованості, відсутністю критичного мислення та орієнтацією на інших [3, с. 29]. Доброта – магніт не лише для добрих, але і для злих людей. На добру людину набагато простіше натиснути і змусити робити те, що вона не хоче. Добрі люди схильні до обману, щоб не засмутити інших. Як наслідок, вони втрачають власну цілісність, особистісний розвиток здебільшого не відбувається. Вра-

ховуючи такі особливості засуджених колаборантів, під час проведення соціально-виховної роботи доречно використовувати когнітивно-поведінкове втручання, розвивати навички протидії маніпуляціям, критичне і креативне мислення, а також розвивати лідерські якості.

Четвертий профіль: «соціопатичні ретрогради» – консервативні, замкнуті у собі інтроверти, які психологічно «закостеніли» в радянсько-російській ідеології. Параметр «практичність» потрібно розглядати саме в плані вираженого консерватизму. Ця категорія респондентів суб'єктивно цілковито віддана застарілим примітивним соціокультурним ідеям, які вони не можуть та й не бажають змінювати [3, с. 30]. Ретрогради зазвичай ворожі до прогресу, мають відсталі погляди, недовірливо ставляться до нових ідей. Консерватизм має різні корені, типовими є страх перед новим або життєвий досвід, який говорить, що будь-які зміни ведуть до проблем і зростання хаосу. У роботі з таким профілем колаборантів доцільно використовувати стратегії залучення в процес змін. Коли людина буде безпосередньою частиною будь-якого процесу, то більш поблажливо поставиться до нього. Крім того, будь-які зміни ретрогради сприймають краще, якщо ті здійснюються поступово і непомітно, щоб був час звикнути до них. Корисно також розвивати емпатію та комунікативні навички.

Вивчення явища колаборації та осіб колаборантів триває, тому запропоновані міркування можуть бути уточнені, доповнені, а, можливо, навіть спростовані. Одна й та сама особа може належати до двох-трьох категорій одночасно. Ресоціалізація колаборантів повинна бути спрямована на корекцію їх емоційної сфери, формування емоційного та соціального інтелекту, морально-етичних цінностей та емпатичних властивостей особистості, на розвиток критичного мислення, навичок цілепокладання тощо. Під час комплексного вивчення колаборантів, за допомогою отриманих результатів, можна розробити та запропонувати заходи загальної профілактики і корекції засуджених за колабораціонізм.

Список використаних джерел

1. Закон України про колабораційну діяльність зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Чальцева О. М. Категорія «Колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2 С. 57–58.
3. Shymko V. (2022), Social-demographic and personality traits survey of convicted pro-russian collaborationists. URL: <https://doi.org/10.7910/DVN/QGCQIV>, Harvard Dataverse.
4. Меленчук Н. Вольові якості авантюрих і не авантюрих осіб. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки 2021. № 14 (59). С. 52–59.

Колодій Інна Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

заступник начальника відділу

соціально-виховної роботи із засудженими

Управління ресоціалізації та соціальної реабілітації

Департаменту з питань виконання кримінальних покарань

Міністерства юстиції України

ДЕРАДИКАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ СУЧАСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Останніми роками спостерігається тенденція до збільшення терористичних актів у світі, які тягнуть за собою численну кількість безвинних людських жертв. Вияви тероризму набули надзвичайно загрозливого характеру та значних масштабів у багатьох світових країнах. Відчутне поширення зазначеного явища в Україні спостерігається починаючи з 2014 року.

Важливою умовою взятого Україною курсу на євроінтеграцію є необхідність демократичних трансформацій вітчизняної політичної та правової систем з метою реалізації прав і свобод людини та громадянина, що зумовлює необхідність дослідження явищ «тероризму», «радикалізації» та «дерадикалізації».

У сучасному суспільстві постійно наголошується на відсутності консенсусу щодо точного та загальноприйнятого визначення поняття «тероризм». Те саме стосується нещодавно виокремленої та запровадженої категорії «радикалізації» як необхідної передумови вчинення терористичних актів, а також шляхів протидії радикалізації, що відрізняються різноманітністю підходів і моделей. Радикалізацію можна розглядати

як складний процес, коли людина, переймаючись ідеями, що суперечать загальноприйнятим у суспільстві нормам, готова вдаватися до рішучих безкомпромисних дій для досягнення політичних, економічних, релігійних та інших цілей. Радикалізація пов'язується з трансформаціями, що відбуваються з особою, в результаті яких вона втягується в терористичну діяльність; дерадикалізація, в свою чергу, з тим, як індивід перестає займатися цією діяльністю і змінює свої переконання (відмовляючись від ідеї насилля та екстремізму).

Запобігання та профілактика є пріоритетними напрямками сучасної реабілітаційної роботи із засудженими. Є ймовірним зростання їх кількості, оскільки останніми роками спостерігається підвищення рівня загрози та збільшення випадків терористичної діяльності, а, відповідно, прийняття нового законодавства, яке закріпить нові терористичні злочини. У світлі збільшення різних типів злочинців та різноманітних, пов'язаних з ними ризиків і потреб, виникає необхідність спеціальних програм, оскільки терористи певною мірою відрізняються від інших правопорушників.

Інструменти оцінки ризиків і реабілітаційні втручання можуть бути належно реалізовані лише якщо сама в'язнична система функціонує належним чином. Як правило, раціональне управління в'язницею є ключовим фактором ефективної реабілітації. Без наповнення адміністрацією в'язниці відповідним професійним персоналом будь-яка форма попередження або запобігання є ненадійною. Хоча в'язниця і органи пробації можуть відігравати ключову роль у реабілітації і в цілому по роботі з профілактики злочинності, та вони не можуть виправити всі суспільні, сімейні чи індивідуальні недоліки злочинців.

Основою роботи із засудженими радикального спрямування є проведення їх оцінки та категоризації на індивідуальній і постійній основі, а також проведення належним чином інформаційних заходів. Повага до гідності, захист фізичної і психічної недоторканності осіб, позбавлених волі, є основою здійснення будь-якої корекційної роботи та реалізації програм реабілітаційного впливу на засуджених у в'язницях.

Поводження із засудженими повинно базуватися на законах та нормах, які відповідають міжнародним стандартам, і бути

мінімально необхідним для забезпечення безпеки та порядку. Більше того, будь-які обмеження чи підвищені заходи безпеки, які застосовуються до зазначених осіб, повинні систематично переглядатися і оцінюватися з метою забезпечення актуальності і співрозмірності поставленої мети, а також для запобігання, виявлення і усунення порушень чи негативних наслідків. Ступінь нагляду за контактами засуджених із зовнішнім світом повинен бути також прямо співрозмірним ризику, який несуть ті особи, з якими вони контактують.

Протидія насильницькій радикалізації – дерадикалізація є комплексним процесом, який містить заходи різної інтенсивності залежно від рівня радикалізованості особи. Зокрема, прийнято виокремлювати власне дерадикалізацію, відлучення від діяльності та запобігання радикалізації. Дерадикалізація стосується дій стосовно осіб, які вже перейнялися екстремістськими поглядами та можуть бути залучені до активних насильницьких дій. Відлучення від діяльності стосується поведінкової сторони процесу насильницької радикалізації та передбачає припинення насильницьких дій, розрив зв'язків особи з терористичною чи екстремістською організацією, але при цьому особа може сповідувати й далі радикальні погляди або ж у результаті розчарування перебувати у процесі їх перегляду.

Можна виділити такі підходи, на яких базуються програми з дерадикалізації, спрямовані на тих засуджених, які взяли участь у терористичній діяльності:

- спрямований на зміну поведінки (при цьому не охоплює причин поведінки – переконання, які призводять до терористичної діяльності; оскільки це приватна сфера, вплив спрямовано на симптоми);
- спрямований на зміну переконань (по суті, радикалізація тут розглядається як індоктринація; відповідно завдання дерадикалізації полягає у зміні переконань, які були нав'язані);
- змішаний (поєднує і вплив на поведінку, і вплив на переконання).

Уявляється можливим говорити про різні цільові групи засуджених, на які спрямовано вплив профілактичних програм:

з одного боку, це засуджені за участь у терористичній діяльності, а з другого – вразливі індивіди.

Необхідно, щоб співробітники в'язниць, які працюють із засудженими, щодо яких застосовуються заходи безпеки, обмеження або програми, належним чином готувались, користувались підтримкою і знали, як у конструктивному ключі взаємодіяти із засудженими. Для взаємодії із засудженими в позитивному ключі важливими є їх індивідуальні та групові навички, мотивація та ставлення.

Важливу роль у процесі відмови від насилля у в'язницях мають відігравати психологи. Вони повинні допомогти встановити фактори в соціальному контексті та психологічні особливості, які зробили ту, чи іншу особу прибічником тероризму, а також мотиви прийняття нею рішення займатися терористичною діяльністю. Така інформація допомагає оцінити ризики і потреби, а також скласти індивідуальний план роботи з кожним засудженим з числа радикально налаштованих. Крім діяльності, яка спонукає до відмови від насилля, психологам необхідно брати участь у вирішенні більш загальних проблем, у тому числі коли йдеться про проблеми психічного здоров'я, які практично не мають стосунку до ідеології. Вирішення цих більш загальних проблем може опосередковано впливати на зміну чи відмову від попередніх поглядів.

Психологи повинні бути підготовленими до такої роботи, тобто мати хоча б елементарне уявлення про те, що таке терористична діяльність, і, за можливості, про основні елементи заходів, які сприяють відмові від насилля та реінтеграції в умовах діяльності в'язниці. Однак психологи в'язниць повинні також розуміти, що робота з іншими категоріями засуджених, у свою чергу, також є цінним досвідом для роботи з радикально налаштованими засудженими, і не повинні розглядати цей конкретний сегмент злочинців як найбільш проблемний чи такий, який вимагає абсолютно інших підходів.

Щоб подолати радикалізацію, необхідно ретельно продумати кожен крок, який необхідно зробити. У довгостроковій перспективі профілактика є більш раціональним і економічно ефек-

тивним способом подолання цього явища, ніж боротьба з симптомами або повномасштабною кризою.

В установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України це також, переважно, сфера роботи психологів (спільно з різними підрозділами установи виконання покарань), які здійснюють зазначені функції відповідно до програми індивідуальної роботи із засудженими з урахуванням результатів оцінки їх ризиків та потреб.

Кухар Тетяна Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби;

Дем'яненко Юлія Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ТРАВМИ СВІДКА ЯК ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна на території України залишає по собі тяжкі втрати та рани не тільки на тілі, але і в душах українців. Все більше наших громадян звертаються за кваліфікованою допомогою до психологів, психіатрів та психотерапевтів. За словами міністра охорони здоров'я Віктора Ляшка, з початку повномасштабного вторгнення Росії 650 тисяч українців звернулось до психіатрів та психологів щодо погіршення психічного здоров'я. Більше того, посадовець прогнозує, що після війни психологічної допомоги будуть потребувати до 15 мільйонів українців.

Кожен день громадяни України знаходяться під психологічним тиском агресивних дій загарбника і не обов'язково цей вплив безпосередній, часто він може бути опосередкований новинами трагічних подій з різних куточків країни. Тому все частіше психологи стикаються із проблемою «травми свідка», як однією із негативних реакцій на травматичні події.

У DSM-5 поняття «травми свідка» не виділяють в окрему категорію, тому можемо говорити, що це збірна назва, до якої можна віднести розлад адаптації, ПТСР, депресію, тривожні розлади, фобії, які виникли після того, як людина була свідком травматичної події чи подій. Особливістю цього виду травми полягає в то-

му, що її зазнають люди, які не будучи безпосереднім учасником травматичних подій, тяжко їх переживають і відчувають глибокий стрес. В англomовних країнах для такого стану використовують термін «vicarious trauma», маючи на увазі непрямую або делеговану травму. За кордоном цей термін найчастіше використовувався при означенні травматизації осіб соціальних професій, які надають допомогу постраждалим. Однак в українських реаліях таку травму може отримати будь-яка людина, яка із співпереживанням спостерігає за жахливими подіями в країні.

Психотравма виникає внаслідок травматичної події, зокрема спостереження чиєїсь смерті або особистого переживання серйозної фізичної травми, нападу, зґвалтування та сексуального насильства, утримання в заручниках тощо. При цьому психотравма не належить до переліку розладів, вона може бути лише підґрунтям для розвитку певного розладу. Тобто людина може травмуватися, коли переглядає фото, відео чи читає або слухає історії про травматичний інцидент. Травма свідка описує кумулятивні ефекти дії інформації про травмуючі події і переживання, що можуть призвести до дистресу, незадоволеності, безнадії і проблемам із психічним та фізичним здоров'ям.

Події, що були надто складними для психіки певних людей, можуть викликати посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). Однак травма жертви не тотожна ПТСР, хоча симптоми можуть бути однаковими. Якщо людина пригадує подію та сприймає її як власну, мимовільно уявляє себе чи своїх близьких на місці постраждалих, відчуває провину за те, що вона не постраждала, вижила, переживає через неможливість допомогти чи бути корисною; спогади про побачену чи почуту ситуацію час від часу накочуються знову і знову, емоційно переживаються все складніше; з'являється бажання бити та крушити, аби помститися; людині фізіологічно і психологічно недобре, з'являються сильний страх, тривога; то ці симптоми можуть свідчити про травматизацію свідка. Однак, якщо до них додаються довготривалі туга та смуток із сльозливістю, панічні атаки, порушення сну, тривожно-депресивна симптоматика, яка поєднується з психосоматичними виявами, то це може свідчить про ПТСР.

Будь-яка психотравма може настати, коли у психіці недо-
статньо ресурсу, щоб опрацювати інформацію навколо й безпе-
чно її «архівувати». Згідно з підходами, які використовує когні-
тивно-поведінкова терапія, в кожній людині є три види
ресурсів, від яких залежить, як психіка відреагує на ту чи іншу
подію: біологічні, психологічні, соціальні.

Біологічний ресурс – це про сталі характеристики нервової
системи. Якщо в людини високочутливий тип нервової системи,
то вона більш емпатійна та вразлива. Психологічний ресурс – це
психологічний стан на момент травми та її психологічні навич-
ки. Наприклад, депресивний стан теж зробить її більш вразли-
вою до психотравми. А ще зіграє роль те, наскільки розвинені
вміння застосовувати різні інструменти (медитації, спорт, само-
рефлексію тощо), аби впоратись зі стресовими ситуаціями, не за-
вдаючи шкоди своєму психічному здоров'ю. Соціальний ресурс –
наявність у людини близьких, які зможуть вислухати, підтримати
та допомогти розпізнати, озвучити та прожити емоції.

Тому перед психологами стоїть завдання поширення інфор-
мації щодо запобігання ретравматизації населення, стресостій-
кості та надання своєчасної психологічної допомоги.

Кучеренко Сергій Михайлович,

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
діяльності в особливих умовах

Національного університету цивільного захисту України;

Кучеренко Наталія Сергіївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної
психології Української інженерно-педагогічної академії

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ

У сучасних умовах розвитку суспільства, зростаючих вимог
до фахівців екстремального профілю соціальний прогрес вису-
ває завдання покращення якості підготовки спеціалістів, зміц-
нення зв'язку закладів вищої освіти з чинними організаціями.
Від педагогічних колективів вимагається подальше підвищення
ефективності навчально-виховного процесу, вдосконалення форм
та методів викладання, а також особливу увагу необхідно приді-

ляти надзвичайно актуальній проблемі психологічної підготовки курсантів з урахуванням подальшої специфіки діяльності.

Швидка адаптація до реальних умов діяльності, якість виконання професійних завдань багато в чому залежить від психологічної готовності фахівця виконувати професійні функції. Тому під час навчання майбутні фахівці повинні сформувати оптимальний рівень домагань, реальної самооцінки, професійної комунікації, розвинути організаторські якості, оволодіти прийомами та способами самоосвіти та ін. Одним із суттєвих питань, вирішення якого безпосередньо виявляється у визначенні шляхів практичного впливу на ефективність підготовки фахівця з вищою освітою, є питання про критерії, показники та ознаки, виходячи з яких можна реально оцінювати успішність їх підготовки до діяльності. Ці критерії повинні становити необхідні та достатні ознаки для різнобічної оцінки успішності спеціаліста як в індивідуальному порядку, так і включеного до колективної взаємодії. Практика показує, що існуючі способи визначення якості підготовки курсанта недостатньо дають уявлення про рівень його психологічної готовності, не сфокусовані на реальну професійну діяльність. Проблема в тому, наскільки існуючі способи визначення якості підготовки конкретного фахівця відповідають потребам практики. Завданнями, що стоять перед нами, є конкретизація, постановка та розробка таких підходів до визначення психологічної готовності особистості, які б задовольняли необхідним умовам практичної діяльності фахівця екстремального профілю. А їхнє рішення, своєю чергою, стає неможливим без оволодіння майбутніми фахівцями психологічною культурою.

Розгляд питань психологічної підготовки фахівців виявляє дефіцит знань у цій галузі. Найменшою мірою вивчено стосунки курсантів у навчальних групах, залежність специфіки цих взаємин та їх особливостей від рівня розвитку груп, до яких вони включені в умовах навчальної діяльності, а також особливості їх впливу на формування професійно значущих якостей майбутніх спеціалістів. Курсанти не стоять у рівній позиції стосовно один до одного, отже, тут може бути зафіксована міжособова перевага, вибірковість у системі міжіндивідуальних виборів, що впливають на їхнє подальше професійне становлення.

У нашому дослідженні основна увага приділяється аналізу мотиваційних підстав міжособистісної переваги курсантів в умовах навчальної діяльності, а також специфіці референтних стосунків між ними. На основі такого аналізу робиться спроба виділити та зафіксувати принципи дослідження міжособистісної переваги в навчальному колективі. Розгляд цих питань є вихідним для складання програми відповідних експериментальних досліджень реальних навчальних груп щодо мотиваційних підстав міжособистісної переваги у процесі навчальної діяльності та характеристики розвиненості системи виборчих взаємин, опосередкованих змістом спільної діяльності.

Основна наша мета полягає у з'ясуванні залежності підстав та характеру міжособистісної переваги від рівня соціально-психологічного розвитку колективу та вплив їх на професійне становлення майбутніх фахівців.

Це дослідження здійснюється з позиції теорії діяльнісного опосередкування міжособистісних взаємин у ньому в теоретичному та експериментальному плані, зіставляються результати не тільки соціометричного, а й референтометричного виборів з реальним вибором в умовах взаємодії та простежується значення предметно-діяльнісних підстав вибору у групах різного рівня розвитку, виявляються предметно-діяльнісні характеристики міжособистісної вибірковості курсантів в умовах взаємодії в навчальних групах з метою оптимізації навчального процесу та професійної підготовки фахівців. Все це дозволяє сформулювати конкретні рекомендації щодо забезпечення оптимального професійного становлення особистості майбутніх фахівців екстремального профілю діяльності.

Список використаних джерел

1. Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С., Назаров О. А. Сучасні підходи до психологічного забезпечення службової підготовки курсантів ДСНС України. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 19. С. 121–130.
2. Кучеренко С. М., Кучеренко Н. С. Комплексний підхід до оцінки психологічної готовності майбутніх інженерів-педагогів як один із елементів організації процесу професійного навчання. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 5, Т. 1. С. 203–208.

Мудра Аліна Євгеніївна,
здобувачка вищої освіти соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України;
Селюкова Тетяна Васиївна,
викладачка кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ЕМПАТІЇ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ САМООЦІНКИ

У сучасному суспільстві увага до феномена емоційного інтелекту та емпатії збільшилась, з'явилася потреба в нових чи більш поглиблених знаннях про ці поняття, це пов'язано з тим, що вони торкаються всіх сфер життя, де є будь-яка взаємодія між людьми.

Емпатія є ключовим психологічним механізмом, який забезпечує здатність людини розуміти й управляти емоціями інших людей. Емпатія – це широке поняття, яке стосується когнітивних та емоційних реакцій людини на переживання іншого. Емпатія є невід'ємним компонентом емоційної сфери особистості. Вона залежить від доступності і багатства життєвого досвіду, точності сприйняття, вміння налаштуватися, слухаючи співрозмовника, на одну емоційну хвилю з ним [1].

Феномен емоційного інтелекту почав привертати увагу дослідників лише в кінці 90-х років ХХ ст., завдяки працям американських психологів Джона Майєра та Пітера Саловея, які вперше ввели це поняття в науковий обіг [4].

Під емоційним інтелектом (EQ) мається на увазі сукупність здібностей, що дають змогу людині усвідомлювати й розуміти як власні емоції, так і емоції оточення. Люди з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту здатні керувати своєю емоційною сферою, їхня поведінка більш гнучка, тому вони з більшою легкістю досягають поставлених цілей шляхом взаємодії з іншими людьми [3].

Особистість не тільки накопичує інформацію про себе, а й переживає певне ставлення до неї. Це ставлення зосереджується в самооцінці. Самооцінка – це оцінка індивідом самого себе, своїх здібностей, можливостей і місця в соціумі. Самооцінка належить до фундаментальних утворень особи. Самооцінка визначає активність індивіда, ставлення до себе і оточення [2]. Від самооцінки залежать всі сфери життя індивіда, оскільки її вплив

поширюється на різні вияви особистості – інтелект, зовнішні дані, успішність у навчанні, роботі, спілкування, матеріальні та інші можливості. Самооцінка формує самосвідомість людини і змінюється впродовж життя. Формування самооцінки відбувається у процесі діяльності і міжособистісної взаємодії.

Виходячи з таких теоретичних положень, нами було проведене дослідження, метою якого було вивчення особливостей емпатії та емоційного інтелекту в осіб з різним рівнем самооцінки. В дослідженні брали участь курсанти та студенти Національного університету цивільного захисту України у віці 17–20 років у кількості 65 осіб. Вибірка була перевірена на нормальність розподілу за допомогою критерія Колмогорова-Смірнова.

Для дослідження рівня самооцінки та розподілу досліджуваних на групи залежно від вияву рівня самооцінки ми використовували методику Г. Казанцевої.

Дослідження особливостей вияву самооцінки показало, що переважаючим рівнем самооцінки в досліджуваній вибірці є високий (52 %), низький рівень виражений найменш (22 %). Це говорить про те, що більшість студентів та курсантів можуть адекватно себе оцінювати, виділяти у собі як недоліки, так і позитивні риси свого характеру. Особи з високим рівнем самооцінки знають себе, свої слабкі і сильні сторони досить добре, щоб відчувати себе упевненою навіть у світлі чийогось несхвалення. Середній рівень самооцінки виявлений у 26 % респондентів. Особи з адекватною самооцінкою об'єктивно оцінюють себе, знаючи як власні переваги, так і недоліки. Знають собі ціну, не намагаючись створювати якість враження, і не дуже залежать від думки навколишніх. Таким чином ми сформували три групи досліджуваних.

Для виявлення особливостей емпатії у осіб з різним рівнем самооцінки ми скористались методикою діагностики рівня емпатії В. Бойко.

У групі з високим рівнем самооцінки найбільш виражений високий рівень емпатії 50 %. У групі з середнім рівнем самооцінки також найбільш виражений високий рівень емпатії – 54 %. Це означає, що студенти та курсанти з виявом високого рівня емпатії чудово розуміють почуття та емоції оточення, співпереживають чужим проблемам, уважно слухають і ніколи не упус-

кають важливих деталей. У групі з низьким рівнем самооцінки виражений середній (37 %) та низький (45 %) рівні емпатії, досліджувані характеризуються тим, що свої почуття, думки та емоції тримають під контролем, не завжди здатні ділитися душевними проблемами, низький рівень характеризується такими властивостями, як невміння до співпереживання, спостерігається байдужість до інших, низька емоційність, що виявляється як емоційна стриманість, загальмованість, навіть черствість.

Найбільш виражені параметри емпатії в групах з високим та середнім рівнями самооцінки визначаються за такими шкалами: раціональний канал емпатії, проникаючу здатність в емпатію, ідентифікацію в емпатії, інтуїтивний канал в емпатію.

Для вимірювання особливостей емоційного інтелекту в осіб з різним рівнем самооцінки ми використовували методику визначення рівня емоційного інтелекту Н. Холла.

Більшій частині досліджуваних з високим (58 %) та середнім (54 %) рівнями самооцінки характерний високий рівень емоційного інтелекту, вони характеризуються достатнім рівнем самоконтролю та мають відчуття психологічного благополуччя. Досліджувані з високим рівнем розвитку емоційного інтелекту мають здатність розуміти, відчувати та приймати свої думки, емоції і почуття та емоції і переживання інших. Здатні усвідомлювати власні емоції, регулювати їх, розуміти емоції інших. Крім того, вони здатні використовувати свої емоції для ефективної взаємодії з іншими, досягнення цілей та самореалізації.

Студенти та курсанти з низьким рівнем самооцінки, які мають низький рівень емоційного інтелекту, таких визначено 45 %, характеризуються депресивними тенденціями, поганим настроєм. Низький рівень розвитку емоційного інтелекту може привести до такої психологічної проблеми, як алекситимія – це нездатність виражати свої емоції в усній формі, тобто описати їх, а це своєю чергою підвищує ризик виникнення психосоматичних захворювань.

Таким чином, найбільш виражений рівень самооцінки – це високий. Висока самооцінка краще заниженою або завищеною, особливо якщо вона підкріплена реальними фактами. З середнім рівнем самооцінки в досліджуваній групі третина – це говорить

про оптимальний критерій сприйняття. Він дозволяє глибоко аналізувати власну поведінку, навички, якості. З низьким рівнем самооцінки в ході нашого дослідження виявлено менше третини досліджуваних. Особи з таким рівнем нерішучі, занадто обережні, вони схильні до залежності від думки оточення, більше за інших потребують схвалення своїх дій, відповідальність за свої вчинки перекладають на інших.

Високий рівень самооцінки сприяє розвитку емпатії. У групі з високим рівнем самооцінки найбільш виражений високий рівень емпатії та у групі з середнім рівнем самооцінки також найбільш виражений високий рівень емпатії. Це означає, що студенти та курсанти з виявом високого рівня емпатії чудово розуміють почуття і емоції оточення, співпереживають чужим проблемам, уважно слухають і ніколи не пропускають важливих деталей. У групі з низьким рівнем самооцінки виражений середній та низький рівні емпатії, досліджувані характеризуються тим, що свої почуття, думки та емоції тримають під контролем, не завжди здатні ділитися душевними проблемами, низький рівень характеризується такими властивостями, як невміння до співпереживання, спостерігається байдужість до інших, низька емоційність, що виявляється як емоційна стриманість, загальмованість, навіть черствість.

Результати нашого дослідження дають нам змогу визначити, що залежно від рівня самооцінки змінюється рівень вияву емпатії та емоційного інтелекту. Чим вище рівень самооцінки, тим краще розвинений вияв емпатії та емоційного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Гаврилова Т. П. Поняття емпатії в зарубіжній психології. *Питання психології*. 1975. № 2. С. 147–157.
2. Ушакова І. М. Самооцінка як основа психологічного захисту особистості. Проблеми екстремальної та кризової психології. *Збірник наукових праць*. Вип. 17. Харків, 2015. С. 285–293.
3. Шпак М. В. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1 (2). С. 282–287.
4. Mayer J. D., Salovey P. The Intelligence of emotional intelligence. *Intelligence*. 1993. V. 17. № 4. P. 433–442.

Назаров Олег Олександрович,
кандидат психологічних наук, професор,
професор кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗОВИХ ТА ПСИХОТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС ВІЙНИ ЯК ОСНОВА НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Війна в Україні, яка є найбільшою з часів Другої світової війни, спричинила значні трансформаційні процеси не лише в ідеологічних поглядах, а й призвела до розвитку процесів перебудови психологічного стану людей. Переосмислення цінностей, екзистенційна криза як у безпосередніх учасників бойових дій, так і в цивільного населення, є масовим явищем, яке породжує глобальні ментальні проблеми у суспільстві.

Причиною виникнення та розвитку кризи, як правило, є кризова ситуація, що спричиняється значними стресовими факторами і руйнує звичні способи подолання несприятливих життєвих обставин. Внаслідок кризової ситуації в людини може розвинутися кризовий стан, суттєвими характеристиками якого є його тривалість та інтенсивність. При цьому постраждалими можуть виявитися окремі люди, сім'ї та цілі спільноти, люди втрачають будинки, близьких, виявляються відірваними від сім'ї та звичного оточення або стають свідками насильства, руйнувань та смерті.

Кризові ситуації визначаються, як ті, що загрожують людині, її життю та можуть привести до фізичних травм. Тому розглядаючи проблеми травми, сучасні вітчизняні вчені виокремлюють такі травмуючі ситуації: воєнні дії, природні катаклізми, екологічні та техногенні катастрофи, пожежі, терористичні акти, присутність під час насильницької смерті інших, нещасні випадки, сексуальне насильство тощо.

У дослідженнях вітчизняних науковців О. Тімченка, Н. Оніщенко щодо кризових і психотравмуючих подій достатньо глибоко розкриті питання стосовно основних ознак травмуючих ситуацій, факторів, викликаних такими ситуаціями, від яких страждають жертви стихійних лих та катастроф різного походження,

а також характерних стресових реакцій людей у кризових та психотравмуючих ситуаціях [1, с. 202–203; 2, с. 263].

Війна призвела до розвитку кризових процесів, які повністю дестабілізують соціально-економічне становище людей та викликають критичні процеси в психіці, що призводить до масового порушення психологічної діяльності людини та загострення основних негативних процесів, спрямованих на виникнення страху, пригнічення комунікативних та аналітичних здібностей людей, здатності приймати ефективні рішення.

Аналіз досліджень, які стосуються сутності кризових і психотравмуючих ситуацій та факторів, що викликають кризові ситуації, від яких страждають жертви катастроф воєнного походження, доводять, що вони призводять як до характерних стресових реакцій людей у кризових та психотравмуючих ситуаціях, так й до реакцій, які мають відмінності, що зумовлені війною, через зростання екзистенційних проблем, загострення агресії та тривожності, формування низької комунікативної здатності людей тощо. Крім того, існують особливості стресових реакцій та їх наслідків у військовослужбовців та цивільного населення. З іншого боку, кризи та психотравмуючі ситуації є ключовими інструментами розвитку та прогресу людини, що стимулює психіку до трансформації та можливості пошуку нових засобів, і, одночасно, є основним негативним фактором, що пригнічує психологічну активність людини [5, с. 95].

Виходячи з цих положень саме психологічна допомога є найефективнішим інструментом для створення можливостей для діяльності людини у світі, яка пережила певні травматичні події або психологічні розлади.

У наукових працях І. Приходька психологічна допомога трактується як засіб, спрямований на відновлення мислення та стабілізацію психічних процесів людини [3, с. 292]. При цьому він вважає позитивним впливом кризи та травматичних подій на здатність людини змінювати парадигму світосприйняття та розвивати адаптацію. Такі кризи та травматичні події можуть стимулювати пошук ефективних людських рішень і трансформувати особистість шляхом переоцінки цінностей і культурного життя [4, с. 38].

Дослідження вітчизняних та зарубіжних учених дозволяють зробити висновок, що психологічна допомога в сучасному світі розвинена недостатньо. Вона потребує суттєвого вдосконалення з боку держави та представників психотерапевтичної допомоги. На сьогодні найефективнішим засобом надання психологічної допомоги постраждалим від кризових і травматичних подій є застосування психотерапії, консультування, а також повного комплексу аналізу та профілактики дестабілізації психологічного стану [5, с. 98].

Психологічна допомога при переживанні людиною кризових і травматичних подій спрямована на вирішення проблем, з якими людина не може впоратися самотійно. Адаптація до сприйняття нового світу та виміру, в якому опиняється людина, внаслідок зовнішніх подразників часто уповільнює або повністю припиняє здатність до аналізу та можливість природних процесів адаптації. Саме ефективна психологічна допомога спрямована на комплексний системний підхід до вирішення проблеми становлення та діяльності людини в суспільстві та стимулює вирішення внутрішніх криз та екзистенційних питань.

За допомогою створення якісних інструментів щодо надання психологічної допомоги як безпосереднім учасникам бойових дій, так цивільному населенню з урахуванням відмінностей їх переживання психотравмуючих подій, можна подолати негативні явища війни в Україні.

При цьому, на нашу думку, до традиційних напрямів психологічної допомоги (психологічне консультування, психологічна корекція, кризова інтервенція, психологічна реабілітація, психологічна підготовка, психотерапія) слід додавати ще й формування та розвиток емоційного інтелекту людини, який забезпечує розуміння людиною своїх емоцій та почуттів інших людей, керування емоційною сферою та адаптивну поведінку для досягнення своїх цілей у взаємодії з оточенням [5, с. 96].

Список використаних джерел

1. Тімченко О. В. Психологічні особливості «виходу з війни» військово-службовців та працівників Служби порятунку // Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова ; Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. С. 201–216.

2. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : Право, 2014. 584 с.

3. Prykhodko I., Matsehora Ya., Kolesnichenko O., Stasiuk V., Bolshakova A. & Bilyk O. Psychological First Aid for Military Personnel in Combat Operations: The Ukrainian Model Military Behavioral Health. 2021. Vol. 9, Issue 3. P. 289–296.

4. Prykhodko I. I. Program of psychological rehabilitation of the National Guard of Ukraine military personnel participated in combat actions. *International Journal of Science Annals*. 2018. 1(1–2). P. 34–42.

5. Provision of Qualified Psychological Assistance as a Result of Crisistraumatic Events. Yurchynska H., Ananova I., Nazarov O., Salmikova T., Martynets L. *AD ALTA: journal of interdisciplinary research*. Vol. 12, Issue 2, Special Issue XXXI, MAGNANIMITAS Assn / Hr.Kralove, Czech Republic. 2022. P. 94–99. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120231/papers/A_17.pdf.

Павлінова Ангеліна Владиславівна,

здобувачка вищої освіти соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України;

Селюкова Тетяна Василівна,

викладачка кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСІБ З РІЗНИМИ КОГНІТИВНИМИ СТИЛЯМИ

У сучасній дійсності стрес супроводжує людину протягом усього життя. Уникнути його не вдається, оскільки стресові ситуації супроводжують нас у навчанні, роботі та повсякденному житті. Для того, щоб спокійно справлятися з негативними емоціями, потрібно мати високу стійкість до стресів. На сьогодні у зв'язку зі зміною соціально-економічних і політичних обставин в країні та у світі стресостійкість особистості набула особливої значущості. Повномасштабна війна та інформаційна війна є потужними стресовими факторами, які впливають на життя і діяльність кожної людини.

Людина стикнулася з такою проблемою як воєнні дії, що тягне за собою низку неприємних переживань, такі як тривожність, страх перед невизначеністю, апатію тощо. Незважаючи на це, молодь, зокрема курсанти та студенти, ще й мають обов'язки, щоб здобути необхідний навчальний ступінь. У зв'язку з цим актуальною проблемою є мінімізація негативно-го впливу навчального стресу завдяки вивченню стану стресо-

стійкості курсантів та студентів з огляду на специфіку організації педагогічного процесу.

Когнітивні стилі в навчальній діяльності відіграють чималу роль – це індивідуально своєрідний спосіб засвоєння та переробки інформації. Співвідношення когнітивного стилю та стресостійкості є актуальною проблемою співвідношення мислення та особистості, світогляду та смислової структури, менталітету як певної форми свідомості суспільства.

За автором концепції стресу Г. Сельє, стрес – це загальна неспецифічна реакція організму на будь-який вплив [1]. Причини, що зумовлюють стан стресу, Г. Сельє назвав стресорами, а сукупність змін, що відбуваються під впливом стресорів, адаптаційним синдромом. Таким чином, Г. Сельє було узагальнено результати досліджень і доведено існування трьох стадій процесу, який він назвав загальним адаптаційним синдромом: 1) стадія тривоги – швидкої мобілізації захисних функцій організму; більшість стресів вирішуються на цій стадії; такі короткотривалі стреси можна назвати гострими реакціями стресу; 2) стадія резистентності (опору) – тривале підтримування досягнутого ступеню адаптованості; 3) стадія виснаження – зниження ресурсів, дезадаптація.

Когнітивні стилі – це індивідуально-своєрідні способи переробки інформації, які характеризують специфіку складу розуму конкретної людини та відмінні риси її інтелектуальної поведінки (за М. А. Холодною) [4].

На основі теоретичного аналізу було визначено, що такі когнітивні стилі як полезалежність-полenezалежність, аналітичність-синтетичність та ригідність-гнучкість мають найбільший вплив на формування стресостійкості в навчальній діяльності [2].

Внутрішньоособистісні механізми подолання стресових станів представлені механізмами психологічних захистів та механізмами долання (coping). Оскільки копінг-стратегії є механізмами психологічної адаптації людини в умовах стресу, хотілося б приділити цим явищам трохи уваги. Копінг-поведінка – це форма конструктивної активності людини, яка експлікується в умовах таких ситуацій, які інтерпретуються як «важкі» [3]. У своїй книзі «Когнітивні стилі» М. А. Холодная визначає ког-

нітивні стилі як індивідуально своєрідні способи переробки інформації, які характеризують специфіку складу розуму конкретної людини та відмінні риси її інтелектуальної поведінки [4].

У нашій розвідці в ролі досліджуваних брали участь курсанти та студенти Національного університету цивільного захисту України в кількості 52 осіб.

У процесі емпіричного дослідження щодо виявлення стресостійкості курсантів та студентів з різними когнітивними стилями було отримано такі результати. Розподіл вибірки за методикою В. В. Селіванового і К. А. Осокіної: 30,7 % (16 осіб) полнезалежних респондентів, 17,4 % (9 осіб) полезалежних, 51,9 % (27 осіб) мають середній рівень розвитку полнезалежності.

Результати розподілу вибірки за методикою опитувальник ригідності Г. В. Залевського: 53,9 % (28 респондентів) мають загальну помірну ригідність, 23,1 % (12 респондентів) мають високу загальну ригідність та 3,8 % (2 особи) – дуже високу ригідність; 19,2 % – (10 осіб) мають низьку ригідність.

Результати розподілу вибірки за опитувальником АНС («Шкала аналітичності-холістичність»): 28,8 % (15 осіб) респондентів мають холістичний стиль мислення, 17,3 % (9 осіб) – аналітичний полнос, інші 53,8 % (28 осіб) – середне, що вказує на наявний баланс між аналітичністю та холістичністю.

За методикою «Аналіз стилю життя» (Бостонський тест на стресостійкість) вибірка була розподілена таким чином: 19,2 % (10 осіб) курсантів та студентів мають високий рівень стресостійкості, 46,2 % (24 особи) – середній рівень, 34,6 % (18 осіб) – мають низький рівень опору стресовим ситуаціям.

Таким чином, за результатами нашого дослідження були зроблені такі висновки. В результаті теоретичного аналізу з'ясувалось, що стресостійкість – це інтегративна властивість особистості, що характеризується такою взаємодією емоційних, вольових, інтелектуальних та мотиваційних компонентів психічної діяльності людини, які забезпечують оптимальне успішне досягнення мети діяльності у складній емотивній обстановці.

Когнітивні стилі – це індивідуально своєрідні способи переробки інформації, які характеризують специфіку складу розуму конкретної людини та відмінні риси її інтелектуальної поведін-

ки. Такі когнітивні стилі як полезалежність-полenezалежність, аналітичність-синтетичність та ригідність- гнучкість мають найбільший вплив на формування стресостійкості в навчальній діяльності. Визначено, що механізмами психологічної адаптації людини за умов стресу є копінг-стратегії. На наш погляд, практично значущим стало вивчення стресостійкості не тільки як кількісного показника, а й як якісного, якими і виступають стратегії подолання стресу (копінг-стратегії). На основі аналізу теоретичних підходів було визначено, що, пояснюючи взаємозв'язок стресостійкості та індивідуально-психологічних властивостей особистості, вчені наполягають на можливості формування та розвитку цих властивостей. Рівень стресостійкості формується в динамічному процесі професійного становлення, зростаючи з підвищенням рівня професійної компетентності, досвіду особистості. Тобто можна сказати, що важливим етапом у розвитку здатності людини протистояти стресу є студентський вік, який є періодом інтенсивного професійного становлення особистості. Курсанти та студенти, які мають такі показники когнітивного стилю як полenezалежність, аналітичність та гнучкість мислення, мають вищий рівень стресостійкості, ніж респонденти, що мають полярні показники.

Таким чином, було визначено, що курсанти та студенти з полenezалежним когнітивним стилем мають вищий вияв рівня стресостійкості, ніж досліджувані з полезалежним стилем. Респонденти з полюсом когнітивного стилю гнучкість мають вищу стресостійкість, ніж особи з ригідним стилем мислення. Також було визначено пряму кореляцію між когнітивними стилями гнучкість і полenezалежність та ригідність і полезалежність. За когнітивними стилями аналітичність-холістичність статистично значущих відмінностей виявлено не було. Оскільки група полезалежних та група полenezалежних респондентів мають найсуттєвіші відмінності в рівні стресостійкості (а також корелюють з когнітивними стилями ригідність-гнучкість), то нами було визначено, що досліджувані з полезалежним когнітивним стилем та респонденти з полenezалежним обирають різні стратегії подолання стресу: для полenezалежних більш характерним є вибір стратегії вирішення проблеми, а полезалежним більш

характерне уникнення як стратегія подолання стресу. При цьому обидві групи досліджуваних однаково можуть використовувати стратегію пошуку соціальної підтримки.

Отже, можемо зробити такі висновки: курсанти та студенти з такими показниками когнітивного стилю як полнезалежність та гнучкість мають вищий рівень стресостійкості, ніж респонденти з такими стильовими характеристиками як полезалежність та ригідність. За когнітивним стилем аналітичність-холістичність відмінностей у вияві стресостійкості виявлено не було.

Список використаних джерел

1. Бабухівська Ю. Поняття «стрес» та його особливості. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 29. С. 63–64.
2. Онуфрієнко М. Когнітивний стиль як одна із стильових характеристик індивідуальності. *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Вип. 35. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. С. 138–142.
3. Похлестова О. Ю. Копінг як функція стресостійкості особистості. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. Вип. 9. С. 291–299.
4. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 384 с.

Пахомов Ілля Володимирович,

старший викладач кафедри психології, педагогіки та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙСТРІВ ВИРОБНИЧОГО НАВЧАННЯ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Однією з основних умов підвищення якості професійного навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти є високий професійний та особистісний рівень майстрів виробничого навчання. Саме вони передають учням спеціальні знання, виховують їх, формують практичні вміння та навички, які є базою професійного зростання майбутніх фахівців. Важливим для формування позитивної мотивації майбутніх фахівців, набуття необхідних умінь і навичок є професійне та педагогічне «обличчя» майстрів виробничого навчання. Безумовно, станов-

ленню та розвитку майбутніх фахівців сприяє вплив майстрів виробничого навчання на засвоєння професійно значущих знань, умінь і навичок, набуття високої кваліфікації та компетентності, формування психологічної готовності до майбутньої професії, планування особистісного та професійного розвитку.

Майстер виробничого навчання є, в першу чергу, педагогом професійної освіти, а не лише фахівцем у певній виробничій галузі. Тому для нього особливо важливим є педагогічні здібності, знання, навички, наявність високорозвиненої педагогічної культури, психолого-педагогічної компетентності, педагогічної майстерності, відсутність виявів професійного та емоційного вигорання.

Діяльність майстра виробничого навчання вимагає постійної уваги і контролю за взаємодією в системі «вчитель-учень», супроводжується неспокоєм, емоційною напругою, високою мірою особистої відповідальності, виснаженням та професійним вигоранням.

Розглядаючи проблему впливу професійної діяльності на особистість майстрів виробничого навчання, слід визнати, що постійний стан напруженості, необхідність внутрішнього контролю, налаштування та мобілізація всіх сил на активні й доцільні дії, висока міра особистої відповідальності впливає на його психофізіологічний та емоційний стан, викликаючи стрес.

Питаннями формування професійних компетентностей майстрів виробничого навчання займалася низка науковців (М. Вайнтрауб, О. Внукова, Т. Герлянд, О. Дубасенюк, Г. Ігнатенко, З. Єрмакова, С. Кравець, О. Кривильова, С. Кізім, Л. Коваль, В. Ковальчук, Н. Самойленко, Л. Сергєєва, О. Щербак, С. Шевчук, О. Юртаєва, О. Шамралюк тощо), але насамперед досліджувалися професійно-педагогічні компетентності, тоді як професійно-психологічним приділялося недостатньо уваги.

Актуальність формування професійно-психологічної компетентності визначається високими вимогами до морально-ділових якостей майстрів виробничого навчання, в тому числі відсутністю в них виражених ознак професійного чи емоційного вигорання.

Мета формування професійно-психологічної компетентності полягає в оновленні, поглибленні та систематизації знань, розвитку та вдосконаленні вмій щодо діагностики, профілактики

та запобігання професійного і емоційного вигорання майстрів виробничого навчання.

Завдання формування професійно-психологічної компетентності: оновлення та систематизація знань щодо професійного та емоційного вигорання майстрів виробничого навчання; підвищення рівня їх професійної компетентності щодо діагностики та профілактики професійного і емоційного вигорання.

Формування професійно-психологічної компетентності майстрів виробничого навчання закладів професійної (професійно-технічної освіти) здійснюється в Білоцерківському інституті неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» в рамках змістовного модуля «Педагогічний менеджмент і психологія професійної діяльності», один з вибіркового спецкурсу якого має назву «Професійне та емоційне вигорання майстрів виробничого навчання». Курс розраховано на 4 години, з яких 2 – лекція, 2 – семінарське заняття.

Навчання проходить за різними моделями (очною, заочною, очно-дистанційною, дистанційною) із використанням компетентнісного, андрагогічного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного підходів та інноваційних технологій навчання: інтерактивних, проблемних, кейс-технологій, практичних завдань, тестів тощо.

Результати навчання за Типовою програмою оцінюються (зараховано / не зараховано) на основі: підготовки відповідей на проблемно-пошукові питання, виконання завдань самостійної роботи, виконання тестових завдань.

Основними програмними компетентностями є: інтегральні, загальні та спеціальні (фахові). Інтегральна компетентність полягає у здатності вирішувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері професійної діяльності або в процесі навчання, що передбачає проведення дослідження, використання теорій і методів психології на практиці.

Загальна компетентність полягає у здатності інтегрувати знання із сучасної філософії та соціології освіти, освітньої політики й економіки освіти в цілісну стратегію професійної діяльності на засадах людиноцентризму, демонструвати відповідні цінності професійної діяльності.

Спеціальна (фахова) компетентність з професійно-особистісного розвитку полягає у здатності організовувати професійний саморозвиток, самонавчання, самовдосконалення і самореалізацію впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти; розвивати (саморозвивати) і вдосконалювати (самовдосконалювати) професійно важливі якості особистості, цінності, що спрямовані на всебічний розвиток особистості всіх суб'єктів освітнього процесу як найвищої цінності суспільства тощо.

Основними програмними результатами формування професійно-психологічної компетентності майстрів виробничого навчання є професійно-психологічні знання, вміння та навички.

До професійно-психологічних знань майстрів виробничого навчання належать знання понять та ознак їх професійного та емоційного вигорання, а також засобів їх профілактики. До професійно-психологічних умінь належать: діагностувати ознаки власного професійного та емоційного вигорання, а також застосовувати заходи їх профілактики.

Важливими програмними результатами формування професійно-психологічних компетентностей майстрів виробничого навчання є відповідні диспозиції (цінності, ставлення): людиноцентризм, цінність особистості, просування демократичних цінностей у освітній процес, готовність до змін, гнучкість, постійний професійний розвиток; рефлексія власної професійної діяльності.

Реалізація завдань для досягнення результатів спецкурсу здійснюється шляхом: прослуховування слухачами онлайн-лекції на платформі Teams; самостійного опрацювання слухачами навчального матеріалу; виконання ними контрольної-діагностичних матеріалів, спрямованих на вдосконалення вмінь і навичок на практиці застосовувати набуті теоретичні знання; участі в рефлексійно-оцінювальному блоці з метою використання здобутих знань, умінь (навичок) у професійно-педагогічній діяльності; а також написанні та захисту на підсумковому етапі випускної роботи (на вибір). Усі необхідні матеріали (презентації, освітню програму, глосарій, посилання на інтернет-ресурси, тестові та проблемно-пошукові завдання тощо) слухачі можуть знайти також на платформі Teams.

Перелигіна Ліна Анатоліївна,
доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України;

Швалб Антон Юрійович,
кандидат психологічних наук,
викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ З РІЗНИМ ДОСВІДОМ ВОЄННОЇ ТРАВМИ

Нині у світі спостерігається зростання кількості військових конфліктів, які призводять до значних людських та соціально-економічних втрат. Війна має негативний вплив на психологічний стан людей, особливо на тих, хто переживає насильство та життєві труднощі.

У зоні бойових дій люди відчувають стрес, тривогу та страх, що може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та інших психічних проблем. Особливо вразливими до психологічної травми є діти, жінки та люди похилого віку.

Підвищення рівня життєстійкості серед громадянського населення, що постраждало від воєнних дій, є актуальною та важливою проблемою в сучасних умовах. Воєнні конфлікти та катастрофи, такі як землетруси, повені, пожежі тощо, можуть серйозно підірвати психічне та фізичне здоров'я людей.

Класифікація цивільного населення з різним досвідом воєнної травми достатньо складна, оскільки кожна людина має свій унікальний досвід та індивідуальні особливості. Однак можна виділити деякі основні групи цивільного населення, які можуть мати різний досвід воєнної травми:

1. Особи, які проживають у зонах бойових дій. Вони можуть мати безпосередній досвід воєнної травми, зокрема бомбардування, обстріли, втрату близьких, втечу з дому та інші події.

2. Родичі військовослужбовців. Ця група містить родичів тих, хто перебуває на війні або відслужив у збройних силах. Вони можуть мати досвід стресу та тривоги, пов'язаних зі страхом за життя своїх близьких, та можуть відчувати емоційний диско-

мфорт, пов'язаний з відсутністю спілкування та інформації про стан своїх близьких.

3. Біженці та переселенці. Ця група може містити людей, які були змушені покинути свій дім через війну або інші конфлікти. Вони можуть мати досвід втрати дому, рідних та близьких, а також можуть відчувати стрес та тривогу пов'язану з незнайомим оточенням та нестабільністю в новому місці проживання.

4. Люди, які не мали прямого досвіду військової травми. Ця група може містити людей, які не проживали в зонах бойових дій та не мають родичів, які перебували на війні. Проте вони можуть бути психологічно та емоційно підвищено чутливими до тем, пов'язаних з війною, та можуть відчувати тривогу та емоційний дискомфорт, коли стикаються зі звістками про бойові дії, втрати життів та інші події, пов'язані з війною.

Кожна з цих груп може вимагати індивідуалізованого підходу психолога. Психолог повинен мати глибокі знання про ефективні стратегії для допомоги людям з різним досвідом військової травми та здатність пристосовуватися до унікальних потреб кожної людини. Розуміння різних груп цивільного населення з різним досвідом військової травми допоможе психологам надати ефективну та вчасну допомогу тим, хто потребує її найбільше.

Життєстійкість цивільного населення під час воєнних дій залежить від багатьох факторів, зокрема умови, в яких вони перебувають, та окремі особливості людини. Основні фактори, що впливають на життєздатність цивільного населення в умовах війни, можуть бути такими:

1. Місце проживання: люди, які живуть у зоні бойових дій, стикаються з більшими викликами для їх життєздатності, ніж ті, хто проживає за межами цієї зони.

2. Матеріально-технічна база: можливості для забезпечення основних потреб в умовах війни можуть бути обмежені, що впливає на здатність людини виживати та протистояти труднощам.

3. Психологічний стан: стресові ситуації, пов'язані з воєнними діями, можуть викликати психологічний дискомфорт та становити загрозу для психічного здоров'я людини.

4. Соціальний статус: люди з більш низьким соціальним статусом можуть стикатися з більшими викликами для їх життєздатності в умовах війни.

Зважаючи на те, що війна може вплинути на життя цивільних осіб, можна сформулювати різницю у психологічних особливостях між цивільним населенням з різним досвідом воєнної травми таким чином:

1. Особи, які не брали участі в бойових діях, але пережили воєнні події, можуть відчувати тривогу, страх та депресію. Ці емоції можуть бути спричинені страхом за власне життя, життя рідних та близьких людей, а також втратою майна і руйнуванням місць проживання.

2. Особи, які були примусово переміщені або втратили свій дім через війну, можуть відчувати почуття безпорадності та безнадії. Вони можуть також мати післятравматичний стресовий розлад (ПТСР), який може виявлятися через флешбеки, кошмари, збудженість та інші симптоми.

3. Особи, які мали безпосередню участь у бойових діях, можуть відчувати більш інтенсивні симптоми ПТСР, такі як паніка, гнів, агресія, депресія, ізолюваність та інші. Вони можуть також відчувати почуття провини за те, що вони зробили чи не зробили під час війни.

4. Особи, які були залучені до допомоги під час війни, можуть мати власні досвіди травм та стресу в результаті надзвичайних ситуацій. Вони можуть відчувати емоційне вигорання, втому та інші симптоми, пов'язані з довготривалим виконанням роботи в складних умовах.

Життєстійкість, тобто здатність людини витримати складні ситуації та пережити важкі життєві обставини, може значно відрізнятися у цивільного населення з різним досвідом воєнної травми. Нижче наведені деякі особливості життєстійкості для цих груп людей:

1. Особи без досвіду воєнної травми. Для цих людей, життєстійкість може бути складним випробуванням у ситуаціях екстремального стресу. Однак, зазвичай, у них є деякі соціальні та економічні ресурси, які допомагають їм пережити складні

ситуації, наприклад, мережа підтримки родини та друзів, доступ до медичної допомоги та інших ресурсів.

2. Особи з досвідом воєнної травми. Ці люди можуть бути більш життєстійкими в ситуаціях екстремального стресу, оскільки вони вже пережили подібні випробування та навчилися долати їх. З іншого боку, вони можуть мати більше фізичних та психологічних проблем, пов'язаних зі своєю воєнною травмою.

3. Особи з повторною воєнною травмою. Ці люди можуть бути менш життєстійкими, оскільки їхні ресурси та здатність до самодопомоги можуть бути знижені. Вони можуть також мати проблеми зі здоров'ям, фізичними обмеженнями та соціальною ізоляцією.

У людей з досвідом воєнної травми можуть бути особливості життєстійкості, які відрізняють їх від тих, хто не мав подібного досвіду. Ось деякі з них:

1. Підвищена здатність до адаптації до нових умов і змін. Люди, які пережили війну, зазвичай змушені були швидко пристосовуватися до різних умов і змін у навколишньому середовищі. Це може зміцнити їх здатність до адаптації в майбутньому.

2. Більша внутрішня сила і витривалість. У людей з досвідом воєнної травми може бути більша внутрішня сила та володіння собою в складних ситуаціях. Вони можуть бути менш вразливими до емоційного стресу, тому що мають більший досвід управління власними емоціями.

3. Здатність до розуміння і співпереживання з іншими. Багато людей з досвідом воєнної травми розуміють, як важливо бути підтримкою для інших людей. Вони можуть бути більш уважними до потреб інших, співчувати та надавати допомогу, тому що самі були в складних ситуаціях та знають, як важливо мати підтримку інших людей.

4. Вміння бачити позитив у важких ситуаціях. Люди з досвідом воєнної травми можуть мати вміння бачити позитив у важких ситуаціях. Вони можуть бути більш вдячними за те, що є, та цінувати життя більше, тому що були в ситуації, де його можна було втратити.

Отже, хоча досвід воєнної травми може бути дуже тяжким і складним для людей, які його пережили, він може також ви-

кликати зміцнення певних характеристик, що допоможуть їм у подальшому житті. Проте важливо зазначити, що відновлення післявоєнної травми може бути складним процесом, який потребує допомоги та підтримки соціальних служб та медичних працівників.

Люди з досвідом воєнної травми можуть також стикатися з певними викликами і труднощами, які впливають на їх життєстійкість. Наприклад, у них може бути підвищена схильність до психічних розладів, таких як посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривога тощо. Такі люди можуть також стикатися зі складнощами у взаємодії зі своїм оточенням, зокрема родину та друзів, і можуть мати проблеми зі здоров'ям та пристосуванням до повсякденного життя.

Цивільні особи з різним досвідом воєнної травми можуть відчувати різні рівні тривоги, депресії та інших емоційних станів, що залежать від того, як вони пережили війну та її наслідки. Тому психологи повинні враховувати ці різниці в роботі з різними особами, щоб допомогти їм краще розуміти свої емоції та знайти ефективні способи їх подолання.

Загалом життєстійкість залежить від багатьох факторів, зокрема від внутрішніх особистісних якостей та зовнішніх ресурсів. Тому, незважаючи на досвід воєнної травми, кожна людина може розвивати свою життєстійкість та знаходити способи пережити складні життєві обставини.

Попович Діана Петрівна,

курсант факультету правоохоронної діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького;

Гончаренко Ольга Анатоліївна,

доктор філософських наук, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького

ПРОБЛЕМАТИКА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ, ЯКІ ПРОХОДЯТЬ СЛУЖБУ В ОРГАНАХ, ЩО ЗА ПІДВІДОМЧІСТЮ НАЛЕЖАТЬ МІНІСТЕРСТВУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Проблема психологічної допомоги та реабілітації військовослужбовців, які здійснюють відсіч збройній агресії рф, була

актуальною ще з 2014 року. Проте в умовах повномасштабної російсько-української війни питання регламентування та забезпечення психологічної реабілітації військовослужбовців після виконання завдань у бойових умовах постало більш гостро.

Виконання поставлених завдань в умовах, що дуже різко відрізняються від повсякденних і характеризуються як досить таки екстремальні бойові умови, є значно важчим, та потребує більшої витривалості та підготовки. Внаслідок впливу зовнішніх факторів, які безпосередньо ускладнюють службу, військовослужбовці зазнають неабиякого психологічного тиску. В кінцевому результаті, ці особи потребують допомоги від держави, яку вони боронять, а саме у вигляді психологічної та медико-психологічної реабілітації, після повернення додому.

Сам термін «психологічна реабілітація» передбачає діяльність, яка спрямована на відновлення та підтримку функціонування особи у фізичній, емоційній, інтелектуальній, соціальній та духовній сфері із застосуванням методів психологічної та психотерапевтичної допомоги у формі психотерапії, психологічного консультування або першої психологічної допомоги [1].

Говорячи про важливість психологічної допомоги учасникам бойових дій, варто звернути увагу також і на міжнародний досвід. Як свідчить світовий досвід, після участі в бойових завданнях, які виконуються безпосередньо в екстремальних умовах та вимагають більшої стресостійкості, повертаючись до мирного життя, впродовж наступних 10–20 років особи несуть певного ступеня загрозу, як для себе та своєї сім'ї, так і для навколишнього суспільства. За статистикою, 98 % з них потребують кваліфікованої допомоги внаслідок впливу бойових стрес-факторів. Розлади в бійців характеризуються високим рівнем конфліктності, підвищеною агресією, апатією, низькою працездатністю, загостренням та розвитком хронічних захворювань, інсультами, інфарктами, зростанням алкоголізму, наркоманії, асоціальною поведінкою, підвищенням ймовірності суїцидів, скороченням тривалості життя тощо [2].

На сьогодні до законодавства України, що безпосередньо регулює правовий та соціальний захист військовослужбовців, мо-

жна віднести Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Відповідно до п. 1 ст. 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» держава забезпечує безоплатну психологічну допомогу особам, які брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України, чи виконували службово-бойові завдання в екстремальних (бойових) умовах [3]. Коло осіб, на яке поширюється ця норма закону є обмеженим, та передбачається у п. 1 ст. 3 цього ж закону.

Проте варто наголосити на тому, що згідно з чинним законодавством та правовими актами силових структур законних підстав для направлення військовослужбовців на заходи психологічної (медико-психологічної) реабілітації після виконання ними службово-бойових завдань в екстремальних (бойових) умовах немає. До таких структур можна віднести і Національну гвардію України.

Як показує дослідження аналізу суїцидальної активності серед військовослужбовців, які перебували в «гарячих точках» і є учасниками антитерористичної операції, саме в Національній гвардії України показники за два місяці зросли вдвічі більше річних показників мирного часу.

Правова регламентація цього питання також не передбачає право командирів та начальників на направлення підлеглих військовослужбовців на психологічну реабілітацію після виконання завдань в екстремальних умовах, тільки за умови безпосередньої ініціативи самої особи щодо проходження реабілітації в будь-якому з реабілітаційних центрів, проте за власний кошт. Це положення створює певні перешкоди для реалізації військовослужбовцями свого законного права на проходження психологічної реабілітації. Військові психологи структурних підрозділів Національної гвардії України стверджують, що такий досвід роботи

вказує на низький відсоток звернень через різного роду причини: страх осуду, сором, неусвідомлення проблеми тощо.

Отже, питання правової регламентації психологічної реабілітації в органах Міністерства внутрішніх справ на сьогодні залишається відкритим. Законодавство потребує вдосконалення та більшої конкретизації для того, аби норми права могли бути правильно застосовані на практиці, що забезпечило б кращий рівень відновлення осіб, що брали участь у бойових діях.

Список використаних джерел

1. Реабілітація учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни. URL: <http://bitly.ws/CI5S> (дата звернення: 08.04.2023).
2. Про внесення зміни до статті 11 Закону України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей (щодо психологічної реабілітації військовослужбовців після виконання завдань у бойових умовах) : пояснювальна записка до проекту Закону України. URL: <https://bit.ly/3Gs0KsX> (дата звернення: 08.04.2023).
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України № 2822-IX від 23.12.2022 року. URL: <http://bitly.ws/CI6Z> (дата звернення: 08.04.2023).

Примак Юлія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національного університету
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

ЛЮДИНО-ТВАРИННА ВЗАЄМОДІЯ:

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ

В СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ДОПОМОЗІ

Зумисно підготовлені тварини (будь-то собаки, коти, коні, дельфіни, папуги, лами, альпаки тощо) – неабияк ефективні помічники в реалізації соціально-психологічної допомоги людям будь-якого віку, що опинилися в різних життєвих ситуаціях (заразом одразу акцентуємо на важливості відповідної підготовки й людини-наставника). Показаннями для занять дітей з тваринами цілком виправданими будуть: аутизм, синдром Дауна, враження центральної нервової системи, різні форми ДЦП, порушення рухового апарату і мовлення, розлади активності (гіпо-або гіперформи). З метою певної профілактики проблем психофізіологічного профілю заняття з людино-тваринної взаємодії

будуть теж ефективними (наприклад, при епілепсії, діабетичних кризах). Водночас освітні анімалотерапевтичні команди здатні неабияк допомагати дітям у досягненні навчальних і соціальних цілей – наприклад, йдеться про навичку читання з собакою (А. Вдовиченко, Л. Войтюк, Л. Сандештадт, С. Торсдален, К. Ольсен). Навіть зменшити в дітей рівень тривоги після перебування в бомбосховищі здатен допомогти чотирилапий асистент-помічник, актуалізуючи зокрема й потенціал успішного логопедичного кризового втручання (А. Гошовська, Б. Кароші, Е. Попова, О. Сердюк).

Взагалі певні завдання пет-терапії (що і передбачає саме взаємодію з твариною: прогулянки, обійми, годування тощо) можуть реалізовуватися за участі будь-якої безпечної тварини (навіть і черепахи, а це особливо виправдано, коли в дитини алергія на шерсть). Нині неабияк значущими й ефективними є емоційна підтримка та психосоціальна адаптація дітей та дорослих, військових, рятувальників після поранень за допомогою саме такої людино-тваринної взаємодії.

Ще після Другої світової у Великій Британії відмітили той факт, що поранені, які страждали на ПТСР, після спілкування з йоркширським тер'єром Смокі демонстрували набагато кращу позитивну динаміку у відновленні (хоча перші відомі приклади ефективної людино-тваринної взаємодії відомі ще з XVIII ст.). На сьогодні пет-терапія також доводить свою значущість і ресурсність у роботі з військовими (наприклад, йдеться про різноманітні дог-сервіси, що здатні допомогти відчутти умови безпечного життя; заняття з іпотерапії та фелінотерапії), жертвами домашнього насилля (А. Гордійчук, О. Марчук, Н. Мрака, М. Ренделл, О. Смірнова, Н. Чупрун). Заразом нині психологи та інші фахівці в команді з твариною (йдеться не лише про собаку / собак) підтримують і людей похилого віку (А. Багдах), і людей, які страждають на онкологію або інші тяжкі хвороби (М. Наварецька-П'їонтек). Зокрема, ефективними стають заняття такого роду взаємодії з людьми з вадами зору (наприклад, з «собакою-поводирем») або тих, хто переніс інсульт й потребує відновлення рухових навичок (передусім за рахунок сенсорної інтеграції).

На думку речників американської асоціації, можна залучати собаку будь-якої породи, аби тільки він був добрим й комунікабельним, тобто безпечним (особлива роль відводиться його сангвінічному темпераменту), а от європейської – дотримуються правила, що до таких занять (особливо з дітьми) можна допускати лише певні породи чотирилапих «реабілітологів» (наприклад, це лабрадори, золотисті ретривери, бордер-коллі; зарекомендувалися в Україні, крім вищезазначених порід, відомі практики ефективної роботи й акіта-іну, і кане-корсо, і кінг чарльз спанієля тощо). Особливе значення має і розмір тварини. Чим вона більша, тим краще сприймається дітьми (незважаючи на можливий страх, повага і довіра собаки у цьому разі – більш значущі). Водночас є дані, що у людино-тваринній взаємодії розмір собаки (навіть і її вік, але водночас до такого роду інтеракцій починають залучати з дворічного віку) великого значення все ж не має. Собаки невеликих розмірів успішно долучаються до роботи з дорослими, людьми похилого віку, пацієнтами хоспісів.

Зазначимо, що залучення спеціально підготовлених собак-асистентів в Україні відбувається лише за протоколом Всесвітньої організації каністерапії й кінології, а сертифікація вітчизняної системи тестування собак, а точніше співпраці людино-тварини, – передусім фахівцями з Польщі, Німеччини, Литви.

Анімал-зустрічі організуються двічі на тиждень від 20 хвилин до 1,5 години (з перервою на відпочинок передусім для тварини), з яких 15 хвилин каністерапевт (у цьому разі йдеться про собаку) є максимально активним, індивідуально або у групі з 4–6 дітей зі схожими психологічними проблемами у форматі «маленького театру» (а зарекомендувалося для кожного – індивідуальні вправи). Курс орієнтовно триває три тижні (у середньому – шість занять), але за необхідності він повторюється через певні часові проміжки. Найкраще на заняттях з людино-тваринної взаємодії працюють діти віком до 11 років (водночас про користь тварин у практиці підвищення соціально-психологічної компетентності дорослої людини теж пам'ятаємо). Також прийнятним буде й те, що для тих, хто має страх перед собаками, такі анімал-зустрічі теж будуть ефективними (навіть для підлітків 15 років).

Зазвичай заняття розпочинають з ритуалу знайомства з твариною, коли діти просто спостерігають, сідаючи поряд, або гладять її, обіймають, просять дати лапу. Після чого – по чергово розчісують її спеціальною щіткою, здобуваючи корисні навички догляду за собакою (заразом, контактуючи із шерстю, дитина розвиває свій мовленнєвий апарат). Наступний етап – ігри і вправи. Діти можуть ліпити спеціальні наліпки на ошийник, розвиваючи уважність і дрібну моторику (за рахунок особливої стимуляції міжпівкульної взаємодії). Або можуть читати собаці книжку, позаяк він – уважний емпатійний слухач. Для рухливих ігор використовуються різні аксесуари (пулери, м'ячики тощо) з одночасним відпрацюванням навички великої моторики руки.

Зазначимо, що дитина може звикати до чотирилапого терапевта, тому його бажано інколи змінювати (водночас враховуємо, що під кожну людину добирають тварину з певними знаннями і вміннями). Водночас ця можлива складність у людино-тваринній взаємодії може бути й типовим наслідком роботи некваліфікованого спеціаліста.

Отже, місце людино-тваринної взаємодії в соціально-психологічній допомозі людям у різних життєвих ситуаціях є неабияк значущим і водночас виправданим у використанні. Заразом вона – не панацея від усього (так, зокрема абсолютними протипоказаннями для іпотерапії є гемофілія, ламкість кісток і хвороби нирок людини або взагалі алергія на тварин, їхню шерсть).

На сьогодні важливо створити єдину систему підготовки і допуску тварин, яких залучають до занять з людино-тваринної взаємодії. Люди-інструктори з такої інтеракції покликані допомогти (якщо йдеться про дітей, то в ігровій формі) якнайкраще реалізувати потенціал профілактичних, корекційних, відновлювальних можливостей для соціально-особистісної, емоційної й розумової адаптації, психореабілітації людини.

За змістом взаємодія людини і тварини може реалізовуватися в трьох основних форматах: пасивна діяльність за участю молодших друзів, активна діяльність за участю останніх, власне терапія за участі тварин. Часто провідним інструментом роботи в людино-тваринній взаємодії стає сенсорна інтеграція, тому

проводити такі заняття має лише людина з відповідною кваліфікацією, яка керується двома провідними принципами, – збереження / відновлення здоров'я та загальне благополуччя.

Саме гармонізувати людські міжособистісні взаємини і допомагає взаємодія людей з тваринами, в чому й увиразнюються психотерапевтична і реабілітаційна функції останньої (крім швидкого емоційного відновлення відбувається відновлення й опорно-рухового апарату). Водночас під час людино-тваринної взаємодії може знайти своє якнайкраще задоволення значуща потреба людини в компетентності, самореалізації: «Я сам / сама це можу». Тому людино-тваринна взаємодія здатна вирішити безліч завдань соціально-психологічної допомоги в сучасному суспільному вимірі за рахунок підвищення соціально-психологічної компетентності як окремої людини, членів групи і навіть організації.

Савченко Людмила Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради;

Савченко Тимур Русланович,

здобувач освіти 5 курсу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради;

Отич Ганна Олександрівна,

здобувачка освіти 3 курсу Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ У КРИЗОВИХ ТА ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Історія людства, на жаль, тісно пов'язана з переживанням більших або менших за значенням екстремальних подій. Природні та техногенні катастрофи, соціальні зрушення, воєнні конфлікти, тероризм – все це і багато іншого увійшло в повсякденне життя людини та стало головною причиною масової загибелі та страждань населення. Ці події характеризуються, перш за все, негативним впливом на психіку людини, викликаючи в неї травматичний стрес, патологічні та непатологічні психічні розлади, психологічні наслідки яких можуть виявитись з часом.

Кількість людей, які вимушено залишили своє місце проживання в результаті воєнного конфлікту, досягло найвищих показників за всю історію людства. За звітом агентства ООН у справах біженців, на кінець 2016 року 65,3 мільйони людей були біженцями, особами, які подали прохання про отримання притулку, або внутрішньо переміщеними особами. З 24 лютого 2022 року по 3 січня 2023 року включно в Європі для тимчасового захисту зареєстровано 7 915 287 осіб. Лише за останній тиждень кількість переселенців збільшилася на понад 18 тисяч осіб. У національних програмах тимчасового захисту та підтримки беруть участь 4,9 млн біженців. Усього з 24 лютого з України до сусідніх країн виїхало понад 17 млн осіб, повернулося в Україну – орієнтовно 9,2 млн переселенців. Найбільше біженців прийняла Польща – 1 553 707 осіб. За іншими країнами, за даними УВКБ, з 24 лютого по 3 січня найбільше українських переселенців прийняли Німеччина, Чехія, Італія, Іспанія Болгарія, Франція, Румунія, Словаччина.

Робота з посттравматичними станами потребує міждисциплінарного підходу. Головна мета психологічної допомоги в екстремальних ситуаціях – це збереження фізичного та психічного здоров'я всіх учасників цих подій, тобто, повернення людини до активного існування в реаліях сьогодення і формування в неї позитивного ставлення до психологічної допомоги (І. Малкіна-Пих) [1, с. 26].

Головними принципами надання допомоги особам, які перенесли психологічну травму в результаті впливу екстремальної ситуації, є (Т. Матафонов, П. Дарман, М. Пухівський):

1. Принцип нормалізації. Стан після психологічної травми вимагає виходу на звичний рівень життєдіяльності. Думки і почуття людини в посттравматичний період життя можуть бути дуже болісними і незрозумілими не тільки їй самій, а й родичам та друзям по службі. Для якнайшвидшого виходу зі стану стресу важливо прийняти свою поведінку як поведінку «нормальну». Якщо людині буде пояснено, що такі реакції це наслідок перенесеного стресу, то особа зможе брати активну участь у процесі відновлення, розуміючи при цьому причини симптомів і їх динаміку.

2. Принцип партнерства і підвищення гідності особистості. Процес «одужання» в емоційному плані містить повторні переживання, уникнення, підвищену чутливість і самозвинувачення. З огляду на це терапевтичні стосунки повинні будуватися на взаємній довірі, спільному виборі стратегії поведінки.

3. Принцип індивідуальності. Безумовно, що кожна людина має свій шлях відновлення після перенесеного впливу екстремальної ситуації. Психологу важливо розуміти індивідуальний спосіб посттравматичної регуляції. Слід пам'ятати, що принцип індивідуальності іноді суперечить принципу зняття унікальності переживання. Показуючи, що переживання не унікальні і знаходяться в рамках загальної симптоматики, ми мимоволі порівнюємо потерпілого з іншими.

Допомога дитині, яка пережила екстремальну ситуацію, має свої особливості. Ставши свідком нанесення каліцтв іншим людям, вона зазнає такі самі сильні почуття, що і дорослий (страх повторення події, руйнування ілюзії справедливості світу, безпорадність). У деяких дітей такі переживання можуть виникнути відразу ж після події, в інших – через деякий час (Н. Тарабрина). Травмовані діти виявляють свої пережиті почуття через поведінку. Така відповідь на травму пов'язана з тим, що дітям бракує соціальної, фізіологічної та психологічної зрілості для достатнього розуміння того, що сталося з ними. Дорослі повинні розглядати поведінкові зміни як спосіб відреагувати пережитий жах [2].

Наслідок надзвичайної ситуації для дитини може виявитися психологічно важким, нестерпним, що може виявлятися у мовчанні і заціпенінні (Н. Тарабрина). Більшість дітей збентежені раптовим руйнуванням звичних життєвих стереотипів, усталеного порядку життя. У дитини може зафіксуватися в пам'яті картина події, вона буде знову і знову уявляти найстрашніші моменти того, що сталося (наприклад, знівечених, поранених людей). Дитина втрачає віру в те, що дорослі можуть змінити ситуацію. Дитина, що пережила психотравмувальну подію, не бачить життєвої перспективи (не знає, що буде через день, місяць, рік; втрачає інтерес до раніше привабливих для неї занять). Для дитини пережита подія може стати причиною зупинки осо-

бистісного розвитку. Кожна дитина може реагувати по-різному, навіть якщо це діти з однієї родини. Батькам важливо знайти шляхи допомогти дитині впоратися зі своїми негативними почуттями, що виникли внаслідок екстремальних подій. Слід пам'ятати, що для дитини абсолютно нормально бути засмученим і виявляти почуття в такий спосіб. Після травми дуже важливо, щоб батьки приділяли дитині якомога більше часу і робили якомога більше для її заспокоєння. Зазвичай, як для дітей, так і для дорослих, найкраще якомога швидше повернутися до усталеного звичного повсякденного життя.

Після пережитого військового конфлікту деякі діти можуть: засмучуватися відсутністю улюблених іграшок; можуть злитися, ударяти, штовхати ногами предмети, кидати іграшки або в інший спосіб виявляти свій гнів. Спалахи дратівливості і впертості, некерована поведінка, перепади настрою зазвичай притаманні дітям, які пережили травму; стати більш неспокійними; боятися повторення травмуючих подій (можуть запитувати багато разів: «Коли це трапиться знову?»); непокоїтись, як вони зможуть вижити, що може трапитися з ними надалі; боятися залишатися на самоті, просити батьків спати з ними разом, можуть бути страшні сни; мати симптоми різних захворювань, нудоту, блювоту, головний біль, відсутність апетиту, температуру; бути тихими і мовчазними, не говорити про те, що сталося; легко засмучуватися і плакати; відчувати себе занедбаними батьками, які дуже зайняті і намагаються налагодити своє життя; відмовлятися ходити в школу або в дитячий садок; лякатися гучних голосів, дощу, грози; не виявляти ніяких зовнішніх ознак того, що вони засмучені; змінити звичне харчування; деякі діти сприймають те, що трапилось як свою провину і наслідок власної поведінки. Психологічне консультування та психотерапія є невід'ємною частиною процесу реабілітації дітей та підлітків, оскільки сприяє вирішенню внутрішньоособистісних проблем, що ускладнюють психологічну адаптацію дітей, які постраждали в зоні локального військового конфлікту. В консультативній роботі з дітьми та підлітками варто дотримуватись наступної послідовності кроків: відновлення у дитини / підлітка позитивного ставлення до себе, довіри до світу; аналіз проблем, що ви-

никають після пережитої травми; постановка позитивної мети у вигляді опису бажаного вирішення проблеми і необхідної для цього поведінки; опис конкретних досягнень на день, тиждень, місяць; визначення можливих ресурсів і союзників – тих, хто може допомогти в досягненні бажаного результату; корекція агресивної поведінки; опрацювання рецидивів старої поведінки, що перешкоджає досягненню поставленої мети [3].

Психотерапія з дитячо-підлітковим контингентом має свою специфіку, істотно відрізняється від психотерапії дорослих людей. Вона полягає, перш за все, в тому, що для її проведення краще використання «діяльнісних» методи (ігротерапія, анімотерапія, арттерапія, музикотерапія, танцтерапія тощо), оскільки ефективності «терапії словом» перешкоджає несформований рефлексивний потенціал. Дітям може бути важко говорити про ту подію, яка сталася, рекомендується «пропрацювати» психологічну травму в грі. Це можуть бути фізичні вправи, спрямовані на психологічну розрядку і релаксацію, психодраматичні вправи, наприклад розігрування казок. Це можуть бути сюжети, придумані самими дітьми, або готові сюжети. Необхідно враховувати такі моменти. Казки повинні мати позитивний потенціал. Завжди повинен бути знайдений і закріплений у грі прийнятний позитивний вихід зі складної ситуації, навіть якщо його немає в самій казці. Після програвання сюжету має йти обговорення того психологічного досвіду, який дитина отримала, перебуваючи в своїй ролі. До засобів неспецифічної терапії належать пісочниці і ванночки з водою, оскільки ігри з піском і водою володіють найсильнішим терапевтичним ефектом [4, с. 143].

Під час проведення консультаційної та психотерапевтичної роботи з дітьми, які постраждали в зоні локального військового конфлікту, необхідно враховувати високу ймовірність вияву різноманітних психогенних реакцій, зокрема: страху смерті і самотності; відчуття втрати стабільної життєвої ситуації; почуття провини; аутоагресії; агресії, спрямованої назовні тощо.

Такі емоційні вияви слід розглядати як основу для побудови роботи на наступних етапах психотерапії та/або консультування, оскільки вони свідчать про наявність у дітей глибоких внутріш-

ньо особистісних суперечностей, які потребують не тільки емоційної розрядки, але й дозволу на це.

Дитині, яка пережила локальний воєнний конфлікт, слід допомогти: виразити приховані переживання екстремальної події; ідентифікувати та виразити спогади, тривоги, попередити їх генералізацію; стимулювати вияви страху, гніву, печалі в присутності дорослого; стимулювати повідомляти батькам і вчителям, коли думки про екстремальні події та пережиті почуття заважають навчанню; пояснювати, чому бувають погані сни; ділитися тривогами; ідентифікувати пережиті під час події тілесні відчуття; зберігати позитивні спогади про те, що дитина робила у важкий момент (В. Каган).

Список використаних джерел

1. Корнієнко І. О., Лісовецька І. М., Луценко Ю. А., Романовська Д. Д. Досвід надання допомоги дітям і сім'ям – жертвам військового конфлікту : практ. посіб. Київ, 2017. 152 с.
2. Луценко Ю. А., Семенова М. І. Програма психосоціальної підтримки дітей 8–12 років: Знаю. Можу. Роблю. Київ, 2015. 46 с.
3. Музиченко І. В., Ткачук І. І. Шляхи подолання дитячої психотравми в діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. Київ, 2017. 88 с.
4. Підготовка вчителів до розвитку життєстійкості/стресостійкості у дітей в освітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. / С. О. Богданов та ін. ; заг. ред. В. М. Чорнобровкін, В. Г. Панок. Київ, 2017. 208 с.

Стеценко Альбіна Денисівна,

здобувачка вищої освіти соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України;

Селюкова Тетяна Василівна,

викладачка кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНИХ УСТАНОВОК УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Коли на території України відбуваються воєнні дії, коли багато людей змушені покинути свої домівки в пошуках безпеки, коли існує постійна загроза, велика кількість громадян нашої країни стикаються з екстремальними проблемами та переосмислюють події, які донедавна вважалися неможливими. Все це впливає і на психологічний стан людей, і на їх адаптацію, а також на мотивацію до подолання діяльності. Але неважливо

від місця перебування особи, нервова система знаходиться в постійному стресі та унеможливує набуття негативних реакцій, які впливають на поведінку людини.

Виникнення девіантної поведінки особистості відбувається під впливом соціально-економічних, морально-психологічних та інших факторів. Серед цих факторів у наш час слід особливо відзначити посилення соціального розшарування суспільства, неготовність соціальних інститутів для забезпечення успішної соціалізації особистості в умовах трансформації суспільства, недостатньо високий рівень психологічної компетентності більшості населення тощо. В основі девіації часто лежить конфлікт цінностей, інтересів, розходження потреб, деформація способів їх задоволення, помилки у вихованні, негативний життєвий досвід, емоційні потреби, неадекватність самооцінки і рівня домагань, слабкий розвиток рефлексії, низький рівень адаптивних можливостей, викривлення в когнітивній сфері тощо [2; 4].

Зокрема, масовий характер вимушеного переселення під час воєнних дій характеризується великою кількістю соціально-психологічних проблем, які властиві процесу вимушеної міграції. Вона, у свою чергу, характеризується підвищеним рівнем агресивності, відчуттям тривоги і розгубленості, втрати почуття впевненості, нервова психічної напруженості, що нерідко призводить до девіантної поведінки особистості та негативно позначається на результатах адаптації [1, с. 5].

Наше дослідження мало за мету вивчення особливостей девіантних установок українців під час воєнних дій в Україні. В дослідженні брали участь дві групи респондентів – перша група, це особи, які залишились у зоні бойових дій. Друга група – тимчасово переміщені особи. Для дослідження девіантних установок була використана методика для визначення поведінки, що відхиляється (О. М. Орел). Встановлення відмінностей в особливостях девіантних установок здійснювалося за допомогою критерію U Манна-Уїтні.

Були отримані такі результати: в першій групі респондентів (особи, що залишились у зоні бойових дій) переважає «делінквентна поведінка», «схильність до подолання норм та правил», а в другій групі (тимчасово переміщені особи) – «вольовий кон-

троль емоційних реакцій». Відмінності за цими показниками статистично значущі, варіювалися від $0,01 < p < 0,05$.

Також нами була розроблена невелика анкета, яка дала нам змогу зрозуміти психологічні проблеми наших респондентів. Представники першої групи схильні демонструвати агресивність, різку зміну настрою, скритність особистості, незадовільність ситуацією навколо. Збільшуються агресивні тенденції до навколишніх людей, влади. Визначаються такі особливості як неадекватність самооцінки, втрата перспективи, зростання песимізму, зміна соціальної активності, поява безкомпромісних суджень і соціально-агресивної поведінки, накопичуються емоції, що направляють вибухи своїх міркувань не тільки на оточення, але і на себе.

В афективній сфері вияви такого роду виявляються станом пригніченості, роздратованості, похмурості, нездатності відчувати радість; блокуванням схильності до співробітництва, падінням довіри до світу. Втрачаються здатності до пошуку нових сенсів життя, визначається погіршення осмислення досвіду, неспроможність отримувати задоволення від повсякдення. Також у осіб, що залишились у зоні бойових дій, на перший план виходить постійний неспокій, різноманітні страхи аж до параної-дальних думок.

Для тимчасово переміщених осіб (респонденти другої групи) характерні вияви безпорадності. Зниження вольового контролю емоційних реакцій тягне за собою загострення внутрішньо особистісних конфліктів, а саме, почуття провини та сорому, що може призводити до виявів агресивної поведінки та аутоагресії (самозвинувачення, самопокарання тощо). Вони депресивні, тривожні, скуті, невпевнені. Характерна занижена самооцінка, пригнічений настрій, відчуття безнадійності, відсутність перспектив на майбутнє.

Вимушені переселенці стикаються із труднощами у процесі працевлаштування, облаштування житла. Вони були вимушені покинути свої домівки, щоб урятуватись від воєнних дій. Вони значною мірою втратили колишні економічні, професійні і навіть родинні зв'язки та опинилися перед необхідністю формування нового соціального статусу. Відбувається процес перебу-

дови особистості в кардинально змінених умовах життєдіяльності і цей процес виявляється в непередбачуваності вчинків, зацикленості на негативі, немотивованій пильності, частими скаргами, надмірній тривожності [3].

Для осіб, що залишились у зоні бойових дій, характерно збільшення уваги до себе та своїх близьких; визначається зміна ставлення до того, що відбувалось і відбувається в житті зараз; пересмислення свого життя шляхом зміни симпатій-антипатій, пошуку нових способів взаємодії і контактування з оточенням.

Проведений нами аналіз особливостей девіантних установок у осіб, що залишились в зоні бойових дій та тимчасово переміщених осіб, показує, що явище воєнних дій має комплексний характер і впливає на основні сфери особистості: емоційну, когнітивну, поведінкову, мотиваційну і комунікативну. Можливі порушення в різних особистісних сферах, зокрема психічне здоров'я українців, а це може призвести до глобальних проблем особистості.

Список використаних джерел

1. Кердивар В. В. Христенко В. Є Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту. Харків, 2021. 143 с.
2. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2006. 297 с.
3. Спринська З. В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 50–56.
4. Христюк О. Л. Психологія девіантної поведінки : навчально-методичний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2014. 192 с.

Сугерей Данило Сергійович,

бакалавр з психології Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Розвиток емоційного інтелекту у студентів-психологів під час війни є важливою проблемою, хоча наша психіка й здатна до адаптації під будь-які надзвичайні ситуації, але така кількість емоційного стресу та травм, що встигла викликати в людей, зокрема у психологів, які працюють з людьми, що постраждали внаслідок неї, призводить до того, що ми всі

потребуємо підтримки та допомоги, в основі якої стоїть емоційний інтелект.

Російсько-український конфлікт можна поділити на два різні етапи, кожний з яких мав свій вплив на стан людей, виснажуючи нас фізично та психічно. Перший етап розпочався у 2014 році та був відзначений анексією Криму, Севастополя та окремих районів Донецької та Луганської областей, навіть хоча й був напад, але для більшості людей він пройшов непомітно, адже це не стосувалося їх і наш недостатній рівень емпатії та згуртованості не дозволив нам боротися разом проти агресорів, наслідком цього етапу можна прослідкувати падіння у всесвітньому рейтингу щастя World Happiness Report Україна з 87 місця у 2013 році опустилася на 123 місце у 2016, але переживши COVID-19 за даними від 2019–2021 року, ми знову почали підійматися в рейтингу й посіли 98 місце, потрохи відходячи від наслідків пандемії та першого етапу нападу [1].

Другий же етап, який відбувся у 2022 році, був повномасштабним нападом, після сплеску емоцій, що виникли через повномасштабний напад, наша психіка поволі почала адаптуватися, нам довелося усвідомлювати зміни, що йшли за цією атакою та намагалися жити далі відповідно до нових умов, почали згуртовуватися й казати про свою суспільну думку, не замовчуючи про неї, даючи відсіч, але попри цьому нам все ще доведеться зіштовхнутися з наслідками закінчення війни, до яких потрібно бути підготовленим.

Обидва етапи конфлікту призвели до значної кількості постраждалих і внутрішньо переміщених осіб, що стало справжнім випробуванням для фахівців психологічної служби. За даними ООН, у 2022 році понад 4,8 мільйона дітей були змушені покинути свої домівки та переїхати в інші регіони країни або за кордон, що становить понад дві третини від загальної кількості учнів і вихованців, що не сприяло їх навчанню. Також до цього списку додаються педагогічні працівники, батьки або законні представники учнів та інші члени сімей. Переселенці повинні швидко адаптуватися до нових умов життя і навчання, а деякі з них були змушені переїжджати не один, а два або навіть три рази. В результаті, країна зіткнулася зі значною кількістю емоційно і пси-

хічно травмованих людей, незалежно від віку та статі. Аби допомогти тим людям, ми повинні розвивати емоційний інтелект у студентів-психологів, щоб вони могли знаходити підхід до тих, хто постраждав через війну.

Багато університетів усе ще продовжують практику дистанційного навчання через те, що їх приміщення не призначені для того, аби студенти могли сховатися під час тривоги, що може нашкодити у розвитку EQ студентів-психологів. Бо більшість психологічних консультацій та терапій часто потребують прямого контакту та комунікації з клієнтом, тому дистанційне навчання може стати ризиком для соціальної компетентності у студентів та ускладнити їхню роботу з майбутніми клієнтами.

Проте в дистанційного навчання також є свої плюси, адже воно може дати студентам можливість навчитися використовувати нові технології, які можуть бути корисні для роботи з клієнтами в майбутньому. Як типовий приклад, ще за часи пандемії збільшилася кількість психологічних консультацій та терапій в онлайн-режимі, тому навчитися використовувати відеоконференції та інші інструменти є важливим, але не скасовує потрібність в EQ. До основних принципів розвитку емоційного інтелекту можна віднести:

- Розвиток емпатії: студентам потрібно вміти співчувати, аби мати змогу поставити себе на місце інших людей. Вони можуть розвивати свою емпатію, допомагаючи та слухаючи людей у складних життєвих ситуаціях, намагаючись зрозуміти почуття, що відчуває інша людина.

- Розвиток самоусвідомленості: студентам потрібно вміти розуміти свої власні емоції та їх вплив на їхню поведінку та реакції. Для цього можна використовувати самоспостереження через щоденник, наприклад, записуючи ти чи інші емоції.

- Розвиток самокерування: студентам потрібно вміти контролювати свої емоції та реагувати на ситуації з розумінням і адекватністю.

- Розвиток соціальної компетентності: студентам потрібно вміти ефективно спілкуватись з іншими людьми, виявляти толерантність та розуміння відмінностей між людьми. Вони можуть

розвивати свої навички спілкування, наприклад, за допомогою тренінгів та рольових ігор.

– Розвиток стресостійкості: студентам потрібно вміти відновлювати свою емоційну стійкість після стресових ситуацій та навчатись впорядковувати свої емоції.

– Розвиток здатності до співпраці та колективної роботи: студентам потрібно вміти працювати в команді, співпрацюючи з іншими колегами.

Якщо ми говоримо про розвиток емоційного інтелекту, а саме вищеперерахованих факторів у студентів-психологів під час війни, нам тут у пригоді будуть різноманітні практики та вправи. Ці тренування можуть бути спрямовані на розвиток таких навичок: ефективного спілкування, розуміння відчуттів та емоцій клієнтів, контроль емоцій під час проведення терапії та інше.

Першим корисним варіантом для студентів для прискорення отримання навичок та можливості вивчення стратегій під час психологічної допомоги буде супервізія та менторство. Це дозволяє студентам отримувати підтримку та поради від досвідчених колег, не дозволяючи їм збитися зі шляху чи отримати неправильну інформацію з неперевіреного джерела.

Друге, що може допомогти студентам у розвитку емоційного інтелекту, це клінічна практика, адже вона надає можливість отримувати досвід роботи з пацієнтами, що постраждали внаслідок війни. Це допоможе студентам почуватися легше поруч з такими клієнтами в майбутньому, не відчуваючи такий тиск, також допоможе покращити свої навички розуміння та підтримки людей у важких ситуаціях.

Крім того, може мати непоганий результат залучення студентів до науково-дослідної роботи з емоційного інтелекту, що дозволяє студентам ознайомитися з новими дослідженнями та підходами до розвитку цього типу інтелекту.

Велике значення на сьогодні мають волонтерські організації, які надають психологічну допомогу постраждалим від війни. Робота з ними може допомогти студентам набути додаткового досвіду та навичок роботи.

Розвиток емоційного інтелекту у студентів-психологів під час війни є важливим завданням не лише для кращого розу-

міння та підтримки жертв війни, але й для покращення їх власного емоційного складу, психічного здоров'я та відновлення. Для досягнення цієї мети важливо створити належні умови для розвитку емоційного інтелекту, а саме: підтримка з боку викладачів і наставників, доступ до необхідних ресурсів і матеріалів, регулярний зворотний зв'язок з викладачами та взагалі вільна взаємодія між студентами та викладачами.

Слід звернути увагу на відмінності в емоційному розвитку студентів-психологів. Це пояснюється тим, що вік, стать і етнічна належність можуть породжувати різний життєвий досвід і різні уявлення про стосунки в групі й не тільки. Вищезазначені відмінності та індивідуальні потреби максимально враховуються під час розробки програми для розвитку EQ студентів-психологів.

Насамкінець хочеться зазначити, наскільки важливо для нас усіх є забезпечення підтримки та допомоги самим студентам, які можуть самі стикатися з емоційними викликами та стресом, з якими їм не впоратися, як від тиску війни на їх життя, що не можна ігнорувати, так і під час роботи з постраждалими від війни, ще й звичайні життєві проблеми, що від наявності війни нікуди не зникли й з ними потрібно працювати. Для цього як самі студенти можуть звертатися за допомогою, так і викладачі можуть з власного бажання запроваджувати програми психологічної підтримки, які будуть проходити у вільний час, регулярні консультації та психотерапія, що допоможуть студентам зберегти своє емоційне здоров'я та ефективність у роботі й у майбутньому. Звичайно, це допоможе надалі не вагатися звертатися за допомогою, а також отримати хороший досвід для власних консультацій.

Список використаних джерел

1. World Happiness Report. URL: <https://worldhappiness.report/archive/>.

Триньова Яна Олегівна,
доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри
кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ДОКАЗОВА ПСИХОЛОГІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА УПОРЯДКУВАННЯ ПРОЦЕСУ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ

Передумовою обрання зазначеної теми дослідження стали результати контент-аналізу масових пропозицій з надання психологічних послуг (допомоги, корекції поведінки, психологічної «освіти» тощо) фізичними та юридичними особами, розміщених у засобах масової інформації. Деякі з них викликають сумнів у фаховій компетентності суб'єктів їх надання та побоювання щодо шкідливих наслідків для здоров'я потенційних клієнтів.

Метою наукового повідомлення, відображеного в пропонуваній тезах, є з'ясування сутності і змісту доказової психології та її ролі в організації надання психологічних послуг.

Психологія за етимологією означає знання, вчення про душу. Психіатрія – лікування душі. Можна дійти висновку, що у знання про душу, як ціле, має входити її лікування, як частка цього цілого. Враховуючи широкий арсенал засобів пізнання предмета психології (душа) – від спостереження до впливу на ментальне здоров'я особи та застосування фармакотерапії – різняться і фахівці, які здійснюють таке пізнання за допомогою відповідних вузькогалузевих методів: педагоги, кримінологи, юристи, психологи, психіатри. Однак існують стани особи, які є *пограничними*, що перебувають на межі норми і патології. За наявності таких станів функції психолога і психіатра можуть перетинатись.

Проте, якщо діяльність психіатра, як і медичного психолога, визначена клінічними протоколами, то діяльність психолога в цій сфері, який не є медичним працівником (надалі – «немедичний» психолог), залишається юридично не встановленою і саме в цьому криється проблема. Про діяльність такого психолога і йдеться в тезах.

Зазвичай перетинаються функції обох фахівців при застосуванні психологічного впливу на людину як одного з видів діяльності психолога. Згідно з наказом МОЗ від 15.04.2008 № 199

«Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу» [1], *психологічним впливом* є вчинення спрямованих на психіку людини дій усвідомлюваного або неусвідомлюваного характеру за допомогою переконання, психологічного переформування або сугестії для формування певної системи уявлень, дій та стосунків, які суб'єктивно сприймаються особою як особисто належні.

Отже, психологічний вплив є доволі серйозною інтервенцією у здоров'я людини. Проте законодавство України не визначає для «немедичного» психолога регламентованих стандартів здійснення такого впливу на людину (на відміну від психіатричного впливу), що за наявності широкого арсеналу методів впливу відкриває можливість використання в такій діяльності неперевіраних, недоречних у конкретній ситуації, науково суперечливих методів, що в результаті може спричинити значну шкоду здоров'ю людини.

На нашу думку, бажано, щоб у практиці надання психологічних послуг «немедичним» психологом застосовувались лише методи, що рекомендовані центральним органом влади, який реалізує політику у сфері охорони здоров'я. Юридично закріпити вказану вимогу доцільно в законі України «Основи законодавства про охорону здоров'я», оскільки йдеться про психічне здоров'я особи.

За умови сприйняття такої позиції постане необхідність у визначенні переліку методів психологічного впливу за аналогом з методами, що застосовуються в медичній діяльності (клінічні протоколи.) Наприклад, створити клінічні протоколи суто для «немедичного» психолога або поширити практику застосування медичних клінічних протоколів у сфері психіатрії на сферу діяльності «немедичного» психолога. Звісно, що «немедичний» психолог має обирати ті психічні стани особи і відповідно ті протоколи, що належать саме до його діяльності, а не до діяльності психіатра. Зазвичай, це пограничні стани особи.

Наказом МОЗ від 28.09.2012 № 751 «Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України» затверджено Методику розробки та впровадження стандартів медичної допомоги на засадах доказової медицини [2].

Згідно з цим наказом медико-технологічні документи розробляються з дотриманням принципу *міждисциплінарного підходу* до окремої теми, яка становить *медичну проблему* (захворювання або інший патологічний стан, дотримання здорового способу життя), а не за лікарською спеціальністю [2]. Це дозволяє «немедичним» психологам вже сьогодні звертатись до цих протоколів.

До комплекту медико-технологічних документів за визначеною темою входять, зокрема: адаптована клінічна настанова (основа); стандарти медичної допомоги, які розробляються в обмеженій кількості відповідно до пріоритетів системи охорони здоров'я *для найбільш актуальних медичних проблем* та уніфікований клінічний протокол медичної допомоги [2].

Клінічні настанови для їх подальшого затвердження як нових клінічних протоколів обираються Міністерством охорони здоров'я України серед настанов, розміщених у джерелах, перелік яких наведено у додатку 4 до цієї Методики. Серед цих джерел, зокрема, значаться документи The Finnish Medical Society Duodecim (Національне Фінське медичне співтовариство) [3]. На сайті МОЗ [5] наводиться перелік настанов цієї організації, на підставі яких можуть бути створені уніфіковані клінічні протоколи для використання в Україні.

Тобто кожний медичний працівник, який має власну практику, чи медичний заклад можуть розробити власний алгоритм надання медичної допомоги на підставі відповідних зарубіжних клінічних настанов. Перевагою такого підходу є можливість застосувати ті моделі надання медичної допомоги, що довели свою ефективність. Слідування таким клінічним настановам як медичного стандарту звільняє медичних працівників від відповідальності за необрання інших методів лікування, не рекомендованих клінічними настановами.

Серед клінічних настанов The Finnish Medical Society Duodecim нами були виявлені настанови, які можуть бути використані у практиці психолога, наприклад: «Булінг», «Діти та домашнє насильство», «Безсоння» тощо.

Разом з тим ці клінічні настанови, як і настанови з інших джерел, рекомендованих МОЗом, не можуть обов'язково поширюватись на психолога, який не є лікарем, адже він не є медич-

ним працівником і не надає медичної допомоги. Це означає, що стандарти якості надання психологічної допомоги таким фахівцем відсутні, що є підґрунтям для зловживань.

Вказані настанови, як зазначалось, можуть бути взятими лише до уваги «немедичним» психологом для успішного (результативного) провадження своєї практики, наприклад, методики впливу на людину за наявності того чи іншого психологічного стану. Однак, якщо поширити, як пропонувалось вище, застосування цих клінічних настанов на «немедичного» психолога, це вже зобов'язує його слідувати їм. Тоді стане можливим, як і в медичній діяльності, перевірити діяльність такого спеціаліста на предмет надання якісних послуг. Особливо, коли йтиметься про завдання шкоди клієнту внаслідок неналежного виконання професійних функцій.

Таким чином, підходимо до необхідності створення аналогу доказової медицини у сфері психологічних послуг, що надаються «немедичними» психологами, тобто до формулювання поняття «доказова психологія». Доказова медицина визначається як добросовісне, точне і свідоме використання кращих результатів клінічних досліджень для вибору лікування конкретного пацієнта [2]. Звідси *доказова психологія* уявляється як використання в щоденній психологічній практиці методів психологічного впливу, ефективність яких доведена в наукових дослідженнях і на практиці з метою дотримання єдиних стандартів якості та надання можливості проведення перевірки якості наданих послуг.

Першим кроком у формулюванні переліку стандартів якості в доказовій психології можна вважати протоколи щодо надання первинної психологічної допомоги, які містять методи психологічного впливу і були розроблені у квітні 2022 році спеціально для «немедичних» психологів [5].

Враховуючи викладене, вважаємо, що доказова психологія потрібна, тим більше, що у психіатрії вона існує. В іншому випадку матимемо неконтрольований вплив на психічне здоров'я населення, що в результаті може призвести до масового погіршення не лише ментального, але і соматичного здоров'я суспільства.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку застосування методів психологічного і психотерапевтичного впливу : наказ МОЗ від 15.04.2008 р. № 199. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про створення та впровадження медико-технологічних документів зі стандартизації медичної допомоги в системі Міністерства охорони здоров'я України : наказ МОЗ від 28.09.2012 р. № 751. URL: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents/1> (дата звернення: 10.04.2023).
3. The Finnish Medical Society Duodecim. URL: <https://www.duodecim.fi/>.
4. МОЗ. Настанови. URL: <https://guidelines.moz.gov.ua/documents> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Про Методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій : Закон України від 04.04.2022 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/prometodichni-rekomendaciyi-persha-psihologichna-dopomoga-algoritm-dij> (дата звернення: 10.04.2023).

Ушакова Ірина Михайлівна,

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки та філософії
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського;

Шитко Євгеній Олександрович,

студент факультету права, соціальних і гуманітарних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ КРИЗИ ВИМУШЕНИМИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯМИ В УКРАЇНІ

Завдання дослідження психологічних механізмів переживання травматичної події є одним з найважливіших у сучасній психології. Сьогодні вона набуває особливої значущості у зв'язку з повномасштабною війною, яку розв'язала і досі веде росія на території нашої держави. Воєнні дії, обстріли міст та інших населених пунктів, окупація, жорстокість і мародерство щодо цивільних громадян з боку загарбників здійснили величезний психологічний вплив на населення нашої країни. Це призвело до масової міграції людей як за межі країни, так і всередині неї, з'явився величезний прошарок громадян, які отримали назву «внутрішньо переміщені особи» (ВПО). Як показують дослідження впливових міжнародних організацій

та вітчизняних науковців, повномасштабне вторгнення росії в Україну змусило майже 4 мільйони людей залишити країну, щоб зберегти найцінніше – свої та дитячі життя. Ще понад 6,5 мільйонів рятувалися від жахів війни в інших куточках України та стали внутрішньо переміщеними особами.

Актуальність вивчення цієї проблеми обумовлена також вимогами практики психологічної допомоги людині, яка під впливом різних надзвичайних ситуацій підлягає дії травматичних факторів, одним з найважливіших сьогодні є війна. Перед фахівцями стоїть завдання розробки програм психологічної профілактики кризових станів та реабілітації осіб, що зіткнулися з травматичною подією. Для їх вирішення необхідна розробка концепції переживання людиною травматичних подій, таких як ситуація зовнішньої чи внутрішньої міграції населення.

Нині дуже необхідне, як ми вважаємо, осмислення переживання травматичного досвіду у всій повноті з сучасних загально-методологічних і теоретичних позицій, які відкривають нові можливості вдосконалення роботи з людиною, що переживає наслідки важкого досвіду. Вихід за рамки клінічного підходу, перенесення уваги на рівень особистісних переживань дозволить охопити важливі складові складної проблеми переживання травматичного досвіду, що досі залишаються недостатньо вивченими.

Метою нашої роботи є прагнення на основі виявлення психологічних особливостей переживання травматичної події вимушеними переселенцями розробити комплекс заходів, які послугують формуванню толерантності (стійкості) до несприятливого впливу важких, надзвичайних, кризових ситуацій.

Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) дає таке визначення ВПО. Внутрішньо переміщеними особами вважаються люди, змушені залишити свої домівки (місця проживання) для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту (ситуації загального насилля, порушень прав людини) або стихійних лих чи техногенних катастроф, які не перетнули визначений на міжнародному рівні державний кордон країни. Уточнимо, що в сучасних українських реаліях переміщення людей часто пов'язане із вчиненням щодо них та членів їхніх родин насильством, переслідуванням, військовими або те-

рористичними діями, реальною загрозою бути переслідуваними за ознакою національної належності, віросповідання, мови, а також у випадках масового порушення соціального порядку чи захоплення територій проживання іншою країною [1].

Як свідчать роботи Р. Пападопулос, з психологічної точки зору реакції на стресові і травматичні події, які призвели до переселення, можуть варіюватися залежно від цілої низки змінних (наприклад, психологічних особливостей особи, її копінг-стратегій, соціального статусу, освіти, так званого «соціального капіталу» (стосунки, наявність підтримки), гендеру, фактичних обставин травматичних подій, сенсу, ... досвіду схожих подій, існування чи відсутності надії тощо) [3].

Зазначимо, що кожна з виділених змінних може зумовлювати реакцію на травматичну подію та процес її усвідомлення, а також на причини, що призвели до переселення. Тому кожна особистість своєрідно реагує на травму переселення. Відмічають як негативні, так і нейтральні та навіть позитивні зміни, до яких вона може призвести.

Нас найбільше цікавлять негативні наслідки. До основних проблем, які можуть спостерігатися у переселенців, А. С. Гуляєва відносить: порушення когнітивних процесів, невротичні реакції, функціональні розлади, емоційні та поведінкові порушення, проблеми, пов'язані із спілкуванням, порушення взаємин у сім'ї тощо [2].

Більшість авторів, які вивчали цю проблему, відмічають порушення соціальної адаптації та ціннісно-сміслової сфери.

Нами було проведено дослідження психологічних механізмів переживання кризи переселення з внутрішньо переміщеними особами на базі Центру надання допомоги переселенцям м. Кременчук та Центру тимчасового розміщення «Кременчук». Для діагностики було використано Місісіпську шкалу посттравматичного стресового розладу (цивільний варіант), тест «Сенсожиттєві орієнтації» Д. Леонтєва та методику «Особистісний профіль кризи» (О. Є. Тарас).

Проведене дослідження показало, що найбільш вираженими для ВПО нашої вибірки є показники за шкалами «Депресія» та «Поглинання проблемою». Найменш травмуючими складо-

вими кризи для наших досліджуваних виявились «Порушення дихання» та «Порушення функціонування ЖКТ».

Показники сенсожиттєвих орієнтацій вимушених переселенців значно знижені. Найбільше це виявляється у формуванні цілей життя та в зовнішньому локусі контролю. За всіма конкретними сенсожиттєвими орієнтаціями (наявність цілей в житті, насиченість життя та задоволеність самореалізацією) досліджувані, які переживають наслідки психічної травми (вимушеного переселення), мають нижчі показники порівняно з місцевими жителями.

У більш ніж половини ВПО виявлено ознаки посттравматичного стресового розладу, що свідчить про негативний вплив вимушеного переселення на толерантність до переживання стресу. Причиною ПТСР є сильне емоційне переживання, яке виходить за рамки звичайного досвіду і викликає перенапруження всієї емоційно-вольової сфери людини.

Отримані результати свідчать про те, що внутрішньо переміщені особи, які взяли участь у дослідженні, мають низький рівень толерантності до переживання травматичної події. Під толерантністю ми розуміємо вміння переносити травматичні ситуації без шкоди для себе.

На основі цих результатів ми плануємо розробити програму соціально-психологічного тренінгу «Толерантність до переживання травмуючих ситуацій», проведення якого дозволить дорослим вимушеним переселенцям розвинути особистісні навички ефективного проживання екстремальних ситуацій і покращить їх спротив стресовим та таким, що травмують, подіям.

Список використаних джерел

1. Агентство ООН у справах біженців (UNHCR). Допомога внутрішньо переміщеним особам (ВПО), біженцям та шукачам притулку. URL: <https://help.unhcr.org/ukraine/uk/> (дата звернення: 26.03.2023)
2. Гуляева А. С. Психологічні особливості вимушеного переселення. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 37. С. 66–75.
3. Papadopoulos R. K. Refugees, home and trauma. In *Therapeutic Care for Refugees. No Place Like Home*. London : Karnac, 2002. *Tavistock Clinic Series*. 356 p.

Харламов Михайло Іванович,
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін
соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ РОБОТИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Соціально-гуманітарна робота, будучи спрямованою на різні потреби людей, у своєму функціонуванні не може обійтися без масиву знань, акумульованих у галузі психології – науки про закономірності, процеси, форми психічної діяльності людини. Саме завдяки використанню наукових, достовірних, доказових знань про психіку людини, які можна перевірити логічним аналізом і досвідом, соціально-гуманітарна робота може забезпечити свою результативність, оскільки опора на буденний досвід, емпіричні спостереження за психологічними процесами, реакціями людей часто породжують невиправдані помилки.

Психіка як сукупність душевних якостей, внутрішній суб'єктивний світ особистості виникає і змінюється в процесі взаємодії людини з навколишнім світом, виражається у формі думок, почуттів, образів, дій. Пізнаючи навколишній світ, людина пізнає закони природи і суспільства не тільки з метою пристосування їх для задоволення своїх матеріальних і духовних потреб, але і для певного впливу на них. Центральним об'єктом психології є особистість, її потреби, мотиваційна і пізнавальна сфери, спрямованість індивідуальності у всьому різноманітті виявів.

Для соціально-гуманітарної роботи важливі знання не тільки про загальні закономірності людської особистості, а й про її особливості, які залежать від конкретних умов соціальної ситуації, розвитку, життєдіяльності, професії, віку, статусу в групі і в системі міжособистісних взаємин, позицій і диспозицій (норм, що визначають правила поведінки), особливостей соціально-психологічної адаптації. Про цінність психології для соціально-гуманітарної роботи свідчить і те, що різні концепції соціальної роботи в основному шикуються на відповідних психологічних теоріях і поглядах. Психологічні знання, відпові-

дні методики, техніки є основою психологічно і комплексно орієнтованих моделей практики соціально-гуманітарної роботи.

Особливе значення для неї мають такі галузі психологічної науки і психологічної практики: а) психодіагностика – галузь психологічного знання про психологічний стан клієнта або про окремі його психологічні властивості, пов'язана із встановленням психологічного діагнозу; б) психологічне консультування – надання допомоги психічно здоровим людям у реалізації ними своїх функцій, досягненні життєвих, професійних та інших цілей, в організації ефективної і поведінки; в) використання технік, методів і засобів психологічної взаємодії з клієнтом (психодрама, музикотерапія тощо).

Соціально-гуманітарна робота у своїх наукових пошуках і в реальній практиці не може обходитися без досягнень вікової психології – галузі психологічної науки, яка досліджує особливості особистісного та психічного розвитку, внутрішнього світу людини на різних етапах його життєвого шляху в онтогенезі (від народження до смерті). Юридична психологія збагачує соціальну роботу знаннями про різні психологічні проблеми відхилень у поведінці та їх наслідки, а також методи їх передбачення і профілактики. Найтісніший зв'язок між соціальною роботою і соціальною психологією – наукою про взаємодію, взаємозалежність соціального і психологічного на рівні окремої людини, групи, суспільства, про соціально-психологічні явища, що виникають у процесі взаємодії і характеризують індивіда та групи. Так, своїм змістом соціальна психологія зосереджена на дослідженні суспільно-психологічних явищ і суб'єктів: потреб, настроїв, психологічного клімату, громадської думки; масових соціально-психологічних механізмів спілкування (навіювання, мода, переконання тощо), психічних станів (збудження, підйом, ентузіазм, розгубленість). Її цікавить, наскільки механізм передачі конкретного психічного настрою сприяє реалізації суспільної чи індивідуальної суб'єктності особистості, хто і навіщо використовує настрій як важіль у досягненні певних цілей та як усе це позначається на добробуті народу.

Для фахівців, які працюють з людьми, що беруть участь у регулюванні соціальних відносин, важливі знання з конфлік-

тології – науки про соціальні конфлікти, їх причини та наслідки, механізми формування і призупинення, способи і методи управління ними та їх вирішення. Сформувалася вона в другій половині ХХ століття на межі соціальної психології, соціології та педагогіки. Конфліктологія вивчає потенційні та існуючі конфлікти між особистістю і соціальним середовищем (соціумом і мікросоціумом), які є значущими для обох сторін.

Отже, специфіка соціально-гуманітарної роботи міждисциплінарної сфери наукового знання зумовлює необхідність глибокої обізнаності фахівців з основними теоріями психології, напрямками психодіагностики і психологічного впливу на особистість у кризових ситуаціях. Різноманітні психологічні концепції озброюють працівників усвідомленням особливостей розвитку психологічної структури особистості, динаміки позитивних змін, дають їм можливість визначити власний підхід до надання соціальної допомоги, узгоджений з їх професійними поглядами та ціннісними орієнтаціями.

Хміляр Олег Федорович,

доктор психологічних наук, професор, начальник кафедри
суспільних наук Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського

СТОЇК – ДОВЕРШЕНИЙ ОБРАЗ ПСИХІЧНО СТІЙКОГО СОЛДАТА

У буремні часи війни солдат завжди черпатиме знання в осіб, незламних духом. Одним із стародавніх напрямів, що дає змогу солдату не зневіритися, зберегти розум і почуття власної гідності в умовах війни, є стоїцизм. Солдат, який сповідує стиль життя стоїків, кардинально відрізняється від своїх співслужбовців. Він сприймає загрозу (кризу) як випробування, можливість проявити свої найкращі властивості. До людини, яка ніколи не переживала нещастя, римський філософ-стоїк Сенека відчував жалість. Адже нещастя – це випробування. Не переживаючи випробувань, людина не знатиме своїх можливостей, рівня сміливості, стратегії дій у ситуації смертельної небезпеки. Вона не знатиме, чи зможе регулювати власну поведінку й допомогти іншим, чи зможе витримати складнощі бою та зберегти гідність, не зраджуючи життєвим принципам.

Уявлення про випробування як про благо – не лише риторичний прийом. Сенека, будучи вихователем імператора Нерона й багатим римським громадянином, не стикався з нуждою, але це його абсолютно не влаштовувало. Він придумав «практику бідності»: кілька днів на місяць виходити з дому в гіршому зі свого одягу, з незначним запасом їжі, щоб зустрітися віч-на-віч з убогістю й запитати себе: це те, чого я раніше боявся? [1]. На думку філософа, це має загартувати душу, стати своєрідним щепленням від паніки, що трапляється з багатьма в момент війни.

На війні випробування – це шанс проявити себе. Згідно з Сенекою, страх позбутися достатку та втратити комфорт є найгіршим із видів рабства, а пройти випробування загрозою втрати комфорту – значить побороти цей страх.

Сучасний стоїк В. Ірвайн, звертаючись до солдат, часто наголошує: «Уявіть себе в далекому майбутньому. Ви розповідаєте про поточні історичні події своїм онукам чи студентам в аудиторії. Вам потрібно пояснити, що ви відчували, які вчинки здійснювали, які заходи вживали в ті неспокійні дні. Водночас не можна хвалитися й прикрашати. Вам захочеться підкреслити свої мудрі, добрі та продумані вчинки. Щоб було що розповісти, треба зараз так і діяти: розважливо, не зраджуючи своїм принципам, допомагаючи собі та іншим» [2]. Генерал Дж. Паттон, звертаючись до Третьої армії США перед висадкою в Нормандії 5 червня 1944 р., зазначає: «...Є одна чудова річ, яку ви, хлопці, зможете сказати. Коли ця війна скінчиться й ви повернетесь додому, можливо вам поталанить, і через два десятки років ви сидітимете біля каміна з онуком на колінах, і коли він питає вас, що ви робили під час Другої світової війни, вам не доведеться, червоніючи та кахикаючи говорити: «Ну, твій дідусь розгрібав лопатою лайно в Луїзіані». Ні, хлопці, ви зможете, дивлячись йому прямо в очі, відповісти: «Твій дідусь, онуче, хоробро воював разом із великою Третьою армією США і цим бісовим сином на ім'я Джорджі Паттон!» [3].

Солдат-стоїк гідно приймає все те, що з ним відбувається. Він чітко усвідомлює, що на життя ображатися марно. Психічно стійкий солдат ніколи не чекатиме, що все відбуватиметься так, як він цього прагне. Значно краще, якщо він багатиме, щоб те,

що відбувається, відбувалося саме так, як воно відбувається. Саме за такого підходу, як вважає Епіктет, солдат буде щасливою людиною.

Такого роду смирення аж ніяк не свідчить, що не варто намагатися щось змінити. Ідея в тому, що солдату не слід витрачати сили й картати себе роздумами про те, як цього можна було запобігти. Допомогти у цьому може один з головних принципів стоїцизму – здатність відрізнити зовнішні речі, непідвладні контролю, від тих, на які можна вплинути. Солдат здатний контролювати свої вчинки, але не може контролювати вчинки противника або погоду. А значить, краще зосередитися на собі.

На думку стоїка Епіктета, сильною духовною вправою в ситуації небезпеки є ведення щоденника, в якому слід викладати складні, тривожні ситуації. Основну увагу варто приділяти речам, що знаходяться поза зоною контролю солдата. Таких речей чимало, і він відчуватиме себе ще тривожніше, коли фіксуватиме їх на папері. Але панікувати не слід. Занотувавши зовнішні непідконтрольні речі, варто написати список усього, що ви здатні зробити під час війни. У результаті ви матимете два списки: речі поза зоною вашого контролю та речі в зоні вашого контролю. Не витрачайте час, щоб вплинути на перші. Краще втілити в реальність хоча б кілька пунктів із другого списку [2].

Солдат-стоїк здатний подивитися на себе зверху. У Марка Аврелія, який сповідував цю техніку, читаємо: «Найкраще поглянути з висоти пташиного польоту й побачити все відразу: людні зібрання, армії, весілля та розлучення, народження і смерть, галасливі зали суду й тихі безлюдні місця, свята, поминки, ринки – усе змішано та об'єднано в єдності протилежностей» [1].

Сучасний стоїк психотерапевт Д. Робертсон також пропонує тренувати в солдат «погляд зверху». Психічно стійкий солдат завжди має ставити перед собою запитання: як я діятиму, якщо ситуація розгорнеться не так, як я її спланував? Уявна репетиція поганих подій готує його до невдач і розчарувань, робить стійкішим перед негараздами. Стоїки називали цю вправу «попереднім обмірковуванням зла» [4]. Нині вона більше відома як негативна візуалізація й застосовується у психотерапії. Вважаємо, що вправа допомагає не лише психологічно підготуватися

до можливих неприємностей, але й здолати страх, уникнути негативного мислення та більш поцінувати те, що у тебе вже є.

Солдат, який прагне слідувати порадам стоїків, має репетирувати у своїй уяві абсолютно неймовірні сценарії. Альтернативний варіант – кожен ранок починати з нагадування: життя – важке випробування, яке належить пройти з різними людьми. Деякі з них роблять нераціональні й недобрі вчинки. Але це не причина відмовлятися від добрих вчинків. Марк Аврелій, розвиваючи в собі терпіння та співчуття, часто вдавався до такої негативної афірмації: «Сьогодні мені доведеться зіткнутися з людьми нав'язливими, невдячними, зарозумілими, підступними, заздрісними, невживчивими. Ці властивості виникають від незнання ними добра і зла. Але не можна гніватися та ненавидіти тих, хто мені споріднений. Ми створені для спільної діяльності, як ноги та руки, повіки, верхня й нижня щелепи. Тому протидіяти один одному – спротив природі, а досадувати та цуратися таких людей – значить їм протидіяти» [1].

Солдат-стоїк має весь час пам'ятати про смерть, вигнання і все, що здається жахливим. Сенека закликав говорити собі перед сном «я можу не прокинутися завтра», а вранці – «я можу більше не заснути» [1]. На перший погляд, поради здаються позбавленими сенсу: хіба думати про смерть не означає вганяти себе в ще більшу депресію? Але якщо навчитися мислити як стоїк, усвідомлення своєї смертності стане втішаючим і надихаючим.

З позиції стоїцизму, головне в людині – добродесність. Думка, що ви можете померти в будь-яку хвилину, розставляє пріоритети, спонукає діяти відповідно до своїх принципів. Усвідомлення власної смертності звільняє від страху: якщо солдат здатен винести страх смерті, то здолає і всі інші страхи. «Хто навчився смерті, той розучився бути рабом», – наголошував Сенека [1]. Солдат-стоїк, думаючи про свою смерть, не впадає в паніку, не іронізує й не вдається до сарказму. Імовіріше, навпаки, він весь час ставить перед собою такі запитання: «Які емоції в мене викликає думка про смерть?», «Що зі мною відбудеться, коли я помру?», «Що трапиться з моїми близькими, зі світом у цілому?», «Що я хочу зробити зараз?». Тримуючи

думку про смерть у своєму розумі, солдат прийматиме важливі життєві рішення, вчиняючи справедливо та мудро [5].

Солдат-стойк, відчуваючи, що йому не вистачає сил, хоробрості й розуміння, як вчинити правильно, завжди уявлятиме, як у такій ситуації вчинив би його взірець для наслідування. Згідно з Сенекою, взірець для наслідування є своєрідною «лінійкою», що виправляє «криво проведену рису» – вдачу людини.

Список використаних джерел

1. Луцій Анней Сенека, Епіктет, Марк Аврелій Антоній. Стоїцизм. Київ : вид-во Андронум, 2021. 266 с.
2. Уільям Ірвін. Радість життя. Філософія стоїцизму для XXI століття. Київ, 2020. 304 с.
3. Красницька Ольга. Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум. Київ : КОМПРИНТ, 2019. 110 с.
4. Дональд Робертсон. Думай як римський імператор. Філософія стоїцизму Марка Аврелія для подолання життєвих негараздів і набуття душевної рівноваги. Харків, 2021. 304 с.
5. Красницька Ольга. Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії. *Військова освіта* : зб. наук. пр. Національного університету оборони України. 2022. № 1 (45). С. 123–135.

Шинкар Марія Іванівна,

аспірантка Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ПУБЛІЧНЕ ПРИНИЖЕННЯ: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ

У сучасному світі соціальних мереж репутація людини у суспільстві нерозривно пов'язана з іміджем у віртуальній мережі. Тому все частіше постають питання щодо можливості захисту честі, гідності та ділової репутації від неправомірних посягань у ЗМІ, соціальних мережах тощо.

У нашому випадку розгляд питання «публічне приниження» є актуальним, оскільки воно тісно пов'язане з асертивною поведінкою людини. Публічне приниження впливає на асертивну поведінку людини взагалі, і на студентську молодь зокрема.

На цьому світі немає жодної людини, якій не довелося хоч раз прилюдно осоромитись. Певна ситуація, миттєвий промах та ганьба. Неважливо яким чином: погано виконана робота,

спровокована поведінка, нервовий зрив зі свідками, будь-що, але посмак такої дії – довгі години сорому, нав'язливих думок, злість на себе, та все інше, що заважає існувати. І чим більше свідків подібної ситуації – а ще гірше, якщо це небайдужа нам людина – тим важчі думки про власний ганебний випадок.

Бути приниженим і ображеним іншою людиною – це саме по собі жахливе відчуття, але ще більше його може погіршити публіка, яка мимоволі стає глядачем вашого падіння. Не зумівши нічого відповісти кривдникові, ми беззахисно озираємося, і нам здається, що всі, хто стоїть навколо епіцентру сварки, ці люди дивляться на вас зверху і з насмішкою. Ви чекаєте підтримку, сподіваєтеся, що хтось заступиться за вас, але цього не відбувається. Ви відчуваєте великий шок і ганьбу, соромитеся самого себе за свою слабкість перед тираном, який ось так просто дав вам відчуття себе приниженим. Ви хочете сховатися, втекти, стерти себе з лиця землі, щоб забути це почуття і тих людей, які все ще проводжають вас своїм поглядом, коли ви стрімко покидаєте місце свого приниження. Напевно, кожному більшою чи меншою мірою знайомі ці почуття.

Тому постає питання з'ясувати, що таке «публічне приниження», розглянути психологічні та правові механізми захисту від публічного приниження.

Публічне приниження – це образливе приниження честі й гідності людини в публічній формі (на людях, у ЗМІ, в соціальних мережах тощо).

Публічне приниження – це дуель, в яку вплутує вас співрозмовник шляхом спору на очах у групи людей, а навіть перемагає вас, тим самим принизивши. Така подія може переслідувати «переможеного» від кількох днів до декількох років, залежно від особливостей психіки та особистісних якостей цієї людини. Головний страх в цій ситуації – страх уславитися в очах інших невдахою, який не зміг постояти за себе. Так як же впоратися з цим почуттям і пережити публічне приниження?

Психологічні механізми захисту від публічного приниження

Щоб зрозуміти, як пережити публічне приниження, спочатку нам потрібно усвідомити, як ми в нього взагалі потрапляємо.

Чому так відбувається? Насправді, це залежить зовсім не від тієї людини, яка образила вас, публіки навколо або просто того, що сталося «поганого» дня, а безпосередньо від вас як від особистості. У всіх є індивідуальні риси характеру, якості, моральні переконання, і так само самооцінка, яка і визначає ту межу, пробившись через яку, людина ззовні автоматично стає для вас тираном, що зазіхає на ваше почуття власної гідності. У когось ця планка вище, у когось нижче, але все одно переживають і відчувають моторошний дискомфорт, якщо хтось переходить її. Крім того, хтось здатний захистити себе від приниження, зважаючи на наявність у себе сильних особистісних якостей, а хтось ні.

У великого відсотка кількості людей подібна беззахисність перед приниженням йде ще з дитинства, в якому вони могли піддаватися моральному (часом фізичному) насильству з боку своїх однолітків. Молоде покоління – жорстоке покоління, яке не обтяжене якимись моральними принципами і почуттям міри. Щоб самим не уславитися невдахами і виділитися серед натовпу аутсайдерів, юні агресори шукають жертву, за рахунок якої протягом тривалого часу самостверджуються.

Як з цим жити? Закриваючи очі, ви бачите той момент, коли вас принизили публічно? Ви не можете забути ті почуття і залишити їх в минулому, тягнучи цей вантаж за собою в сьогоднішня? Зупиніться! Така дія є саморуйнівною!

Зазнавши сильні емоції в момент приниження, ви вже не зможете забути його, а значить, якщо ви хочете перестати мучити себе, то єдиний шлях – змиритися. Зробити це далеко не просто і для початку вам доведеться усвідомити те, що половину того, що змушує вас з кожним днем все більше згинатися під цим вантажем, насправді придумали собі ви самі.

Перестаньте будувати здогади. Запам'ятайте, влізти в голову інших людей – неможливо! Оперуючи своїми здогадками: «а може», «швидше за все, так і є», «напевно», «я майже впевнений» і таке інше, ви просто заздалегідь ставите хрест і турбуєтеся через те, що насправді має шанс у п'ятдесят відсотків! Перестаньте тероризувати себе, видаючи свої здогади за думки інших людей. Це насправді марна трата часу і ваших нервів.

Не робіть з мухи слона. Часом емоції здатні затуманити розум людини і змусити поглянути на те, що сталося, під іншим кутом. Відчуваючи жахливу образу і приниження, ви думаєте, що з боку все виглядає так само жахливо, як ви це переживаєте. У більшості випадків це не так.

Люди навколо сприймають те, що відбувається з вами абсолютно інакше. Їм так само може бути прикро за вас, якщо той, хто зважився образити вас, дійсно не правий. Уявіть себе на їхньому місці, щоб ви відчували до тієї людини, яка піддалася приниженню?

Тому не роздувайте з цієї події катастрофу. У тих людей, які бачили вашу «ганьбу», повірте, досить своїх проблем, невже вони захочуть думати ще й про ваші?

Не залишайте на собі «слідів» приниження. Будьте сильними! Не замикайтеся в собі після події, не показуйте своєму кривднику, що він домігся свого. Зробити вигляд, що нічого не сталося набагато краще того, щоб тинятися і накручувати себе з будь-якого приводу, цуратися тих, хто виявився мимовільним глядачем вашого приниження. Люди навколо, навпаки, вас тільки почнуть поважати за ваше вміння триматися після подібних невдач!

Спробуйте поставитися до цього простіше. Уявіть на місці себе іншу людину і запитайте себе: «Як йому потрібно буде повести себе, щоб я поставився до нього з повагою і забув про те, що сталося?».

Не дозволяйте іншим принижувати себе, але якщо це все-таки сталося, то не зациклюйтеся на тому, що вже відбулося і чого вже не можна виправити. Перестаньте думати про те, як би все обернулося, якби ви відповіли кривдникові по-іншому. Змиритися з цим хоч і набагато важче, але зате це дозволить рухатися вам вперед. Не розвивайте свої негативні думки – боріться з ними!

Правові механізми захисту від публічного приниження

Щоб гідно пережити публічне приниження, потрібно добре знати свої права та обов'язки. Наші права захищені в Конституції та інших нормативних документах.

Важливо зазначити, що у Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Ніхто не може бути підданий такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню [2].

У статті 297 «Право на повагу до гідності та честі» Цивільного кодексу України (від 27.04.2022 р.) йдеться про те, що:

1. Кожен має право на повагу до його гідності та честі.
2. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими.
3. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі [3].

Якщо відомості стосовно Вас було поширено в принизливій, грубій чи непристойній формі, що принижує Вашу гідність, честь чи ділову репутацію, то на особу, яка є автором подібного вислову, крім обов'язку спростувати таку інформацію, може бути також покладено обов'язок відшкодувати завдану таким чином моральну шкоду (стаття 277 Цивільного кодексу України) [3].

Права та обов'язки здобувачів освіти (витяг із Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII).

1. Здобувачі освіти мають право на:
  - захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти [1].
2. Здобувачі освіти зобов'язані:
  - поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників освітнього процесу, дотримуватися етичних норм [1].

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України зі змінами, 2023 рік № 2145-VIII від 05.09.2017 (редакція від 21.11.2021 р.). URL: https://urist.com.ua/act/pro_osvitu (дата звернення: 10.04.2023).
2. Конституція України (чинна з 1996 р. зі змінами). *Офіційний портал Верховної Ради України.*
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (редакція 27.04.2022 р.).

СЕКЦІЯ 4 ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ: ПРОБЛЕМИ, СУЧАСНИЙ СТАН, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ворохобіна Діана Леонідівна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського
інституту Національного університету «Одеська морська академія»

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З НАВІГАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ СУДНОМ»

Лідерство є одним з найважливіших компонентів у структурі готовності фахівців з навігації та управління судном до професійної діяльності. На це наголошується у сучасних нормативно-правових документах, що регламентують підготовку майбутніх судноводіїв [1]. Серед основних компонентів професійної компетентності нормативні документи з питань підготовки майбутніх фахівців морського та річкового транспорту визначають здатність до застосування навичок керівника і вміння працювати в команді; застосовувати методи управління завданнями і робочим навантаженням членів суднової команди; використовувати методи ефективного управління ресурсами; приймати рішення з урахуванням досвіду роботи в команді; демонструвати впевненість, здійснювати менеджмент та мотивацію персоналу суднової команди тощо [2].

Лідерство в суднових командах морського флоту є важливим аспектом успішної експлуатації суден та безпеки на морі. Капітан судна є головним лідером команди і має велику відповідальність за безпеку та ефективність роботи команди. Лідерство на флоті – це вміння ефективно керувати командою людей на морському судні з метою досягнення поставлених цілей. Лідер на флоті повинен мати знання про морську навігацію, безпеку на морі, технічні характеристики судна та бути здатним керувати командою в умовах стресу та небезпеки.

У Главі II «Кодексу Про підготовку і дипломування моряків та несення вахти» передбачено, що капітан та помічники капітана мають бути здатними до делегування повноважень з урахуванням рівня як професійної компетентності члена суднового

екіпажу, так і з урахуванням його індивідуальних властивостей (морально-ділових). Для цього вони мають володіти високим рівнем розвитку емпатії, соціальної перцепції, різних видів мислення (логічного, абстрактного, творчого, інтуїтивного тощо) та інших соціально-комунікативних здібностей, а також сформовані вміння панорамного бачення ситуації. Також фахівці з управління судном повинні уміти забезпечувати ефективний зв'язок і взаємодію (під час рейсу та у порту), що спираються на авторитетність та досвід. У контексті лідерської компетентності доцільно виокремити досвід роботи в команді, професійну лабільність, відкритість до нової інформації та спроможність відходити у надзвичайних ситуаціях від загальноприйнятих стандартів та шукати нові способи їх вирішення.

Особливістю сучасного мореплавання є багатонаціональні суднові команди. З огляду на це в контексті лідерства важливо неупереджено ставитися до членів екіпажу – громадян різних країн, не допускати неприязного ставлення до них з боку інших членів суднової команди. Міжкультурна та етнічна толерантність є однією з важливих якостей капітана судна та його помічників, які мають однаково тактовно працювати з людьми різних національностей, не виділяючи нікого за ознаками раси, кольору шкіри, релігії, культури тощо [1].

Отже, лідерська компетентність є важливою комплексною характеристикою готовності фахівців з навігації та управління судном до професійної діяльності. Це підтверджують результати узагальнення наукових джерел з проблеми формування і розвитку лідерства, положень міжнародних нормативних актів з питань підготовки та дипломування фахівців морської транспортної галузі. Зміст лідерської компетентності майбутніх судноводіїв охоплює широкий спектр знань психології роботи з членами суднової команди, управління людськими ресурсами, комунікації, командотворення, вміння та навички підтримувати серед членів суднової команди атмосферу взаєморозуміння, толерантності, взаємодопомоги, мотивації персоналу, а також організаторські, професійно-ділові, емоційно-комунікативні, інтелектуально-креативні та морально-вольові властивості.

Узагальнення результатів досліджень з проблеми лідерства [3; 4], а також урахування вимог нормативно-правових документів, що регламентують зміст компетентностей судноводіїв, дозволило тлумачити поняття «лідерська компетентність фахівців з навігації та управління судном» як складне й інтегроване поняття. Воно охоплює здатність ефективно керувати членами суднової команди, стратегічно мислити, забезпечувати комунікацію, оптимально вирішувати професійні й соціальні проблеми, аналізувати і приймати рішення в типових і нетипових ситуаціях судноплавства, здійснювати ефективне планування, управління і контроль діяльності колективу для вирішення професійних завдань персоналом судна, а також уміння працювати в команді.

Щодо структури лідерської компетентності, то узагальнення результатів аналізу наукових публікацій та нормативних документів з питань стандартів освіти і професійної підготовки дозволяє зробити висновок, що компонентами цього інтегрованого поняття є когнітивний, практично-діяльнісний, професійно-особистісний та ціннісно-мотиваційний.

Список використаних джерел

1. Міжнародна конвенція про підготовку і дипломування моряків та сення вахти 1978 року : Документ від 07 липня 1978 р. № 995_053. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_053#Text (дата звернення: 19.04.2023).
2. Ворохобіна Д. Лідерська компетентність фахівців з навігації та управління судном: теоретичні аспекти : *збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки. 2022. № 28 (1). С. 20–33. URL: <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.953> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Безлуцька О. П. Лідерські якості офіцера-судноводія: теоретичний аспект. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14. Т. 1. С. 28–32.
4. Слюсаренко О. О. Поняття «лідер» і «лідерство» в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 2 (39). С. 244–246.

Гончаренко Оксана Григорівна,
доктор економічних наук, професор, начальник кафедри
економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби

ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Сучасна економічна наука визначає організовану економічну злочинність не тільки як об'єднання організованих злочинних угруповань, які характеризуються структурою, кількістю, спеціалізацією та масштабами впливу, а й визначає її взаємозв'язки з системою легальних економічних інститутів, що «сплетає бізнес і владу в одне ціле» та ступінь загрози національній економіці. Альбанезе Д. вважає, що варто постійно досліджувати ринкові умови, в яких зароджується організована злочинність, щоби мати короткострокові успіхи в боротьбі з нею, оскільки довгострокові перспективи потребують глибокого дослідження причин її виникнення [1]. Вітчизняні та закордонні наукові дослідження з питань організованої злочинності визначають, що організованим злочинним групам властива етнічна однорідність, бо саме вона виступає отим єдиним інструментом соціально-економічного просування бідняків [2]. Бен-там Дж. у науковій праці «Принципи кримінального права» визначає, що вигода від злочину є тим чинником, що спонукає людину до кримінально протиправної поведінки, а страждання від покарання є чинником, що стримує її від такої поведінки, і все залежить від того, який чинник переможе першим [4]. Американський економіст Гарі Беккера в науковій праці «Злочин і покарання: економічний підхід» визначає, що саме економічний підхід розширює діапазон поведінки суб'єкта щодо максимізації своїх доходів, незалежно від максимізації функції корисності чи зростання багатства [3], а принцип оптимізації пояснює поведінку особи, яка скоює протиправне правопорушення. Наукові праці Т. Шеллінга визначають місця виникнення організованої злочинності, зокрема: діяльність на чорних ринках, рекет, монополізм, створення картелів в легальній економіці, корупція тощо [5]. Варто зазначити, що наукові розвідки вітчизняних і закордонних учених щодо цього феномена свідчать

про його двоїсту природу, яка походить в «економізації» кримінального сегменту і «підвищенні рівня» організованості економічної складової, що виявляється у формі латентної і відкритої економічної діяльності, та реалізується завдяки забороненим або легальним методам і інструментам економічної боротьби та конкуренції, шляхом створення (реєстрації) легальних підприємницьких структур, або ж функціонуванням під офіційно зареєстрованими компаніями, прихованої і протиправної діяльності. На думку вчених, існують дві причини виникнення організованої злочинності [3; 5; 7]:

- мінімізація трансакційних витрат, що дозволяє об'єднання кримінальних «органів влади» і осіб, що мають протиправно кримінальний намір у картелі;

- виробництво суспільних благ «кримінальними об'єднаннями», що мають на меті захист нелегальних угод «всередині злочинного світу» і зговору з правоохоронними органами чи органами державної влади.

Враховуючи доробки закордонних і вітчизняних учених організаційними формами кримінальної економічної діяльності є, з одного боку – кримінальна, що виявляється як корисна злочинність у легальних секторах національної економіки, а з іншого – економічна як кримінальна діяльність у національній економіці та корупція. Олсон М. вважає, що форма кримінальної економічної моделі впливає на формування «рівноважної ціни», яка не тільки знижує легальні витрати, та зменшує рівноважну ціну в порівнянні із законслухняними конкурентами по бізнесу (приховування доходів знижує витрати і забезпечує конкурентоспроможність на ринку), але і навпаки – злочинна економічна діяльність у державному управлінні (корупція) сприяє підвищенню ціни, закладаючи у витрати статтю на підкуп чиновників [6].

Отже, закордонні та вітчизняні вчені в галузі Economics of Crime, досліджуючи процес появи і відтворення монополізованої злочинності дозволяють зробити висновки, які мають особливе значення для формування правоохоронної політики та практики держави щодо «зменшення соціальних витрат на функціонування організованої злочинності в порівнянні з неорганізованою» [6], зменшення збитків від злочинної діяльності

«осілого бандита», ніж «бандита-гастролера» [7], і переваги монополізації сфери злочинної діяльності в порівнянні з конкуренцією у цій сфері [8].

Список використаних джерел

1. Albanese J. Mysterious mafia: organized crime., 2003. P. 341.
2. Abandinsky H. Organized Grime. Chicago.IL: Nelson Hall. 1990.
3. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение. *THESIS*. Зима.1993. Т. 1. Вып. 1. С. 26.
4. Бентам Джеремі Філософський енциклопедичний словник / В. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.
5. Schelling T. C. Economic Analysis and Organized Crime. Annotations and consultants paper. Washington. 1967. P. 114–126.
6. Olson M. Distribution of power and society. Medicines for corruption, decay. *Economics and mathematical methods*.1995. № 4. P. 34–45.
7. Schelling T. C. Economic Analysis and Organized Crime. Task Force Report: Organized Crime. Annotations and Consultants Paper. Washington. 1967. P. 114–126.
8. Buchanan J. M. A Defence of Organized Crime? *The Economics of Crime*. *Cambr. Mass*. 1980. P. 395–410.

Грубі Тетяна Вікторівна,

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
НАДПСУ імені Богдана Хмельницького

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В умовах сучасних викликів сьогодення, конкуренції на ринку праці, прискорення ритму життя у глобалізованому просторі, ускладнення соціальних взаємин як у професійній, так і в особистій сферах активізуються питання самореалізації особистості, формування її творчого потенціалу, що забезпечить розкриття її власних здібностей.

Людина і суспільство є елементами загальної єдиної системи, що спроможна існувати лише завдяки її здатності до змін, наявності внутрішніх умов для вдосконалення, зокрема, відкритості процесам розвитку. Саме тому запорукою успішного соціального розвитку виступають конкурентоспроможні особистості, що володіють високим рівнем особистісно-професійної

компетентності, готові брати відповідальність за власні рішення, демонструють ініціативність, самостійність та творчість.

Проблема креативності активно вивчається у сучасній зарубіжній психології, зокрема в роботах Р. Арнгейма, Ф. Барона, І. Бентлі, Д. Гілфорда, Б. Гіделіна, Ж. Гофруа, А. Дрейяра, А. Маслоу, Е. Торренса, К. Роджерса, Дж. Рензуллі, Р. Стернберга, Ж. Тейлора, Е.-М. Фромма, Р. Холлмената інших. Феномен креативності та особливості розвитку творчості особистості активно досліджують і вітчизняні психологи: І. Булига, О. Вознесенська, Е. Ільїн, Т. Баланюк, О. Лукасевич, О. Нікітяк, С. Поліщук, О. Штепата інші.

Тривалий період часу креативність розглядали в контексті тісного взаємозв'язку із інтелектом. Більшість фахівців у галузі інтелекту Г. Айзенк, Д. Векслер, Л. Термен, Р. Уайсберг вважали, що високий рівень розвитку інтелекту є запорукою розвитку креативності. Така тенденція почала змінюватися з II пол. XX ст. Першим помітив відмінності, що існують між креативністю та інтелектом, Дж. Гілфорд, який запропонував концепцію креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності. Він же виокремив низку факторів дивергентних інтелектуальних здібностей, що характеризують креативність: швидкість і гнучкість думки (здатність переключатися з однієї ідеї на іншу), точність, оригінальність.

З ним погоджується американський психолог Р. Стернберг, який вважає, що особистість не реалізує свій потенціал у двох випадках: якщо вона висловлює ідеї передчасно і якщо не виносить їх надто довго. Дослідник вважає, що на творчість впливають: інтелект як здатність, знання, стиль мислення, індивідуальні риси, мотивація, зовнішнє середовище. Він наголошує, що інтелектуальні здібності та вміння по-новому дивитися на проблему й незалежність від стереотипів і зовнішніх впливів є базисом творчості та креативності. Остання передбачає готовність йти на розумний ризик, перебороти протидію та невпевненість [1, с. 17].

Аналіз сучасної наукової літератури дозволяє виокремити кілька трактувань креативності, що сформувалися в межах різних наукових шкіл:

- психоаналітична концепція ґрунтується на ідеї сублимації сексуальних потягів;
- асоціативна теорія визначає креативність як цілеспрямовану трансформацію проблемної ситуації загалом;
- екзистенціалізм трактує креативність як комунікацію індивіда з довкіллям;
- у «теорії перенесення» креативність вважається процесом перенесення відомих аналогів у нову ситуацію;
- біхевіоризм трактує креативність як біологічну функцію пристосування поведінки до нових умов за допомогою проб і помилок [6, с. 65].

До змістових характеристик креативності відносять: здатність суб'єкта вносити у власне буття значуще нове (інший варіант вирішення проблеми, новий метод або новий пристрій, новий художній образ та ін.); процес новоутворення (процес виникнення та становлення повної ідеї); продукти новаторської діяльності [4, с. 278].

Розкриваючи зміст креативності, окремі дослідники акцентують увагу на інтуїції як складовій креативного процесу. Саме інтуїтивні моменти творчості і є кульмінаційним пунктом будь-якого творчого процесу. Американський дослідник А. Маслоу в міркуваннях про креативність наголошує на її складових: імпровізації та натхнення. Креативність, вважає він, є етапом натхненної творчості, процесом деталізації творчого продукту та надання йому конкретної предметної форми. При цьому вчений вважає, що кожна людина потенційно креативна [1, с. 16].

У своїх дослідженнях А. Маслоу виділяє первинну та вторинну креативність. Первинна – це етап натхненної творчості, вторинна – процес деталізації творчого продукту та надання йому конкретної предметної форми. Вторинна креативність, містить у собі як і творчість, так і важку, рутинну роботу. Дослідник відмовляє вторинній креативності в її значущості для вивчення природи творчості, оскільки пов'язує її з іншими якостями особистості, такими як завзятість, терпіння, працьовитість, витривалість. Він акцентує увагу на початковій стадії творчості – на миттєвості осяяння та натхнення. Творча людина

в моменти натхнення забуває про минуле і майбутнє та і живе тільки сьогоднішнім [5].

Якщо творчість більшість дослідників трактують як процес, що має певну специфіку і детермінує нові зміни, то креативність розглядається як потенціал, внутрішній ресурс особистості [3, с. 3]. У креативності та творчості наявними є перетворення, але у креативності вони стосується системи знань і цінностей самого суб'єкта, а у творчості окремих систем соціокультурних відносин, норм, цінностей, знань, способів дій. Якщо креативність розглядається як перетворення та розширення концептуальних просторів мислення та діяльності суб'єкта, формування нових можливостей для нього, то творчість – як створення нових можливостей для культури. Адже для творчості надзвичайно важливими є процеси перетворення нового, нестандартного, унікального на щось закінчене, готове для трансляції, еталонне, канонізоване, «музейне». Таким чином, незважаючи на наявну етимологічну схожість, творчість та креативність мають і відмінності, що дозволяє розмежовувати ці поняття.

Досліджуючи креативний процес, психологи пропонують використовувати триступеневу модель, що містить три взаємопов'язані між собою складові: рефлексивність як основний процес, що сприяє формуванню самосвідомості, самооцінки, планування, відображення та аналізу світу; цілеспрямованість, що дозволяє особистості спланувати досягнення поставлених цілей і завдань; оволодіння способами трансформації та реорганізації, які детермінуються існуючими культурними нормами та зумовлюють індивідуальні відмінності [2, с. 81].

Отже, креативність є інтегративним утворенням, що містить сукупність структурних компонентів, які визначають творчий характер діяльності особистості. У найзагальнішому вигляді поняття креативності містить ті особливості психіки, які сприяють створенню чогось нового, оригінального. Психологічна наука розглядає її як здатність, яка може виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особистість загалом та її окремі сторони.

Список використаних джерел

1. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ім. І. Франка, 2012. 560 с.
2. Лузік Е. Креативність як критерій якості в системі підготовки фахівців профільних ВНЗ України. *Вища освіта України*. 2006. № 3. С. 77–82.
3. Лукашевич М. П. Соціалізація: виховні механізми і технології. Київ, 1998. 96 с.
4. Молчанова О. Н. Самооцінка: теоретичні проблеми та емпіричні дослідження. Харків :Флінта; Наука, 2010. 392 с.
5. Попова Н. М. До питання про діагностику креативності. *Людина і її цінності в сучасному світі*. URL: <http://econf.rae.ru/article/5907> (дата звернення: 01.04.2023).
6. Савчин М. В., Василенко Л. П., Вікова психологія : навч. посіб. Дрогобич : Відродження, 2001. 287 с.

Діденко Ростислав Олександрович,

аспірант Хмельницького національного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

У багатьох сферах суспільного життя, у положеннях низки нормативно-правових актів, що регламентують діяльність держави у сфері інформаційної безпеки, вживається поняття «стратегічні комунікації». Це поняття передбачає інтеграцію всіх складових і можливостей для системної діяльності в інформаційному просторі щодо набуття потенціалу інформаційного प्रतिборства в різних секторах суспільно-політичної сфери, економіки та інформаційного простору в цілому [1]. Діяльність у системі стратегічних комунікацій передбачає поширення стратегічного наративу, спрямованого на підтримку довгострокових стратегічних цілей держави.

Стратегічні комунікації є потужним засобом довіри цивільного населення до військових, важливим чинником формування іміджу офіцера. Проте результати узагальнення вітчизняного досвіду підготовки майбутніх фахівців до роботи в системі стратегічних комунікацій свідчить про те, що ЗВО не мають у своєму арсеналі конкретних рекомендацій щодо формування у здобувачів освіти практичних навичок реалізації стратегічних

комунікацій під час навчання. З огляду на це корисним на сьогодні може стати зарубіжний досвід європейських країн.

Зазначимо, що у країнах з високим рівнем економічного розвитку постійно триває діяльність щодо досягнення стратегічних та економічних інтересів інформаційними засобами. Тому стратегічні комунікації – найбільш сучасна та перспективна форма впливу в інформаційному просторі. Правильне використання основних засобів стратегічної комунікації дозволяє формувати послідовні, логічні меседжі, які виконують не лише інформаційну функцію, а й функцію впливу [3].

Безверхнюк Т., Сивак Т. зазначають, що у США стратегічна комунікація «визначена на державному рівні як спрямовані зусилля уряду США на розуміння та залучення ключових аудиторій до створення, посилення чи збереження умов, сприятливих для задоволення інтересів, політики, цілей уряду США через використання скоординованих програм, планів, повідомлень та продуктів, які синхронізовані з діями всіх владних інструментів» [3].

Професійна діяльність фахівців у галузі стратегічних комунікацій охоплює низку заходів і передбачає розроблення і реалізацію проєктів у сфері мас-медіа, PR, GR, маркетингу і реклами, політичної аналітики і консультування. Доводиться констатувати, що в США та країнах ЄС однією з найважливіших сучасних тенденцій комунікаційного управління є стабільне зростання ролі стратегічних комунікацій і управління змінами. З огляду на це вчені [3] стверджують, у найближчі роки найперспективнішими комунікаційними каналами стануть онлайнові комунікації і міжособистісне спілкування, що потребує розроблення нових освітніх програм для підвищення компетентності менеджерів з комунікацій.

У контексті дослідження заслуговує на увагу досвід підготовки майбутніх офіцерів Бундесверу щодо здійснення ними стратегічних комунікацій [2]. Зокрема В. Конаржевська доводить, що останніми роками в ЄС виникла концепція щодо посилення стратегічних комунікацій. Так, наприклад, Європейський парламент ухвалив резолюцію під назвою «Стратегічні комунікації ЄС для протидії пропаганді з боку третіх», а в Рішенні Європейської ради наголошується на необхідності розвивати у співпраці

з державами-членами план дій ЄС щодо стратегічних комунікацій, в якому будуть окреслені подальші заходи у цій галузі [2]. Європейський проєкт «die East Stratcom Task Force» має на меті реалізацію комунікаційних кампаній в зовнішньополітичному контексті стратегічних комунікацій з метою створення позитивного іміджу ЄС та протидії дезінформації.

Щодо підготовки майбутніх фахівців стратегічних комунікацій у навчальних закладах Німеччини, то вони беруть участь у тренінгах з професійної комунікації та конфліктології. Головним принципом навчання є ідея про те, що сучасний фахівець стратегічних комунікацій повинен здобути в процесі фахової освіти не лише професійні знання, а й мати підготовку для кваліфікованої комунікативної роботи, яка передбачає прийняття рішення в конфліктній ситуації та вмінні адекватно реагувати на проблеми, використовуючи стратегічні комунікації і тактики [4].

Цікавим є досвід проведення загальних занять для майбутніх фахівців стратегічних комунікацій з медіапідготовки зі студентами цивільних профільних вишів Німеччини. До цієї роботи залучаються, наприклад, члени Федерального союзу вищої школи, що займаються дослідженнями політики безпеки, а також фахівці з питань національної та міжнародної безпеки. Для участі в семінарах з політики безпеки, що проводяться в центрі управління Бундесверу, запрошуються також як курсанти, так і студенти, зокрема Гамбурзького військового університету ім. Гельмута Шмідта та Мюнхенського університету Бундесверу [2].

Отже, для ефективної підготовки майбутніх фахівців з реалізації стратегічних комунікацій важливе значення має використання раціонального зарубіжного досвіду. Водночас важливим є урахування національних особливостей системи вищої освіти та досвіду діяльності сил сектору безпеки і оборони України щодо протистояння агресії росії.

Список використаних джерел

1. Становлення і розвиток системи стратегічних комунікацій сектору безпеки і оборони України : монографія / В. Г. Пилипчук, Л. Ф. Компанцева, С. С. Кудінов, І. М. Доронін та ін. ; за заг. ред. В. Г. Пилипчука. Київ : АртЕк, 2018. 274 с.

2. Конаржевська В. І. Досвід Збройних сил Німеччини у підготовці майбутніх офіцерів до здійснення стратегічних комунікацій. *Педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Харків, 2018. Вип. 60. С. 186–196.

3. Безверхнюк Т. М., Сивак Т. В. Тенденції розвитку кваліфікаційних потреб у спеціалістах зі стратегічних комунікацій. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2016. Вип. 18. С. 61–82.

4. Zowislo-Grünewald N., Beitzinger F. Strategische Kommunikation in der Bundeswehr. URL: <http://strategiccommunication.bwi.unibw-muenchen.de> (дата звернення: 10.04.2023).

Ісламова Олександра Олегівна,

кандидат філософських наук, доцент,

старший викладач кафедри іноземних мов

Національної академії Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ КОРДОНУ В ЛАТВІЙСЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ

Необхідність трансформації освіти та прискорення розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти у ЗВО країн Європейського Союзу (далі – ЄС) обумовлює доцільність узагальнення та вивчення інноваційного досвіду організації дистанційного навчання, яке є ефективною формою професійної підготовки фахівців з охорони кордону. Як свідчать результати пілотного дослідження, дистанційні технології навчання у країнах ЄС передбачають ефективне поєднання теорії та практики щодо формування і розвитку професійних компетентностей для виконання оперативно-службових обов'язків європейських прикордонників у теперішній час.

Використання дистанційних технологій навчання сприяє розвитку критичного мислення фахівців, формування вмінь самостійно здобувати знання, здійснювати інформаційно-навчальну, інші види самостійної діяльності щодо обробки інформації, інтенсифікувати та активізувати сам процес професійної підготовки правоохоронців [1].

Узагальнення зарубіжного досвіду професійної підготовки фахівців з охорони кордону в Латвійській Республіці дозволяє зробити висновок, що для підвищення якості цього процесу активно використовуються інформаційні ресурси мережі Інтернет

та вебплатформ типу Moodle, iSpring Online, ILIAS, Forma LMS, Zoom, Google Classroom, які є елементами системи дистанційного навчання. Основною перевагою використання комп'ютерних технологій є те, що методичні матеріали, які надаються через мережу Інтернет, мають можливість регулярного оновлення та доповнення, їх можна використовувати в будь-який час і проводити онлайн-конференції для курсантів у різних місцях. Слід також зазначити, що з використанням комп'ютерних тренажерів і симуляторів можна відпрацьовувати елементи практичної складової підготовки фахівців правоохоронних відомств. Перевагою дистанційної, інтерактивної системи навчання та проведення тренінгів на симуляторах є те, що для навчання не має бути задіяне озброєння та воєнна техніка, що надає економічний ефект і безпечність методики (відсутність травмування особового складу і псування елементів озброєння та спеціальної техніки і засобів). Проте недоліками застосування дистанційних технологій у підготовці фахівців правоохоронних відомств часто є низька комп'ютерна грамотність особового складу, різний рівень професійної підготовленості фахівця, що потребує застосування диференційованого підходу в навчанні, впровадження електронних ресурсів, вирішення проблем переходу на цифрову логіку організації подачі матеріалу [1; 2; 3].

У Латвійській Республіці підготовка фахівців з охорони кордону відбувається у коледжі Державної прикордонної служби, який є єдиним навчальним закладом цього спрямування. Основна мета коледжу – забезпечити ефективне формальне та неформальне навчання висококваліфікованих прикордонників для забезпечення недоторканності національних кордонів та зовнішніх кордонів ЄС. Для розробки систем дистанційного навчання прикордонників коледж Державної прикордонної служби Латвійської Республіки у співпраці з Державною прикордонною службою при Міністерстві внутрішніх справ Литовської Республіки, Академією прикордонної та берегової охорони Фінляндії та Естонською академією безпеки ініціювали проект Erasmus+ «Стратегічне партнерство для вдосконалення систем дистанційного навчання в навчальних закладах прикордонної служби».

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що науково-педагогічні працівники коледжу Державної прикордонної служби Латвійської Республіки дотримуються рекомендацій ЮНЕСКО, що мають на меті структурування освітнього процесу і поліпшення якості навчання. Зокрема, науково-педагогічним працівникам рекомендовано обмежити тривалість індивідуальних занять та поєднувати їх у синхронному режимі з асинхронними заходами (наприклад, самостійна робота після контактного заняття тривалістю максимум 30–45 хв), щоб уникнути втоми. Також науково-педагогічних працівників заохочують використовувати різні форми і методи навчання, гнучкість у розробці синхронного розкладу занять (наприклад, надати варіанти організації синхронних занять поза звичайного розкладу). До особливостей системи дистанційного навчання фахівців з охорони кордону в Латвійській Республіці можна віднести також заохочення науково-педагогічних працівників брати участь у регулярних заходах з професійного розвитку, що містить формальні тренінги (наприклад, навчання застосуванню ІКТ), а також неформальні можливості колаборативного навчання, а також додатковий час для планування занять і розробки навчально-методичного забезпечення.

З огляду на значний потенціал використання онлайн-платформ для спілкування і систем управління навчанням, таких як Moodle, у низці досліджень вказується на те, що не всі викладачі володіють всіма можливостями дистанційного навчання, проте загалом прагнуть розвивати свої навички володіння сучасними цифровими інструментами. Відсутність практичного досвіду роботи з цифровими ресурсами та проведення онлайн-занять часто знижує ефективність освітнього процесу у правоохоронних закладах освіти країн ЄС. Проте для викладання спеціальних дисциплін, таких як застосування засобів примусу та вогнепальної зброї, тактики прикордонної служби, навичок патрулювання, перевірки документів і транспортних засобів не можна в повному обсязі досягти результатів навчання та оволодіти навичками без можливостей, які надає контактне, традиційне навчання.

Список використаних джерел

1. Бородавка В. А. Застосування інформаційних технологій в системі дистанційного навчання під час підготовки та перепідготовки військових фахівців. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2020. № 2 (64).
2. Діденко О., Андрощук О., Маслій М., Балендр А., Білявець С. Використання електронних освітніх ресурсів у підготовці майбутніх офіцерів прикордонних підрозділів. *Information Technologies and Learning Tools*. 2020. № 80.6. С. 39–57.
3. Balendr A., Biletskyi V., Iakymchuk A., Sinkevych S., Korolov V., & Bloschynskyi I. Implementation of European Border Guards' Common Educational Standards in Ukraine: Comparative Analysis. *Revista romaneasca pentru educatie multidimensionala-Journal for Multidimensional Education*. 2019. № 11 (2). С. 1–17. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/114>.

Карпенко Юрій Михайлович,

кандидат економічних наук, доцент,
начальник відділу діджитал-маркетингу ВКФ ПП «Платіnum»

ЦІЛІ SMM: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА УЗГОДЖЕННЯ

Формування цілей маркетингу для соціальних мереж передбачає встановлення орієнтирів, яких прагне досягти підприємство за допомогою конкретних тактики чи загальної SMM-стратегії. Розповсюджені цілі, що ставить бізнес для використання соціальних мереж: підвищення відомості бренду, отримання потенційних клієнтів (лідів), залучення трафіку на вебсайт або збільшення кількості підписників. Відповідно, цілі маркетингу в соціальних мережах можуть стосуватися різних аспектів: від загальної кількості публікацій (постів) у SMM-кампанії до типу конверсії в окремі рекламні кампанії Facebook Ads.

Очевидно, що маркетингові цілі в соціальних медіа мають узгоджуватися із загальними бізнес-цілями підприємства, оскільки вони є компонентами загальної маркетингової стратегії.

Ретельно визначені маркетингові цілі використання соціальних мереж допоможуть підприємству:

- краще управляти своїм маркетинговим бюджетом;
- структурувати та оптимізувати робочий процес маркетингу;
- обґрунтовувати окупність інвестицій у маркетинг;

– узгоджувати свою діяльність у соціальних мережах із бізнес-цілями підприємства.

Маркетингові цілі соціальних мереж завжди повинні відображати конкретні бізнес-потреби підприємства. Але досить велику кількість цілей можна застосувати до будь-якої кампанії в соціальних мережах, а деякі SMM-кампанії можуть навіть сприяти досягненню кількох цілей одночасно.

Разом з тим маркетингові цілі у соціальних мережах мають бути показниками, за допомогою яких можна оцінити успішність діяльності. Сучасна теорія та практика SMM виділяє такі види цілей [1; 4]:

- знання (відомість) бренду;
- управління репутацією бренду;
- збільшення трафіку сайту;
- поліпшення рівня залучення користувачів;
- генерування потенційних клієнтів (отримання лідів);
- збільшення конверсій.

Досягати відомості бренду в соціальних мережах допомагають такі показники: охоплення публікацій (постів), кількість користувачів, що переглянули публікацію, приріст підписників – кількість та швидкість отримання акаунтом підписників, частка голосу: кількість користувачів, що згадують бренд підприємства у соціальних мережах щодо інших брендів конкурентів [4].

Управління репутацією бренду доповнює показники відомості бренду. Довіра стимулює зростання, а SMM є одним із найкращих інструментів, за допомогою якого можна зміцнити довіру до свого бренду. Цей напрям передбачає відстежування згадування брендів і відповідні хештеги [2].

Цілі SMM не обмежуються діями, які відбуваються тільки в соціальних мережах. Інші вебресурси підприємства можуть відігравати важливу роль у розвитку стратегії використання соціальних мереж. Наприклад, з точки зору загальних цілей бізнесу збільшення відвідуваності сайту сприяє просуванню клієнтів по маркетинговій воронці та зростанню продаж.

Поліпшення залучення аудиторії означає збільшення будь-якого типу видимої взаємодії з брендом підприємства у соціальних мережах. Традиційно це: вподобайки, коментарі, поширення

та збереження публікацій. Такі показники допомагають відстежити, наскільки контент відповідає потребам цільової аудиторії [3].

Класична метрика щодо цілей конверсії передбачає визначення відсотка відвідувачів сторінки, що здійснили купівлю. Але присутність бренду у соціальних мережах не завжди призводить до продажів, тоді варто зосереджуватися на таких цілях, як підписка, реєстрація або завантаження контенту. Для соціальних мереж заведено використовувати показник CR та CTR [3]. Конверсія з перегляду в клік або клік у підписку (CTR) хвилює більше маркетологів, а для бізнесу важлива тільки конверсія у продаж (CR). Однак якщо поступово підвищувати показник CTR на всіх етапах, то і конверсії в продажі мають зростати.

Не кожна взаємодія в соціальних мережах призводить до продажу, тому важливо заповнювати воронку потенційними клієнтами. Отримання лідів – це особливий вид конверсії, що передбачає будь-яку інформацію, що допоможе проводити надалі комунікацію з користувачами.

Таблиця

Узгодження загальних маркетингових цілей
та SMM-цілей підприємства

№ з/п	Загальні завдання бізнесу	SMM-цілі	Метрики
1	Розвиток бренду	Відомість бренду	Кількість підписників, поширення, приріст аудиторії
2	Перетворення споживачів на адвокатів бренду	Залучення споживачів	Вподобайки, коментарі, поширення, збереження
3	Збільшення продаж	Конверсія	CTR, CR
4	Поліпшення іміджу та довіри до бренду	Управління репутацією бренду	Коефіцієнт сили бренду (BrandForce, BF)
5	Стимулювання потенційних клієнтів	Отримання лідів	Вартість лідів (CPL)

Джерело: розроблено автором.

Отже, різні види цілей маркетингу соціальних мереж повинні узгоджуватися із загальними маркетинговими цілями підприємства.

емства. Для оптимізації цього процесу пропонуємо узгоджувати це таким чином (табл.).

Загалом перелік основних цілей SMM-стратегії можна звизити до збільшення продаж, підвищення лояльності аудиторії та брендингу.

Основне завдання маркетингу в соціальних мережах – правильно визначити цільову аудиторію, а потім створювати корисний, цікавий, заохочувальний контент, який буде заохочувати користувачів до певних споживчих дій. Але SMM-стратегія має не тільки залучати користувачів, забезпечувати спілкування і взаємодію, розважати їх, а й сприяти досягненню головних бізнес-цілей – збільшення продажів, прибутку, формування іміджу підприємства.

Список використаних джерел

1. Пастернак М. Як ставити правильні цілі: SMM-стратегія. URL: <https://creativesmm.com.ua/te-na-chomu-bazuietsia-smm-stratehiia-iak-stavyty-pravylni-tsili/> (дата звернення: 07.04.2023).

2. Розробка SMM-стратегії: як поставити цілі? URL: <https://omgagency.me/blog/uk/rozrobka-smm-strategiyi-yak-postavyty-czili/>.

3. Яблоко Н. Як відслідкувати KPI і результативність в SMM. URL: <https://webpromoexperts.net/blog/kak-otsledit-kpi-i-rezultativnost-v-smm/> (дата звернення: 12.04.2023).

4. Sides Greg. How To Set and Exceed Social Media Goals. URL: <https://blog.hootsuite.com/smart-social-media-goals/> (дата звернення: 09.04.2023).

Квітка Аліна Сергіївна,

доктор філософії, головний науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФЦЕРІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ

На сьогодні вітчизняна педагогічна наука, підтримуючи інноваційну освітню парадигму, прагне подолати існуючий дисбаланс між необхідним і фактичним рівнем професійної освіти з метою успішної інтеграції в європейський освітній простір. З іншого боку, проблема іншомовної підготовки майбутніх фахівців актуалізується геополітичними, соціально-економічними,

а також техніко-організаційними змінами, що відбулися у вітчизняній освіті. Тому випускники закладів вищої освіти (далі – ЗВО) мають відповідати новим вимогам, що висувуються до їхньої професійної діяльності. Все вищезазначене є актуальним також щодо закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Комунікативна компетентність необхідна офіцеру Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) для належної взаємодії з іншими людьми та вирішення завдань професійної діяльності. Вона є визначальним чинником ефективності його роботи, більш результативного виправлення та ресоціалізації засуджених. Вимогою сьогодення стала зміна підходів до організації підготовки фахівців для роботи в установах виконання покарань, використання зарубіжного досвіду роботи із засудженими, відмова від репресивних методів та надання переваги словесним методам впливу й ненасильницькій комунікації.

Майбутні офіцери ДКВС України повинні вміти встановлювати і підтримувати необхідні контакти з колегами, керівництвом, підлеглими та ув'язненими, а також мати певну сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для ефективного спілкування і соціальної взаємодії, володіти іноземною мовою як засобом комунікації у професійній сфері (юридичній, зоотехнічній тощо), а також набувати професійно спрямованої іншомовної компетентності для успішного виконання подальшої професійної діяльності. Крім цього, офіцери ДКВС України мають бути здатними до співробітництва в групі та команді, бути мобільними, вміти визначати необхідні цілі та працювати в колективі, підтримувати взаємини та досягати мети комунікації, в тому числі під час спілкування із зарубіжними колегами.

Іншомовна комунікативна компетентність є стрижнем, що пронизує весь процес навчання, а усвідомленість структури мовних та мовленнєвих дій, цілей, способів їх досягнення та результатів навчальної діяльності робить здобувача суб'єктом навчального процесу, створює передумови для його подальшого самонавчання. Здобувачам вищої освіти доводиться працювати з великим обсягом наукової та професійної літератури не тільки рідною, а й іноземною мовою, тому формування іншомовної

комунікативної компетентності носить міждисциплінарний характер, де пріоритетна роль відводиться соціально-гуманітарним та загальнонауковим дисциплінам.

Кінцевою метою навчання іноземної мови у ЗВО є формування в курсантів готовності і здатності до міжкультурної комунікації та практичне володіння іншомовною комунікативною компетентністю (далі – ІКК). Специфіка комунікативної спрямованості курсу іноземної мови полягає у поєднанні професійно-ділової та соціокультурної орієнтації іншомовної комунікації.

Наявність відповідного рівня ІКК надає майбутньому офіцерові можливість бути учасником ефективного спілкування, а відтак – співпрацювати з партнерами в усіх сферах життєдіяльності. З огляду на це, іноземна мова є вже не лише навчальною дисципліною, а й стає засобом розширення співробітництва, досягнення взаєморозуміння і збагачення культури особистості.

Варто зазначити, що істотну роль у проведенні навчальних занять з іноземної мови з акцентом на їх практичну спрямованість відіграє ситуативність, оскільки бажання висловлюватися на конкретну тему з'являється в курсантів лише в реальній або відтвореній комунікативній ситуації. У цьому сенсі важливе значення має використання викладачем відповідних форм, методів і засобів розвитку креативних здібностей курсантів. Педагогічна практика викладання іноземної мови в Академії Державної пенітенціарної служби засвідчує, що якісний результат у роботі з курсантами молодших курсів дають спонукання до творчого пошуку, ділові ігри та групові методи розв'язання проблемних ситуацій. Натомість на заняттях з курсантами старших курсів доцільно застосовувати вільні творчі дискусії, а також організаційно-діяльнісні ігри. Зазначені види навчальної роботи активують у курсантів прагнення до творчості, сприяють підвищенню якості засвоєння змісту дисципліни і розвитку креативних здібностей майбутніх офіцерів ДКВС України.

Кіріакіді Олена Юрїївна,

аспірантка Хмельницького національного університету

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МЕДІАГРАМОТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ

Сучасна гібридна війна росії проти України зміщує акцент в інформаційний простір, тому військовослужбовці стають однією з цільових аудиторій ворога, який намагається чинити інформаційно-психологічний вплив на представників сил сектору безпеки і оборони з метою послаблення обороноздатності України. Ні для кого не секрет, що ворог нині полює за інформацією з обмеженим доступом, намагаючись зламати паролі до поштових скриньок, месенджерів чи отримати доступ до сторінок військовослужбовців у соцмережах. З огляду на це, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, критично оцінювати зміст повідомлень, перевіряти факти, виявляти неправдиву інформацію та цілеспрямовану дезінформацію для військовослужбовців дуже важливо. Особливо для тих, хто перебуває на передовій, де доступ до інформаційного простору обмежений та є під постійним впливом противника [1].

Результати аналізу наукових публікацій з проблеми дослідження [2; 3; 4] дозволяють стверджувати, що медіаграмотність офіцера – це не лише здатність розуміти, аналізувати та ефективно використовувати різні медіа, такі як інтернет, телебачення, радіо та газети, для комунікації з громадськістю, пресою та іншими військовими. Це також здатність оцінювати та аналізувати інформацію, що надходить через різні джерела медіа, зокрема з урахуванням можливих дезінформаційних ворожих атак. Важливою частиною медіаграмотності офіцера є також розвиток навичок критичного мислення та здатності розрізняти правдиву інформацію від фейкових новин.

У контексті цивільно-військового співробітництва медіаграмотність офіцера є важливою з точки зору ефективності комунікації та підвищення довіри органів влади та місцевого самоврядування до військових. Здатність правильно інтерпретувати та використовувати медіаінструменти може допомогти офіцерам

ефективніше взаємодіяти з громадськістю, а також сприяти підвищенню рівня безпеки та забезпеченню національної оборони.

Щодо зарубіжного досвіду розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів, то він охоплює різні підходи та стратегії. Одним із найпоширеніших методів є включення в навчальну програму навчального матеріалу з медіаграмотності та забезпечення належної інфраструктури для розвитку медійних навичок.

Наприклад, у США де військові кадри відіграють важливу роль в інформаційному просторі, у свій час було розроблено курси з медіаграмотності, які містять навички перевірки фактів, аналіз новин та розуміння пропаганди. Крім того, військові підтримують доступ до спеціальних програм та інструментів для аналізу соціальних мереж та виявлення фейкових новин.

У Великій Британії також розроблені курси з медіаграмотності для військових, що містять навички розпізнавання пропаганди, критичного мислення та аналізу військових конфліктів у ЗМІ.

У Німеччині створено програми для військових з використанням інтерактивних ігор та симуляцій, які допомагають розвивати навички критичного мислення та аналізу.

Загалом зарубіжний досвід показує, що розвиток медіаграмотності військових є важливою складовою підготовки майбутніх офіцерів. Це дозволить забезпечити їх здатність розуміти та аналізувати інформацію про джерела вірогідності та забезпечити правильне прийняття рішень.

Отже, узагальнення зарубіжного досвіду розвитку медіаграмотності майбутніх офіцерів дозволяє зробити висновок, що цей процес, в основному, забезпечують:

1) курси медіаграмотності в університетах США та Європи, які допомагають студентам і курсантам розвинути навички критичного мислення та аналізу інформації;

2) курси та тренінги з використанням нових медіа, таких як соціальні мережі та блоги для ефективної комунікації з громадськістю та підвищення якості комунікації військових (в основному йдеться про університети та академії, такі як Академія Збройних Сил США);

3) програми спеціалізованого навчання для студентів, які навчаються на військових спеціальностях, що пропонуються

деякими університетами та інститутами для опанування студентами вміннями і навичками медіаграмотності;

4) навчання комунікаційним навичкам (багато університетів пропонують навчання з комунікаційних навичок, таких як ефективний публічний виступ та спілкування зі ЗМІ, щоб допомогти майбутнім офіцерам покращити свої навички взаємодії з громадськістю);

5) міждисциплінарний підхід до навчання медіаграмотності, який поєднує знання з різних галузей, наприклад, таких як журналістика, політика, інформаційне забезпечення тощо.

Список використаних джерел

1. Білоусенко О. Медіаграмотність – інформаційний захист для захисників України. Для чого курсантів українських військових вишів вчать перевіряти факти та мислити критично. *Проекти ГО «Детектор Медіа»*. URL: <https://ms.detector.media/mediaprosvita/post/26847/2021-03-15-mediagramotnist-informatsiynu-zakhyst-dlya-zakhysnykiv-ukrainy/> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Дорош М. Як розвивається медіаграмотність в Україні: вісім висновків зі щорічної конференції. *Детектор медіа*. URL: http://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvitayak_rozvivaetsya_mediagramotnist_v_ukraini_visim_visnovkiv_zi_schorichnoi_konferentsii (дата звернення: 10.04.2023).

3. Руденко Ю., Дегтярьова Н., Петренко С., Горохова В. Розвиток медіаграмотності молодого покоління: практичний аспект проблеми. *Фізико-математична освіта*. 2022. № 37 (5), С. 56–63. URL: <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2022-037-5-008> (дата звернення: 10.04.2023).

4. Semenog O., Semenikhina O., Oleshko P., Prima R., Varava, O., Pykaliuk R. Formation of Media Educational Skills of a Future Teacher in the Professional Training. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. № 12 (3). С. 219–245. URL: <http://doi.org/10.18662/rem/12.3/319> (дата звернення: 10.04.2023).

Коломієць Ангеліна Аланівна,
лікар ВНМД КНП «Київська міська клінічна лікарня № 12»,
студентка ННІ публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

науковий керівник:

Василевська Тетяна Едуардівна,
доктор наук з державного управління,
кандидат філософських наук, професор,
професор кафедри публічної політики
ННІ публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІНСТРУМЕНТИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ В ПОБУДОВІ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Практичне використання інструментів, методів і методик соціальної інженерії має на меті цілеспрямоване еволюційне формування групової соціальної поведінки для специфічного видозмінення всіх аспектів життя громадянського суспільства та швидкої адаптації до мінливих умов зовнішнього середовища. Опанування інструментами соціальної комунікації є одним із способів дієвого впливу на громадськість і досягнення ефективного лідерства, що є дуже значущим для здійснення якісного управління в системі охорони здоров'я України.

Особливістю управління системою охорони здоров'я є те, що основна відповідальність за результати завжди покладається на владу, оскільки здоров'я населення є національним пріоритетом. Для досягнення віддалених стратегічних цілей в системі охорони здоров'я держава повинна висувати чіткі вимоги до управлінського апарату, контролювати виконання цих вимог та забезпечувати ефективний управлінський процес.

Прийняття управлінських рішень на різних рівнях забезпечуються розподілом повноважень. Питання загального вектору розвитку та державної політики у сфері охорони здоров'я повинні розглядатися урядом і профільним міністерством, обговорюватися у профільному комітеті Верховної Ради України. Прийняття окремих рішень може потребувати залучення інших міністерств та відомств. Але безпосередній вплив на результати

діяльності працівників охорони здоров'я, здійснення підготовки необхідних кадрових ресурсів з точки зору їх обсягу і кваліфікації, забезпечення психологічної та морально-етичної складової реалізації принципів функціонування сфери часто залишаються за межами компетентності міністерства та інших інститутів державного апарату.

Особливого значення у практичній реалізації прикладних галузевих рішень набувають внутрішні управлінські ресурси системи – ефективність діяльності керівників закладів охорони здоров'я (ЗОЗ) та їх структурних підрозділів. Розширення спектра персональної відповідальності керівників ЗОЗ спонукає до пошуків нових інструментів підвищення ефективності управління охороною здоров'я, розвитку особистісного лідерського потенціалу.

Останнім часом питання розвитку комунікативного потенціалу як способу підвищення ефективності лідерства в системі охорони здоров'я зводилися до акцентування уваги на пріоритетності так званих *soft skills* («м'яких навичок») над рівнем професійної кваліфікації працівників. На нашу думку, такий підхід можна вважати певною мірою лицемірним та деструктивним щодо кінцевих стратегічних цілей системи – збереження життя та здоров'я суспільства та забезпечення реалізації прав громадян на охорону здоров'я. Тому важливо приділяти увагу розробці превентивної кадрової політики у сфері охорони здоров'я щодо професійної кваліфікації керівників, яка б враховувала зв'язок із віддаленими стратегічними цілями галузі.

Поряд з цим загальновідомим є той факт, що одна і та ж інформація може сприйматися як переконлива більшою або меншою мірою залежно від форми її представлення. Під час подання аналогічного контексту без змін змісту і суті інформації феномен когнітивного спотворення спрацьовує лише за умов використання спеціальних технік попередньої розстановки акцентів. Також має значення емоційна складова та авторитетність джерела інформації. Принципи роботи інструментів соціальної інженерії засновані переважно на перерахованих особливостях сприйняття і реагування. Динамічні зміни суспільного життя потребують від керівника встановлення стійких комунікацій

із персоналом для ефективної взаємодії. Через популяризацію практичних навичок з комунікації як нового інструменту підвищення ефективності управлінської діяльності управлінське консультування сформувалося в окремий вид соціоінженерної діяльності. З огляду на це перспективним є використання наукового базису і практичного досвіду соціальної інженерії для консультування управлінського ресурсу системи охорони здоров'я.

Формування авторитету конкретної особистості відбувається на засадах визнання наявності в неї певного набору якостей, що представляють цінність у діяльнісній площині, на яку розповсюджується авторитет. З іншого боку, таке визнання передбачає довіру до авторитетної особистості як основу за замовчуванням і не потребує постійної верифікації її авторитету у свідомості тих, хто його визнає. Авторитет керівника ЗОЗ характеризується довірою до нього, сформованою на підставі визнання не лише професійності та ефективності його рішень. Особливе значення мають моральні якості та етичні характеристики особистості керівника, рівень його духовного розвитку. Адже головними для системи охорони здоров'я є нематеріальні цінності, збереження яких має бути пріоритетом. Ефективна управлінська діяльність керівника ЗОЗ неможлива за умов переслідування ним власних комерційних цілей, реалізації своїх суто матеріальних інтересів.

Соціальна інженерія сьогодні являє собою окрему науку. Інструменти соціальної інженерії розробляються і працюють на основі результатів наукових досліджень з психології впливу, психології конфлікту, психології особистості, соціальної, диференційної та військової психології. Слід зазначити що інструменти соціальної інженерії найчастіше використовуються для реалізації шахрайських схем. Наприклад, це техніки вішингу, фішингу, імперсоналізації, фреймінгу тощо. Можна констатувати, що саме недоброчесні напрями соціально-інженерних практик розвиваються найшвидше. Удосконалення існуючих і розробка нових інструментів відбувається переважно за рахунок впровадження маніпулювання і підміни понять із застосуванням всіх доступних технічних і технологічних засобів. Головною метою використання інструментів впливу є спонукання суб'єкта

до дій, що суперечать його інтересам. Соціальна інженерія для управління системою охорони здоров'я потребує кардинально іншого аксіологічного і мотиваційного базису.

Використання інструментів соціальної інженерії може стати перспективним напрямом для побудови ефективного лідерства в системі охорони здоров'я. Вивчення особливостей формування авторитету керівника ЗОЗ серед підлеглих підкреслює важливість збереження рівноваги між вимогами до його професійної компетентності та до морально-етичного і духовного розвитку. Під час розробки і впровадження заходів кадрової політики у сфері охорони здоров'я слід враховувати особливе значення наявності морально орієнтованих мотивів у представників усіх рівнів управлінського апарату охорони здоров'я. Ефективне лідерство та комунікація в охороні здоров'я характеризуються прямопропорційною залежністю від особистого авторитету керівника ЗОЗ та рівня довіри підлеглих до нього. Необхідною для досягнення віддалених стратегічних цілей охорони здоров'я є зміна пріоритетів при оцінці показників ефективності діяльності окремого ЗОЗ. Нова система оцінки не повинна передбачати акцент на комерційних інтересах.

Управлінське консультування як окремий вид соціоінженерної діяльності може використовуватися для навчання керівників ЗОЗ стратегічним підходам в управлінні, орієнтованому на досягнення як короткострокових, так і віддалених цілей. Інструменти соціальної інженерії можуть бути використані для таргетизації вимог до кадрового забезпечення управлінського ресурсу охорони здоров'я, для вдосконалення процедур відбору кандидатів на управлінські посади у ЗОЗ, для розробки і впровадження превентивної кадрової політики у сфері охорони здоров'я, орієнтованої на довгострокову ефективність.

Список використаних джерел

1. Hadnagy C. Social Engineering: The Science of Human Hacking. Kyiv : Alpina Publisher, 2020. 430 p.

Купчишина Валентина Чеславівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМКИ ОСОБИСТІСНОГО РЕСУРСУ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Етимологічному словнику української мови поняття «ресурс» (грец. – «джерело»; лат. – «знову виникати»; франц. – «відновлюватися»; англ. – «джерело»; лат. – «крок»; норв. – «строк»; турец. – «вхід», «вихід», «сутність») – «такий, що відновлюється» [2, с. 65].

У психологічній літературі під поняттям «ресурс» мають на увазі цілу низку особистісних властивостей/якостей людини, які забезпечують її життєдіяльність, дозволяють відчувати позитивні емоції/відчуття від власних дій, вчать долати життєві труднощі та знаходити конструктивні рішення складних завдань.

Проблемні питання з вивчення ресурсів людини, їх різновидів, особливостей вияву було розглянуто як вітчизняними, так і зарубіжними вченими (Б. Ананьєв, А. Анцупов, К. Балахтар, Ф. Березін, О. Блинов, В. Казібекова, С. Кондратюк, С. Мадді, С. Максименко, Ф. Майленова, К. Муздибаєв, Р. Лазарус, К. Петерсон, І. Рибкін, О. Рязанцева, М. Селігман, Е. Фромм, С. Хобфолл, О. Штепа та ін.).

У своїх дослідженнях дослідники виокремлюють різні види ресурсів: «зовнішні» (матеріальні цінності, соціальні статуси/ролі, соціальні зв'язки) і «внутрішні» (ресурси стресостійкості; ресурси соціальні; ресурси особистісні (копінг-ресурси); ресурси екзистенціальні; ресурси психологічні) [6]. У межах нашого дослідження нами буде розглянуто саме особистісні ресурси людини.

Аналіз наукової джерельної бази засвідчив, що одностайності в поглядах щодо чітких меж з визначення різновидів ресурсів людини серед наукової спільноти немає. Спільним є те, що всі ресурси взаємопов'язані між собою і відображають вплив на психіку людини різноманітних чинників. У наукових працях ми часто зустрічали ототожнення понять «особистісний ресурс

людини» з «психологічними ресурсами людини». Фромм Е. зауважує: все те, що сприяє збереженню душевної рівноваги людини в різноманітних складних, життєвих ситуаціях, можна віднести до психологічних її ресурсів, а саме: надію («як активне сподівання та готовність до зустрічі з новим»); раціональну віру («як переконаність у наявності можливостей, які включають і спроби вирішення складних ситуацій»); мужність («як здатність чинити опір спробам зовнішнього світу зруйнувати надію та віру»). Хобфолл С. у своїй концепції «консервування ресурсів» під ресурсами розуміє ціннісні, особистісні властивості й здібності особистості, що допомагають адаптуватися до стресових ситуацій і долати їх (самоповага, професійні вміння, самоконтроль, життєві цінності). Також учений зазначає, що ресурсність людини визначається співвідношенням внутрішніх, соціальних, матеріальних втрат та здобутків. На думку М. Селігмана та К. Петерсона, ресурсами людини є певні сили її характеру, завдяки яким відбувається реалізації чеснот, а саме: мудрість і знання (креативність, допитливість, гнучкість мислення, здатність долати опір обставинам, інтерес до навчання); любов і гуманізм (чуйність у взаєминах, бажання турбуватися про інших, розуміння мотивації інших); мужність (хоробрість, наполегливість, життєва енергія, відвертість); справедливість (лідерство, неупередженість, причесність до спільної праці); помірність (здатність вибачати, скромність, поміркованість, самоконтроль); духовність та трансцендентність (чуття прекрасного, чуття гумору, вдячність, надія, релігійність) [6].

Науковці (С. Кондратюк, К. Муздибаєв та ін.) під ресурсами особистості розуміють її життєві цінності, які «утворюють реальний потенціал для подолання несприятливих життєвих подій» [4, с. 79].

Рибкіним І. було виокремлено різновиди особистісних ресурсів, які допоможуть підтримати особистісний ресурс людини на належному стані: доброта до людей; допомога іншим; віра в добро; відповідальність; любов; успіх; творчість; самореалізація у професії тощо [6, с. 5].

В умовах сьогодення все українське суспільство, кожен громадянин нашої держави стикнулися з новими для нас усіх труд-

нощами. Воєнні дії, введення воєнного стану в країні та багато іншого стало причиною різноманітних проблем, які тією чи іншою мірою позначилися на всьому нашому укладі життя. Стрес, тривоги, страх, розгубленість, апатія та інші негативні психічні вияви можна спостерігати в життєдіяльності людини.

Якщо вести мову про її особистісний ресурс, то й тут відбулися значні зміни, і, на жаль, не в кращий бік. Індикаторами актуалізованості ресурсів виступають: впевненість у собі, прагнення до мудрості, робота над собою. Як свідчить статистика, людський ресурс потребує невідкладної психологічної підтримки. Його проблемні питання неодноразово було обрано предметом детального вивчення та обговорення представниками наукової спільноти та громадськості. Перед психологами постало завдання щодо його відновлення та закріплення.

На сьогодні люди зазнають значних життєвих труднощів. Під життєвими труднощами науковці розуміють «ситуації або події, які фруструють ті чи інші потреби людини й викликають у неї психологічний стрес». З цього приводу В. Казібекова зауважує, що ці життєві труднощі виснажують адаптаційні ресурси людини. Це виснаження ще й залежить від конкретної ситуації/події та особистісних рис людини [3, с. 120]. Сельє Г. було визначено два види адаптаційних ресурсів людського організму при стресі: поверхнева адаптаційна енергія і глибока адаптаційна енергія. Поверхневі ресурси активізуються за першою ж вимогою людського організму та легко відновлюються. Активація глибокої адаптивної енергії відбувається тоді, коли людина перебуває довго в стресовій ситуації й виснажує поверхневі ресурси [3, с. 122].

Отже, як свідчать результати аналізу наукової джерельної бази, для збереження та відновлення ресурсів особистості необхідні умови, за яких людина зможе відновитися та підвищити ресурсність власного організму. Науковці під час вивчення особистісних ресурсів людини включають до розгляду зміст таких понять, як: «особистісний потенціал людини», «життєвий стрижень особистості», «ресурсність особистості», «персональна ресурсність особистості».

Цінними є рекомендації психологів: 1) застосовувати адаптивну поведінку (здатність до запобіжного пристосування до змін зовнішнього світу, тобто до прогнозування: чи використовує людина інформацію про минуле для організації процесів в майбутньому); 2) збереження та підвищення стресостійкості особистості, що пов'язано з пошуком ресурсів особистості, які допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій; 3) активна мотивація подолання, ставлення до стресів як можливості набуття власного досвіду й можливостей особистісного зростання; 4) сила Я-концепції, самоповага, самооцінки, власна значущість, самодостатність; 5) активна життєва установка; 6) позитивність і раціональність мислення; 7) розвиток емоційно-вольових якостей; 8) відновлення фізичних ресурсів [3, с. 120–127].

Вивчення праць, які присвячені дослідженню ресурсності особистості (дослідження Ю. Постіякової, Е. Фромма, С. Хобфолл та ін.), дозволило нам зробити висновок, що більшість дослідників вивчає зазначений феномен з ситуації подолання людиною стресу. Так, на думку Ю. Постіякової [5], до ресурсності особистості слід відносити: впевненість у собі, здатність до саморозкриття, прийняття себе та інших, спрямованість на себе.

Більшість науковців однастайні в думці, що особистісні/психологічні ресурси є основою для формування стратегій поведінки людини і саме вони дають можливість людині долати складні/важкі життєві проблеми. Так, Л. Анцифоровою було запропоновано перетворювальні стратегії, прийоми пристосування до важких ситуацій, допоміжні прийоми самозбереження, «метастратегічні техніки» життя, прийоми вдосконалення етичного початку життя. На думку Л. Перліна та С. Шулера, найбільш ефективними є три стратегії подолання життєвих проблем: «1) зміни проблеми шляхом усунення або зміни умов, що породили проблему; 2) зміни способу бачення проблеми завдяки перцептивному управлінню сенсом переживань для нейтралізації їх проблемного характеру; 3) управління емоційним дистресом, що дозволяє людині утримувати емоційні переживання в розумних межах» [1, с. 113–114].

Отже, питання особистісного ресурсу є актуальним завжди. У різні часи було запропоновано цілу низку стратегій, за допомогою яких можна було відновити особистісний ресурс людини. Події сьогодення висувають перед дослідниками нові завдання з пошуку, розробки та впровадження відновлювальних технологій особистісного ресурсу людини.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л., Перелигіна Л. Технології відновлення соціально-психологічних ресурсів життєздатності особистості, яка переживає наслідки травматичних подій. *Актуальні дослідження в сучасній вітчизняній екстремальній та кризовій психології* : монографія / за заг. ред. В. П. Садкового, О. В. Тімченка. Т. II, 2022. С. 110–126.
2. Етимологічний словник української мови : у 7 томах. Т. 6 / уклад. Г. П. Півторак та ін. 2012. С. 65.
3. Казібекова В. Ф. Психологічні ресурси особистості: філософсько-психологічний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2017. Вип. 2. Том 1. С. 120–127.
4. Кондратюк С. М. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 4. С. 78–83.
5. Постілякова Ю. В. Психологічна оцінка ресурсів подолання стресу у професійних групах. Київ, 2004 184 с.
6. Штепа О. С. Самоменеджмент (самоорганізування особистості) : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 362 с.

Ларіонова Інна Тимофіївна,
старший викладач кафедри тактичної
та спеціальної фізичної підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПЕРСОНАЛУ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Корупційна поведінка правоохоронців є серйозною проблемою, яка може підірвати довіру громадськості до правоохоронних органів та впливати на їх ефективність професійної діяльності. Профілактика корупційної поведінки правоохоронців має бути однією з головних пріоритетів керівництва правоохоронних органів України. Одним з методів профілактики корупції є використання кейс-методу, який дозволяє вирішувати складні ситуації та формувати професійну етику серед правоохоронців.

Запропоновано кейси, які можна використовувати в реалізації заходів психопрофілактичної роботи з персоналом сектору безпеки і оборони України.

Кейс щодо близьких родичів		
Кейс	Відповідь	Пояснення
<p>Особа П. при прийнятті на військову службу на посаду командира роти однієї з бригад НГУ, подаючи відповідні документи у відділ кадрів, не вказала, що її тесть є командир батальйону, до складу якого входить рота.</p> <p>Чи є ці дії порушенням антикорупційного законодавства України?</p>	<p>У діях особи П. є порушення антикорупційного законодавства.</p>	<p>Особи, зазначені в п. 1. ч. 1 ст. 3 Закону, не можуть:</p> <ul style="list-style-type: none"> – мати у прямому підпорядкуванні близьких їм осіб; – бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам. <p>Пряме підпорядкування – це відносини прямої організаційної або правової залежності підлеглої особи від її керівника, зокрема через вирішення (участь у вирішенні) питань прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень, надання вказівок, доручень тощо, контролю за їх виконанням.</p> <p>Близькі особи – члени сім'ї суб'єкта, зазначеного у ч. 1 ст. 3 Закону, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного</p>

		<p>суб'єкта.</p> <p>Особи, які претендують на зайняття посад, зазначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону, зобов'язані повідомити керівництво органу, на посаду в якому вони претендують, про працюючих у цьому органі близьких їм осіб.</p> <p>Таке повідомлення здійснюється стосовно всіх близьких осіб, які працюють в органі, незалежно від того, яку посаду вони обіймають, та чи призведе таке призначення до утворення відносин прямого підпорядкування між близькими особами.</p> <p>У повідомленні необхідно зазначити також про близьких осіб, які працюють в органі вищого (нижчого) рівня до органу, в який працевлаштовується особа, оскільки поняття «пряме підпорядкування» охоплює повноваження щодо прийняття на роботу, звільнення з роботи, застосування заохочень, дисциплінарних стягнень (зокрема участь у вирішенні таких питань) тощо.</p>
--	--	---

Кейс щодо декларації після звільнення

<p>Поліцейський В. був звільнений з поліції 23 червня 2019 року, 30 червня 2019 року він подав декларацію перед звільненням. 6 листопада 2019 року він прийнятий на військову службу і йому у порядку перестатистації було присвоєне військове звання «капітан».</p> <p>Чи повинен подавати</p>	<p>Так, повинен був подати декларацію.</p>	<p>Декларацію після звільнення потрібно подати на наступний рік після звільнення у період кампанії декларування. Тобто з 1 січня по 31 березня наступного року після звільнення.</p> <p>Не потрібно подавати декларацію, якщо до 1 квітня наступного року після звільнення з посади суб'єкт декларування знов починає діяльність на публічній службі. У такому разі він подає щорічну декларацію за минулий рік. У цьому випадку декларацію «після звільнення» подає наступного року.</p>
---	--	---

<p>декларацію після звільнення вже військовослужбовець капітан В.?</p>		<p>льнення» подавати не потрібно. Відповідно до Закону серед військових мають подавати декларації:</p> <ul style="list-style-type: none"> – військові посадові особи, чії посади пов’язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарчих функцій або уповноважені на виконання цих функцій; серед таких осіб завідувачі складів, ревізори та контролери, командири бригад, начальники прикордонних загонів; – особи, які мають військове звання «майор», «капітан 3 рангу» та вище; – військові посадові особи, які проходять службу у військовому комісаріаті незалежно від звання. <p>Таким чином, військовослужбовець капітан В. декларацію за попередній рік не подав, оскільки не має військового звання «майор» і вище, він повинен був подати декларацію «після звільнення» як колишній працівник поліції.</p>
--	--	--

Кейс щодо декларації перед звільненням

<p>Полковник П. звільнився з Національної академії НГУ 07.06.2020. Декларацію перед звільненням він подав 28.06.2020. Чи нестиме відповідальність за несвоєчасне подання декларації полковник П.?</p>	<p>Полковник П. подав декларацію вчасно і не підлягає притягненню до відповідальності.</p>	<p>Декларація особи, яка припиняє діяльність (декларація «перед звільненням») – це декларація, яка подається відповідно до абз. 1 ч. 2 ст. 45 Закону не пізніше 20 робочих днів з дня припинення діяльності.</p> <p>Декларація «перед звільненням» охоплює період, який не був охоплений деклараціями, раніше поданими таким суб’єктом декларування.</p> <p>Під раніше поданими деклараціями розуміються декларації, що були подані відповідно до ст. 45 Закону.</p>
---	--	--

		<p>Днем припинення діяльності є останній день виконання суб'єктом декларування публічних функцій. Тобто відлік строку подачі декларації «перед звільненням» починається з 00 год 00 хв дня, наступного за днем припинення діяльності.</p> <p>Таким чином, полковник П. подав декларацію вчасно протягом 20 робочих днів.</p>
Кейс щодо декларації про суттєві зміни в майновому стані		
<p>Майор Н., який проходить військову службу у ГУ НГУ на посаді старшого офіцера відділу, 20 жовтня 2021 року придбав власне житло у Києві на суму 1 млн 200 тис. грн. Чи повинен він подавати декларацію про суттєві зміни в майновому стані?</p>	<p>Майор Н. не повинен подавати декларацію про суттєві зміни в майновому стані.</p>	<p>У разі суттєвої зміни у майновому стані суб'єкта декларування, а саме: отримання доходу, придбання майна або здійснення видатку на суму, що перевищує 50 прожиткових мінімумів, зазначений суб'єкт у десятиденний строк з моменту отримання доходу, придбання майна або здійснення видатку зобов'язаний повідомити про це Національне агентство. Зазначена інформація вноситься до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та оприлюднюється на офіційному вебсайті Національного агентства (ч. 4 ст. 52 Закону).</p> <p>Виправлені повідомлення про суттєві зміни у майновому стані суб'єкта декларування до вказаного Реєстру не подаються. Повідомлення про суттєві зміни в майновому стані суб'єкта декларування подаються винятково в електронній формі, їх паперова копія не подається.</p> <p>Повідомлення про суттєві зміни в майновому стані подають суб'єкти декларування, які є службовими</p>

		<p>особами, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище (примітка до ст. 51-3 Закону), а також суб'єкти декларування, які обіймають посади, пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків, перелік яких затверджується Національним агентством. Інші суб'єкти декларування повідомлення про суттєві зміни в майновому стані не подають.</p> <p>Посада старшого офіцера відділу кадрів не віднесена до зазначених вище посад, отже, майор Н. не повинен подавати декларацію «про суттєві зміни в майновому стані».</p>
Кейс щодо можливого зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем		
<p>Курсовий офіцер капітан Ч. відправив під час проведення навчальних занять підпорядкованих курсантів для проведення ремонту у своїх батьків.</p> <p>Кваліфікуйте дії капітана Ч.</p>	<p>Капітан Ч. повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем.</p>	<p>Відповідно до ст. 423 Кримінального кодексу України незаконне використання військовою службовою особою транспортних засобів, споруд чи іншого військового майна, а також незаконне використання підлеглого для особистих послуг чи послуг іншим особам, а також інше зловживання владою або службовим становищем, вчинене з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, якщо таке діяння заподіяло істотну шкоду, караються штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або службовим обмеженням на строк до двох років, або позбавленням волі на строк до трьох років.</p> <p>Під військовими службовими особами розуміються військові нача-</p>

		<p>льники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.</p> <p>Таким чином, курсовий офіцер капітан Ч. повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 423 Кримінального кодексу України.</p>
--	--	---

Кейс щодо відповідальності за подання недостовірних відомостей у декларації

<p>Підполковник М. у декларації за попередній рік не вказав квартиру дружини, яка була придбана у минулому році за 500 тис. грн. Чи повинен бути притягнутий підполковник М. до юридичної відповідальності, якщо так, то до якого її виду?</p>	<p>Підполковник М. повинен бути притягнутий до адміністративної відповідальності за ст. 172-6 КУпАП.</p>	<p>За подання недостовірних відомостей у декларації особа може притягатися до кримінальної, адміністративної та дисциплінарної відповідальності в установленому законом порядку.</p> <p>Відповідно до ст. 366-2 КК України (діє з 30.12.2020):</p> <ul style="list-style-type: none"> – умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації, передбаченої Законом, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 прожиткових мінімумів до 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, карається штрафом від 2500 неоподаткованих мінімумів до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 150 до 240 год з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; – умисне внесення суб'єктом де-
--	--	---

	<p>кларування завідомо недостовірних відомостей до декларації, передбаченої Законом, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму понад 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, карається штрафом від 3000 до 5000 тис. неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від 150 до 240 год або обмеженням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Відповідно до ч. 4 ст. 172-6 КУпАП подання завідомо недостовірних відомостей у декларації тягне за собою накладення штрафу від 1000 до 2500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p> <p>Відповідальність за цією статтею за подання завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, стосовно майна або іншого об'єкта декларування, що має вартість, настає у випадку, якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 100 до 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.</p> <p>У разі декларування недостовірних відомостей до 100 прожиткових мінімумів для працездатних осіб до суб'єкта можуть бути застосовані заходи дисциплінарного впливу.</p> <p>Особа, яка вчинила корупційне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, однак судом не застосовано до неї</p>
--	---

		<p>покарання або не накладено на неї стягнення у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, пов'язаними з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, або такою, що прирівнюється до цієї діяльності, підлягає притягненню до дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку (ч. 2 ст. 65-1 Закону).</p> <p>Суб'єктами адміністративної та кримінальної відповідальності за подання недостовірних відомостей є особи, які відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 45 Закону зобов'язані подавати декларацію, особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.</p> <p>Таким чином, підполковник М. повинен бути притягнутий до адміністративної відповідальності за ст. 172-6 КупАП.</p>
Кейс щодо можливого одержання неправомірної вигоди службовою особою		
<p>Начальник фінансового відділу військової частини НГУ майор Р. пропонував та одержував від військовослужбовців своєї частини за швидку і безперешкодну підготовку фінансових документів щодо проведення виплат належних військовослужбовцям грошових коштів перед звільненням зі служби (компенсації за неотримане речове</p>	<p>Майор Р. повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368</p>	<p>Ч. 3 ст. 368 Кримінального кодексу України прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи не вчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища, тобто дії, предметом якої була неправомірна вигода у значному розмірі, або вчинене службовою особою, яка обіймає відповідальне</p>

<p>майно, матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань тощо). Тобто за вчинення дій, які входять до його компетенції. Майор Р. наголошував, що у разі відмови у передаванні йому коштів, він буде зтягувати вчасне проведення та чинитиме інші перешкоди в отриманні військовослужбовцями належних їм коштів. Чи повинен бути притягнутий майор Р. до відповідальності, якщо так, то кваліфікуйте його дії.</p>	<p>Кримінального кодексу України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).</p>	<p>становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією майна. Таким чином, майор Р. повинен бути притягнутий до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368 Кримінального кодексу України (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою).</p>
---	--	---

Мірошниченко Оксана Миколаївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

начальник кафедри психології

Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання збереження психічного здоров'я особистості набуває особливого значення в місцях позбавлення волі. Адже психічно здорові люди ізоляцію від суспільства сприймають боляче, а особи, які страждають на нервово-психічні розлади, особливо гостро та вороже. Доволі часто соціальному оточенню, персоналу установ виконання покарань, важко відрізнити патологію, яка потребує медичного втручання, від незвичайних особливостей індивідуальної поведінки засудженого. Проте знання про вияви психічних розладів у засуджених необхідні персоналу установ виконання покарань принаймні з трьох важливих причин:

– для налагодження продуктивної взаємодії із засудженим;

- для розуміння особливостей поведінки засудженого в процесі індивідуальної роботи з ним;
- для оцінки можливостей засудженого та його потреб;
- для прогнозування змін поведінки.

В окремих випадках такі знання дозволяють персоналу установ виконання покарань попередити або пом'якшити ситуації, небезпечні для засудженого і його оточення та персоналу установ виконання покарань.

До персоналу установ висуваються вимоги щодо вміння проводити соціально-виховну роботу із засудженими, які є психічно хворими, та з тими, що виявляють ознаки психічних розладів. В наш час стає очевидним, що проблематика психічних захворювань у засуджених все більше стає об'єктом системного вивчення, не лише з боку медичних показників, а й враховуючи одночасно медико-біологічні характеристики в поєднанні з індивідуально-особистісними якостями та соціально-психологічними особливостями. Тільки такий підхід, а саме єдність клінічних та психологічних підходів допоможе проводити індивідуально-виховну роботу з хворими на шизофренію, маніакально-депресивний психоз, засудженими, які мають реактивні стани, неврози. Зазначимо, що до найбільш поширених психічних розладів в Україні належать депресії, посттравматичний стресовий розлад (як наслідок, на сьогодні участі в бойових діях на території України), психотичні алкогольні розлади.

Ключовим поняттям для позначення проблем із психічним здоров'ям в Україні нині є «психічний розлад». У Законі України «Про психіатричну допомогу» відповідно визначено, що психічні розлади – це розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті. Ця норма відсилає до міжнародного класифікатора, що, безумовно, є позитивним моментом у Законі. Крім цього, Закон України «Про психіатричну допомогу» дає визначення тяжкого психічного розладу як розладу психічної діяльності (затямарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті), який позбавляє особу здатності адекватно усвідомлювати навколишню дійсність, свій психічний стан і поведінку.

Водночас існує альтернативний варіант до застосування терміна «психічний розлад» (з англ. *mental disorder*) – це концепція «*mental disability*», яку слід перекладати як «психічна неспроможність» або «обмеження життєдіяльності внаслідок психічного розладу». Згідно з поясненнями Всесвітньої організації охорони здоров'я, «*mental disability*» не є синонімом терміна «психічний розлад», проте охоплює осіб із психічними розладами. Люди, які одужали від психічного розладу, можуть надалі мати «*disability*» (обмеження життєдіяльності), до того ж багато осіб із наявним психічним розладом також матимуть обмеження життєдіяльності через це.

Узагальнення наукових досліджень з питань психологічного та психічного здоров'я особистості дають можливість констатувати той факт, що, з одного боку, психологічне здоров'я, безумовно, пов'язане з психічним здоров'ям, оскільки останнє створює базу для здоров'я психологічного. Разом із тим поняття «психологічного здоров'я» та «психічного здоров'я» слід розмежовувати, оскільки для кожного з них властивий свій зміст, критерії, умови і механізми їх формування.

Критеріями психічного здоров'я, за визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, є: усвідомлення почуття безперервності сталості свого «Я»; почуття сталості переживань в однотипних ситуаціях; критичність до себе, до результатів своєї діяльності; відповідність психічних реакцій силі і частоті впливів середовища; здатність керувати своєю поведінкою відповідно до загальноприйнятих норм; здатність планувати своє життя і реалізовувати свої плани; здатність змінювати поведінку залежно від життєвих ситуацій і обставин.

Отже, знання персоналу установ виконання покарань про психічне і психологічне здоров'я засуджених, дасть можливість використовувати набуті знання для виявлення серед засуджених таких, що потребують психіатричного втручання, усвідомити важливість диференціації осіб з ознаками психічних патологій, здійснювати індивідуальний підхід до засуджених, ґрунтуючись на виявлених особливостях їх психіки.

Назарко Світлана Олексіївна,
кандидат економічних наук, доцент,
заступник директора з науково-педагогічної роботи
Північноукраїнського інституту імені Героїв Крут
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

СОЦІАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Україна стає все більш цифровою країною з кожним роком. Розвиток цифрової економіки – це не лише важлива галузь для нашої держави, але й один із пріоритетів уряду в умовах сучасного світу, де технології впливають на креативні індустрії і на кожну сферу нашого життя.

Водночас розвиток КІ характеризувався значним дисбалансом: аутсорсинг в ІТ-секторі (ігри, мобільні та комп'ютерні додатки, програмне забезпечення) забезпечував найбільшу частку доданої вартості та зростання зайнятості, в той час як інші види діяльності не мали такого ж успіху.

За останні кілька років Україна зазнала великих змін у цифровій сфері. За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна до повномасштабного вторгнення РФ посідала такі рейтинги (табл.).

Таблиця

Місце України в глобальній цифровій конкурентоспроможності

Цифрова конкурентоспроможності	58 місце серед 63 країн у глобальному рейтингу цифрової конкурентоспроможності
Мережева (цифрова) готовність	64 місце серед 134 країн у глобальному рейтингу мережевої (цифрової) готовності
Свобода інтернету	Частково вільний серед 65 країн у рейтингу рівня свободи інтернету
Розвиток Е-урядування	69 місце серед 193 країн у глобальному рейтингу розвитку Е-урядування
Таланти (висококваліфікована робоча сила)	42 місце серед 63 країн у глобальному рейтингу конкурентоспроможності талантів
Інноваційний розвиток	45 місце серед 131 країни в глобальному рейтингу інновацій
Розвиток електронної торгівлі	51 місце серед 152 країн у глобальному рейтингу розвитку е-торгівлі

Джерело: [3].

Цифрові технології дозволяють підвищувати ефективність виробництва, зменшувати витрати на управління та оптимізувати бізнес-процеси. Проте, на жаль, Україна все ще має декілька проблем, які заважають розвитку цифрової економіки.

Проблемою є глобальні виклики, зумовлені розвитком технологій, змінами структури економіки, ринку праці та сфери зайнятості, демографічними й соціальними проблемами, пов'язаними з поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, на сьогодні багаторазово підсилені повномасштабною військовою агресією російської федерації.

Наступною проблемою є пошкодження та руйнування інфраструктури, значні втрати кадрового потенціалу, що в свою чергу впливає на розвиток українських компаній та інноваційного бізнесу.

В Україні до війни (2021 р.) цей сектор оцінювався у 4 % ВВП у вузькому розумінні (вся креативна економіка – 7,5 % ВВП). Кількість працюючих оцінювалась у 0,35 млн осіб, що, до речі, було одним з небагатьох секторів економіки, де кількість робочих місць зросла за останні роки.

Додаткові проблеми, спричинені війною (станом на середину літа – дані з Плану відновлення): 37 % працівників у сфері креативних індустрій втратили роботу або не отримують зарплату під час війни; 39 % креативних бізнесів відзначають зменшення/зникнення замовлень і продажів; у чверті креативних бізнесів падіння оборотів становить понад 90 %; 20 % представників креативних індустрій виїхали за кордон через війну.

Ще одна проблема полягає в недостатній кількості інвестицій у цифрову економіку. Українські компанії часто мають обмежені фінансові можливості, що ускладнює їх розвиток та конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

Проте, незважаючи на ці проблеми, цифрова економіка України все ще має значний потенціал. Українські компанії активно займаються розробкою програмного забезпечення, веброзробкою, мобільними додатками та іншими цифровими продуктами.

Цифрова економіка України містить широкий спектр різних компонентів, таких як:

Інфраструктура: цифрова економіка потребує наявності високошвидкісного інтернету, обчислювальної техніки, сховищ даних та інших інфраструктурних складових, що дозволяють зберігати, обробляти та передавати великі обсяги даних.

Технології (інновації): розвиток цифрової економіки неможливий без наявності технологій, які дозволяють створювати умови для розвитку та підтримки цифрових стартапів та компаній, розробляти нові продукти та послуги, автоматизувати бізнес-процеси та покращувати ефективність виробництва.

Культура інновацій: потрібно виховувати та підтримувати культуру інновацій та підприємництва серед населення, щоб забезпечити широке прийняття цифрових технологій та сприяти розвитку нових бізнес-ідей.

Юридична база: для розвитку цифрової економіки необхідна наявність юридичної бази, що врегулює правові аспекти використання технологій, захист прав власності та конфіденційності даних. Це законодавство повинно бути не лише підтримкою дієздатності цифрової економіки, але й чітким уставом поведінки користувачів та адміністраторів ресурсів цифрової економіки.

Кібербезпека: потрібно забезпечити захист від кібератак та інших загроз, які можуть вплинути на функціонування цифрової економіки. Оскільки масштабна цифровізація сфер життя призведе до того, що громадяни України та бізнес усе більше потерпатимуть від зростання кіберзлочинності. Зокрема, під час покупок або здійснення банківських операцій в інтернеті. Тому юридична підтримка, що визначає положення можливої протидії кібератакам та застосування превентивних заходів, надзвичайно необхідна для дієздатності цифрової економіки.

Україна може розвивати цифрову економіку на різних рівнях. Нижче наведені декілька можливих сценаріїв розвитку цифрової економіки України.

Розвиток стартап-екосистеми. Цей сценарій передбачає збільшення кількості та якості стартапів, що з'являються в Україні, створення міжнародних проривних проєктів та підвищення інтересу іноземних інвесторів до українських стартапів. Держава може стимулювати розвиток цієї галузі шляхом спрощення

податкового режиму та надання державної підтримки для стартапів та молодих компаній.

Розвиток IT-аутсорсингу. Україна може стати центром IT-аутсорсингу для світових компаній. Для цього необхідно підвищити якість та кількість IT-фахівців, забезпечити їхню високу оплату праці, але для досягнення успіху в цій галузі потрібні інвестиції в науково-дослідну роботу та розвиток технічної інфраструктури.

Розвиток електронної комерції. Україна може стати лідером у розвитку електронної комерції в регіоні, зокрема, завдяки високій популярності соціальних мереж та зростанню онлайн-платежів, шляхом стимулювання розвитку електронних платіжних систем та підтримки малих та середніх підприємств у розробці онлайн-магазинів та інших електронних сервісів.

Таким чином, з огляду на вищезазначене, з метою підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни та досягнення стратегічних пріоритетів країни щодо отримання режиму внутрішнього ринку ЄС у сфері телекомунікаційних послуг та інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС, усім секторам влади, бізнесу та громадськості необхідно докласти максимум зусиль та задіяти значні фінансові та людські ресурси для системного вирішення зазначених питань. Лише комплексні системні заходи у сферах цифрової трансформації та телекомунікацій, скоординовані та чітко керовані відповідними державними органами, можуть привести до системних змін на краще. Водночас не слід забувати, що розвиток цифрових технологій не принесе очікуваних позитивних змін без підвищення продуктивності праці та платоспроможності населення в інших сферах економічної діяльності. Україні необхідно знайти баланс між технологічною інтеграцією, інвестиціями в людський капітал та інноваційною екосистемою. Добробут і процвітання країни розвиватиметься лише завдяки синергії всіх складових (соціально-політична стабільність, політична воля, лідерство, розвиток різних секторів економіки, сучасна та розгалужена інфраструктура з інноваційними цифровими технологіями та обладнанням, що експлуатується та використовується кваліфікованою робочою силою з сучасними навичками).

Список використаних джерел

1. Бутко М. П., Мурашко М. І., Назарко С. О. Сучасні аспекти цифровізації і впровадження штучного інтелекту в діяльність закладів вищої освіти України. *Економіка України*. 2022. № 11. С. 76–86. URL: <https://doi.org/10.15407/econo.mukr.2022.11.076> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Назарко С., Канцур І., Познанська І. Управління людським капіталом в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. № 41. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-32> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Важливість розвитку людського капіталу у сучасному світі. Якою має бути стратегія України. URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoju-maye-byty-strategiya-ukrayiny/> (дата звернення: 10.04.2023).

Найда Інна Володимирівна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ПАТРІОТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Відповідальність людини – це одна з найважливіших властивостей особистості.

Розрізняють такі види відповідальності, як: політична відповідальність, соціальна відповідальність та юридична відповідальність.

На думку І. Улиської, поняття «відповідальність» за своїм змістом є досить широким. У широкому розумінні відповідальність – це обов’язок перед Богом, совістю, історією, людством, народом, прийдешніми поколіннями. Вона містить у собі усвідомлення особистістю необхідності власних дій і рішень, врахування інтересів інших людей, соціальних груп (спільнот), суспільства в цілому, прагнення жити в гармонії з прийнятою системою вищих моральних цінностей. Відповідальність визначає активну не конформістську життєву позицію індивіда [1, с. 162].

Відповідальність – одна з найважливіших психологічних якостей особистості, яка сьогодні стає провідною морально-вольовою рисою, оскільки від неї залежить як добробут, так і майбутнє людини, групи, етносу, нації. Інакше кажучи, відповідальність – це загальний знаменник людяності, статегема виживання людства [2, с. 111].

Відповідальність – це передусім зобов’язання повернути те, що нам доручено або чим ми зобов’язані світу та іншим.

Патріотизм – це одна з провідних цінностей, любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам, примножувати її багатства, захищати свободи та честі своєї країни.

Нині в Україні патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню нації, формуванню громадянського суспільства, громадянської свідомості, моралі, правової культури та національної самосвідомості.

Патріотизм виявляється в таких обов'язкових компонентах громадянина, як:

- володіння українською мовою;
- накопичення, збереження та передача родинних і національних звичаїв, традицій та обрядів;
- дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи;
- сприяння розвитку духовного життя українського народу;
- шанобливе ставлення до національних та державних символів;
- ставлення до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення;
- шанобливе ставлення до національних та державних символів;
- дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи;
- сприяння розвитку духовного життя українського народу;
- поваги національних цінностей та інтересів тощо.

Кожен громадянин України має нести патріотичну відповідальність, яка має забезпечити цілісність українського народу, його національне відродження, об'єднання різних етносів і регіонів країни, соціально-економічний і демократичний розвиток України, розбудову та вдосконалення суверенної правової держави.

Ми вважаємо, що патріотична відповідальність є частиною як соціальної, так і юридичної відповідальності. Оскільки шанобливе ставлення до національних та державних символів є соціальною відповідальністю, при цьому наруга над державними символами – злочин, передбачений статтею 338 Кримінального кодексу України, що полягає у публічній нарузі над державними символами.

Проблема патріотичної відповідальності на сьогодні є досить актуальною і тому, що від однієї особистості залежить благополуччя держави в цілому. Відповідальність необхідно роз-

глядати крізь призму взаємин людини і суспільства, оскільки вона є виявом виховання особистості.

Патріотична відповідальність лежить не лише на громадянському суспільстві, а й на керівництві держави. Критеріями відповідності чиновників є: професіоналізм, відповідність обійманій посаді, моральна зрілість, служіння національним інтересам України. Повинен бути дотриманий баланс відповідальності між громадянським суспільством і державними органами влади.

Патріотична відповідальність має особистісно орієнтовану спрямованість, вона виявляється як спосіб самореалізації особистістю своєї сутності.

Список використаних джерел

1. Улиська І. Відповідальність як філософське та психологічне поняття. URL: http://drohobych.net/youngsc/AQGS/2013_6-2/pedagogy/155-163.pdf (дата звернення: 10.04.2023).

2. Теслюк І. Обґрунтування проблематики відповідальності особистості у соціогуманітарній науці. *Психологія і суспільство*. Тернопіль, 2013 № 2. С. 105–112.

Руденко Лариса Анатоліївна,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Литвин Андрій Вікторович,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Вектор державної освітньої політики скеровує освіту на максимальне задоволення особистісних потреб здобувачів освіти, забезпечення їхнього розвитку та саморозвитку, вироблення в майбутніх фахівців стійких внутрішніх психологічних механізмів для успішного спілкування, навчання та праці на кожному етапі професійної підготовки [1, с. 161–162]. Відповідно, професійна педагогіка має координувати зміст освітнього процесу із запитамі суспільства. В умовах воєнного стану значно зріс попит на послуги практичних психологів, оскільки з кожним

днем збільшується кількість людей, що отримали психічні травми, постійно знаходяться у стресовому стані, пригнічені втра-тою близьких людей, домівок, змушені перебувати у статусі внутрішньо переміщених осіб.

Належне виконання практичними психологами професійних функцій залежить, передусім, від їхньої здатності бути чуйними, уважними, виявляти щире бажання допомогти людям вирішити їхні проблеми. Ці професійно важливі якості фахівця-психолога максимально виявляються в його професійно-комунікативній культурі, яка свідчить про високий рівень комунікабельності, тактовності й терпеливості, здатність до рефлексії та емпатії. Ми переконані, що комунікативна культура є однією із ключових складових фахової компетентності практичного психолога, яка забезпечується готовністю до позитивного, ефективного міжособистісного спілкування на основі узгодження особистісних цінностей з вимогами професійної діяльності [3, с. 289]. Це означає, що під час формування і розвитку професійно-комунікативної культури майбутніх психологів потрібно фокусуватися на системності й перманентності педагогічного впливу на динаміку цього процесу.

У зв'язку з цим виникла потреба проектування дидактичної системи, здатної забезпечити здобувачів освіти належним комунікативними компетентностями, що сприяють творчому саморозвитку, оптимізації адаптивності особистості, її самореалізації у професійній сфері. Для досягнення цієї мети важливо максимально використовувати інформаційно-освітнє середовище закладу освіти, його спрямованість на розвиток особистості майбутнього психолога, підвищення мотивації до самоосвіти, вироблення здатності конструктивно спілкуватися у процесі професійної взаємодії, а також готовності до постійного зростання у професії.

Комунікативна культура фахівців соціономічної сфери, до якої належать практичні психологи, зумовлена особливостями їхньої професійно-комунікативної діяльності, яка визначає організаційно-методичні вектори самого процесу. На нашу думку, методика формування й розвитку професійно-комунікативної культури майбутніх психологів має ґрунтуватися на навчальному

матеріалі, що містить загальні засади комунікативної підготовки; враховувати принципи відбору змісту та їх ієрархію в komponуванні інформації; передбачати участь у комунікативному розвитку здобувачів освіти всього педагогічного колективу. Безперечно, провідна роль тут належить викладачам гуманітарних дисциплін.

Формування і розвиток професійно-комунікативної культури майбутніх психологів (якісної характеристики особистості, вираженої в їхній готовності використовувати набуті комунікативні компетентності в майбутній професійній діяльності [4, с. 216]) розглядаємо як цілісний і послідовний процес, що передбачає кілька етапів: усвідомлення, пізнання, актуалізація та адаптація. Коротко розкриємо їх сутність.

Перший етап (усвідомлення) має на меті формування у здобувачів освіти чіткого уявлення про професійно-комунікативну культуру як показник рівня їхнього професіоналізму, ціннісного ставлення до спілкування; розвиток мотивації щодо вдосконалення своїх комунікативних якостей, самоосвіти та саморозвитку, здатності до самооцінки й самоконтролю під час комунікативної взаємодії. Педагогічне завдання на цьому етапі полягає у зацікавленості здобувачів освіти, залученні їх до спостереження за комунікативною діяльністю досвідчених фахівців, які працюють в обраній сфері, та власною комунікативною діяльністю.

Другий етап (пізнання) спрямований на первинне накопичення професійно-комунікативного досвіду у вигляді знань норм та правил комунікативної взаємодії, а також на розвиток когнітивних здібностей і потреб майбутніх психологів, їхньої здатності до оперативного сприйняття та осмислення інформації. Здобувачі освіти мають опанувати способи встановлення міжособистісного контакту, адекватної оцінки особистості в конкретній комунікативній ситуації, забезпечення результативної взаємодії у професійній сфері, що неможливо без певних знань. Слід наголосити, що якісний рівень комунікативної діяльності визначається не окремими знаннями, а їх системою: потрібні знання краще згадуються, відтворюються та активно вводяться в комунікативну практику, якщо вони засвоювалися в системі знань, які «забарвлюються певними почуттями, стають переконаннями, виражаються у вчинках, складають сутність

людської особистості» [2, с. 64]. Акумуляція такої системи знань створює своєрідний «фонд розумових прийомів», необхідних для успішної професійно-комунікативної діяльності. Завдяки цим прийомам майбутні психологи краще засвоюють професійну термінологію, навчаються застосовувати її відповідно до життєвих ситуацій та слушно вживати у професійному спілкуванні.

Третій етап (актуалізація) передбачає вироблення в майбутніх психологів професійно-комунікативних умінь і навичок взаємодії та відбору значущої інформації як системи внутрішніх засобів регулювання комунікативних дій. Його педагогічне завдання – розвинути відповідні комунікативні компетентності на основі поєднання взаємопов'язаних цілей теоретичної комунікативної підготовки та практичної реалізації теоретичних положень у професійній діяльності. На цьому етапі викладачі мають: зважати на пріоритетність використання засобів комунікації відповідно до конкретних соціальних контекстів; активно залучати здобувачів освіти до ситуативного спілкування, участі в навчальних дискусіях, конференціях, що сприятиме виробленню навичок аргументувати, переконувати, захищати власну думку тощо; координувати навчально-комунікативну діяльність здобувачів освіти у статусі партнера; надавати перевагу інтерактивним видам діяльності на практичних заняттях (імітаційні ігри, діалогічні завдання, моделювання професійно-комунікативних ситуацій тощо).

Четвертий етап (адаптація) формування й розвитку професійно-комунікативної культури майбутніх практичних психологів спрямований на вдосконалення одержаних комунікативних компетентностей. У ньому сконцентровано зміст усіх попередніх етапів, що відображає очікуваний результат – належний рівень професійно-комунікативної культури фахівців. Найкращим для досягнення цієї мети є застосування контекстного навчання, яке передбачає моделювання професійних ситуацій, що сприяють практичному вдосконаленню професійно-комунікативної культури майбутніх психологів.

Професійна діяльність сучасних психологів передбачає різноманітні за рольовою належністю комунікативні ситуації, які потребують мотиваційного підкріплення, забезпечення позитив-

ного зворотного зв'язку та високої відповідальності за результат професійно-комунікативної взаємодії. Одне з чільних місць тут відводиться комунікативній поведінці фахівця, яка детермінована сукупністю його соціальних і професійних якостей, специфікою професійного середовища та особливостями конкретної ситуації.

У сучасних закладах вищої освіти, які готують психологів, ефективність процесу формування й розвитку їхньої професійно-комунікативної культури значною мірою залежить від ціннісних настанов здобувачів освіти, їхніх знань та інтересів, ставлення до себе як до суб'єкта професійно-комунікативної взаємодії, що має ґрунтуватися на засадах взаєморозуміння, співпраці, доброзичливості.

Отже, розвиток професійно-комунікативної культури майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти забезпечить належний рівень їхньої фахової компетентності відповідно до сучасних вимог суспільства, що сприятиме підвищенню якості психологічної допомоги тим, хто її потребує.

Список використаних джерел

1. Побірченко Н. А. Практико-орієнтована основа професійної адаптації учнів у професійно-технічних навчальних закладах до ринку праці. *Психолого-педагогічні основи професійної адаптації майбутніх фахівців* : монографія / за ред. Г. П. Васяновича. Львів : Сполом, 2008. С. 159–167.
2. Руденко Л. А. Развитие профессионально-коммуникативной культуры студентов в процессе гуманитарной подготовки. *Научное наследие академика И. Ф. Харламова и актуальные проблемы целостного образовательного процесса в современном педагогическом пространстве* : сб. материалов междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию со дня рожд. акад. И. Ф. Харламова (г. Гомель, 4–5 июня 2020 г.). Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2020. С. 62–66.
3. Руденко Л. Фахове спілкування в контексті виховання особистості професіонала. *Wartości drogą ku wzrastaniu* : praca zbiorowa / pod redakcją ks. prof. dr hab. Jana Zimnego dra Romana Krola. Stalowa Wola ; Kijow ; Ružomberok : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie, 2012. S. 288–302.
4. Руденко Л. А. Формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах : монографія. Львів : Піраміда, 2015. 343 с.

Сивун Олеся Петрівна,
ад'юнкт 1 курсу Академії Державної пенітенціарної служби;
Есипенко Олександр Григорович,
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

ПСИХОЛОГІЧНІ, БІОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ВИНИКНЕННЯ СЕРІЙНИХ УБИВЦЬ

Складність визначення кримінологічного та криміналістичного портрету серійних убивць є ключовим і важливим питанням. Чи є якісь сталі ознаки та передумови, що допоможуть вирахувати людину, яка скоїла або потенційно може скоїти серію вбивств, або інших тяжких злочинів, які можуть закінчуватись вбивством? Над цим питанням працюють психіатри, юристи теоретики та практики не одне десятиліття. Але вони залишаються актуальними і на сьогодні. Особливої складності додає те, що зазвичай серійні вбивці не потрапляли в поле зору правоохоронних органів та нічим не відрізняються від інших законослухняних людей. Усе ж таки деякі фактори, які підтверджені матеріалами кримінальних проваджень (кримінальних справ), вдалося згрупувати за допомогою досліджень багатьох учених та практиків. Найчастіше всі ці ознаки розглядаються в комплексі.

Відомий психіатр Олександр Бухановський, що зробив вагомий вплив на розслідування справи Андрія Чикатило, стверджував, що визначальною умовою є наявність психосексуальної, біологічної та особистісної схильності. Але це ніяк не означає, що носій саме цих ознак стовідсотково стане серійним убивцею. Однак у певних умовах ймовірність такого розвитку подій збільшується [1].

Серед біологічних факторів виділяють ураження лобової і скроневої частки мозку, а також певна кількість речовини мозку. Саме ці зони мозку відповідають за вищі форми психічної діяльності: формування стратегії поведінки, особистісний світогляд, мораль та етику. Порушення функцій цих зон можуть бути зумовлені генетично, а також викликані ушкодженням мозку або неврологічним захворюванням. Під час томографічних досліджень також була відзначена ще одна деталь – пухлина в зоні шлуночків мозку. У стандартної людини таких шлуночків чоти-

ри, а в мозку обстежених серійних убивць за рахунок пухлини виявлялось п'ять шлуночків. Через таку кількість шлуночки звужувались і за рахунок цього мозок функціонував не зовсім правильно. Також істотним фактором виявились травми мозку дитини під час пологів.

У серійних убивць часто діагностують розлади психіки – наприклад, прикордонне і антисоціальне (соціопатія) розлади особистості. Такі риси соціопатичної особистості, як нестача емпатії (співчуття) і зневага до соціальних норм, дуже часто призводять до вчинення злочинів. Зокрема, соціопати можуть самореалізовуватись як лідери сект або злочинних угруповань [2].

Генетичний фактор також може відігравати роль у розвитку відхилень психіки. Дослідження проведене нейробіологом Кентом Кілем з Університету Нью-Мексико доводить, що люди з психопатією, яким властиве сильне емоційне відсторонення, мають менші мигдалеподібні тіла. Ці відмінності на 50 % викликані генетикою. У дослідженні мозку взяли участь більш ніж 4 000 злочинців у восьми в'язницях [3].

Також вчені виявили окремі гени, які відповідають за агресивність поведінки.

Виховання та соціальне середовище, в тому числі і макросоціальні фактори, такі як економічна і політична ситуація в країні, можуть бути ще одним чинником розвитку хвороби.

Дуже багато серійних убивць об'єднує важке дитинство: вони пережили насилля або травмувальні події. Часто такі люди з дитинства тією чи іншою мірою відчують власну неповноцінність, брак любові і намагаються компенсувати цей нестаток агресією. Серйозну роль відіграють стосунки з матір'ю. Деспотизм або насилля зі сторони найдорожчої людини залишають у душі дитини незабутній слід. Така дитина, ставши дорослою, намагається помститись матері за нанесені травми дитинства. В кожній жертві такій людині буде бачитись образ матері, яка не дала достатньо любові та зіпсувала дитинство.

Є три маркери, які можуть вказувати на ймовірного серійного вбивцю. Ці маркери, які називають Тріадою Макдональда, вперше були сформульовані психіатром Дж. М. Макдональдом у 1963 році у статті «Загроза вбивства». Перший маркер – це

жорстокість до тварин (зоосадизм). Якщо немає співчуття до тварин, то вірогідно не буде його і до людей. Дитина, яка катує тварин, вірогідніше за все має відхилення психіки, яке в дорослому віці може спричинити серйозні наслідки. Другий маркер – це енурез. Коли дитина до пізнього віку (від п'яти років і старше) мочиться у постіль. Третій маркер – це піроманія: потяг до спалювання речей. Якщо збігаються всі ці три маркери, то за такою дитиною слід уважно стежити, адже в майбутньому можуть виникнути проблеми [4].

На жаль, можна лише перерахувати окремі фактори ризику. Скласти вичерпну картину неможливо. Адже ніякого психотипу не існує. Занадто мало матеріалу для узагальнення: маніяків-убивць, на наше щастя, не так уже і багато. Саме тому скласти якийсь типове середнє подання технічно неможливо.

Список використаних джерел

1. Феномен серійного правопорушника за О. Бухановським. 2015. URL: http://ni.biz.ua/7/7_4/7_40712_fenomen-serijnogo-prestupnika-po-a-buhanovskomu.html (дата звернення: 15.04.2023).
2. Перо Дж. Розум вбивці: МРТ сканування виявляє різницю сірої речовини мозку вбивць, але слід зауважити, що це може привести до шкідливого профайлінгу. 2019. URL: <https://psychopathwhisperer.com/> (дата звернення: 15.04.2023).
3. Кент А. Кіл. Психопати. Достовірна розповідь про людей без жалю, без совісті, без каяття. 2017. С. 33. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=72697&p=33 (дата звернення: 15.04.2023).
4. Макдональд М. Дж. Погроза вбивства. Американський журнал психіатрії. 2006. URL: <https://ajp.psychiatryonline.org/doi/abs/10.1176/ajp.120.2.125> (дата звернення: 15.04.2023).

Сорокопуд В'ячеслав Борисович,
старший викладач кафедри фізичної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби;
Ткаченко Іван Васильович,
заступник начальника кафедри фізичної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сучасному етапі реформування вищої військової освіти, враховуючи багаточисельні фактори впливу на психічний та фі-

зичний стан здобувачів вищої освіти, необхідно звернути увагу на розробку методів та способів відновлення, підтримки або вдосконалення рівня фізичного розвитку, фізичної підготовленості майбутніх офіцерів. В умовах воєнного стану активної уваги з боку викладачів фізичного виховання потребує саме формування здоров'язбережувальної компетентності курсантів, оскільки від ступеня її сформованості залежить рівень їх готовності до забезпечення власної безпеки та безпеки персоналу в умовах професійного середовища.

Як відомо, на здоров'я курсантів впливають такі фактори, як: навколишнє середовище (екологічність) – 20 %, система охорони здоров'я (відсутність медичного контролю, низький рівень первинної профілактики, неякісне медичне обслуговування) – 10 %, генетика – 20 %; образ життя (добовий режим, особиста гігієна, загартовування організму, харчування, рухова активність) – 50 % [1].

Інтенсивні навчальні навантаження, що пов'язані з тривалим у часі активним використанням комп'ютерів, гаджетів для оволодіння певними знаннями, відпрацюванням спеціальних навичок, негативно позначається на здоров'ї курсантів. Система вищої освіти в її сучасному вигляді провокує виникнення різних захворювань здобувачів вищої освіти, що пов'язано з порушенням нормального протікання важливих психофізіологічних процесів (мислення, розумової працездатності, уваги, пам'яті тощо) [2].

До цього додається фактор психічного впливу постійних повітряних тривог, що пов'язані з агресією ворога на території України, нерозуміння майбутніми офіцерами необхідності відпрацювання відповідальності за власне здоров'я, особистісну професійну підготовку на випадок виникнення надзвичайної ситуації (оборони, потрапляння в полон, захисту цивільного населення тощо).

Ці фактори мають бути враховані викладачами під час розробки навчальних програм фізичної підготовки, планів проведення культурно-масових заходів щодо пропагування здорового способу життя та формування особистісної фізичної культури, відповідального ставлення до власного здоров'я як життєво необхідної цінності.

Очевидно те, що ефективним засобом рішення багатьох проблем виступає фізичне виховання, фізична підготовка та фізична культура. Поєднання цих трьох складових у методологічній складовій розробки програм фізичної підготовки майбутніх офіцерів надасть можливість своєчасно вплинути та відкоригувати рівень стресостійкості, фізичної активності, психологічної рівноваги в умовах освітнього середовища. Майбутні офіцери мають усвідомити, що фізична активність є основою для здорової підтримки інтелектуальної та емоційної сфер, розвитку та оволодіння навичок діалогічного спілкування, вмінь знаходити індивідуальні підходи до різних категорій людей, з якими їм прийдеться встановлювати комунікативні дії у професійному та звичайному подальшому житті.

Викладачам кафедри фізичної підготовки варто опановувати здоров'язберезувальні технології – уміти діагностувати основні параметри майбутніх офіцерів, встановлювати їх психоемоційний стан, виявляти природні схильності до певних видів та технік оволодіння різними фізичними вправами. Для цього вони дійсно можуть та мають активно застосовувати широкий арсенал психолого-педагогічних технологій: надання знань має проходити в рамках проведення лекторіїв, семінарів, рефлексивних кіл, конференцій і круглих столів, а відпрацювання вмінь та навичок – під час тренінгів, фізичних змагань, у тому числі з дозованим (допустимо обґрунтованим) використанням технологій віртуальної та доповненої реальності (електронні тири, комп'ютерні ігри для ознайомлення з тактикою ведення захисту та оборони в надзвичайних умовах).

Важливою складовою формування здоров'язберезувальної компетентності курсантів є поєднання методів загальної (ранкова гімнастика, пробіжка, раціональне харчування, планування фізичної активності протягом дня тощо) та спеціальної фізичної підготовки (важливі навички володіння власним тілом під час ближнього бою, засобами технічного захисту на різних відстанях тощо). Щодо загальної фізичної підготовки курсантів, то тут маємо наголосити на необхідності їх щоденного тренування ранкового характеру, а також постійної роботи викладачів щодо проведення бесід стосовно здорового харчування й способу життя.

Спеціальна підготовка має бути побудована на основі принципу інтеграції навчальних дисциплін фізичного виховання та блоку тактико-спеціальної підготовки майбутніх офіцерів. Оскільки саме поєднання навчальних знань зможе забезпечити офіцерам усвідомлення необхідності зробити особисту фізичну активність і підготовку одним з головних чинників збереження власного життя та здоров'я.

Список використаних джерел

1. Актуальні напрями професійної підготовки офіцерів у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання: монографія / за заг. ред. В. О. Аніщенко. Чернігів: Академія ДПіС, 2021. С. 69–94.
2. Безрукавий Р. В. Здоров'язберігаючі навчальні технології як технологічна основа здоров'язберігаючої педагогіки. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. 2012. № 22 (2). С. 12–18. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2012_22(2)_4) (дата звернення: 10.04.2023).

Ткаченко Олександр Григорович,

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу ДКВС України Інституту професійного розвитку Академії Державної пенітенціарної служби;

Разумейко Наталія Сергіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Домедична допомога є першою допомогою, яку отримує людина в надзвичайній ситуації в умовах воєнного стану. Головна її мета – це забезпечити першу медичну допомогу та стабілізувати стан потерпілого перед транспортуванням його до медичного закладу. В умовах воєнного стану, зумовленого військовою агресією російської федерації проти України, різкого зростання рівнів соціальної напруги та злочинності, наявної величезної кількості різноманітних техногенних аварій, катастроф, саме тому вміння надавати домедичну допомогу постраждалим від нещасних випадків на місці події стає надзвичайно

актуальним [1, с. 236–252]. Тим паче, що більшість заходів першої допомоги мають виконуватися негайно, оскільки зупинка дихання та серцевої діяльності, а також крововтрата швидко призводять до виражених порушень в організмі та загибелі потерпілого або на місці події, або надалі від різних ускладнень. Виконати заходи серцево-легеневої реанімації та зупинку кровотечі можуть очевидці події та працівники рятувальних служб, оскільки ніяка система надання медичної допомоги на догоспітальному етапі не може забезпечити миттєве прибуття машини швидкої медичної допомоги на місце події [2, с. 201–204].

Нагадаємо, що кожна людина має право на доступ домедичної допомоги, яке гарантується Конституцією України та міжнародними правовими нормами. Здоров'я та життя людини, її безпека є найвищою соціальною цінністю держави. Кожна людина має природне та невід'ємне право на життя та охорону власного здоров'я, гарантом якого є Конституція України. Згідно зі статтею 42 Конституції України кожна людина має право на охорону здоров'я та на медичну допомогу [3].

Ухвалені у 1992 році «Основи законодавства України про охорону здоров'я» містять загальні засади щодо надання (до)медичної допомоги та захисту здоров'я громадян, і визначають поняття «домедична допомога» як невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування і збереження життя людини в невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває в невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії і заходи [4]. У 2012 році став чинний Закон України «Про екстрену медичну допомогу», у ст. 12 «Особи, які зобов'язані надавати домедичну допомогу» якого зазначено перелік осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу людині у невідкладному стані [5]. Цей перелік не містить осіб рядового та начальницького складу ДКВС України.

Результати аналізу чисельних наукових публікацій з цього питання дають змогу зробити висновок про те, що в Україні до-

статньо багато уваги приділяється навчанняу домедичної допомоги фахівців рятувальних служб та інших фахівців, які зобов'язані володіти цими навичками згідно із законом України «Про екстрену медичну допомогу» [5], проте майже зовсім оминається питання формування навичок домедичної допомоги у закладах вищої освіти, що викликає неабияке занепокоєння.

У всіх цивілізованих країнах світу для забезпечення своєчасності надання невідкладної допомоги постраждалим на місці події широкого застосування набула практика залучення для домедичної допомоги окремих категорій немедичних працівників шляхом запровадження їх навчання навичкам надання домедичної допомоги. В Україні така практика, на жаль, ще не застосовується, зокрема через наявність прогалин у сфері законодавства.

Інші закони України: «Про освіту» [6], «Про позашкільну освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту» [7], «Про вищу освіту» [8] не містять прямої норми, яка б зобов'язувала педагогів інших закладів освіти володіти навичками надання домедичної допомоги, або віднесла їх до осіб, які повинні володіти ними за своїми службовими обов'язками. Проте наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 року № 15 «Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України від 15.02.2005 № 231/10511, передбачено, що «3.1. Працівники під час прийняття на роботу і у процесі роботи, а також учні, курсанти, слухачі та студенти під час трудового та професійного навчання проходять на підприємстві коштом роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань охорони праці та надання ДМД» [9], а отже, мають змогу проходити потрібне навчання.

Безпека дитини – один із головних принципів Нової української школи. Для того, щоб організувати безпечне навчальне середовище, викладачі мають володіти навичками надання домедичної допомоги. Зберегти життя до приїзду медиків – обов'язкове знання для викладачів. На нашу думку, в умовах наявного воєнного конфлікту та у зв'язку з цим оголошеного

воєнного стану, високого рівня смертності внаслідок різноманітних нещасних випадків тощо питання щодо надання домедичної допомоги викладацьким складом у навчальних закладах ДКВС України потребує негайного вирішення, зокрема, шляхом проведення систематичних тренінгів для педагогів щодо основних принципів надання домедичної допомоги при невідкладних ситуаціях в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Кіт Л. Проблема формування навичок домедичної допомоги у закладах вищої освіти. *Проблеми освіти*. 2022. Вип. 1. С. 236–252.
2. Іскра Н. І., Кузьмін В. Ю. Основні аспекти навчання медичних працівників на кафедрі медицини катастроф та військово-медичної підготовки з надання медичної допомоги в умовах сучасних бойових дій на прикладі проведення АТО на сході України. *Здоров'я суспільства*. 2021. Т. 10 № 6. С. 201–204.
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 5 липня 2012 року № 5081-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
7. Про професійну (професійно-технічну) освіту : Закон України від 10.02.1998 р. № 103/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Редакція від 01.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
9. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Державного комітету України з нагляду за охороною праці 26.01.2005 р. № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Шабардіна Юлія Володимирівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін
Академії Державної пенітенціарної служби;
Черченко Катерина Михайлівна,
здобувач вищої освіти Академії Державної пенітенціарної служби;
Шарудило Тетяна Юріївна,
здобувач вищої освіти Академії Державної пенітенціарної служби

ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ПЕНСІЙНИМ ФОНДОМ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Виконання Україною соціальних зобов'язань перед громадянами, в тому числі і у сфері забезпечення загальнодержавного соціального страхування, є пріоритетним завданням навіть в умовах війни. З 1 січня 2023 року всі функції, які покладалися на Фонд соціального страхування, передані в повноваження Пенсійного фонду України. Наслідки таких нововведень потребують ґрунтовного аналізу та досліджень.

Аналіз процесу передачі та реалізації функцій допоможе спрогнозувати наслідки такої реформи.

Згідно з «Положенням про Пенсійний фонд України», затвердженого Постановою КМУ від 23 липня 2014 р. № 280, основними завданнями Пенсійного фонду України були:

- реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення;
- внесення пропозицій міністрові соціальної політики щодо забезпечення формування державної політики із зазначених питань;
- здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- здійснення контролю за використанням страховальниками та застрахованими особами страхових коштів [1].

Метою передачі Пенсійному фонду повноважень щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещас-

ного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу є зміцнення фінансової стійкості та покращення надання страхових виплат у системі державного соціального страхування за рахунок покращення адміністрування [2].

Загалом додаткові завдання, які взяв на себе Пенсійний фонд, стосуватимуться таких положень:

- здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV та Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. № 1058-IV;

- проведення перевірки обґрунтованості видачі, продовження листків непрацездатності і документів, що є підставою для їх формування, на базі інформації з електронних систем та реєстрів;

- здійснення профілактики нещасних випадків;

- перевірки достовірності відомостей, поданих страхувальником для отримання страхових коштів, дотримання порядку використання страхувальником наданих йому страхових коштів, відмовляти у фінансуванні виплат у разі відмови або перешкодження страхувальником проведенню перевірки, виявлення фактів подання страхувальником недостовірності відомостей або порушення порядку використання страхових коштів;

- контролю використання страхувальниками та застрахованими особами страхових коштів;

- застосування фінансових санкцій, передбачених законом, а також накладання адміністративних штрафів тощо [3].

Ініціатори реформи вважають, що об’єднання структур Пенсійного фонду України та Фонду соціального страхування України підвищить якість та виконання основних завдань, пов’язаних із соціальними виплатами.

Об’єктивними перевагами цього процесу можуть бути:

- зменшення адміністративних витрат;

- забезпечення централізованого та координованого управління процесами здійснення страхових виплат та надання соціальних послуг;

- забезпечення однакових стандартів призначення та надання соціальних послуг;

- підвищення доступності для громадян, оскільки ПФУ має потужний централізований програмний комплекс і розгалуження сервісних центрів для звернення громадян без прив'язки до місця проживання, що дозволяє опрацьовувати заяву чи звернення в будь-якій області України, де є вільний профільний спеціаліст;

- оптимізація процесів збору, розподілу та використання коштів.

Водночас рішення щодо наділення ПФУ додатковими функціями пов'язано з певними ризиками.

Наприклад, наділення ПФУ функціями щодо надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг, придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу, які раніше виконували управління соціального захисту при місцевих адміністраціях, виглядає не логічно, оскільки це не властиві функції ПФУ. Пенсійний фонд є свого роду страховою компанією з відповідними напрямками діяльності, а надання субсидій та пільг належить до сфери соціального захисту малозабезпеченого населення [4].

Це також стосується і джерел фінансування. В Україні діє солідарна система пенсійного забезпечення, тому пенсії мають виплачуватись за рахунок надходження єдиного соціального внеску (ЄСВ), а джерелом надання пільг та субсидій є державний бюджет.

Значним викликом може стати втрата робочих місць серед вузькопрофільних фахівців з питань прийому заяв-розрахунків страхувальників. За неофіційними даними, таких налічується майже 4 000 осіб [5].

Передача функцій фондів соціального страхування Пенсійному фонду України може створити проблеми зі збереженням та захистом конфіденційної інформації, яку містять ці дані.

Крім того, забезпечення необхідної інфраструктури та персоналу для ефективного виконання додаткових функцій Пенсій-

ним фондом потребуватиме додаткових ресурсів, що може вплинути на фінансову стійкість системи.

Найближчим часом є висока ймовірність зниження якості надання послуг громадянам після об'єднання відомств через збільшення навантаження на персонал ПФУ.

Таким чином, ця реформа супроводжується значними ризиками як для соціальної, так і економічної сфер нашої держави, що особливо посилюється в умовах війни. У відкритих джерелах міститься суперечлива інформація щодо оцінки ймовірних наслідків таких стратегічних рішень. Для реалізації запланованих змін потрібен час і ресурси. Тому всі кроки повинні бути виваженими і обґрунтованими.

Список використаних джерел

1. Положення про Пенсійний фонд України» : затвердженого постановою КМУ від 23 липня 2014 р. № 280.

2. Про внесення змін до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» : Закон України ; Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 21 вересня 2022 року № 2620-IX.

3. Припинення існування Фонду соцстраху: нові функції Пенсійного фонду з 2023 року. URL: https://buh.ligazakon.net/news/215276_pripinennya-snuvannya-fondu-sotsstrakhu-nov-funkts-pensynogo-fondu-z-2023-roku (дата звернення: 10.04.2023).

4. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2023).

5. Об'єднання ПФУ та Фонду соцстрахування: що це означає для українців? URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/214768_obdnannya-pfu-ta-fondu-sotsstrakhuvannya-shcho-tse-oznacha-dlya-ukrantsv (дата звернення: 10.04.2023).

Шеремета Назар Ігорович,

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича;

науковий керівник:

Гаврилюк Руслана Олександрівна,

доктор юридичних наук, професор, завідувач

кафедри публічного права юридичного факультету

Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича

ЕТИЧНІ НОРМИ В МЕДІАЦІЇ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО МЕДІАЦІЮ»

Етичні стандарти в медіаційній діяльності повинні не лише відображати принципи медіації, а й стосуватися таких аспектів:

етики свободи, яка є основою етики власної відповідальності; етики автентичності, яка виявляється у визнанні інших у їхній схожості та відмінності; етики рівності, яка корелюється з питанням справедливості.

Медіація проводиться медіатором (медіаторами) з дотриманням вимог закону, договору про проведення медіації, правил проведення медіації та норм професійної етики медіатора. Принципи професійної поведінки у сфері медіації є вихідними та визначальними морально-правовими ідеями, які становлять організаційне підґрунтя здійснення медіації та спрямовані на ефективне вирішення конфліктної ситуації. На думку Ю. І. Мельничук, такими засадами варто визначити взаємоповагу до учасників процесу медіації, дотримання принципів моралі, кваліфікованість посередника, відвертість, справедливість тощо [1, с. 149].

Як слушно визначає Н. Данилко, медіація проводиться відповідно до правових та етичних норм, тому відповідальність медіатора має правовий та моральний характер. На нашу думку, особа, яка провадить діяльність у сфері медіації та є членом об'єднання медіаторів, несе професійну й корпоративну відповідальність, визначену установчими документами такого об'єднання, або дисциплінарну відповідальність, тоді як підставою цивільно-правової відповідальності може бути порушення медіатором принципу конфіденційності та договору про проведення медіації процедури, чим завдано моральної або матеріальної шкоди сторонам спору в медіації, зумовлено вияви особистої зацікавленості медіатора в результатах процедури посередництва або предметі спору [2, с. 165–166].

Етичні кодекси мають на меті закріплення засад та правил поведінки відповідних професій, що свідчить про формування відповідної професії в суспільстві. Отже, нині вже можна говорити про затвердження відповідного правового статусу медіатора та необхідність подальшого автономного формування такої професії як медіатор.

Крім кваліфікаційних і етичних вимог, важлива особистість медіатора, яка виявляється, серед іншого, у здатності дотримуватися засад професійної етики. Особистість медіатора є невід'ємною частиною процесу. Зокрема, О. Цільмак у дослі-

дженні професійно важливих якостей медіатора визначає такі: психологічні якості (активність, витривалість, уважність тощо); інтелектуальність (виваженість, гнучкість, винахідливість тощо); моральні (ввічливість, вірність, безкорисність); комунікативні (доступність, контактність тощо); специфічні (інтуїція, емпатійність) та інші [3, с. 65].

Токарева К. досліджує етичні засади діяльності медіаторів і навела перелік етичних принципів медіатора, серед яких такі: 1) незалежність, нейтральність та неупередженість; 2) компетентність; 3) тактовність; 4) конфіденційність; 5) повага до професії та культура поведінки [4, с. 76].

Варто звернути увагу на окремі етичні аспекти діяльності медіаторів, а саме:

– етику свободи, яка є основою етики власної відповідальності. Медіація ґрунтується на визнанні вибору кожної особи, яка бере участь у медіації. Медіатор та медіанти (учасники медіації, сторони конфлікту) повинні відчувати власну свободу, водночас не всемогутність, що означатиме проведення медіаційних переговорів у визначених етичних межах, з дотриманням відповідних норм і правил. Крім того, варто звернути увагу на той факт, що медіація ґрунтується на можливості осіб, фізичних та/або юридичних, самостійно ухвалювати рішення за результатами медіації, отже, така процедура спрямована на підвищенні їхньої відповідальності, оскільки вони мають усвідомлювати наслідки своїх дій;

– етику автентичності, яка виявляється у визнанні інших у їхній схожості та відмінності. Медіатор повинен розуміти інакшість сторін конфлікту у їхніх поглядах, думках, поведінці тощо. Також медіатор повинен допомогти сторонам конфлікту в розумінні ними ідентичності один одного, думок, поглядів, цінностей. Варто наголосити, що поняття «розуміння» не отожднюється з поняттями «прийняття», «погодження», «примирення». Розуміння інакшості є не лише виявом поваги до іншої думки, відчуттів, поведінки тощо, а і розширенням горизонтів власного сприйняття проблемної ситуації, меж бачення конфлікту та можливостей його врегулювання;

– етику рівності, яка корелюється з питанням справедливості. Поняття справедливості постійно перебуває у фокусі уваги вітчизняних правників. Так, Н. Мазаракі стверджує, що категорія справедливості виступає одним із базисів побудови суспільства, забезпечення справедливості в суспільстві, слугує утвердженню верховенства права, що є ключовим завданням держави. Дослідниця наголошує, що в разі виникнення спору щодо своїх прав, свобод та законних інтересів людина повинна мати право отримати справедливе рішення: чи шляхом звернення до незалежного суду, чи шляхом мирного вирішення спору [5, с. 23].

Погоджуємось із думкою Н. Мазаракі та вважаємо за доцільне зауважити, що в будь-якому цивільно-правовому спорі його сторони по-різному сприймають, розуміють і усвідомлюють поняття справедливості. І все це відбувається крізь призму власних позицій, інтересів, потреб. Тож вважаємо, що справедливість у мирному врегулюванні конфлікту (спору) має більше суб'єктивний, а не об'єктивний характер.

Закон України «Про медіацію» є рамковим, тобто він містить основні визначення, окреслює сферу застосування, закріплює принципи медіації, визначає статус медіатора, правила проведення медіації та її правові наслідки. Закон України «Про медіацію» закріплює обов'язок медіатора щодо дотримання норм професійної етики. Розробка кодексів професійної етики здійснюється об'єднаннями медіаторів. Об'єднання можуть визнати та приєднатися до існуючих кодексів професійної етики. Наприклад, це може бути Європейський кодекс поведінки медіатора, чи будь-який інший кодекс. Важливо, що під час підготовки до медіації медіатор має надати сторонам конфлікту (спору) для ознайомлення кодекс професійної етики, якого він дотримується у своїй діяльності.

Відповідно до ч. 4 ст. 13 цього Закону в статуті чи положенні об'єднання медіаторів визначається порядок притягнення до відповідальності за недотримання норм професійної етики медіатора, який є членом такого об'єднання.

У Законі України «Про медіацію» відповідальності за дотримання етичних норм присвячено ч. 3 ст. 15, де зазначено, що в разі недотримання норм професійної етики медіатор несе

відповідальність, визначену статутом або положенням об'єднання медіаторів, членом якого він є [6].

Отже, багаторічний розвиток медіації в Україні, до ухвалення Закону, дозволив сформувати етичні та особистісні вимоги до медіаторів. Мінімальні кваліфікаційні вимоги, закріплені законом, та надання права медіаторській спільноті встановлювати такі вимоги свідчать про автономність професії медіатора і надання можливості медіаторам самостійно визначити вимоги для доступу до професії. Етичні вимоги до медіатора станом на сьогодні закріплюються відповідними етичними кодексами, які ухвалюються громадськими спільнотами медіаторів. Крім наведеного, етичні вимоги встановлюються Законом України «Про медіацію».

Список використаних джерел

1. Мельничук Ю. І. Етичні стандарти та нормативні принципи професійної поведінки в сфері медіації. *Грані*. 2016. № 2. С. 146–150.
2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.
3. Цільмак О. Професійна компетентність медіатора в галузі відновного правосуддя. *Правова система: теорія і практика*. 2015. № 4. С. 63–65.
4. Токарєва К. Теоретико-правовий аналіз етичних засад діяльності медіатора. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2020. № 3–4. С. 70–79.
5. Мазаракі Н. Медіація як доступ до справедливості. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 1. С. 23–27.
6. Про медіацію : проєкт Закону України від 19.05.2020 р. № 3 504. *Верховна Рада України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877 (дата звернення: 10.04.2023).

Яковець Ірина Станіславівна,

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності
Навчально-наукового Інституту права ім. князя Володимира Великого

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В РОБОТІ З ПРАВОПОРУШНИКАМИ

Штучний інтелект сьогодні – це здатність машин і програм аналізувати отриману інформацію, робити висновки, приймати на їхній основі рішення. Ключова характеристика ШІ-пристроїв – вміння постійно навчатися, накопичувати знання та успішно застосовувати їх, тобто це здатність до тих дій, які виконує люд-

ський мозок. Простіше кажучи, думати і реалізовувати задумане: наприклад, готувати певні коктейлі, керувати транспортними засобами або ставити діагнози людям. Учені до цього часу не мають одностайної думки стосовно природи інтелекту людини, і поки не визначилися з чіткими вимогами стосовно машинного розуму. Однак це не заважає успішно розвивати технології ШІ за двома напрямками: 1) семіотичний – створення систем, що наслідують такі процеси, як мова, мислення, вираження емоцій; 2) біологічний – створення нейронних мереж, які побудовані за біологічним принципом [1].

Перші дослідження з вивчення штучного інтелекту почалися ще в середині ХХ століття. Поняття ШІ як науки сформулював професор Дартмутського коледжу Джон Маккарті у 1956 році, а апогеєм наукових пошуків став відомий тест Тьюринга. Звичайно, суперечки про те, чи можна вважати ШІ інтелектом повною мірою, до цього часу продовжуються. Але це не суперечить тому, що розумні системи, які навчаються, полегшують життя людини, хоча за рівнем розвитку пасуть задніх. Переваги штучного інтелекту: точність в обробці даних; здатність аналізувати велику кількість інформації з великою швидкістю; ШІ не потрібен сон і перерва на обід, він не допускає помилок через перевтому; використовувати штучний інтелект можна там, де людині небезпечно перебувати. Використання машин, які навчаються, і програм може значно скоротити час, фінансові витрати і сприяти продуктивності праці. Наприклад, за допомогою штучного інтелекту, який вміє діагностувати меланому, лікарі зможуть більш точно ставити діагнози і витратити на кожного з пацієнтів менше часу. Відповідно, при цьому лікарям вдасться допомогти більшій кількості людей за певний період [1].

Досвід інших країн доводить про неймовірно широкі можливості штучного інтелекту в роботі з правопорушниками. Зрозуміло, що для запозичення такого досвіду необхідна відповідна економічна складова, але переконані, що з часом ми зможемо впровадити певні ідеї.

Штучний інтелект може стати неоціненним ресурсом для працівників пробації, оскільки вони стежать за поведінкою правопорушників та сприяють їх реінтеграції. Оскільки від пер-

соналу практично завжди вимагається робити більше з обмеженими ресурсами, штучний інтелект може слугувати мультиплікатором сил, допомагаючи співробітникам пробації визначити тих правопорушників, які можуть швидко (з більшою ймовірністю) вчинити рецидив. Це також може полегшити обрання доцільної програми реінтеграції. Ця діяльність вже впроваджується в пробації, тому можемо говорити лише про її вдосконалення та переведення в автоматичний формат.

Інструменти штучного інтелекту можуть допомогти співробітникам пробації використовувати свої обмежені ресурси, щоб зосередитися на правопорушниках, які найбільше цього потребують, забезпечуючи постійний аналіз нових даних. Ця інформація може покращити здатність співробітників виявляти та швидко реагувати на ризики та потреби правопорушників.

Доцільним видається й використання алгоритмів штучного інтелекту для надання в реальному часі інструкцій та рекомендацій працівникам пробації щодо взаємодії з правопорушниками в періоди кризи. Точність штучного інтелекту в поєднанні з новітніми мобільними комунікаціями та носіями технологій може надати співробітникам пробації можливість виявити найбільш ризикованих та адаптувати своєчасні втручання, таким чином запобігаючи рецидиву в реальному часі.

Нині в інших країнах проводиться тестування можливостей штучного інтелекту в таких напрямках, які, на нашу думку, є цікавою перспективою для України:

– надання оцінок ризику в режимі реального часу та посилення впливу (імплементації) програм за рахунок надання мобільних послуг. Факти свідчать про те, що хоча збільшення кількості справ засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, може збільшити кількість рецидивів, зменшення обсягу навантажень не може автоматично зменшити рецидив. Співробітники пробації краще вплинуть на зменшення рецидиву, коли зможуть визначити унікальні причини вчинення правопорушень та вчасно втрутитися для вирішення їх криміногенних потреб.

Штучний інтелект може надавати інформацію в режимі реального часу, щоб співробітники могли спрямовувати ресурси до тих правопорушників, які безпосередньо ризикують вчинити по-

вторний злочин. Приміром, пристрій для носіння штучного інтелекту може відстежувати біологічні дані, що оцінюють стрес та настрій порушника, та надсилати попередження співробітнику пробації, що клієнт може опинитися в ризикованій ситуації. Ця технологія могла б зосередити і спрямувати втручання персоналу «з хірургічною точністю» в періоди, коли рецидив є найбільш вірогідним;

– *сприяння розумному відстеженню правопорушників*. Безпека порушення клієнтом умов перебування під наглядом не є постійною. Швидше вона різниться в різних ситуаціях, зростаючи, коли ризик найбільший. Системи географічного позиціонування (GPS) можуть легко виявити деякі негативні ситуації. Пристрої відстеження на основі GPS, такі як браслети на щиколотці, вже давно використовуються для спостереження за правопорушниками групи ризику. Штучний інтелект може вдосконалити ці практики відстеження, додавши інформацію про те, як різниться ризик у різних місцях для окремого злочинця. Крім того, саме рішення штучного інтелекту може виступати підставою втручання, незалежно від будь-яких дій працівника пробації, а виключно відповідно до ступеня ризику. Крім автоматичного повідомлення працівника, втручання штучного інтелекту може також взаємодіяти з правопорушником для пом'якшення нестабільної ситуації – приміром, заохочуючи правопорушника покинути ризикове місце або взяти участь у програмі, зокрема, когнітивно-поведінковій терапії.

Технологія штучного інтелекту може регулярно взаємодіяти із правопорушниками, заохочуючи просоціальну (на відміну від асоціальної) поведінку. Тобто штучний інтелект має потенціал для сприяння збільшенню рівня втручання.

Список використаних джерел

1. Як діє штучний інтелект і перспективи його використання. URL: <https://aicongference.com.ua/uk/news/printsipi-raboti-iskusstvennogo-intellekta-i-perspektiva-ego-ispolzovaniya-92238> (дата звернення: 10.04.2023).

Anishchenko Viktoriia,
Doctor of Sciences (Pedagog), Professor,
Professor of the Department of Pedagogy
and Humanitarian Disciplines
Academy of the State Penitentiary Service;

Razumeiko Nataliia,
PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Head of the Department of Pedagogics and Humanitarian Disciplines
Academy of the State Penitentiary Service

ACTUALIZED ASPECTS OF RHETORICAL COMPETENCE FORMATION OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Conceptually rhetorical competence of law enforcement officers is a special category in the system of communicative interaction of society and the state as a whole. Professional rhetoric helps the effective adaptation of law enforcement specialists to service and professional conditions, affects the level of readiness for professional activity, since today it is not enough to be able to pronounce, it is important to activate the level of knowledge and understanding of the audience, to apply various techniques of influencing the audience, etc.

It should be noted that the issue of the rhetorical competence formation of law enforcement specialists remains insufficiently considered from the point of view of a professional approach, which made it necessary to conduct certain studies for the category of future law enforcement specialists.

Research on the formation of the rhetorical competence, which is indeed an integral component of professional competence, should be carried out on the basis of the general professional profile of the training of a law enforcement specialist based on the analysis of the tasks performed by the personnel of law enforcement agencies. The results of these studies will make it possible to distinguish the following functions that are included in the professional profile of a law enforcement specialist and are implemented both in the internal professional environment and outside of it:

– communicative (interpersonal interaction within law enforcement bodies and institutions, interaction of law enforcement officers with offenders, convicts, prisoners, prisoners of war, probation clients, including minors, their parents, educators and

teachers, employees of state bodies, public and charitable organizations, volunteers, representatives of mass media, etc.);

– social and educational (reproduction of social and legal projects with the aim of preventing the commission of offenses, forming and changing pro-criminal thinking and pro-criminal behavior, implementation of probation programs, conducting social and educational activities with persons who are in conflict with the law or are in conditions of restriction of will, implementation of pilot projects of resocialization on the basis of penal institutions, involving knowledge and use of international experience, etc.);

– organizational (organization and holding of protocol events within the framework of international cooperation, business meetings, scientific and practical events (round tables, discussion platforms, conferences, etc.) with representatives of the public and the involvement of leading specialists in various areas of law enforcement, representatives of the journalistic community, culture, justice and others, organization and enforcement of administrative fines in the form of correctional and public works, execution of probation programs, etc.);

– prognostic (analysis and assessment of the criminogenic situation at the level of cities, regions and the country as a whole, modeling and forecasting the reduction of the level of criminogenicity in society, certain marginalized groups of the population, assessing the risk of committing a repeat offense, determining criminogenic factors affecting the behavior of the convicted, etc.);

– exploratory (searching for information for the preparation and implementation of crime prevention programs, researching the international experience of law enforcement agencies of the European Union and other countries of the world and the possibilities of introducing it into the management of law enforcement agencies, creating information bases of offenders and criminals, clients of probation, searching for information for compiling a high-quality pre-trial report, search for volunteer and social resources for involvement in social and educational work together with law enforcement bodies and institutions, etc.).

Any of the listed functions cannot be performed without the use of such tools as linguistic and rhetorical competence, which provides all spectrums of communication – the basis for working out certain managerial decisions by a law enforcement specialist at all levels

of management of law enforcement agencies and the law enforcement system of the country as a whole. It is the process of rhetorical competence formation that should be under close attention during training of future law enforcement officers and training of law enforcement personnel. The linguistic and rhetorical component of the professional profile of a law enforcement specialist is formed on the basis of harmonious interaction with various categories of interlocutors. The ultimate goal of such interaction is to achieve the goal of communication, the communicative process during the implementation of various types of law enforcement activities.

Therefore, for the purpose of effective rhetorical competence formation and the possibility of personality development of a law enforcement specialist, special trainings should be developed that can methodically cover the knowledge of various educational disciplines aimed at expanding the worldview, forming the reflective sphere of the individual, thinking mechanisms and behavior patterns, and developing communication skills. Consideration of the formation of rhetorical competence, as a component of professional competence, of law enforcement specialists precisely from the standpoint of a professional approach allows us to single out the main problematic issues related to the choice of effective interactive teaching methods and the assimilation of certain knowledge of business rhetoric, linguistic and rhetorical skills and abilities that in further professional activity significantly help to solve service tasks.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE
IN THE FIELD OF LAW, EDUCATION,
SOCIAL-HUMANITARIAN AND BEHAVIORAL
SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

**Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 року)**

*У двох томах
Том 2*

Відповідальні за випуск

В. О. Аніщенко

Р. І. Шмельова

Редактори літературні

Л. М. Сила

О. П. Махотко

Комп'ютерна верстка і макетування

Л. М. Сила

Підписано до друку 10.05.2023 р. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 18,37.

Тираж 50 пр. Зам. № 108(2)/23.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.